

UMSH

EURO

MEDITERRANEAN

Kriza e Coronavirusit: Sfidat dhe efektet ekonomiko-sociale të saj
në nivel global dhe Shqipëri. Cfarë do të ndodhë?

Ndryshimet politike, sociale e juridike

Bordi i Nderit

- 1.Akademik, Prof.Dr.Anastas Angjeli
- 2.Mr. Michael D. Granoff,
- 3.Prof. Nicholas Theodorakoulos
- 4.Prof. Stefano UBERTINI
- 5.Prof. Antonio Felice Uricchio
- 6.Prof.Dr.Adrian Civici

Bordi editorial

Kryetar

Akademik, Prof.Dr.Anastas Angjeli

Anëtarë:

Prof.Dr.Ksenofon Krisafi
Prof.Dr.Dhimitër Tole
Prof.Dr.Sulo Hadëri
Prof.asoc.Greta Angjeli
Prof.asoc.Nevila Rama
Prof.asoc.Niko Pano
Prof.asoc.Përparim Kabo

Bordi shkencor:

Prof.asoc.Ira Gjika
Prof.asoc.Roland Lami
Prof.asoc.Orkida Ilollari
Prof.asoc. Altin Hoti
Prof.asoc. Alqi Naqellari
Prof.asoc.Nevila Xhindi
Ph.D.Emilio Cika
Ph.D.Kriton Kuci
PhD.Fiona Tako
Phd. Besmir Premalaj
MSc.Eros Angjeli
Dr.Rudina Qurku
Dr.Redion Luli
Dr.Klodian Rafti

Kryeredaktor : Prof.Dr.Adrian Civici

Drejtori organizativ : Msc.Ilir Hebovija

Redaktorë teknikë:

Elona Shehu
Morena Boja
Luljeta Kodra
Gilda Hoxha
Eni Nasi

Pasqyra e lëndës

NGA NACIONALIZMI BANAL TE NACIONALIZMI I PËRDITSHËM. EVOLUCIONI TEORIK I NJË QASJEJE.

Kriton Kuci

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

kritonkuci@umsh.edu.al

Nevila Rama

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

nevilarama@umsh.edu.al

ABSTRAKT

Ky punim synon që nëpërmjet një rishikimi të literaturës të paraqesë gjendjen aktuale të studimeve mbi nacionalizmin banal. Ky koncept i themeluar nga Michael Billig në studimin e tij me të njëjtin titull ka ndryshuar një herë e përgjithmonë mënyrën se si e perceptojmë por edhe si i qasemi në mënyrë shkencore fenomenit “komb”. Punimi fokusohet kryesisht në studimet të cilat të ndikuara nga qasja e Billig e kanë çuar më tej qasjen e tij në drejtime të cilat shpesh herë e kanë tejkaluar traditën “klasike” të nacionalizmit banal dhe kanë zhvilluar një qasje që sot konsiderohet e pavarur sic është qasja e nacionalizmit të përditshëm.

Fjalë kyçe: nacionalizmi banal, nacionalizmi i përditshëm,

ABSTRACT

This paper aims to present the current state of studies on banal nationalism through a literature review. This concept founded by Michael Billig in his groundbreaking study with the same title has changed once and for all the way we perceive and also how we scientifically approach the nation. The paper focuses mainly on the studies which, influenced by Billig's approach, have furthered his approach in directions which have often exceeded the "classical" tradition of banal nationalism and have developed an approach that today is considered independent such as the approach of everyday nationhood.

Keywords: banal nationalism, everyday nationhood

Hyrje

Libri Nacionalizmi Banal (Banal Nationalism) i studiuesit Michael Billig, i botuar në vitin 1995 konsiderohet sot si një prej librave më të rëndësishëm në studimet e nacionalizmit. Ky libër relativisht i shkurtër (përmban vetëm 192 faqe) drejtoi fokusin e analizës në tematika të paeksploruara më parë dhe është sot një ndër 4 librat më të cituar në studimet mbi kombin dhe nacionalizmin. Cfarë e bëri këtë libër të ketë një sukses të tillë dhe të konsiderohet sot gjerësisht si një prej kontributeve më të cmuar në fushën e studimeve të nacionalizmit është ndoshta kthesa që studimet e nacionalizmit filluan të marrin në fillim të viteve 1980, e ashtuquajtura “kthesa diskursive”. Mund të themi se me këtë kthesë në studimet e nacionalizmit ndryshojnë thelbësisht edhe pyetjet të cilat studiuesit e nacionalizmit fillojnë të ngrejne. Pas disa dhjetëvjeçarësh të fokusuar në pyetjet “kur” dhe “cfarë” studiuesit tani fillojnë të pyesin “Si”. Si ndërtohen dhe si riprodhohen kombet dhe identiteti kombëtar nëpërmjet diskursit, narrativës dhe praktikave të tjera sociale?

Michael Billig mbështet idenë se në shtetet e sotme, në shoqëritë e sotme, egziston një proces i vazhdueshëm, i përditshëm i rikujtimit të kombësisë dhe pikërisht kjo rikujtesë e vazhdueshme është edhe arsyeja se pse “NE”, anëtarët e kombeve nuk e harrojnë identitetin kombëtar. Kjo rikujtesë ama, është kaq familjare, kaq e zakonshme, kaq banale sa nuk konsiderohet si e tillë, pra nuk konsiderohet si rikujtesë. Billig mbështet idenë se egzistenca e kombit bazohet në një amnezi kolektive¹. Identiteti kombëtar nuk harrohet lehtë jo sepse trashëgohet nëpërmjet gjakut

¹Michael Billig, Banal nationalism, SAGE, 1995, fq. 38

sic mendojnë nacionalistët anë e mbanë botës por sepse integrohet në rutinat e përditshme të jetës, rutina të cilat na rikujtojnë kombësinë. Këto kujtesa (apo valëzime, *flaggings*, sic i quan Billig) janë kaq të shumta në numër sa që përbëjnë tashmë pjesë të ambjentit tonë social dhe si të tilla funksionojnë pa u vënë re nga ne. “Kujtesa kur nuk përjetohet si kujtëse harrohet.”²

Studimi themelor i Michael Billig e zhvendosi interesin kërkimor nga studimet makro të nacionalizmit në studime më mikro, empirike që fokusohen në analizimin e nacionalizmit dhe identiteteve kombëtare në manifestimet e tyre të përditshme. Michael Skey³ konsideron se kontributi më i madh i Michael Billig qëndron së pari në faktin se ai identifikoi një problem serioz që ekziston në mënyrën se si ne mendojmë, i referohemi dhe studiojmë kombin dhe së dyti në atë që ai analizoi mënyra të ndryshme nëpërmjet të cilave “karakteristika kombëtare” përfshihet në jetën shoqërore. Ka një tendencë për ta konsideruar kombin si diçka të mirëqënë, si diçka të natyrshme pa menduar se çfarë është saktësisht. Ky trend nuk gjendet vetëm në ndërveprimet tona të përditshme, por edhe në shkencat në përgjithësi dhe në shkencat sociale në veçanti. Shkencat sociale priren ta konsiderojnë kombin si një njësi të caktuar analize pa analizuar përmbajtjen e saj. Në këtë mënyrë natyralizohet imazhi i një bote të përbërë nga kombe dhe triada shoqëria/komb/shtet paraqitet si forma natyrale politike dhe sociale e botës moderne. Ky fenomen nga studiues të ndryshëm është emërtuar “nacionalizëm metodologjik”⁴. Nacionalizmi banal na fton të reflektojmë mbi nacionalizmin metodologjik dhe manifestimet e përditshme banale të nacionalizmit.

Evoluimi i qasjes së nacionalizmit banal.

Shumë studiues kanë publikuar studime të bazuara në pikat qendrore të tezës së Michael Billig. Këto studime kanë synuar të konfirmojnë në mënyrë empirike argumentet e tij por në të njëjtën kohë kanë identifikuar edhe dobësi teorike në këtë qasje. Ka një numër të madh studimesh që janë përpjekur të konfirmojnë në mënyrë empirike argumentet e Michael Billig dhe kanë analizuar rolin që luan media e shkruar në riprodhimin e nacionalizmit në mënyrë banale.

A. Yumul dhe U. Ozkirimli përshtatën qasjen e Michael Billig në rastin e Turqisë duke kryer një anketë të gazetave të përditshme turke në një ditë të zgjedhur rastësisht duke përdorur si metodën e analizës sasiore të përmbajtjes (quantitative content analysis) ashtu edhe analizë diskursi (discourse analysis). Gjetjet e tyre janë të rëndësishme dhe konfirmojnë argumentin qendror të Michael Billig. Hulumtimi i tyre analizoi riprodhimin e nacionalizmit turk nga gazetatat duke u fokusuar në çështjet kryesore të paraqitura nga gazetatat turke. Sipas hulumtimit të tyre, gazetatat turke, ashtu si ato angleze (në rastin Billig), riprodhojnë nacionalizmin me mënyra të ndryshme. Diskursi i gazetave turke bazohet në propozimet e ideologjisë nacionaliste, i merr ato si të mirëqena dhe nuk i vë në dyshim.⁵

Në një studim të bazuar në pikat qendrore të debatit të nacionalizmit banal, Aynur Kose dhe Mustafa Yilmaz, duke përdorur metodën e analizës së përmbajtjes (content analysis method), analizuan mënyrën se si konceptet kryesore që përfshijnë idenë e kombit transmetohen në prezantimin e përditshëm të lajmeve nga media e shkruar në Turqi. Rezultatet e hulumtimit

² ibid

³ Michael Skey, The national in everyday life: A critical engagement with Michael Billig's thesis of Banal Nationalism. The Sociological Review, 57:2 (2009) fq. 342

⁴ Ndër të tjerë

Herminio Martins “Time and theory in sociology” in Approaches to Sociology ed. John Rex (London: Routledge & Kegan Paul, 1974)

Daniel Chernilo, “The critique of methodological nationalism: Theory and history.” Thesis Eleven 106 , no. 1, (2011): fq. 98-2011

Alex Sager, “Methodological nationalism, migration and political theory” Political Studies 64. no.1, (November 2014): doi:10.1111/1467-9248.12167.

⁵ Arus Yumul, Umut Ozkirimli. Reproducing the nation: “banal nationalism” in the Turkish Press. Media, Culture & Society. SAGE Publication, 2000

treguan se shtypi i shkruar luan një rol të rëndësishëm në riprodhimin e përditshëm të nacionalizmit duke përdorur forma të gjuhës nacionaliste.⁶

Michael Higgins ka përpunuar pikat qendrore të teorisë së nacionalizmit banal dhe ka demonstruar rolin që luan formulimi i vendndodhjes në riprodhimin e kombësisë. Sipas këtij studimi referenca ndaj konceptit të 'atdheut' nëpërmjet formulimit të vendndodhjes është një element i rëndësishëm i diskursit të lajmeve të gazetave skoceze.⁷

Rod Brookes analizon riprodhimin e nacionalizmit dhe identitetit kombëtar nga gazetatat angleze duke e përqëndruar vëmendjen e tij në artikuj që trajtojnë çështje që nuk lidhen drejtpërdrejt me nacionalizmin. Hulumtimi i tij bazohet në analizën e teksteve të artikujve dhe raporteve mbi krizën e "lopëve të çmendura". Brookes thekson se simbolet e qarta dhe imazhet e qarta që riprodhojnë nacionalizmin janë të pranishme dhe shfaqen në artikuj të veçantë dhe se këta artikuj edhe pse nuk lidhen drejtpërdrejt me një dicka kombëtare inkurajojnë identifikimin e lexuesve me kombin.⁸

Hywel Bishop dhe Adam Jaworski kanë analizuar mbulimin e gazetave angleze të një ndeshje futbolli mes Anglisë dhe Gjermanisë. Sipas kërkimeve të tyre, shtypi i shkruar e ndërton kombin si një kolektiv homogjen brenda të cilit vendoset lexuesi. Riprodhimi i kombit (në lidhje me ndeshjen specifike të futbollit) nga shtypi i shkruar kalon në tre faza: ndarje ('ne - 'ata'), konflikt dhe standardizim.⁹

Nacionalizmi banal është një koncept i hapur dhe elastik dhe që mund të përshtatet në kontekste të ndryshme. Studiues të ndryshëm kanë vërejtur se riprodhimi i kombit dhe i identitetit kombëtar në mënyrë banale nuk kufizohet vetëm në shtypin e shkruar të përmendur nga Billig, dhe kanë identifikuar praktika të ngjashme riprodhimi në fusha të tjera. Disa studiues fokusohen në materialitetin e nacionalizmit banal nëpërmjet analizës së kartëmonedhave, targave të makinave, pullave postare etj.

Nail Elhan ka analizuar riprodhimin e kombit në mënyrë banale nëpërmjet emetimit të kartëmonedhave, monedhave dhe pullave (nga Banka Qendrore Shtetërore) në rastin e Iranit. Simbolet vizuale të paraqitura në kartëmonedha, monedha dhe pulla riprodhojnë identitetin kombëtar të iranienëve dhe mbrojnë identitetin kombëtar zyrtar nga identitetet ekzistuese nënkombëtare.¹⁰

Jan Penrose ka analizuar marrëdhënien midis kartmonedhës dhe nacionalizmit banal, por ndryshe nga Nail Elhan ka theksuar rolin që kanë aktorët joshetërorë (siç janë bankat tregtare) në procesin e riprodhimit kombëtar dhe të shtetësisë.¹¹

Rëndësia e kartëmonedhave në shprehjen e identiteteve kulturore dhe politike është analizuar edhe nga Tim Unwinn dhe V. Hewitt. Sipas kërkimeve të tyre në Evropën Qendrore dhe Lindore, identitetet e formuara në të kaluarën ende sot dominojnë në ndërtimin e identitetit kombëtar, imazhet e lidhura me identitetin kombëtar përfaqësojnë identitete mashkullore dhe portretet e figurave kryesore historike mbizotërojnë imazhet.¹²

⁶ Aynur Kose, Mustafa Yilmaz, Flagging Turkishness: the reproduction of banal nationalism in the Turkish press. Nationalities Papers, Vol. 40, No. 6, November 2012, fq. 909-925

⁷ Michael Higgins, Putting the nation in the news: The role of location formation in a selection of Scottish newspapers. Discourse and Society 15.5 (2004) fq. 633-648

⁸ Rod Brookes, Newspapers and national identity: the BSE/CJD crisis and the British press. Media and Culture Society. Vol.21 (2) 1999, fq. 247-263

⁹ Hywel Bishop, Adam Jarowski, we beat 'em': nationalism and the hegemony of homogeneity in the British press reportage of Germany versus England during Euro 2000. Discourse and Society 14.3 (2003) fq. 243-271

¹⁰ Nail Elhan, Banal nationalism in Iran: Daily reproduction of national and religious identity. The Journal of Human and Society. 6 (1) 2016 fq. 119-136

¹¹ Jan Penrose, Designing the nation. Banknotes, banal nationalism and alternative concepts of the state. Political Geography, 30 (8) 2011, fq. 429-440 gjithashtu

Jan Penrose, Graig Cumming, Money talks: banknote iconography and symbolic construction of Scotland. Nations and Nationalism, Volume 17, Issue 4, October 2011, fq. 821-842

¹² Tim Unwinn and V. Hewitt, Banknotes and national identity in central and eastern Europe. Political Geography, Vol 20 (8) fq. 1005-1028

Pauliina Raento dhe Stanley D. Brunn kanë theksuar rëndësinë e madhe të pullave në riprodhimin e përditshëm banal të kombit dhe identitetit kombëtar në rastin e Finlandës. Sipas hulumtimeve të tyre, pullat janë mjete të rëndësishme të nacionalizmit banal.¹³ Daniel Hammett pati rezultate të ngjashme në studimin e tij për përdorimin e pullave si mjete të nacionalizmit banal në rastin e Afrikës së Jugut gjatë aparteidit dhe në vazhdim¹⁴.

Dhe Jonathan Leib si studiuesit e mësipërm fokusohet në riprodhimin e kombit përmes objekteve të përbashkëta dhe heton përdorimin e targave të makinave për të promovuar kombin dhe identitetin kombëtar¹⁵. Edhe Christopher Airriess, Michael Hawkins dhe Elizabeth Vaughan i konsiderojnë objektet materiale si mjete të rëndësishme për riprodhimin e kombit në mënyrë banale. Sipas hulumtimit të tyre, përdorimi i targave të makinave është një formë e shprehjes materiale të identitetit kombëtar¹⁶.

Studiues të tjerë janë përpjekur të përdorin argumentet e nacionalizmit banal duke zëvendësuar median e shkruar me televizionin. Televizioni gjithashtu, si mjet komunikimi, ka potencial të prodhojë mesazhe me përmbajtje nacionaliste dhe siç është theksuar televizioni riprodhon kombin në mënyra të ndryshme.¹⁷ Studiues të ndryshëm kanë analizuar edicionet e lajmeve ose transmetime të tjera televizive, duke zgjeruar kështu fushën kërkimore të nacionalizmit banal përtej fushës origjinale të kërkimit të Michael Billig.

Minna Aslama dhe Mervi Pantti argumentojnë se edhe emisionet e tipit “reality show” mund të përdoren për të riprodhuar identitetin kombëtar. Hulumtimi i tyre bazohet në analizën e një reality show të transmetuar në televizionin finlandez. Rezultatet e hulumtimit tregojnë se kjo shfaqje e veçantë riprodhon identitetin kombëtar dhe valëvit “finlandizmin” në mënyra të ndryshme. Këto valëvitje gjenden në mënyrën se si përpunohen çështjet që lidhen me teknologjinë (për të riprodhuar një identitet kombëtar të lidhur me teknologjinë e lartë), në mënyrën se si diskutohen çështjet që lidhen me mitet kombëtare, në mënyrën se si konkurrojnë pjesëmarrësit e shfaqjes dhe në mënyra e të folurit¹⁸.

Mirca Madianou interesohet për mënyrën se si edicionet e lajmeve ndikojnë në diskutet e përditshme mbi kombin dhe identitetin kombëtar. Nga hulumtimi i saj del se teleshikuesit, në diskutimet e tyre për përmbajtjen e lajmeve, artikulojnë diskurse të ndryshme për kombin. Ky hulumtim analizon në mënyrë empirike mënyrat në të cilat njerëzit interpretojnë përmbajtjen e lajmeve, përjetojnë dhe artikulojnë identitetin e tyre kombëtar¹⁹. Për këtë arsye, ky hulumtim

¹³ Pauliina Raento, Stanley D. Brunn, Visualizing Finland: Postage stamps as political messengers. *Geografiska Annaler*, 87 (2) 2005, fq. 145-163

¹⁴ Daniel Hammett, Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. *Geopolitics* 17 (3) 2012, fq. 526-552

¹⁵ Jonathan Leib, Identity, banal nationalism, contestation, and North American license plates. *Geographical Review*, 101 (1), 2011, fq. 37-52

¹⁶ Christopher Airriess, Michael Hawkins, Elizabeth Vaughan, situating banal nationalism, the culture wars and civil religion: governing localized geographies of national identity in Indiana. *Social and Cultural Geography*, Vol. 13, Nr. 1, 2012, fq. 49-67

¹⁷ Ndër të tjerë

Richard Maxwell, *The spectacle of Democracy. Spanish Television, Nationalism and Political Transition*. University of Minnesota Press, 1994

Arvind Rajagopal, *Politics after Television. Religious Nationalism and the Reshaping of the Indian Public*. Cambridge University Press, 2001

Marsya Bociurkiw, *Feeling Canadian: Television, Nationalism and Affect*. Wilfrid Laurier University Press, 2011
Shunya Yoshimi, Television and nationalism. Historical change in the national domestic TV formation on postwar Japan. *European Journal of Cultural Studies*. Vol.6 (4) 2003, fq. 459-487

Alexandra Hambleton, Reinforcing identities? Non Japanese residents, television and cultural nationalism in Japan. *Contemporary Japan*. Vol 23 (1) 2011, fq. 27-47

¹⁸ Minna Aslama, Mervi Pantti, Flagging Finnishness: Reproducing national identity in reality television. *Television New Media* 8, 2007, fq. 49-67

¹⁹ Mirca Madianou, Shifting discourses: Banal nationalism and cultural intimacy in Greek television news and everyday life. *στο Richard C. M. Mole (ed) Discursive Construction of European politics*. Palgrave Macmillan, 2007, fq. 95-116

largohet nga tradita e hulumtimit të nacionalizmit banal dhe është më afër studimeve që analizojnë nacionalizmin e përditshëm (më poshtë i referohemi konceptit të nacionalizmit të përditshëm).

Anssi Paasi analizon rolin e televizionit (si dhe teksteve shkollore, gazetave dhe internetit) në riprodhimin e kombit. Paasi heton se si portretizohet dita e pavarësisë në librat shkollorë, gazetatat, internet dhe televizionin. Hulumtimet e tij tregojnë se koncepti i pavarësisë është introvert, funksionon në një mënyrë dualiste duke dalluar "ne" nga "ata" dhe se si media dhe sistemi arsimor valëvisin pavarësinë duke përdorur imazhe, peizazhe, ngjarje dhe kujtime që lidhen kryesisht me luftërat²⁰.

Billig në një intervistë në vitin 2016 ka deklaruar se nëse do të shkruante librin sot, sigurisht që do të ishte marrë me internetin.²¹ Kur interneti u shfaq për herë të parë, pikëpamja mbizotëruese ishte se ai do të kërcënonte homogjenitetin kulturor të kombeve, natyra joterritoriale e internetit do të shkaktohte një diferencim kulturor të paprecedentë dhe do ta bënte jashtëzakonisht të vështirë, nëse jo të pamundur, formimin e një identiteti të përbashkët kombëtar kolektiv të bazuar në imazhe të përbashkëta, kujtime, mite etj. Kjo ishte qasja e "fshati global". Megjithatë, duket se e kundërta ka ndodhur. Në një periudhë deterritorializimi si kjo e sotmja, interneti përdoret për të përforcuar dhe riprodhuar identitetin kombëtar duke bashkuar në komunitete virtuale njerëz që ndodhen në distanca të largëta,²² duke krijuar "kombe dixhitale" dhe "etni virtuale"²³. Mundësitë e shumta që ofron interneti shfrytëzohen nga njerëz apo organizata për të riprodhuar kombin, për të përcaktuar dhe forcuar identitetet kolektive, veçanërisht kur bëhet fjalë për komunitete që nuk kanë bazë territoriale apo institucionale, por edhe në përgjithësi për komunitetet e diasporës.²⁴

Riprodhimi i kombit nëpërmjet internetit ka angazhuar shumë studiues, të cilët kanë analizuar mënyrat se si interneti ofron hapësira të reja për diskutet e kombit dhe identitetit kombëtar si dhe mënyra të reja të imagjinuarit të kombit.²⁵ Nga ana tjetër, kemi pak studime që lidhen me marrëdhënien mes nacionalizmit banal dhe internetit. Oren Soffer në një analizë teorike të marrëdhënies midis internetit dhe solidaritetit kombëtar arrin në përfundimin se rituali i konsumit të njëkohshëm mediatik, (që sipas Benedict Anderson ka lejuar krijimin e komuniteteve të mëdha të imagjinuara si kombet²⁶), është zvogëluar për sa i përket internetit. Megjithatë, nacionalizmi banal është i pranishëm në internet në tre nivele: në strukturën e internetit, në përmbajtjen e tij dhe në preferencat e përdoruesve të internetit.²⁷

²⁰ Anssi Paasi, *Dancing on the graves: Independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory*. *Political Geography* 54, 2016, fq. 21-31

²¹ K. Dods, M. Billig, *An interview with Professor Billig*, *Political Geography*, 54 September, 2016, fq. 73-74

²² Daniel Miller, Don Slater, *The internet. An ethnographic approach*. Berg, Oxford, UK, σ. 85-115

²³ Katerina Diamandaki, *Virtual ethnicity and digital diasporas: Identity construction in cyberspace*. *Global Media Journal*. Volume 2 (2), 2003

²⁴ Thomas Hylland Eriksen, *Nationalism and the internet*. *Nations and Nationalism* 13 (1), 2007, fq. 7

²⁵ Nder te tjere

Sercan Gidisoglu, Kerem Rizvanoglu, *Nationalism on the internet: A discursive analysis on the Turkish case*. *Bogazici Journal*, Vol 25, no 2, 2011 fq. 83-107

Emmanuel Anyefru, *Cyber-Nationalism: The Imagined Anglophone Cameroon Community in Cyberspace*, *African Identities*. 6(3): 2008, fq. 253-274

Brenda Chan, *Imagining the Homeland: The Internet and Diaspora Discourse of Nationalism*, *Journal of Communication Inquiry*. 29(4): 2005, fq. 336-368.

Mark McLelland, 'Race' on the Japanese Internet: Discussing Korea and Koreans on 2-Channeru," *New Media and Society*, 10(6): 2008, fq. 811-829.

Shin Diing Liu, *China's Popular Nationalism on the Internet. Report on the 2005 Anti-Japan Network Struggles*, *Inter-Asia Cultural Studies*, 7(1): 2006, fq. 144-155.

²⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. (UK: Verso, 2006)

²⁷ Oren Soffer, *The internet and national solidarity: A theoretical analysis*. *Communication Theory*, Volume 23 (1), 2013, fq. 48-66

Lukasz Szulc bazohet në përfundimet e Soffer dhe analizon riprodhimin e kombit në një mënyrë banale nga faqet e komuniteteve LGBT në Poloni dhe Turqi. Sipas hulumtimit të tij, këto hapësira valëvisin kombësinë dhe riprodhojnë kombin në mënyrë banale përmes përdorimit të domeneve specifike, fjalëve dhe simboleve kombëtare (flamuj, harta).²⁸ Në një pikë tjetër Szulc argumenton se elementët e nacionalizmit banal përdoren nga përdoruesit e internetit për t'i shërbyer qëllimeve të tyre politike. Nacionalizmi banal në internet është më shumë një proces nga poshtë lart në krahasim me median e shkruar për shkak të rolit aktiv të përdoruesve të internetit në riprodhimin e nacionalizmit.²⁹

Nacionalizmi banal përqendrohet në identitetin kolektiv "kombëtar" duke anashkaluar format e tjera të identiteteve kolektive si identiteti nënkombëtar, mbikombëtar ose lokal. Studiues të ndryshëm e kanë përpunuar argumentin e nacionalizmit banal në mënyrë që ai të përfshijë edhe një mori "dimensionesh hapësinore" të ndryshme si p.sh. Lokale, europiane, mbikombëtare apo kozmopolitane. Argumenti i tyre kryesor është se edhe grupe të tjera përveç atyre kombëtare mund të përdorin mënyra të zakonshme për të riprodhuar identitetin e tyre kolektiv. Pertti Alasuutari duke analizuar raportet e gazetave finlandeze vëzhgoi riprodhimin e përditshëm të lokalizmit (identitetit lokal), një fenomen që ai e quajti lokalizëm banal³⁰. Laura Cram i referohet konceptit të evropianizmit banal dhe argumenton se "evropianizmi" riprodhohet në të njëjtën mënyrë banale.³¹ Vera Slitchkeva Petrova e hedh poshtë këtë ide dhe argumenton se evropianizmi banal riprodhohet vetëm në një nivel simbolik dhe jo deiktik dhe i referohet konceptit të amerikanizmit banal.³²

Nacionalizmi i përditshëm si kritikë ndaj nacionalizmit banal.

Si çdo libër tjetër i rëndësishëm, Nacionalizmi Banal është bërë subjekt i kritikës. Disa studiues kanë identifikuar dobësi teorike në qasjen e M. Billig. Sipas M. Skey, Billig fokusohet vetëm në identitetin kolektiv "kombëtar" duke lënë jashtë format e tjera të identiteteve kolektive si identiteti nënkombëtar, mbikombëtar ose lokal. Për më tepër, ai e konsideron audiencën kombëtare shumë uniforme dhe homogjene³³. Një dobësi tjetër e teorisë së nacionalizmit banal është se ajo është një qasje nga lart-poshtë ndaj nacionalizmit. Si e tillë, tenton të injorojë subjektin veprues dhe jetën e përditshme të njerëzve dhe nuk merr parasysh faktin se nacionalizmi nuk duhet të analizohet vetëm si një fenomen i elitave, por si një fenomen që shqetëson njerëzit e zakonshëm. Nacionalizmi banal e njeh rëndësinë e së përditshmes si "hapësirë" brenda së cilës kombi riprodhohet. Megjithatë, ai e lë jashtë rolin që luajnë individët në riprodhimin e identitetit kombëtar³⁴. Kjo kritikë i hapi rrugën studimit të të ashtuquajturit "nacionalizëm i përditshëm", i cili ndryshon nga nacionalizmi banal pikërisht sepse fokusohet në faktorin njerëzor në rolin që luajnë njerëzit e thjeshtë (si "konsumatorë" të simboleve, ritualeve dhe identiteteve kombëtare) në riprodhimin e statusit kombëtar.

²⁸ Lukasz Szulc, Domesticating the nation online: Banal nationalism on LGBTQ websites in Poland and Turkey. *Sexualities*, Vol. 19 (3), 2016 fq. 304-327

²⁹ Lukasz Szulc, Banal nationalism in the internet age: Rethinking the relationship between nation, nationalism and media. σto Michael Skey and Marco Antonisch (eds) *Everyday nationhood. Theorizing culture, identity and belonging after banal nationalism*. Palgrave Macmillan, UK, 2017, fq. 53-73

³⁰ Pertti Alasuutari, spreading global models and enhancing banal localism: the case of local government cultural policy development. *International Journal of Cultural Policy*, 19 (1) fq. 49-67

³¹ Laura Cram, Imagining the Union: A case of banal Europeanism. σto H. Wallace (ed) *Interlocking dimensions of European integration*, Macmillan, London, UK, 2009, fq. 231-246

³² Vera Slitchkeva Petrova, Rethinking banal nationalism: Banal Americanism, Europeanism and the missing link between media representations and identities. *International Journal of Communication* 8, 2014, fq. 43-61

³³ *ibid*, fq. 335

³⁴ Marco Antonisch, The everyday of banal Nationalism-Ordinary people's views on Italy and Italian. *Political Geography*, 2015, fq. 4,

https://www.researchgate.net/publication/281096871_The_'everyday'_of_banal_nationalism_-_Ordinary_people's_views_on_Italy_and_Italian

Qasja e nacionalizmit të përditshëm synon të plotësojë këtë boshllëk duke përqendruar vëmendjen në faktorin njerëzor dhe duke shqyrtuar rolin dhe rëndësinë e jetës së përditshme të njerëzve në riprodhimin e kombit dhe identitetit kombëtar. Studimet e nacionalizmit të përditshëm hulumtojnë edhe identitetin kombëtar, pra se si njerëzit e zakonshëm përjetojnë dhe i japin kuptim identitetit të tyre kombëtar. Studimet e nacionalizmit banal konsiderohen si qasje nga lart poshtë ndaj nacionalizmit dhe identitetit kombëtar, ndërsa studimet e nacionalizmit të përditshëm konsiderohen qasje nga poshtë lart. Shpesh këto dy qasje trajtohen sikur të ishin sinonime³⁵. Megjithatë, nacionalizmi banal dhe nacionalizmi i përditshëm fokusohen në procese të ndryshme të riprodhimit të kombit. Nacionalizmi banal në zakonet ideologjike që bëjnë të mundur riprodhimin e kombit, si dhe në valëzimet e panumërta të kombit që në mënyrë të pandërgjegjshme janë bërë pjesë e realitetit tonë shoqëror duke lehtësuar kështu riprodhimin e tij. Nacionalizmi i përditshëm, nga ana tjetër, fokusohet në mënyrën se si njerëzit në ndërveprimet e tyre të përditshme i japin kuptim, transformojnë ose ruajnë konceptin e kombit.

Andrew Thompson ka theksuar nevojën për studime dhe analiza më të hollësishme të veprimit shoqëror dhe faktorit njerëzor në studimet që lidhen me nacionalizmin, kombin dhe identitetin kombëtar. Thompson eksploron se si konceptet e kombit dhe identitetit kombëtar përdoren nga njerëzit për të pozicionuar veten në raport me të tjerët dhe se si kjo praktikë sociale nga ana e saj është përgjegjëse për përjetësimin e konceptit të kombit. Duke përdorur konceptet e kombit dhe identitetit kombëtar, njerëzit i japin kuptim botës së tyre. Këto koncepte janë komponentë të rëndësishëm të mënyrës se si njerëzit e kuptojnë rendin shoqëror dhe se si njerëzit i kuptojnë dallimet midis shoqërisë "të tyre" dhe shoqërive të "të tjerëve". Thompson argumenton se njerëzit e zakonshëm janë të përfshirë në mënyrë aktive në ndërtimin e kombeve dhe kulturave kombëtare përmes ndërveprimeve të ndryshme me njëri-tjetrin.³⁶

Tim Edensor argumenton se identiteti kombëtar bazohet në jetën e përditshme, në detajet banale të ndërveprimit shoqëror, në zakone, rutina dhe njohuri praktike.³⁷ Nëpërmjet formave dhe praktikave të përditshme të kulturës popullore, "ideja e kombit" kornizon jetën e njerëzve. Vende dhe peizazhe të njohura, objekte shtëpiake të përdorura në familje, hapësira të përbashkëta, zakone dhe praktika të përbashkëta, rrëfime të përbashkëta, riprezantime të transmetuara nga media, biseda miqësore dhe diskursi politik. Këto forma dhe praktika të shumta kulturore sigurojnë një "bazë epistemologjike dhe ontologjike mbi të cilën mbështetet kombi si një entitet hegjemonik".³⁸ Ndryshe nga Billig, Enderson arrin në përfundimin se familjariteti dhe dashuria e treguar nga njerëzit e zakonshëm në diskutimet e tyre mbi Britaninë i jep konceptit të kombit një dimension më ngushëllues – pra antitezën e nacionalizmit banal.³⁹ Rogers Brubaker ka hetuar funksionimin e përditshëm të përkatësisë etnike duke u fokusuar në perceptimet dhe veprimet e njerëzve të zakonshëm. Në ç'mënyrë etnia përjetohet, ndërtohet dhe kuptohet në jetën e përditshme nga njerëzit përmes ndërveprimeve të tyre. Përmes përvojës së përditshme etnia dhe kombi prodhohen dhe riprodhohen si koncepte kyçe të jetës shoqërore dhe politike.⁴⁰ Megjithatë, rezultatet e hulumtimit të tij treguan se njerëzit e zakonshëm tregojnë një indiferencë relative ndaj rivalitetit ekstrem nationalist që karakterizon elitën politike në rajonin e Kluzhit që ndodhet në kufirin midis Rumanisë dhe Hungarisë. Brubaker sugjeron se kombi nuk është i gjithëpranishëm në jetën e njerëzve siç argumenton Billig, por vetëm në disa raste⁴¹.

³⁵ Sophie Duchense, Who's afraid of banal nationalism? Nations and Nationalism 24 (4), 2018, fq. 843-845

³⁶ Andrew Thompson, Nations, national identities and human agency: putting people back into nations. The sociological Review. Vol 49. No. 1, 2001, fq. 18-33

³⁷ Tim Edensor, National identity, popular culture and everyday life. Berg Publishers, 2002, fq. 17

³⁸ ibid, fq. 20

³⁹ ibid

⁴⁰ Rogers Brubaker, Nationalist Politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town. Princeton University Press, 2006,

⁴¹ ibid

Michael Skey, siç u përmend më lart, kritikon Billig, nga njëra anë duke vënë në pikëpyetje pozicionin e tij se publiku kombëtar është homogjen dhe i pranueshëm ndaj ndikimit të medias dhe nga ana tjetër duke vënë në pikëpyetje dallimin midis nacionalizmit të nxehtë dhe atij banal. Ky ndryshim sipas Skey nuk llogarit ndryshimin që pëson kombi për shkak të globalizimit⁴². Në një pikë tjetër Skey mbështetet në argumentin e Ozkirimlit rreth dimensioneve të diskursit nacionalist⁴³ (nationalist discourse), dhe propozon 5 dimensione përmes të cilave vëzhgohen dhe analizohen praktikatat e përditshme që riprodhojnë identitetin kombëtar. Këto dimensione janë hapësinore (roli i rëndësishëm që luan toka në imagjinimin e kombit), kohore (si e kaluara artikullohet në terma kombëtarë dhe e tashmja e mishëruar përmes ritualeve të përditshme kombëtare), kulturore (sistemet e simboleve të përdorura për të përcaktuar dhe justifikuar normat shoqërore dhe vlerat), politike (rëndësia e organizatave politike në mobilizimin dhe mbështetjen e lëvizjeve kombëtare) dhe dimensionin vet/tjetër (roli kritik që njerëzit dhe karakteristikat dhe vlerat që ata mishërojnë në riprodhimin e imazhit të kombit në një botë. i përbërë nga kombe). Këto dimensione na ofrojnë një kornizë analitike për të kuptuar se si kombi lidhet me praktikatat e përditshme të njerëzve⁴⁴.

Jon E. Fox dhe Cynthia Miller-Idriss interesohen për vendndodhjen dhe kohën e identitetit kombëtar, domethënë kontekstin e përditshëm në të cilin "ideja kombëtare" merr kuptim për njerëzit e zakonshëm.⁴⁵ Fox dhe Miller-Idriss analizojnë praktikatat përmes të cilave njerëzit e zakonshëm prodhojnë dhe riprodhojnë kombin dhe nacionalizmin në kontekste të ndryshme të jetës së tyre të përditshme. Kjo bëhet në katër mënyra: nëpërmjet të folurit (ndërtimi i diskursit të kombit përmes të folurit të zakonshëm në ndërveprimet e përditshme), zgjedhjes (kombi" kornizon zgjedhjet që bëjnë njerëzit e zakonshëm), interpretimit (prodhimi i ndjeshmërisë kombëtare përmes paraqitjes rituale të simboleve) dhe konsumit (ndërtimi dhe shprehja e dallimit kombëtar përmes zakoneve të konsumit të përditshëm)⁴⁶.

Sofia Kalogeropoulou argumenton se praktikimi i vallëzimeve tradicionale në ngjarjet e përditshme shoqërore në Greqi është një formë e nacionalizmit të përditshëm. Identiteti kombëtar ndërtohet, mësohet dhe përforcohet përmes valleve tradicionale dhe njerëzit marrin pjesë aktivisht në ndërtimin, riprodhimin dhe ruajtjen e identitetit kombëtar gjatë ngjarjeve të kërcimit. Praktika banale e vallëzimeve tradicionale funksionon si një afirmim i identitetit kombëtar, krijon një ndjenjë të fortë greke dhe kultivon idenë e një identiteti të veçantë kombëtar në raport me "të tjerët".⁴⁷

Marco Antonisch si Sofia Kalogeropoulou i jep përmbajtje empirike konceptit të nacionalizmit të përditshëm duke hulumtuar diskutimet, raportet e shkruara dhe fotografitë në një grup nxënësish të një shkolle në Milano. Në linjë me traditën e nacionalizmit të përditshëm Antonisch i sheh njerëzit si prodhues aktivë të kombit dhe nacionalizmit në jetën e tyre të përditshme⁴⁸.

Përfundime

⁴² op. cit.

⁴³ Umut Ozkirimli, *Contemporary debates on nationalism. A critical engagement*. Palgrave Macmillan, NY, 2005, fq. 179-195

⁴⁴ Michael Skey, *National belonging and everyday life. The significance of nationhood in an uncertain life*. Palgrave Macmillan, 2011, fq. 9-37

⁴⁵ Jon E. Fox, Cynthia Miller-Idriss, *The "here and now" of everyday nationhood*. *Ethnicities* 8 (4), 2008, fq. 573-576

⁴⁶ Jon E. Fox, Cynthia Miller-Idriss, *Everyday nationhood*. *Ethnicities* 8 (4), 2008, fq. 536-563

⁴⁷ Sofia Kalogeropoulou, *Greek dance and everyday nationalism in contemporary Greece*. *Dance Research Aotearoa* 1 :55-74, 2013;

⁴⁸ op.cit. fq. 4,

Debati mbi nacionalizmin banal i hapur nga studimi i Michael Billig me të njëjtin emër vë në pikëpyetje tendencën e sociologjisë (dhe shkencave sociale në përgjithësi) për ta konsideruar "kombin" si një njësi të caktuar analize dhe kundërshton të ashtuquajturin "nacionalizëm metodologjik" dmth paraqitjen e një bote të përbërë nga kombet si forma "natyrorale" shoqërore dhe politike e epokës moderne. Nacionalizmi ka qenë tradicionalisht i lidhur me politikën ekstreme ose me grupe të ndryshme që përpiqen të krijojnë entitete të reja shtetërore. Prandaj nacionalizmi ka qenë konsideruar si një fenomen karakteristik i shteteve periferike dhe jo i shteteve perëndimore, ishte gjithmonë problem "i të tjerëve". Nacionalizmi banal ktheu fokusin analitik mbi mënyrat se si riprodhohet kombi, mbi procesin e përditshëm të pohimit të kuptimit të kombit dhe kombësisë nëpërmjet një kompleksiteti perceptimesh, pranimesh, zakonesh, përfaqësimesh dhe praktikash që riprodhohen në mënyrë banale. Michael Billig njeh dhe pranon faktin që masmediat luajnë një rol të rëndësishëm në krijimin, riprodhimin dhe forcimin e kombeve. Studimi i tij tregon se riprodhimi bëhet me fjalë diktike, jo me shprehje madhështore të paharrueshme, por me fjalë të vogla rutinë që duken të parëndësishme, por që e marrin kombin si të mirëqenë: fjalë si "ne", "ata", "këtu", "tani" ", "atdhe". Koncepti i nacionalizmit banal fitoi momentum në studimet e nacionalizmit dhe një sërë studimesh janë kryer për të konfirmuar në mënyrë empirike argumentet kryesore të Michael Billig. Siç theksuam më sipër, studimet empirike të kryera në vende të ndryshme kanë analizuar rolin e luajtur nga shtypi i shkruar në riprodhimin banal të nacionalizmit. Këto analiza, qofshin ato analiza të përmbajtjes apo analiza diskursi, vërtetojnë pikat qendrore të argumenteve të nacionalizmit banal. Megjithatë, studimet nuk janë kufizuar vetëm në shtypin e shkruar. Natyra fleksibile e nacionalizmit banal lejon që pikat e tij qendrore të zbatohen në kontekste të ndryshme. Është vënë re se riprodhimi i kombit dhe i identitetit kombëtar në mënyrë banale nuk gjendet vetëm në shtypin e shkruar dhe në riprodhimin diktik të përmendur nga Michael Billig. Kombi dhe identiteti kombëtar riprodhohen në mënyrë banale nga bankat qendrore (nëpërmjet monedhave), nga sistemi arsimor, nga televizioni, nga interneti, nga targat e makinave, emrat e rrugëve, pullat etj.

Këto studime, megjithatë, kanë demonstruar gjithashtu dobësitë dhe kufizimet teorike të qasjes së nacionalizmit banal. Nacionalizmi banal përqendrohet vetëm në identitetin kolektiv "kombëtar", duke anashkaluar forma të tjera të identiteteve kolektive si identiteti nënkombëtar, mbikombëtar apo lokal. Për më tepër, audienca kombëtare konsiderohet tepër uniforme dhe homogjene. Një dobësi tjetër e teorisë së nacionalizmit banal është se ajo është një qasje nga lart poshtë ndaj nacionalizmit. Nacionalizmi banal e njeh rëndësinë e së përditshmes si "hapësirë" brenda së cilës kombi riprodhohet. Megjithatë, ai injoron rolin që luajnë individët në riprodhimin e identitetit kombëtar. Qasja e nacionalizmit të përditshëm synon të plotësojë këtë boshllëk duke përqendruar vëmendjen në faktorin njerëzor dhe duke shqyrtuar rolin dhe rëndësinë e jetës së përditshme të njerëzve në riprodhimin e kombit dhe identitetit kombëtar. Nacionalizmi i përditshëm fokusohet në faktorin njerëzor dhe në rolin që luajnë njerëzit e zakonshëm (si 'konsumatorë' të simboleve, ritualeve dhe identiteteve kombëtare) në riprodhimin e identitetit kombëtar.

Bibliografia

- Alex Sager, "Methodological nationalism, migration and political theory" Political Studies 64. no.1, (November 2014): doi:10.1111/1467-9248.12167.
- Alexandra Hambleton, Reinforcing identities? Non Japanese residents, television and cultural nationalism in Japan. Contemporary Japan. Vol 23 (1) 2011
- Andrew Thompson, Nations, national identities and human agency: putting people back into nations. The sociological Review. Vol 49. No. 1, 2001,
- Anssi Paasi, Dancing on the graves: Independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. Political Geography 54, 2016,

- Arus Yumul, Umut Ozkirimli. Reproducing the nation: “banal nationalism” in the Turkish Press. Media, Culture & Society. SAGE Publication, 2000
- Arvind Rajagopal, Politics after Television. Religious Nationalism and the Reshaping of the Indian Public. Cambridge University Press, 2001
- Aynur Kose, Mustafa Yilmaz, Flagging Turkishness: the reproduction of banal nationalism in the Turkish press. Nationalities Papers, Vol. 40, No. 6, November 2012,
- Benedict Anderson, Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised edition. (UK: Verso, 2006)
- Brenda Chan, Imagining the Homeland: The Internet and Diaspora Discourse of Nationalism, Journal of Communication Inquiry. 29(4): 2005
- Christopher Airriess, Michael Hawkins, Elizabeth Vaughan, situating banal nationalism, the culture wars and civil religion: governing localized geographies of national identity in Indiana. Social and Cultural Geography, Vol. 13, Nr. 1, 2012,
- Daniel Chernilo, “The critique of methodological nationalism: Theory and history.” Thesis Eleven 106, no. 1, (2011)
- Daniel Hammett, Envisaging the nation: The philatelic iconography of transforming South African national narratives. Geopolitics 17 (3) 2012,
- Daniel Miller, Don Slater, The internet. An ethnographic approach. Berg, Oxford, UK,
- Emmanuel Anyefru, Cyber-Nationalism: The Imagined Anglophone Cameroon Community in Cyberspace, African Identities. 6(3): 2008,
- Herminio Martins “Time and theory in sociology” in Approaches to Sociology ed. John Rex (London: Routledge & Kegan Paul, 1974)
- Hywel Bishop, Adam Jarowski, we beat ‘em’: nationalism and the hegemony of homogeneity in the British press reportage of Germany versus England during Euro 2000. Discourse and Society 14.3 (2003)
- Jan Penrose, Designing the nation. Banknotes, banal nationalism and alternative concepts of the state. Political Geography, 30 (8) 2011,
- Jan Penrose, Graig Cumming, Money talks: banknote iconography and symbolic construction of Scotland. Nations and Nationalism, Volume 17, Issue 4, October 2011,
- Jon E. Fox, Cynthia Miller-Idriss, Everyday nationhood. Ethnicities 8 (4), 2008,
- Jon E. Fox, Cynthia Miller-Idriss, The “here and now” of everyday nationhood. Ethnicities 8 (4), 2008,
- Jonathan Leib, Identity, banal nationalism, contestation, and North American license plates. Geographical Review, 101 (1), 2011,
- K. Dods, M. Billig, An interview with Professor Billig, Political Geography, 54 September, 2016
- Katerina Diamandaki, Virtual ethnicity and digital diasporas: Identity construction in cyberspace. Global Media Journal. Volume 2 (2), 2003
- Laura Cram, Imagining the Union: A case of banal Europeanism. στο H. Wallace (ed) Interlocking dimensions of European integration, Macmillan, London, UK, 2009,
- Lukasz Szulc, Banal nationalism in the internet age: Rethinking the relationship between nation, nationalism and media. στο Michael Skey and Marco Antonisch (eds) Everyday nationhood. Theorizing culture, identity and belonging after banal nationalism. Palgrave Macmillan, UK, 2017,
- Lukasz Szulc, Domesticating the nation online: Banal nationalism on LGBTQ websites in Poland and Turkey. Sexualities, Vol. 19 (3), 2016
- Marco Antonisch, The everyday of banal Nationalism-Ordinary people’s views on Italy and Italian. Political Geography, 2015,
- Mark McLelland, ‘Race’ on the Japanese Internet: Discussing Korea and Koreans on 2-Channeru,” New Media and Society, 10(6): 2008,

- Marsya Bociurkiw, *Feeling Canadian: Television, Nationalism and Affect*. Wilfrid Laurier University Press, 2011
- Michael Higgins, Putting the nation in the news: The role of location formation in a selection of Scottish newspapers. *Discourse and Society* 15.5 (2004)
- Michael Skey, *National belonging and everyday life. The significance of nationhood in an uncertain life*. Palgrave Macmillan, 2011
- Michael Skey, The national in everyday life: A critical engagement with Michael Billig's thesis of Banal Nationalism. *The Sociological Review*, 57:2 (2009)
- Minna Aslama, Mervi Pantti, Flagging Finishness: Reproducing national identity in reality television. *Television New Media* 8, 2007
- Mirca Madianou, Shifting discourses: Banal nationalism and cultural intimacy in Greek television news and everyday life. στο Richard C. M. Mole (ed) *Discursive Construction of European politics*. Palgrave Macmillan, 2007,
- Nail Elhan, Banal nationalism in Iran: Daily reproduction of national and religious identity. *The Journal of Human and Society*. 6 (1) 2016
- Oren Soffer, The internet and national solidarity: A theoretical analysis. *Communication Theory*, Volume 23 (1), 2013
- Pauliina Raento, Stanley D. Brunn, Visualizing Finland: Postage stamps as political messengers. *Geografiska Annaler*, 87 (2) 2005,
- Pertti Alasuutari, spreading global models and enhancing banal localism: the case of local government cultural policy development. *International Journal of Cultural Policy*, 19 (1)
- Richard Maxwell, *The spectacle of Democracy. Spanish Television, Nationalism and Political Transition*. University of Minnesota Press, 1994
- Rod Brookes, Newspapers and national identity: the BSE/CJD crisis and the British press. *Media and Culture Society*. Vol.21 (2) 1999,
- Rogers Brubaker, *Nationalist Politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town*. Princeton University Press, 2006,
- Sercan Gidisoglu, Kerem Rizvanoglu, Nationalism on the internet: A discursive analysis on the Turkish case. *Bogazici Journal*, Vol 25, no 2, 2011
- Shin Diing Liu, China's Popular Nationalism on the Internet. Report on the 2005 Anti-Japan Network Struggles, *Inter-Asia Cultural Studies*, 7(1): 2006,
- Shunya Yoshimi, Television and nationalism. Historical change in the national domestic TV formation on postwar Japan. *European Journal of Cultural Studies*. Vol.6 (4) 2003
- Sofia Kalogeropoulou, Greek dance and everyday nationalism in contemporary Greece. *Dance Research Aoteara* 1 :55-74, 2013;
- Sophie Duchense, Who's afraid of banal nationalism? *Nations and Nationalism* 24 (4), 2018
- Thomas Hylland Eriksen, Nationalism and the internet. *Nations and Nationalism* 13 (1), 2007,
- Tim Edensor, *National identity, popular culture and everyday life*. Berg Publishers, 2002,
- Tim Unwinn και V. Hewitt, Banknotes and national identity in central and eastern Europe. *Political Geography*, Vol 20 (8)
- Umut Ozkirimli, *Contemporary debates on nationalism. A critical engagement*. Palgrave Macmillan, NY, 2005,
- Vera Slitcheva Petrova, Rethinking banal nationalism: Banal Americanism, Europeanism and the missing link between media representations and identities. *International Journal of Communication* 8, 2014,

Roli i Gjykatës Kushtetuese në regjime hibrite

Prof Asoc. Dr. Roland Lami
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Abstrakt

Për shumë studiues të së drejtës, Gjykata Kushtetuese në vende ishkomuniste është përshkruar si promotore dhe mbrojtëse e vlerave të kushtetutshmërisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut sidomos në një mjedis politik dhe ligjor të kontaminuar nga nihilizmi ligjor dhe i karakterizuar nga shpërfillja e të drejtave individuale. Gjykatat kushtetuese cilësohen jo vetëm si promotore të shtetit të së drejtës dhe besimit kushtetues në demokracitë e reja, por edhe mbrojtëse të vlerave të kushtetutshmërisë, të të drejtave të njeriut në mjedisin politik dhe ligjor. Kelzen^[1] e kishte parashikuar rrezikun e shekullit XX të vinte pikërisht nga parlamentet, në drejtim të influencës në institucione të rëndësishme si Gjykata Kushtetuese. Aq më shumë eksperiencë 30-vjeçare e sjelljes politike në Shqipëri ka demonstruar prirjen për të pasur ndikim në këtë institucion. Ndonëse thuhet në Dokumentin Analitik se si të djathtët dhe të majtët janë të interesuar për forcimin e drejtësisë dhe atij gjyqësor në veçanti, në praktikë ka munguar gatishmëria për të parë përtej interesave politike të çastit. Analiza e sjelljes së aktorëve politikë dhe institucioneve të rëndësishme në vend përgjatë periudhës 2018 – 2020, fakton pikërisht këtë prirje. Të gjitha palët pranojnë se ringritja e Gjykatës Kushtetuese (GJK) duhet bërë një orë e më parë. Por, nga ana tjetër, që nga 2016 deri në shtator të 2020 vendi vazhdon të mbetet pa Gjykatë Kushtetuese dhe Gjykatë të Lartë. Çështja që shtrohet në këtë rast është: pse nuk ngrihet ky organ i rëndësishëm kushtetuesqë, nëse i qëndrojmë argumentit të Kelsenit, mungesa e saj i lë vend arbitrariteteve dhe anarkisë, ç'ka jep pasojat e veta, shpesh të rënda, drejtpërdrejt tek shtetasi dhe shtetit në tërësi. Në thelb, si pushteti legjislativ dhe institucioni i Presidentit përfitojnë nga mungesa e Gjykatës Kushtetuese pasi secili ka mundësi të bëjë lojën e tij politike në kurriz të pavarësisë së institucioneve dhe zgjerimit të pushtetit, në pamundësi të një marrëveshjeje për ta kontrolluar atë

Fjalet kyce: kushtetueshmëria, aktoret politik, legjitimiteti, nderkombetaret dhe balanca e pushteteve

Abstract:

For many law scholars, the Constitutional Court in former communist countries is considered a promoter and defender of the constitutionality values, the rule of law and human rights, especially in a political and legal environment contaminated by legal nihilism and characterized by disregard for individual rights. The constitutional courts are considered not only as promoters of the rule of law and constitutional belief in the new democracies, but also as protectors of the constitutionality values and human rights in the political and legal environment. Kelzen had foreseen that in the twentieth century the danger would come from parliaments, in terms of influence in important institutions such as the Constitutional Court. The 30 years of experience of political behaviour in Albania has demonstrated the tendency to have influence in this institution. Although the Analytical Document states how the right and the left wings are interested in strengthening the judiciary and the judicial system in particular, in practice there has been a lack of willingness to look beyond the current political interests. The analysis of the behavior of political actors and important institutions in the country during the period 2018 - 2020, proves exactly this trend. All parties agree that the re-establishment of the Constitutional Court should happen as soon as possible. But, on the other hand, from 2016 to September 2020 the country continues to remain

without a Constitutional Court and a Supreme Court. Then why is this important constitutional body not set up? If we refer to Kelsen's argument, its absence gives way to arbitrariness and anarchy, which has its consequences, often severe, directly on the citizens and the state as a whole. In essence, both the Parliament and Presidency benefit from the absence of the Constitutional Court as each can play its political game at the expense of the independence of institutions and the expansion of power, while an agreement to control it does not seem possible.

Keywords: constitutionality, political actors, legitimacy, international actors, balance of power

Efektet e mungesës së Gjykatës Kushtetuese 2016 – 2020 në politikë

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë garanton në nenin nr.7 të saj ndarjen e pushteteve duke e vënë parimin e ndarjes së pushteteve si themelin e funksionimit të demokracisë. Në një republikë demokratike, siç pretendon të jetë dhe Shqipëria, pushteti ekzekutiv dhe legjislativi bashkëpunojnë ngushtë në mënyrë që të nxjerrin dhe zbatojnë aktet ligjore të duhura për ecurinë e shoqërisë. Ndërsa pushteti i tretë, ai gjyqësor, është i ngarkuar me detyrën për të mbrojtur qytetarët nga cenimet e paligjshme të të drejtave të tyre, qoftë edhe nga organet e pushtetit publik. Detyra për garantimin dhe respektimin e Kushtetutës nga veprimtaria e pushtetit publik i është ngarkuar Gjykatës Kushtetuese. Ajo është instanca e fundit e ngarkuar me kontrollin e akteve të nxjerra nga organet e pushtetit shtetëror, duke u përqendruar në aspektin e pajtueshmërisë së tyre me dispozitat kushtetuese. Jo pa arsye, kompetenca e Gjykatës Kushtetuese për të kontrolluar procesin ligjvënës është cilësuar nga shumë studiues të së drejtës si kurorëzim i shtetit të së drejtës.⁴⁹

Prirja për të vënë nën kontroll kushtetues veprimtarinë e legjislativit, gjithmonë duke respektuar sovranitetin ligjvënës të tij, është kthyer në një tipar dallues në pothuajse të gjitha regjimet demokratike sot në botë. Prandaj edhe roli i institucionit të Gjykatës Kushtetuese po vjen duke u rritur sidomos në vendet e dala nga sistemet totalitare. Ky institucion jo pa arsye njihet si rojtare e Kushtetutës - çka nënkupton një organ, funksioni i të cilit është mbrojtja e Kushtetutës nga cenimet e mundshme të pushtetit shtetëror.

Kërkesa për të mbrojtur Kushtetutën nga cenimet e organeve të caktuara legjislative dhe ekzekutive për zbatimin e saj, rrjedh nga parimi i shtetit të së drejtës dhe ka të bëjë me ligjshmërinë e pushtetit shtetëror dhe ushtrimin e funksionit vetëm të zbatimit të ligjit. "Gjykatës Kushtetuese si promotore e dhënies së drejtësisë kushtetuese i bie sfida të kontrollojë respektimin e parimit të kushtetutshmërisë në nivel kombëtar me standardet ndërkombëtare të pranura tashmë në demokracitë funksionale kushtetuese."⁵⁰

E parë në këtë këndvështrim, Gjykata Kushtetuese nuk duhet kuptuar si një organ që qëndron mbi të tjerët apo i sponson ata. Por, më shumë duhet të shikohet si një organ që luan një rol ekuilibruar për mbrojtjen e sistemit të ndarjes dhe kontrollit të ndërsjellë të pushteteve. Ky lloj kontrolli kushtetues i ushtruar nga Gjykata Kushtetuese është forma më e mirë e gjetur deri më sot për të siguruar funksionimin mbi bazën e ligjshmërisë të organeve shtetërore, çka përbën edhe elementin kryesor të shtetit të së drejtës.⁵¹

Doktrina kushtetuese e përqafoi idenë e Hans Kelsenit⁵² për të pasur një organ të ngarkuar me kontrollin e veprimtarisë së organeve shtetërore siç do të ishte Gjykata Kushtetuese me qëllimin e vetëm për të mos u lënë vend arbitrariteteve dhe anarkisë, çka jep pasojat e veta, shpesh të rënda, drejtpërdrejt tek shtetasit. Sweet⁵³ vite me vonë kur i referohet sistemit evropian, detajon

⁴⁹ Alexis de Tocqueville (2002) Mbi demokracia në Amerikë, Tirane: Fondacioni SOROS,

⁵⁰ Bashkim Dedja (2011) Roli i Gjykatës Kushtetuese në forcimin e shtetit të së drejtës, fq3, Tirane.

⁵¹ Anastasi, A., Mato, M (2002) Historia e Institucioneve, ShBLU, Tirane.

⁵² Dyzenhaus, D. (2008) Legality and legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar, London, Oxford

⁵³ Sweet, S., A. (2008) Constitutionalism, Rights, and Judicial Power, Faculty Scholarship Series. Paper 77, (http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/77), fq.222

katër funksione kryesore që luan Gjykata Kushtetuese; së pari, posedon monopolin e pushtetit të shpalljes së pavlefshme të normave ligjore kushtetuese, përfshi edhe ligjet; së dyti, zgjidh mosmarrëveshje në lidhje me interpretimin dhe zbatimin e kushtetutës; së treti, edhe pse në dukje Gjykata Kushtetuese ka lidhje me legjislativin, ekzekutivin dhe gjyqësorin, formalisht ajo është e ndarë prej tyre; së katërti, e veçanta e sistemit evropian konsiston jo vetëm në ushtrimin e kontrollit nga institucione të specializuara në këtë drejtim, por edhe në llojet e këtij kontrolli që ndahen në abstrakt, konkret, jo i detyrueshëm, i detyrueshëm, ex ante, ex post, procedural, ose gjykime të themelit.

Për shumë studiues të së drejtës, Gjykata Kushtetuese në vende ish-komuniste është përshkruar si promotore dhe mbrojtëse - ndonjëherë e vetme - e vlerave të kushtetutshmërisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në një mjedis politik dhe ligjor të kontaminuar nga nihilizmi ligjor dhe i karakterizuar nga shpërfillja e të drejtave individuale. Filozofi Cahn theksonte ndër të tjera se "...çdo komb demokratik ka detyrimin solemn që t'u japë mundësinë gjyqtarëve të mbajnë nën kontroll pushtetin e parlamentit."⁵⁴ Gjykatat kushtetuese cilësohen jo vetëm si promotore të shtetit të së drejtës dhe besimit kushtetues në demokracinë e reja, por edhe mbrojtëse të vlerave të kushtetutshmërisë, të të drejtave të njeriut në mjedisin politik dhe ligjor. Megjithatë, duhet vlerësuar sovraniteti parlamentar dhe e drejta e organit ligjvënës.

Në bazë të filozofisë kelzeniane, Gjykata Kushtetuese është ligjvënës negativ. Ajo nuk mund të zëvendësojë organin ligjvënës. Kontrolli i saj përqendrohet vetëm në vlerësimin e kushtetutshmërisë së ligjit.

Për këtë qëllim, Zaganjori⁵⁵ argumenton se Gjykata Kushtetuese përpiqet të zbulojë edhe përmbajtjen e tij, por pa pasur të drejtë të shkojë më tej, duke saktësuar apo korrigjuar vetë ligjin. Kjo e drejtë mund t'i takojë më pas, sipas rastit, vetë Parlamentit. Prandaj, me të drejtë theksohet se Gjykata Kushtetuese kontrollon kushtetutshmërinë e ligjit, por pa pasur të drejtë të bëjë vetë ndryshime ligjore.

Nisur nga rëndësia që merr Gjykata Kushtetuese në rastin e Shqipërisë, hartuesit e Kushtetutës së parë pas rrëzimit të sistemit totalitar parashikonin që ajo të përbëhej nga 9 anëtarë, të cilët zgjidheshin sipas një formule të përcaktuar shprehimisht: 5 (pesë) prej tyre zgjidheshin nga Kuvendi Popullor dhe 4 (katër) nga Presidenti i Republikës – një formulë që kufizonte mundësinë e kapjes nga legjislativi apo ekzekutivi dhe ripërtëritja e anëtarëve të saj eliminonte mundësinë e kapjes së saj nga një forcë politike. Në lidhje me formulën e përzgjedhjes, konstitucionalisti Traja shprehet se ajo ishte mjaft problematike, pasi shprehte një tension të heshtur ndërmjet fasadës së republikës parlamentare dhe një gati-presidencializmi. Skema nuk ishte e padëgjuar; fakt ishte se krijohej përshtypja se pushteti i drejtësisë kushtetuese ishte monopol i një raporti gjoja kushtetues ndërmjet përfaqësuesve të popullit dhe figurës që do të përfaqësoje gjithë popullin shqiptar.⁵⁶ Po ashtu, ripërtëritja e GJK-së nuk ndiqte gjithmonë rregullin kushtetues, dhe procesi i emërimit të gjyqtarëve ka rënë jo pak raste preh e ngërçeve institucionale, veçanërisht, atyre të krijuara midis Kuvendit dhe Presidentit. Këto përplasje fatkeqësisht i kanë kapërcyer dyert e këtyre institucioneve dhe, me pretendimin për papajtueshmëri me Kushtetutën të veprimeve të secilit organ kushtetues, konfliktit politik i kanë dhënë trajtën e një konflikti kushtetues.

Ndryshimet kushtetuese të vitit 2016 synuan të reflektojnë disa nga problemet që evidentoheshin në këtë organ të rëndësishëm dhe u materializuan si në dispozitat kushtetuese, ashtu edhe në ligjin për organizimin dhe funksionimin e saj. Konkretisht, u ndryshua formula e zgjedhjes dhe emërimit të gjyqtarëve të Gjykatës Kushtetuese, u shtuan disa kompetenca dhe u ridimensionuan në funksion të efikasitetit dhe efikasitës disa kompetenca të tjera. Gjithashtu, u

⁵⁴ Zaganjori Xh., (2002) Demokracia dhe Shteti i së Drejtës, Shtëpia Botuese Luarasi, Tiranë

⁵⁵ Zaganjori, Xh., Anastasi, A., Cani, A. (2011) Shteti i së Drejtës në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë, Tiranë :Fondacioni Konrad Adenauer, f. 24

⁵⁶ Bala, V. (2014) Temë Diplome, "KONTROLLI KUSHTETUES NË SHQIPËRI. ROLI I GJYKATËS KUSHTETUESE SI GARANTE E SHTETIT TË SË DREJTËS DHE TË DREJTAVE THEMELORE TË NJERIUT: SFIDAT, ARRITJET, PERSPEKTIVA" fq. 78

pasqyruan edhe disa zgjidhje për probleme të hasura gjatë vendimmarrjes së kësaj Gjykate në vite.

Me ndryshimet kushtetuese të vitit 2016, Gjykata Kushtetuese ka një formulë të re të zgjedhjes së anëtarëve të saj. Tre anëtarë emërohen nga Presidenti i Republikës, tre anëtarë zgjidhen nga Kuvendi dhe tre anëtarë zgjidhen nga Gjykata e Lartë. Anëtarët përzgjidhen ndërmjet kandidatëve të renditur në tri vendet e para të listës nga Këshilli i Emërimeve në Drejtësi, sipas ligjit. Kandidatët për gjyqtarë të Gjykatës Kushtetuese i nënshtrohen procesit të vlerësimit dhe pikëzimit që kryhet nga Këshilli i Emërimeve në Drejtësi. Ky Këshill, në përfundim të procesit të vlerësimit, bën renditjen e kandidaturave, sipas kriterëve objektive dhe shkencore, të parashikuara në ligjin organik për këtë qëllim. Krahas integritetit moral, mjaft i rëndësishëm është vlerësimi profesional i fokusuar në disa parametra si: pasuria e përvojës profesionale në fushën ligjore, vijueshmëria e një vendimi të dhënë në shkallët e tjera të gjykimit, sasia dhe cilësia e punës së kryer, respektimi i afateve për shpalljen e vendimit, pjesëmarrja aktive dhe asistenca e ofruar nga gjyqtari për mbarëvajtjen e zyrës/gjykatës në të cilën vepron, disponibiliteti, frekuenca e kurseve trajnuese, kontributi në zgjidhjen e problemeve organizative, meritat e veçanta në fushën e mësimdhënies, etj.

Mirëpo, siç thuhet rëndom mes politikaneve: “Ku ka ligje ka dhe shtigje”. Aq më shumë që ngritja e Gjykatës Kushtetuese apo thënë ndryshe plotësimi i vakancave kërkon përveç Gjykatës së Lartë, kontributin e Presidentit dhe të Legjislativit. Kështu, emërimet e gjyqtarëve kushtetues në të tilla kushte janë faktorë edhe politikë për arsye se mekanizmat e emërimit të tyre janë edhe politikë. Për shkak të kësaj veçorie hidhen dyshime se pikëpamjet e gjyqtarëve kushtetues për interpretime ligjore dhe kushtetuese kanë prirje për të qenë të njëjta me propozuesit dhe votuesit e tyre.⁵⁷

Kelzen⁵⁸ e kishte parashikuar rrezikun e shekullit XX të vinte pikërisht nga parlamentet, në drejtim të influencës në institucione të rëndësishme si Gjykata Kushtetuese. Aq më shumë eksperiencia 30-vjeçare e sjelljes politike në Shqipëri ka demonstruar prirjen për të pasur ndikim në këtë institucion. Ndonëse thuhet në Dokumentin Analitik se si të djathtët dhe të majtët janë të interesuar për forcimin e drejtësisë dhe atij gjyqësor në veçanti, në praktikë ka munguar gatishmëria për të parë përtej interesave politike të çastit. Analiza e sjelljes së aktorëve politikë dhe institucioneve të rëndësishme në vend përgjatë periudhës 2018 – 2020, faton pikërisht këtë prirje.

Të gjitha palët pranojnë se ringritja e Gjykatës Kushtetuese (GJK) duhet bërë një orë e më parë. Por, nga ana tjetër, që nga 2016 deri në shtator të 2020 vendi mbeti pa Gjykatë Kushtetuese dhe Gjykatë të Lartë. Çështja që shtrohet në këtë rast është: pse nuk u ngrit ky organ i rëndësishëm kushtetuesqë, nëse i qëndrojmë argumentit të Kelsenit, mungesa e saj i lë vend arbitrariteteve dhe anarkisë, ç’ka jep pasojat e veta, shpesh të rënda, drejtpërdrejt tek shtetasit dhe shtetit në tërësi? Cili institucion në mungesë të Gjykatës Kushtetuese mund të frenojë shumicën legjislative për ekspansion pushteti? Cili organ mund të frenojë abuzivitetin e Presidentit? Cili pushtet përfitoi më shumë nga mungesa e saj: legjislativi, ekzekutivi apo institucioni i Presidencës? Sa probabilitet ka për zhbilancim pushtetesh dhe konsolidim të shtetit të partive? Pyetjet e mësipërme i shtrojmë pasi, në mungesë të Gjykatës Kushtetuese dhe opozitës reale në parlament, roli i Presidentit merr rëndësi. Mirëpo, vetë kushtetuta tek kompetencat e Presidentit të Republikës ka përcaktuar funksionin e mbikëqyrjes së mekanizmit kushtetues dhe mundësinë e ndërhyrjes, brenda caqeve që ia lejon Kushtetuta, ne rastet se ai/ ajo konstaton se po cenohen rregullat që e dispiunojnë këtë mekanizëm, për të siguruar respektimin, në formë e në përmbajtje, të Kushtetutës dhe ruajtjen e një ekuilibri të drejtë ndërmjet organeve të ndryshme shtetërore. Shkalla e kësaj ndërhyrjeje varet deri diku nga personaliteti i Presidentit, nga mënyra se si ai e interpreton dhe e koncepton rolin e tij. Duhet theksuar këtu se, në tekstin

⁵⁷ Sadushi, S. (2012) Drejtësia Kushtetuese në zhvillim: Trajtime Teorike dhe të Praktikës së Gjykimit Kushtetues , Tiranë: Toena.

e Kushtetutës së Shqipërisë mungon përcaktimi i rolit të Presidentit si “garant i parimeve kushtetuese”, përcaktim që e gjejmë në kushtetutat e disa vendeve që cilësohen republika parlamentare, si në rastin e Italisë. Dhe në fakt, gjatë periudhës së mungesës së Gjykatës Kushtetuese roli i Presidentit ka qenë shumë aktiv, kjo edhe falë natyrës, eksperiencës dhe qëllimeve politike të Presidentit. Këtë gjë e tregojnë dhe numri 36 i ligjeve të kthyera për rishqyrtim në Kuvend nga ana e Presidentit për periudhën janar 2018 - Korrik 2020.

Numri i lartë i ligjeve të kthyera nga ana e Presidentit, për disa konstitucionalistë shikohet si ushtrim i formës së zgjeruar të së drejtës së kthimit të ligjeve, ndërsa për disa të tjerë, legjislativi në kushtet e mungesës së opozitës manifeston ushtrim të zgjeruar të së drejtës për miratimin e ligjeve dhe sidomos edhe për votimin ose jo të dekreteve të kthyera të Presidentit.

Në thelb, si pushteti legjislativ dhe institucioni i Presidentit përfitojnë nga mungesa e Gjykatës Kushtetuese pasi secili ka mundësi të bëjë lojën e tij politike në kurriz të pavarësisë së institucioneve dhe zgjerimit të pushtetit, në pamundësi të një marrëveshjeje për ta kontrolluar atë. Nëse do të ishte ndryshe, pse vazhdon për rreth katër vite të mos funksionojë institucioni më i rëndësishëm kushtetues që është Gjykata Kushtetuese?

Shpesh juristët në formë humori shprehin se regjimi totalitar e la vendin pa avokati, ndërsa “Rilindja” pa Gjykatë Kushtetuese. Mungesa e institucionit që përcakton kushtetueshmërinë ose jo të akteve normative si dhe kufizon zgjerimin e ekzekutivit dhe legjislativit, e ka zhbilancuar shtetin dhe ka krijuar fraktura të mëdha në mosfunksionimin ose keqfunksionimin e disa ingranazheve të rëndësishëm të shtetit. Në mungesë të këtij institucioni, roli i komunitetit ndërkombëtar bëhet i rëndësishëm dhe interpretimet subjektive të aktorëve politikë dhe më gjerë, bëhen të justifikueshme. Si të thuash, secili i jep të drejtë vetes të përfshihet dhe të japë një gjykim juridik mbi çështjet, pavarësisht se asnjëri nuk ka tagrin për të marrë vendime të natyrës kushtetuese. Rastet e mëposhtme ilustrojnë pikërisht këtë gjë.

Në mungesë të Gjykatës Kushtetuese, të gjitha palët e përfshira në konflikt kanë mundësinë të bëjnë lojën e tyre në kurriz të Kushtetutës. Arbitri kryesor, që në rastin në fjalë është Gjykata Kushtetuese, nuk ka mundësi të ushtrojë funksionet e saj kushtetuese për shkak se nuk ka kourumin e nevojshëm për të marrë vendime. Në këto kushte, të gjitha palët e përfshira në konflikt pozicionohen në argumente pseudo-kushtetuese duke i dhënë secili të drejtë vetes.

Gardianin e kushtetutës, siç me të drejtë Kelzen⁵⁹ e quan Gjykatën Kushtetuese, e zëvendësojnë partitë politike. Interpretimet ligjore të dislanguara nga interesi i subjekteve politike në mungesë të Gjykatës Kushtetuese, partitë politike i shndërrojnë në pjesë të fushatës politike ose propagandë. Mazhoranca, çdo atakim që i bëhet nga ana e opozitës ngritjes së institucioneve të reja të drejtësisë, i etiketon në publik si tentativa për të penguar reformën në drejtësi apo vullnet i munguar për të shkëputur drejtësinë nga politika, ndërsa opozita në krahun tjetër, mbrapa çdo përplasje institucionale, zvarritje apo përshpejtim të plotësimit të vakancave për ngritjen e institucioneve të reja të drejtësisë, shikon synime të mazhorancës për të kapur reformën në drejtësi. Po ashtu, çdo nismë e qeverisë me natyrë reformuese apo parandaluese shikohet nga opozita si ekspansion i ekzekutivit mbi pushtet e tjera, ose si manovër për të përmbushur nevojat e oligarkëve dhe klientëve politikë. Shpesh diskutimi për argumentin specifik kanalizohet në çështje parimore të tipit: kush e pengon apo e dëshiron reformën në drejtësi? Apo kush kërkon të kapë shtetin? Elektorati ftohet të pozicionohet politikisht për çështjet, jo juridikisht.

Të njëjtin fat pësoi shqyrtimi i kauzave kushtetuese në debatet në studiot televizive. Analisti politik, pavarësisht mungesës së formimit juridik, në shumicën e rasteve merr rolin e konstitucionalistit apo specialistit të së drejtës duke interpretuar apo mbajtur qëndrime mbi çështjet. Analisti në këtë rast, siç e përshkruan me të drejtë Pula, “përkundër pretencës për njohuri mbi mesataren për ngjarjet e ditës në politikë, kultivon imazhin e tij në publik si një

⁵⁹ Sadushi, S. (2012) Drejtësia Kushtetuese në zhvillim: Trajtime Teorike dhe të Praktikës së Gjykimit Kushtetues, Tiranë: Toena

qytetar i zakonshëm.⁶⁰ Goffman⁶¹ këtë strategji të prezantimit të vetes e shikon të realizohet përmes formave gjuhësore që përdorin analistët duke përdorur një gjuhë popullore si çdo qytetar i zakonshëm. Ose e shprehur me gjuhën e Lacan, analisti sikurse histeriku e ofron veten si objekt kënaqësie e Tjetrit në diskursin e tij, ai e projekton Tjetrin- publikun. Analisti nuk shkruan dhe thotë ato që dëshiron, por paradoksalisht atë që Tjetri kërkon nga ai. Me një fjalë, gjuha e analistit kufizohet nga Tjetri. Kështu, siç me të drejtë thotë Bourdieu⁶², Tjetri – publiku ftohet të marrë pjesë në një debat ku konfirmon paragjykimet dhe bindjet e veta mbi ngjarjen apo çështjen që analizohet. Në një farë mënyre, analisti nuk bën gjë tjetër, veçse ruan *status quo*-në e mendimit të publikut për çështjen, duke mos avancuar apo shtyrë të reflektojë më tej.

Edhe kur çështje të caktuara për shkak të rëndësisë apo institucioneve të përfshira në konflikt i adresohen Komisionit të Venecias apo ekspertëve të EURALIUS dhe OPDAT për të dhënë një opinion, përsëri raportet apo qëndrimet e tyre bëhen objekt debatesh politike, duke e dyzuar publikun, pasi, qëndrimet e tyre nuk janë vendime, por thjesht opinione apo rekomandime. Juristët pranë partive politike i lexojnë qëndrimet apo raportet e institucioneve të mësipërme sipas axhendave politike, siç veprojnë me raportet e ndryshme të institucioneve ndërkombëtare kur analizohen parametrat demokratikë në Shqipëri. Gjuha juridike ambalazhohet me argumente politike dhe me slogane politike. Merren pasazhe apo paragrafë që mbështesin qëndrimin e një krahu politik duke i nxjerrë nga konteksti apo duke anashkaluar argumente që atakojnë qëndrimin e partive në fjalë.

Fakti që çështjet me natyrë juridike dhe kushtetuese bëhen objekt debatesh, jo aq mes ekspertësh apo konstitucionalistësh por mes partive politike, tregon për shkallën e lartë të implikimit të këtyre të fundit në sistemin e drejtësisë. Në kushtet e mungesës së Gjykatës Kushtetuese, loja politike është e hapur dhe mundësitë për abuzim me pushtetin janë të mëdha. Vihet re mundësia për zhbalancimin të pushteteve. Kjo ndoshta është edhe arsyeja pse vonoi ngritja e Gjykatës Kushtetuese; pasi aktorët politikë shfrytëzojnë çdo hapësirë që mundëson ligji për vonesë ose zvarritje, për sa kohë nuk arrijnë të merren vesh.

Kjo situatë gjen pasqyrim në raportin për vitin 2020 të "Freedom House", ku thuhet shprehimisht: "Demokracia në Shqipëri pësoi rënie gjatë vitit 2019, duke materializuar shqetësimet për rritjen e autoritarizmit dhe të një sistemi jofunksional të kontrolleve dhe balancave mes pushteteve të qeverisjes. Sipas organizatës, krahasuar me vitin paraardhës, Shqipëria shënoi rënie nga 3.50 në 3.25 pikë në fushën e qeverisjes demokratike, për shkak të një sërë krizash që prekën institucionet, duke përfshirë dorëheqjen në bllok të opozitës parlamentare, një procedure për shkarkimin e Presidentit dhe përplasjeve mes gjykatave dhe parlamentit."⁶³ Siç edhe me të drejtë shprehet konstitucionalisti Hazizaj, "shteti ka rënë, ndonëse nuk e pranojmë. Është qesharake të besosh që rendi kushtetues është brenda kufijve të pranimit të një realiteti normal, për më tepër të besosh që çështjet e të drejtës së shtetasve të këtij "vendi të çmendur" të gjejnë zgjidhje ligjore".⁶⁴

Ndërkohë me 15 korrik 2020 Këshilli i Emërimeve në Drejtësi në mbledhjen e tij të radhës verifikoi nëntë kandidatë në garë, nga ku asnjë nuk u kualifikua për të marrë pëlqimin e Kuvendit e më pas dekretin e Presidentit. "Shqyrtimi i rasteve të kandidatëve për vendet vakante për gjyqtar në Gjykatën Kushtetuese është vendosur në përfundim të procedurave të verifikimit rigoroz dhe të thelluar të ndjekura nga Këshilli, sipas ligjit dhe standardeve tashmë të njohura e të aplikuara që kërkohen për përzgjedhjen, qenien dhe konfirmimin në detyrën e magjistratit

⁶⁰ Pula, B. (2006) Analiza e analistëve: Shënim për një sociologji kritike të rolit të analistit, Revista Polis 2, Tirane: UET PRESS, fq 48

⁶¹ Goffman, E. (1959) The Presentation of Self in Everyday Life, Garden City, New York: Doubleday

⁶² Bourdieu, P. (1993) The Field of Cultural Production. New York: Columbia University Press

⁶³ Freedom House (2020) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf

⁶⁴ 360 Grade.al (2020) "Hazizaj: Shteti ka rënë, parlamenti nuk është më legjitim" <https://360grade.al/233537/hazizaj-shteti-ka-rene-parlamenti-nuk-eshte-me-legjitim/> (parë për herë të fundit, 12 gusht, 2020)

apo anëtarit të Gjykatës Kushtetuese”,⁶⁵ – thekson KED. Kështu, sipas ekspertëve, Gjykata Kushtetuese mund të ngrihet së paku në shtatorin e 2021. Dhe në fakt kështu ndodhi.

Konkluzioni

Në mungesë të Gjykatës Kushtetuese, të gjitha palët e përfshira në konflikt kanë mundësinë të bëjnë lojën e tyre në kurriz të Kushtetutës. Arbitri kryesor, që në rastin në fjalë është Gjykata Kushtetuese, nuk ka mundësi të ushtrojë funksionet e saj kushtetuese për shkak se nuk ka kourumin e nevojshëm për të marrë vendime. Në këto kushte, të gjitha palët e përfshira në konflikt pozicionohen në argumente pseudo-kushtetuese duke i dhënë secili të drejtë vetes. Gardianin e kushtetutës, siç me të drejtë Kelzen⁶⁶ e quan Gjykatën Kushtetuese, e zëvendësojnë partitë politike. Interpretimet ligjore të dislanguara nga interesi i subjekteve politike në mungesë të Gjykatës Kushtetuese, partitë politike i shndërrojnë në pjesë të fushatës politike ose propagandë.

Të njëjtin fat pësoi shqyrtimi i kauzave kushtetuese në debatet në studiot televizive. Analisti politik, pavarësisht mungesës së formimit juridik, në shumicën e rasteve merr rolin e konstitucionalistit apo specialistit të së drejtës duke interpretuar apo mbajtur qëndrime mbi çështjet. Në një farë mënyre, analisti nuk bën gjë tjetër, veçse ruan *status quo*-në e mendimit të publikut për çështjen, duke mos avancuar apo shtyrë të reflektojë më tej. Gjuha juridike ambalazhohet me argumente politike dhe me slogane politike. Merren pasazhe apo paragrafë që mbështesin qëndrimin e një krahu politik duke i nxjerrë nga konteksti apo duke anashkaluar argumente që atakojnë qëndrimin e partive në fjalë.

Në kushtet e mungesës së Gjykatës Kushtetuese, loja politike ishte e hapur dhe mundësitë për abuzim me pushtetin ishin të mëdha. U vu re mundësia për zhbalancimin të pushteteve. Kjo ndoshta ishte edhe arsyeja pse vonoi rreth kater vite ngritja e Gjykatës Kushtetuese; pasi aktorët politikë shfrytëzuan çdo hapësirë që mundëson ligji për të bërë lojën e tyre politike.

Bibliografia

- Alexis de Tocqueville (2002) Mbi demokracia në Amerikë, Tirane : Fondacioni SOROS
- Anastasi, A, Mato, M (2002) Historia e Institucioneve, ShBLU, Tirane.
- Bashkim Dedja (2011) Roli i Gjykatës Kushtetuese në forcimin e shtetit të së drejtës, fq3, Tirane.
- Bala, V. (2014) Temë Diplome, “KONTROLLI KUSHTETUES NË SHQIPËRI. ROLI I GJYKATËS KUSHTETUESE SI GARANTE E SHTETIT TË SË DREJTËS DHE TË DREJTAVE THEMELORE TË NJERIUT: SFIDAT, ARRITJET, PERSPEKTIVA” fq. 78
- Bourdieu, P. (1993) The Field of Cultural Production. New York: Columbia University Press
- Dyzenhaus, D. (2008) Legality and legitimacy: Carl Schmit, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar, London, Oxford
- Dekret (2020) PËR KTHIMIN E LIGJIT NR. 18/2020 “PËR MIRATIMIN E AKTIT NORMATIV, ME FUQINË E LIGJIT, NR. 1, DATË 31.1.2020, TË KËSHILLIT TË MINISTRAVE, ‘PËR MASAT PARANDALUESE NË KUADËR TË FORCIMIT TË LUFTËS KUNDËR TERRORIZMIT, KRIMIT TË ORGANIZUAR, KRIMEVE TË RËNDA DHE KONSOLIDIMIT TË RENDIT E SIGURISË PUBLIKE”
- Goffman, E. (1959) The Presentation of Self in Everyday Life, Garden City, New York: Doubleday

⁶⁵ Aleanca Telegrafike Shqiptare (2020) “ Kushtetuesja/KED, 6 kandidatë nuk plotesojnë kushtet, 3 tërhiqen”,<https://ata.gov.al/2020/07/18/kushtetuesja-ked-6-kandidate-nuk-plotesojne-kushtet-3-terhiqen/> (parë për herë të fundit, 23 gusht,2020)

⁶⁶ Sadushi, S. (2012) Drejtësia Kushtetuese në zhvillim: Trajttime Teorike dhe të Praktikës së Gjykimit Kushtetues , Tiranë: Toena

- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë (2016)
http://www.pp.gov.al/web/kushtetuta_2016_1082.pdf
- Foucault, M, (1978) The Birth of Biopolitics, London: Picador.
- Freedom House (2020) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf
- Sweet, S., A. (2008) Constitutionalism, Rights, and Judicial Power, Faculty Scholarship Series. Paper 77, (http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/77), fq.222
- Sadushi, S. (2012) Drejtësia Kushtetuese në zhvillim: Trajtime Teorike dhe të Praktikës së Gjyimit Kushtetues, Tiranë: Toena
- Zaganjori Xh, (2002) Demokracia dhe Shteti i së Drejtës, Shtëpia Botuese Luarasi, Tiranë
- Zaganjori, Xh., Anastasi, A., Cani, A. (2011) Shteti i së Drejtës në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë, Tiranë: Fondacioni Konrad Adenauer, f. 24
- RAPORT (2020) “RAPORT PËR PROJEKTLIGJIN “PËR DISA SHITESA NË LIGJIN NR. 8577, DATË 10.02.2000, “PËR ORGANIZIMIN DHE FUNKSIONIMIN E GJYKATËS KUSHTETUESE”, TE NDRYSHUAR,”
<https://www.parlament.al/Files/ProjektLigje/20200210151114Raporti%20Gjykata%20Kushtetuese.pdf>

COVID-19 "FORCË MADHORE" SI SHKAK PËR MOSPËRMBUSHJEN E NJË KONTRATE

Dr. Ardita Buna
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
ardita.buna@umsh.edu.al
Sonila Kamami
Universiteti Qiriazi, Tiranë

Abstrakt

Corona Virus ka shkaktuar vështirësi të mëdha për cdo biznes. Deri tani kemi dëgjuar histori për dërgesa të vonuara, fluturime të anuluar, ndërprerje të punës, kontrata të prishura dhe evente të anuluar në minutën e fundit. Çështja e parë që del në këto situata: kush do të paguajë për kostot që janë shkaktuar apo për kompensimet e tyre? Cilat janë pasojat që Korona virusi ka për shkëlqimin e detyrimeve kontraktore? A është Korona Virus një forcë madhore dhe si pasojë a duhet të ketë kompensime për dëmet? Cilat janë kushtet, që një kompani të kërkojë konstatimin e Forcës Madhore dhe të përjashtohet nga detyrimi për përmbushjen e kontratës? Përgjigja që na vjen ndër mend menjëherë është se cdo gjë varet nga rastet specifike.

Fjalë kyçe: covid, kontratë, forcë madhore

Abstract:

Corona Virus has caused many difficulties for every business operating in these disturbed times. We have heard many delayed deliveries, cancelled flights, lost of jobs, non fulfillment of contracts and events cancelled at the last minutes. The first question in this situation is: who is going to pay for the damages? And the costs incurred in these cases, and who will afford the compensations necessary in this situation? What the consequences that the Corona virus has brought for the breach of contract? Is it a force major all this corona Virus case and as consequence should it be some compensations for the damages? What are the criteria for a company to may be able to ask for damages and exclusion from paying damages? The direct answer is that it all depends by the specific circumstances.

Keywords: Covid, contracts,

Cfarë është një forcë madhore?

Kodi civil e përmend këtë term juridik në nenin 278 i cili parashikon:

Pronari duhet të lejojë fqinjin të hyjë e të kalojë në tokën e tij sa herë ka nevojë të ndërtojë ose të ndreqë një mur apo një vepër tjetër. Ai duhet të lejojë personin që të kërkojë e të marrë gjënë e gjallë e çdo send tjetër të tij, që ndodhen aty rastësisht ose si rrjedhim i erës, ujit, orteqeve dhe forcave të tjera madhore, ndodhen në tokën e tij apo janë bashkuar me sende të tij....Dhe neni 1006 i cili përshkruan kontratën e depozitës në Hotel.

Kodi Civil i 1981 e përmend këtë term në nenin 65 si një nga shkaqet e pezullimit të parashkrimit të padisë si dhe në nenin 343 si shkak për përjashtimin nga përgjegjësia për shkaktimin e një dëmi në mjedis. Ky term përdoret dhe në kodin e Procedurës Administrative të vjetër si një nga shkaqet e përjashtimit nga përgjegjësia për shkak të mospërmbushjes së një detyrimi kontraktor për shkaqe madhore. Ky është një term fiks që përdoret përgjithësisht në cdo kontratë dhe në kontratat që vijnë në zbatim të ligjit për Prokurimin Publik. Përgjithësisht e gjejmë përkufizimin e këtij termi si një ngjarje të paevitueshme dhe të paparashikueshme.

Tekstet juridike e përkufizojnë si një pamundësi përmbudhje të paevitueshme për të gjithë dhe jo vetëm për personin e caktuar. Ka disa arsye të tjera që e përkufizojnë si mospërmbushje pa faj (pra për shkaqe që nuk varen nga i debitori për të përmbushur një kontratë- (pra veprim ose mosveprim që nuk varet nga vullneti).

Sipas Kodit Civil italian, ka disa zgjidhje kur vërtetohet një forcë madhore: pavlefshmëri e kontratës, anullimi i saj, pezullimi i ekzekutimit të kontratës ose zgjidhja e saj. Në kontratat me detyrime të njëanshme neni 476 përcakton: “cdo mangësi në ekzekutim detyrimeve e detyron debitorin të shpërblejë dëmin që ka pësuar kreditori, përveç kur ai provon se mospërbushja nuk ka ndodhur për fajin e tij. Në këtë rast kreditori ka të drejtë: të kërkojë ekzekutimin në natyrë të detyrimit, veçanërisht dorëzimin e sendit ose krerjen e punimeve si dhe shpërblimin e dëmit të shkaktuar nga vonesa e ekzekutimit- ose shpërblimin e dëmit të shkaktuar nga mos ekzekutimi i detyrimit

Përgjithësisht Gjykatat shqiptare e konsiderojnë forcën madhore si shkak për shkarkimin e palëve nga detyrimet kontraktore dhe kthimin e pagesave të kryera deri atëherë për përmbushjen e detyrimit ose si afat pezullues pas të cilit duhet të vazhdohet me përmbushjen e objektit të kontratës. (shih vendimi i gjykatës së Apelit Tiranë, nr. 706 datë 28.3.2012.

Gjykata Europiane e Drejtësisë këtë përkufizim të forcës madhore e ka bërë në vendimin për çështjen 4/68 Chwarzwaldmilchh. Einfuhr-und Vorattsstelle [1968] ECR 377, e cila përveç elementit të rrethanave të jashtëzakonshme i shton elementin e paevitueshmërisë dhe cilësimit se debitori është i detyruar që të shmangë pasojat e ardhura nga forca madhore nëse për të bërë këtë e vetmja mënyrë do të ishte “Marrja përsipër e një kostoje të barasvlefshme me një sakrificë ekstreme. Më vonë në çështjen Fratelli Pardini SPA dhe Ministry of Foreign Trade (Case 808/79 Pardini [1980] ECR 2122, GJED bën dallimin midis rrezikut normal tregtar (që ekziston në cdo transaksion tregtar dhe riskut anormal. Në një çështje tjetër (case 38/79 Nordmark [1980] ECR 655), gjykata refuzoi kompensim monetar nga humbjet nga forca madhore për rastin kur ekzistojnë instrumente sigurimi sepse palët në varësi të detritit kontraktor duhet të shqyrtojnë ekzistencën e instrumenteve siguruese ose në të kundërt nuk përjashtohen nga përgjegjësia.

Sipas të drejtës Belge Force majeure është një “pengesë e pakalueshme për përmbushjen e një detyrimi”. Ajo duhet të jetë: rrethanë e pa parashikuar jashtë kontrollit të palës që duhet të përmbushë detyrimin dhe i cili e bën përmbushjen e detyrimit krejtësisht të pamundur.

Lidhur me përcaktimin e secilit kriter gjykatat në cdo rast janë ato që verifikojnë vërtetimin e kriterëve lidhur me parashikueshmërinë në mënyrë të arsyeshme në kohën e lidhjes së kontratës.

Në rastin e krizës aktuale, çështja ngrihet në çfarë shkalle një virus mbarëbotëror ishte i parashikueshëm në mënyrë të arsyeshme kur është lidhur kontrata, një, dy apo më shumë vjet më parë. Mund të thuhet se asnjë nuk mund ta parashikonte sesi ky virus do të përhapej në këtë shkallë. Pra pa dyshim që situata aktuale ishte e paparashikueshme. Ndryshe është rasti kur lidh kontrata me Afrikën ku njihen semundjet dhe viruset janë më të zakonshme atje dhe thjesht kur mendojmë krizën e Ebola.

Por në cilën pikë në javët e shkuara impaktet e kësaj krize u bënë të parashikueshme? Këtu fillon subjektiviteti. Duket e arsyeshme që të gjykojmë se javët e para të pranverës. Në këtë pikë kjo u përhap dhe në vendin tonë së dyti vështirësitë ekonomike që do të ndiqnin duhet të ishin të parashikueshme nga eksperiencia e Kinës dhe Italisë. Cdo kush që mbylli një marrëveshje që përfshinte përshebull një udhëtim ndërkombëtar, mund të shihte vështirësitë.

Kushti i dytë: Përtej kontrollit të arsyeshëm të palës

Kjo kërkon që mospërbushja të mos ndodhë për fajin e personit që duhet të përmbushë një veprim një shërbim apo një produkt.

Është shumë e rëndësishme të verifikojmë shkakun e vërtetë të mospërbushjes së detyrimit. Për shembull dallimi duhet bërë midis masave të vendosura nga qeveria që lidhen me Corona Virusin (psh mallra të caktuara nuk mund të transportoheshin me avion) apo mbyllja e fabrikës. Thjesht ekzistenca e korona virusit nuk mund të jete e mjaftueshme për të kërkuar verifikimin e forcës madhore as pasiguria apo frika e virusit. Fakti që shumë njerëz punojnë nga shtëpia apo sëmuren nuk është shkak i mjaftueshëm. Cdo gjë varet nga konteksti dhe rrethanat specifike. Ajo që është e mundur, megjithatë, është se një ndalim i papritur i udhëtimeve, apo një mbyllje

e papritur e të gjithë shërbimeve catering përbën një situatë force madhore, apo detyrimi që restorantet nuk ishin të hapura deri vone, apo humbjet e shkaktuara për shkak se nuk lejohet përdorimi i ambjenteve të brendshme.

Kushti i tretë: Pamundësia absolute për të përmbushur

Si rezultat i një situatë të paparashikuar mbi të cilën ju nuk keni kontroll, duhet të jetë gjithashtu një "pengesë e pakapërcyeshme". Përgjithësisht, thuhet se një vlerësim i këtij kushti duhet të mbetet i arsyeshëm. Është e pamjaftueshme që të tregosh se mospërmbushja do të kërkonte shumë më tepër përpjekje sesa ishte e parashikuar ose do të kërkonte shpenzime shumë të mëdha. Këto janë pasoja tipike që janë pjesë e rrezikut sipërmarrës. Për sa kohë ti mund të marrësh për shembull një transportues tjetër, të gjejsh një furnizues tjetër, të marrësh staf ekstra, etj... pra që përveç kostos, nuk ka pamundësi që të lejon të thuash forcë madhore. Zakonisht forca madhore është e përkohshme por për shembull dorëzimi i luleve për një dasëm, nuk do kishte kuptim që të dërgohej me vonesë. Për pasojë duhet shqyrtuar nëse ka rrugë alternative për përmbushjen.

Përfshirja e klauzolës së forcës madhore

Zakonisht të gjitha kontratat e kanë të përfshirë klauzolën e forcës madhore. Në këtë rast ti duhet të verifikosh:

1) Cilat janë rastet e forcës madhore të listuar në klauzolë: Korona virus nuk do të jetë e listuar, por në rast se ke përfshirë fjalë epidemi, pandemi, apo sëmundje si një nga shkaqet e forcës madhore. Ka mundësi që gjykata ta pranojë këtë arsye.

2) Cfarë fjalësh janë përdorur: A duhet ekzekutimi të parandalohet fizikisht ose ligjërisht apo është e mjaftueshme një pengesë apo vonesë? Kjo përkon me gjendjen juridike të "pamundësisë". Megjithatë, me një klauzolë, ju keni mundësinë të sqaroni saktësinë e saj.

3) Cilat kushte apo procedura duhet të ndiqen? A duhet të dërgoni së pari një njoftim? Brenda çfarë kornize kohore dhe si? A mund të merrni furnizime nga një palë e tretë apo jo? A duhet t'u jepni atyre një shans të fundit për të ofruar?

Supozoni se ka një rast të forcës madhore, cilat janë pasojat?

Nëse keni një detyrim për të përmbushur, por besoni se nuk mund t'i përmbushni ato për shkak të forcës madhore, duhet ta informoni palën tjetër menjëherë, së bashku me provat e situatës së forcës madhore. Marrëveshja juaj mund të specifikojë se si duhet të bëhet ky njoftim. Për më tepër, do të duhet të kufizoni sa më shumë dëmet që vijnë nga kjo situatë. Kjo nënkupton, për shembull, pranimin e një metode alternative të dorëzimit ose shtyrjen e një takimi / afati.

Nëse jeni ballafaquar me një palë kontraktuese që pretendon forcën madhore, përgjigjuni shpejt. Një përgjigje e vonuar (ose jo) mund të konsiderohet si një pranim i forcës madhore. Kur e bëni këtë, sigurohuni që të kontrolloni nëse plotësohen të gjitha kushtet. Coronavirus nuk përbën në vetvete një situatë të forcave madhore, kështu që pala tjetër do të duhet të citojë dhe të provojë arsye konkrete.

Cilat janë pasojat aktuale të forcës madhore për detyrimet kontraktuale dhe kostot e ndodhura tashmë? Nëse nuk ka klauzolë të forcës madhore, atëherë i drejtohem parimeve të përgjithshme të së drejtës. Këtu bëhet një dallim midis pasojave të një situatë të përkohshme të forcës së përkohshme dhe asaj madhore.

Nëse ekziston një situatë e përhershme e forcës madhore që e bën plotësisht të pamundur kryerjen e marrëveshjes, pala që kërkon verifikimin e forcës madhore do të lirohet nga detyrimet e saj. Ajo nuk do të jetë përgjegjëse për "shkeljen e kontratës" të saj. Për rrjedhojë, ajo gjithashtu do të lirohet nga pagimi i dëmeve. Ju lutemi vini re; nëse kontrata ende mund të ekzekutohet pjesërisht, ekzekutimi i kësaj pjese mbetet i detyrueshëm. Ky është rasti, për shembull, në rastin e një dorëzimi të pjesshëm.

Një situatë e përkohshme e forcës madhore do të krijojë vetëm pezullimin e kryerjes së detyrimeve gjatë periudhës së forcës madhore. Sidoqoftë, nëse marrëveshja humbet kuptimin, atëherë forca madhore do të çojë në përjashtimin e detyrimeve.

Nëse pala juaj kontraktuese mund të thërrisni forcën madhore dhe asgjë nuk është parashikuar me kontratë për pagimin e kostove që kanë ndodhur tashmë në rast të forcës madhore, ka shumë të ngjarë që pala tjetër do të duhet të përballojë shpenzimet. Pala e prekur nga forca madhore në të vërtetë do të lirohet nga çdo përgjegjësi për mos-përmbushje për shkak të forcës madhore.

Si përfundim

Ka tashmë tregues të fortë që tregojnë se Coronavirus-in është pranuar si forcë madhore. Për shembull, Këshilli për Promovimin e Tregtisë Ndërkombëtare në Kinë e ka identifikuar Coronavirus si një forcë madhore për palët kontraktuese Kineze dhe Organizata Botërore e Shëndetësisë e ka caktuar shpërthimin e Coronavirus si një pandemi (e cila përgjithësisht pranohet të jetë përtej kontrollit të palëve kontraktuese).

Sidoqoftë, nuk është e mundur të jepet një mendim të përgjithshëm për këtë çështje, pasi gjithçka varet nga situata specifike. Vlerësimi i tij mund të ndikohet nga faktorë të tillë si: prania ose mungesa e klauzoleve të forcave madhore në kohën e lidhjes së kontratës, deri në çfarë mase qeveria vendos masa alternative në dispozicion.

Përsa i përket provës së ekzistencës së rrethanave të jashtëzakonshme, neni 13 i Kodit Civil përcakton se “Faktet e njohura botërisht ose zyrtarisht nuk kanë nevojë të provohen”. Në këtë rast barra e provës është e lehtë sepse këto ngjarje si forca madhore pasqyrohen si ngjarje natyrore si përmbytjet, tërmetet apo gjendja e jashtëzakonshme, që në rastin tonë është shpallur me Aktin Normativ me fuqinë e ligjit të Këshillit të Ministrave nr.4, datë 16.3.2020 “Për disa shtesa në aktin normativ nr.3, datë 15.3.2020 “Për marrjen e masave të vecanta administrative gjatë kohëzgjatjes së periudhës së infeksioni të shkaktuar nga Covid-19” botuar dhe në Fletoren Zyrtare.

Cfare duhet të bëni tani? Para së gjithash, kontrolloni nëse marrëveshja juaj përmban një klauzolë të forcës madhore, sanksione kontraktuale ose detyrim për dhënie informacioni. Bazuar në këtë, ose në mungesë të tij bazuar në ligj, bëni një vlerësim të rrezikut. Në të vërtetë, prania e një klauzole të forcës madhore nuk ju përjashton automatikisht nga përmbushja e detyrimeve tuaja. Pastaj informoni palën tuaj kontraktuese dhe verifikoni nëse jeni i siguruar për të mbuluar ndonjë dëm nga ana juaj.

Dhe në fund, nëse nuk keni pasur një klauzolë të forcës madhore në marrëveshjen tuaj, le të jetë kjo një thirrje për ta përfshirë atë në marrëveshje të reja.

PASOJAT E KRIZËS COVID-19 MBI TREGUN E PUNËS DHE MASAT EKONOMIKO-SOCIALE TË NDËRMARRA PËR PËRBALLIMIN E SAJ

PhD Julian Çollaku
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
julian.collaku@umsh.edu.al

Abstrakt

Kriza ekonomike e shkaktuar nga Covid-19 po shfaq efektet e saj në tregun e punës në rang global duke përballur komunitetin ndërkombëtar me një virus jo më pak shqetësues, atë të papunësisë. Ndërkohë që krizat ekonomike pararendëse i shtrinin efektet mbi papunësinë në mënyrë graduale, duke mundësuar qasje më të studiara dhe të përshtatshme për përballimin e saj, ajo aktuale është duke shprehur një impakt të menjëhershëm dhe të fortë mbi sferën e marrëdhënieve të punës, duke eliminuar në një periudhë të shkurtër rimëkëmbjen graduale dhe të mundimshme që pasoi recesionin e madh financiar dhe industrial të fund viteve 2000, duke ngritur pikëpyetje të reja mbi këtë sfidë konstante dhe gjetjen e instrumentave efektive për zbutjen e pasojave të saj. Nëpërmjet raporteve, analizave, statistikave paraprake të institucioneve dhe agjensive ndërkombëtare e rajonale punimi synon të hedhë dritë mbi pasojat konkrete të krizës në rritjen e papunësisë në përgjithësi dhe aspektet negative që derivojnë mbi kategoritë më vulnerabël të punëtorëve, duke trajtuar më pas në mënyrë specifike masat ekonomike dhe sociale që disa prej vendeve më të prekura nga Covid-19 dhe efektet e tij (SHBA-ja, Italia, Gjermania, Franca, Spanja, Shqipëria) kanë adoptuar për përballjen dhe zbutjen e efekteve që ky shock ekonomik po prodhon. Në mbyllje të punimit trajtohen disa nga politikat aktive dhe pasive të tregut të punës të përdorura dhe (ri)propozuara gjatë kësaj periudhe, që lehtësojnë aspektet negative të krizës, duke u përqëndruar në veçanti: te roli mjaft efikas i skemës së short-time work në periudha të përkohshme krizash ekonomike dhe industriale, duke mundësuar efekte pozitive në punësim me efikasitet më të lartë sesa mbështetja tradicionale ndaj papunësisë; te formimi profesional (lifelong learning) in situ dhe on-line, fleksibilitetit të përdorueshmërisë dhe rezultateve positive të këtij instrumenti gjatë mbylljeve të detyruara; te rileximi i aktualizuar i propozimit të fund shek. XX mbi reduktimin e përhershëm të kohëzgjatjes javore të punës, duke mundësuar një hapësirë kohore të lirë më të gjerë për formimin personal të punëmarrësve, rialokimin e fondeve derivuese nga ulja e orarit në vende të reja pune dhe përfitimn nga ana e të punësuarve të më shumë kohe për jetën personale, sociale dhe mbrojtjen e shëndetit psiko-fizik.

Fjalë kyçe: Covid-19; papunësi; tregu i punës; masa sociale; short-time work; politika aktive, formim profesional.

Abstract

The economic crisis caused by Covid-19 is showing its effects on the global labor market by confronting the international community with a no less worrying virus, that of unemployment. While previous economic crises have gradually exacerbated the effects on unemployment, enabling a more studied and appropriate approach to coping with it, the current one is expressing an immediate and strong impact on the sphere of labor relations, eliminating in a short period the gradual and arduous recovery that followed the great financial and industrial recession of the late 2000's, raising new questions about this constant challenge and finding effective instruments to mitigate its consequences. Through reports, analyzes, preliminary statistics of international and regional institutions and agencies, the paper aims to shed light on the concrete consequences of the crisis in increasing unemployment in general and the negative aspects that derive over the most vulnerable categories of workers, then addressing specific economic and social measures that some of the countries most affected by Covid-19 and its effects (USA, Italy, Germany, France, Spain, Albania) have adopted to cope with and mitigate the effects that this economic shock is

producing. In conclusion are addressed some of the active and passive policies of the labor market used and (re)proposed during this period, which facilitate the negative aspects of the crisis, focusing in specific: on the very efficient role of the short-time work scheme in temporary periods of economic and industrial crises, enabling positive employment effects with higher efficiency than traditional unemployment support; to professional lifelong learning in situ and on-line, flexibility of use and positive results of this instrument during forced closures; to the actual reading of the proposal of the end of the XX century on the permanent reduction of the weekly duration of work, enabling a wider free time space for the personal training of employees, the reallocation of derivative funds from the reduction of working hours in new jobs and the benefit by the employees of more time for personal, social life and protection of health.

Keywords: Covid-19; unemployment; labour market; social measures; *short-time work*; active employment policies, vocational training.

1. Pasojat e krizës mbi tregun e punës.

Kriza ekonomike e shkaktuar nga Covid-19 vazhdon të shtrijë efektet e saj në mënyrë evidente dhe shqetësuese në tregun e punës në rang global duke përballur botën mbanë më një virus të ri, por problem të vjetër dhe gati të përhershëm nga krizat e viteve '70 të shekullit XX; atë të papunësisë. E ndërkohë që krizat ekonomike pararendëse i shtrinin efektet mbi papunësinë në mënyrë graduale, duke mundësuar qasje më të studiara dhe të përshtatshme për përballimin e saj, kjo e fundit është duke shprehur një impakt të menjëhershëm dhe të fortë mbi sferën e marrdhënieve të punës, duke 'djegur' brenda pak javësh rimëkëmbjen e dhjetëvjeçarit të fundit, në vijim të krizës së vitit 2008 dhe duke ngritur pikëpyetje të reja mbi këtë sfidë konstante dhe gjetjen e duhur të instrumentave efektive për zbutjen e pasojave të saj.

Emergjencia shëndetësore u transformua shumë shpejt në krizë ekonomike dhe të tregut të punës, më efekte jo vetëm mbi aspektet e ofertës në prodhimin e të mirave dhe shërbimeve, por edhe atë të kërkesës, në lidhje me rënien e konsumit dhe të investimeve. Mbyllja e detyrueshme e një pjese dërrmuese të aktiviteteve prodhuese dhe masat kufizuese individuale sollën si rezultat të menjëhershëm një ulje të sasisë dhe cilësisë së punësimit dhe parashikimet paraprake dëshmojnë për një impakt negativ mbi ekonominë globale të paktën për gjashtë mujorin e parë të vitit 2020⁶⁷.

Në këtë kuadër, sipas vlerësimeve paraprake të kryera nga Organizata Ndërkombëtare e Punës (ILO)⁶⁸, Covid-19 do të ketë një impakt të fortë mbi botën e punësimit, përtej shqetësimeve mbi mbrojtjen e shëndetit të punëmarrësve dhe shoqërisë në tërësi, duke e goditur atë në mënyrë të trefishtë: në sasinë e vendeve të punës (si nën aspektin e humbjes së vendeve të punës, por edhe në uljen e orëve javore të punësimit me pasojë uljen e të ardhurave); në cilësinë e punësimit (duke prekur pagat dhe ndikuar në mënyrë negative aksesimin e masave të mbështetjes sociale); efekte tejet negative mbi grupe specifike punëmarrësish të cilët janë më të ekspozuar dhe vulnerabël në raste krizash të tregut të punës (të rinjtë, gratë, të punësuarit e sektorit informal). Në lidhje me aspektin e parë, raportet dhe të dhënat paraprake sjellin një përkeqësim të përshpejtuar të pasojave të krizës mbi vendet e punës, duke e cilësuar këtë të fundit si me efektet më të rënda prej Luftës së Dytë Botërore⁶⁹ dhe duke prekur e ndoshta tejkaluar skenarin më pesimist të profilizuar në fillimet e muajit mars 2020. Studimet paraprake të ILO flasin për një skenar krize të trefishtë, e cila nëse do të jetë me "*impakt të ulët*" do të shkaktojë një rritje të papunësisë globale me 5.3 milionë individë; nëse do të ketë një "*impakt të mesëm*" do të sjellë një rritje të numrit të të papunëve në rang global me 13 milionë individë; ndërsa skenari më negativ do të mund të shkaktojë rreth 25 milionë të papunë të rinj, duke tejkaluar në këtë

⁶⁷ <https://unctad.org/en/pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=548>

⁶⁸ COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses; ILO Monitor First Edition; 18 Mars 2020.

⁶⁹ ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Second edition, Updated estimates and analysis; 7 Prill 2020.

mënyrë numrin e të papunëve të krijuar nga kriza 2008-2009 i cili arriti shifrën e 22 milionë individëve⁷⁰. Nga aspekti i nënpunësimit progres raportet paraprake, duke iu referuar krizave të mëparshme dhe efekteve që këto kanë shkaktuar mbi kërkesën e punës, nënvizojnë po ashtu një rrezik ulje në numrin e orëve javore të punës dhe një ulje të ndjeshme të pagave.

Kuadri real mbi humbjen dhe uljen e orëve të punës, si pasojë e reduktimit të aktiviteteve ekonomike, është konfirmuar edhe më tej nga të dhënat vijuese që nënvizojnë për tre mujorin e dytë të vitit 2020 (vs. tremujorit të fundit të vitit 2019) fillimisht një ulje të orëve të punës në rang global me rreth 6.7% (orët e punësimit të rreth 195 milionë punëmarrësve me kohë të plotë, 48 ore në javë) dhe më pas nëpërmjet një rishikimi përkeqësues ulje të orëve të punësimit në rang global me 10.7% (e barazvlefshme me orët e plota javore të 305 milionë punëmarrësve, 48 ore në javë)⁷¹. Sidoqoftë duhet mbajtur parasysh fakti se humbja ose reduktimi i orëve të punës nuk mund të përkthehet në një rritje *tout court* të papunësisë në momentin aktual duke qenë se vende të ndryshme kanë ndërmarrë masa socio-ekonomike publike të cilat integrojnë të ardhurat e punëmarrësve duke iu mundësuar punëdhënësve ruajtjen e kapitalit njerëzor të punësuar.

Duke konsideruar periodicitetin me të cilin të dhënat mbi tregun e punës mbledhen dhe publikohen në rang të BE-së, është e vështirë për momentin të jepet një kuadër konkret, qoftë edhe paraprak, mbi pasojat e krizës në punësim, por duke u nisur nga disa informacione nga Kanada dhe SHBA, vende të cilat procedojnë me publikime javore ose mujore të të dhënave mbi kërkesat e ndihmës për papunësi, situata shfaqet mjaft alarmante. Në rastin e Kanadasë në fundin e muajit mars, 929.000 punëmarrës kishin bërë kërkesë për ndihmë ekonomike ndaj papunësisë, duke tejkaluar bollshëm rekordin historik më të keq të kapur në vitin 1956, kur në një muaj ishin adresuar rreth 500.000 kërkesa të së njëjtës natyrë⁷². Numri i kërkuësve si pasojë e Covid-19 përbën 5% të të punësuarve gjithsej në Kanada dhe me një trend të tillë papunësia do të kalonte, duke konsideruar të pandryshueshme forcën totale të punës, nga 5.7% nga periudha *ante* krizë në rreth 10.3% si pasojë e kësaj të fundit.

Të dhëna mjaft shqetësuese vijnë gjithashtu nga raportimet periodike të kryera nga Departamenti i punësimit në SHBA, i cili evidenton, nëpërmjet analizës së kërkesave për ndihmë papunësie, 6.5 milionë të papunë të rinj në fundin e muajit mars (3.65% e forcës së punës totale në vend), një trend ky që mund të çojë papunësinë e qëndrueshme në SHBA në 10%, kundër 3.5% që është aktualisht⁷³, ndërkohë që fundi i prillit shënoi një rekord të ri në nivelin e papunësisë duke prekur vlerën 14.7%⁷⁴. Për të krijuar një ide sa më reale mbi pasojat e krizës aktuale, mjafton të krahasohet kulmi i ri me rekordin e mëparshëm: 695.000 në tetor 1982. Edhe gjatë recesionit të madh të vitit 2008 majat e përjavshme ishin shumë më të ulëta, rreth 650.000 në fazat më të mprehta të krizës. Sidoqoftë, duhet të mbahet parasysh se aspekti pozitiv i kësaj krizë është se, duke qenë e lidhur me një faktor të jashtëm nga tregu ekonomik dhe ai i punës, edhe efektet do të mund të zbuten në pjesën e tyre më të madhe me kalimin e fazës akute të pandemisë. Ndërkohë, të gjithë individët që e gjejnë veten jashtë tregut duhet të jenë në gjendje të mbijetojnë edhe pa paga, një fakt që ka shumë të ngjarë ta kthejë krizën e përkohëshme në një krizë më të gjatë kërkesë. Pasiguria në lidhje me kohëzgjatjen e kufizimeve shqetëson shumë njerëz që mund të duhet të mbështeten për një kohë të gjatë në rrjetin e mbrojtjes sociale, duke qenë ky një sistem tradicionalisht jo shumë efektiv në garantimin e

⁷⁰ COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses; ILO Monitor First Edition.

⁷¹ ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fourth edition, Updated estimates and analysis; 27 Maj 2020.

⁷² Statistics Canada & Bloomberg: <https://www.lavoce.info/archives/65081/crolla-loccupazione-sotto-la-minaccia-del-virus/>.

⁷³ FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis: <https://www.lavoce.info/archives/65081/crolla-loccupazione-sotto-la-minaccia-del-virus/>.

⁷⁴ U.S. Bureau of Labor Statistics, Unemployment Rate, FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/UNRATE>, June 2, 2020.

përkrahjes sociale, ndryshe nga ai i vendeve europiane, të cilat janë më të prirura të plotësojnë të ardhurat e të papunëve për një periudhë më të gjatë dhe më thelbësore.

Ndërkohë, disa anketime të kryera brenda hapësirës së bashkësisë europiane nxjerrin në pah se mbi një e katërta e punëmarrësve të anketuar kanë humbur punën e tyre përkohësisht (23%) ose përgjithmonë (5%); të rinjtë janë më të prekur⁷⁵. Gjysma e europianëve aktivë pësuan një ulje të orarit të punës, veçanërisht në Rumani, Itali, Francë, Qipro dhe Greqi, ndërsa nga ana tjetër për 7% të punëtorëve mesatarisht koha e punës u rrit shumë si pasojë e shërbimeve esenciale të cilët patën një kërkesë në rritje përgjatë fazave më akute të pandemisë. Përqindja më e madhe e punëtorëve të cilëve koha e punës nuk iu ka ndryshuar është raportuar në Suedi, Finlandë dhe Danimarkë (përkatësisht 52%, 49% dhe 45%).

Në lidhje me realitetin e tregut të punës në rajonin e Ballkanit Perëndimor, si pasojë e krizës ekonomike, raportimi i pranverës 2020 i Bankës Botërore nënvizon një turrje tashmë evidente të punësimit, duke konsideruar si rritje më të madhe vjetore atë të vendit tonë, ku numri i të papunëve deri në muajin prill është rritur më 25%⁷⁶, ndërsa BERZH në raportimin e muajit maj flet për një rritje të papunësisë nga fundi i vitit 2019 deri në 20 prill 2020 prej 37%⁷⁷. Edhe në këtë rajon aktivitetet ekonomike kanë kaluar me shpejtësi drejt masave mbrojtëse duke shkurtuar në mënyrë të përkohshme orët e punës, kanë detyruar punonjësit të marrin lejen vjetore, kanë vënë në zbatim përfitimin e lejeve pa të drejtë rroge dhe ka pasur edhe shkurtime të vendeve të punës për të përballuar rënien e operacioneve apo mbylljen e detyruar. Zbatimi i ndërprerjeve të marrëdhënieve të punës si pasojë e krizës meriton një vëmendje të veçantë, sidomos në vendin tonë, në lidhje me praktikën dhe procedurat e ndjekura për përfundimin e raporteve të punës. Mënyra e menjëhershme e ndërprerjes së marrëdhënieve ngre shumë pikëpyetje nëse janë respektuar detyrimet ligjore mbi shkaqet e ndërprerjes së raportit, afatet e njoftimit dhe procedurat e bisedimit mes paleve, ndërsa akoma më e mprehtë është problematika e atyre rasteve në të cilat largimet nga puna mund të konsiderohen dhe cilësohen si kolektive, duke qenë se ky rast kërkon respektimin e procedurave edhe më të detajuara si edhe pjesëmarrjen e të gjitha palëve sociale në bisedimet që paraprijnë largimet masive nga aktivitetet ekonomike.

Në lidhje me aspektin e dytë çmohet, me efekt të menjëhershëm, një humbje e rëndësishme e të ardhurave për punëmarrësit, e cila varion në bazë të intensitetit të impaktit nga 860 milionë \$ në rastin më të mirë deri në 3.440 milionë \$ në rastin e efekteve më të rënda mbi aktivitetet ekonomike dhe tregun e punës, duke rezultuar në ulje të konsumit nga ana e këtyre të fundit me pasojë të dëmshme dhe krijimin e një rrethi vicioz për vazhdimësinë e aktiviteteve ekonomike dhe aftësinë e tyre për t'u rimëkëmbur ekonomikisht. Ndërsa efekti që mund të shfaqet në një moment të dytë është ai i rënies së nivelit të pagave në realitete të caktuara, që nuk ofrojnë një mbrojtje të përshtatshme ligjore apo kontraktore, si pasojë e rritjes së ofertës së punës në treg nga ana e të papunësuarve të rinj.

Presioni i ushtruar mbi të ardhurat si efekt i uljes së mundësive së punësimit dhe rritjes së papunësisë do të ketë pasojë edhe më të rënda për punëtorët që janë afër ose nën kufirin e varfërisë. Vlerësimet paraprake të kryera tregojnë se do të ketë një rritje prej 8.8 milionë individësh punëmarrës në varfëri, duke mos lejuar uljen e programuar të varfërisë për 14 milionë punëtorë dhe duke reduktuar këtë shifër në 5.2 milionë si pasojë e Covid-19, ndërsa në skenarët

⁷⁵ Eurofound (2020), *Living, working and COVID-19: First findings* – Prill 2020. <https://www.eurofound.europa.eu/it/publications/report/2020/living-working-and-covid-19-first-findings-april-2020>

⁷⁶ *Western Balkans regular economic report no.17, Spring 2020; The economic and social impact of Covid-19; labor markets.* <http://documents.worldbank.org/curated/en/574191590681152239/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Labor-Markets.pdf>

⁷⁷ *EBRD Policy Comparator, Responding to the Coronavirus Crisis, Update on Albania* (13/05/20). <https://www.ebrd.com/what-we-do/coronavirus/coronavirus-policy-response>

e ndikimit të mesëm dhe të lartë, do të ketë një rritje të ndryshueshme midis 20 dhe 35 milionë njërëz në varfëri pune në krahasim me atë që ishte vlerësuar për vitin 2020 para Covid-19⁷⁸.

Sa i përket efektit të tretë më të konsiderueshëm që Covid-19 sjell mbi grupe specifike punëmarrësish, të cilët janë më të ekspozuar dhe vulnerabël në raste krizash të tregut të punës, vihen re aspekte problematike që lidhen me punëmarrësit e rinj (15-24 vjeç). Kjo grupmoshë është e prirur të goditet më lehtë nga papunësia dhe nga punësimi në vende pune më pak cilësore se punëmarrësit e tjerë jashtë kësaj grupmoshe. Në vitin 2019, shkalla globale e papunësisë së të rinjve kapte vlerën 13.6% (67.6 milionë) duke tejkaluar ndjeshëm vlerën përpara krizës së vitit 2009 (12.3%)⁷⁹, ndërkohë po në vitin 2019 më shumë se tre të katërtat e punëtorëve të rinj ishin të punësuar në sektorin informal gjë që i bën ata më të prekshëm nga goditjet e krizave ekonomike.

Përtej sfidave afatgjata kriza e Covid-19 i godet të rinjtë gjithashtu në tre mënyra të ndryshme: nëpërmjet ndërprerjes së proceseve formuese të cilat mund të ndikojnë në mundësitë e punësimit potencial dhe nivelin e të ardhurave; nëpërmjet vështirësive aktuale të humbjes së vendeve të punës në tregun e punës duke reduktuar të ardhurat dhe rrezikuar të drejtat sociale në përgjithësi; nëpërmjet vështirësive të reja në orientimin dhe kërkimin e punësimeve të reja dhe kalimin në vende pune më cilësore. Duke patur parasysh efektet afatgjata të krizave ekonomike ciklike, përjashtimi i të rinjve nga tregu i punës përbën aktualisht rrezikun social më të lartë dhe shqetësues.

Shqetësuese janë gjithashtu pasojat e krizës mbi gratë e punësuar në disa sektorë specifik (akomodimi dhe shërbimet; real estate, aktivitete administrative; manifakturat; sektori i tregtisë), duke qenë se këta të fundit janë prekur më së shumti nga masat kufizuese të detyrueshme për të përballuar pandeminë. Në sektorët e mësipërm janë të punësuar 527 milionë (ose 41%) punëmarrëse femra në rang botëror (nga 1.3 miliardë të punësuar në total), kundrejt 35% e të punësuarve meshkuj, ndarje kjo që mund të sjellë në një goditje më të fortë nga pasojat e krizës mbi punëmarrëset femra, ndërsa edhe më në rrezik janë punëmarrëset e sektorit informal (740 milionë) ndër të cilat 42% është e punësuar në sektorët e mësipërm⁸⁰.

Tjetër aspekt problematik, akoma edhe më i mprehtë pas krizës Covid-19, është ai i të punësuarve në tregun informal i cili angazhon rreth 2 miliardë individë, shumica e tyre në vendet në zhvillim. Punësimi në ekonominë informale kontribuon tek të ardhurat për jetesë duke luajtur një rol mjaft të rëndësishëm ekonomik, por sidoqoftë, punëtorët e ekonomisë informale nuk gëzojnë mbrojtje themelore, përfshirë mbulimin e mbrojtjes sociale, dhe kanë akses të kufizuar në përdorimin e shërbimeve të kujdesit shëndetësor në rast problemesh të shëndetit ose sëmundjesh profesionale.

Masat ekonomiko-sociale të ndërmarra për përballimin e krizës së shkaktuar nga Covid-19.

Kufizimet dhe mbylljet e detyruara për shumë aktivitete ekonomike sollën në mënyrë të menjëhershme një rritje të vështirësive ekonomike dhe menaxhuese të forcës punëtore, që bënë të nevojshme ndërhyrjet me masa mbështetëse nëpërmjet politikave shtetërore me qëllim sigurimin e vazhdimësisë së punësimit dhe të ardhurat e punëmarrësve. Në vijim do të trajtohen qasjet dhe format e ndryshme ndihmëse ekonomike dhe sociale të vendosura në dispozicion të sipërmarrjeve në rang të Bashkimit Europian, disa vendeve anëtare që patën goditjen më të fortë nga kriza, SHBA-ve dhe vendeve të Ballkanit Perëndimor, si dhe roli që këto masa luajnë në mbrojtjen e punësimit dhe zbutjen e pasojave sociale.

⁷⁸ COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses; ILO Monitor First Edition.

⁷⁹ OIL: Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs.

⁸⁰ The COVID-19 response: Getting gender equality right for a better future for women at work; https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/WCMS_744685/lang--en/index.htm

Në këtë kuadër strategjia e Bashkimit European për ruajtjen e vendeve të punës u përqëndrua që në fillimet e krizës ekonomike në adoptimin e instrumentit të asistencës financiare SURE (*Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency*)⁸¹, me një budget total prej 100 milionë euro ndër të cilat 25 milionë euro do të jenë garanci financiare të ofruara nga vendet anëtare në mënyrë proporcionale me PBB-në e tyre, të propozuar zyrtarisht nga Komisioni European në 2 prill 2020 dhe të aprovuar përfundimisht nga Eurogrupi në 9 prill 2020. Në synimet e Komisionit, nga njëra anë, instrumenti i ri do të shërbejë për të siguruar kredi për vendet anëtare me qëllim financimin e masave që mbështetin punësimin duke favorizuar skemat e integritit të pagave në rast të uljes së orarit të punës, duke ulur kostot e kompanive dhe garantuar vazhdimësinë e punësimit në fazat e uljes totale ose të pjesshme të aktivitetit dhe, nga ana tjetër, do të mundësojë për punëmarrësit që kanë më shumë kohë të lirë, për shkak të reduktimit të orarit, zhvillimin e kurseve trajnuese profesionale me qëllim përfitimin si të kompanive edhe të vetë punëtorëve.

Në rastin e SHBA-ve në 27 Mars, Presidenti amerikan Donald Trump nënshkroi *Coronavirus Aid, Relief, and Security Act* (CARES Act)⁸², një paketë urgjente prej rreth 2 trilionë dollarë (11% të PBB-së)⁸³, më e madhja në historinë amerikane (kriza e vitit 2009 kishte bërë të nevojshëm aktivizimin e *Stimulus Package* prej 831 miliardë dollarë), prej të cilave mbi 250 miliardë synojnë zgjerimin e periudhës, shumës dhe numrit të përfituesve të sistemit të *Unemployment Insurance*, për të mbështetur kapacitetin shpenzues të familjeve nëse një ose më shumë komponentë kanë humbur punën e tyre për shkak të krizës.

Nëse përgjigjet e politikës ekonomike të SHBA-ve dhe BE-së krahasohen me aftësinë e tyre për të mbështetur të ardhurat, rezulton se ajo amerikane mbizotëron në aspekte të ndryshme, sigurisht përse i përket shumës totale të vendosur në dispozicion dhe shpejtësisë së vendosjes së saj në zbatim dhe dispozicion nëpërmjet programeve ndihmëse të shteteve të veçanta.

Sidoqoftë, është e rëndësishme të nënvizohet se ndërhyrjet fillojnë nga qasje të ndryshme dhe gjithashtu mund të kenë efekte shumë të ndryshme pas daljes nga periudha e krizës. Përgjigja e SHBA-ve bazohet në supozimin se papunësia do të rritet në mënyrë të pashmangshme, ndërsa nga ana tjetër përpjekjet e BE-së janë të përqëndruara në objektivin e shmangies së rritjes së tepërt të papunësisë, siç përshkruhet me elokuencë në emrin e programit të propozuar nga Komisioni. Përpjekja europiane, që synon ruajtjen e vendeve të punës, është një strategji efikase në këtë fazë kalimtare të pezullimit të detyruar të punës që mbron kapacitetin prodhues dhe kapitalin njërëzor të bizneseve dhe ekonomisë në tërësi, duke e bërë sistemin më të gatshëm për të rifilluar aktivitetin me kapacitet të plotë në momentin e kthimit në normalitet dhe rimëkëmbjes së situatës.

Edhe në brendësinë e vendeve anëtare të BE-së janë ndërmarrë një sërë masash ekonomike dhe sociale të cilat kanë patur si qëllime kryesore ruajtjen e vendeve të punës, edhe nëpërmjet bllokimit të përkohshëm të largimeve individuale dhe kolektive nga puna për shkaqe objektive që lidhen me krizën ekonomike, mbështetjen ekonomike të kompanive që kanë patur rënie të aktivitetit dhe punëmarrësve që kanë pësuar ulje të orëve efektive të punës si dhe mundësimin e përfitimit të periudhave të pushimeve vjetore me zgjedhje, lejeve prindërore etj, për të lejuar gërshetimin optimal me nevojat familjare si pasojë e mbylljes së strukturave shkollore dhe parashkollore për fëmijët.

Në këtë kuadër masa të gjera ekonomike dhe sociale ndihmëse janë ndërmarrë në rastin e Italisë, si një ndër vendet më të goditura nga kriza Covid-19, nëpërmjet miratimit të akteve normative urgjente⁸⁴. Së pari, për të mundësuar mbrojtjen e punëmarrësve, qeveria në akord

⁸¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A139%3AFIN>

⁸² <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/3548/text?q=product+actualizaci%C3%B3n>

⁸³ <https://www.confindustria.it/home/centro-studi/temi-di-ricerca/valutazione-delle-politiche-pubbliche/tutti/dettaglio/misure-sostegno-occupazione-Europa-USA-durante-emergenza-covid19>

⁸⁴ *Covid-19: Risposte di Policy per le PMI*; <https://www.oecd.org/cfe/leed/2020-OECD-COVID-19-Risposte-di-policy-a-favore-delle-PMI.pdf>

me palët sociale vendosi bllokimin e përkohshëm për një periudhë 5 mujore (17 mars – 17 gusht) të largimeve nga puna, duke shtyrë sipërmarrjet në një përdorim të gjerë të fondeve të amortizuesve dhe ndihmave sociale, dhe pezullimin e afateve për procedurat e largimeve që kishin filluar përpara periudhës së krizës⁸⁵. Së dyti, masat e ndërmarra nga qeveria dhe palët sociale u përqëndruan në mbështetjen ekonomike të të ardhurave për punëmarrësit që janë në marrëdhënie pune, duke mundësuar përfshirjen e një fashe sa më të gjerë punëtorësh dhe duke lejuar ndihmën ekonomike jo vetëm të punëmarrësit e varur por edhe për ata individë që ushtrojnë aktivitete autonome.

Fondi i zakonshëm integrues i të ardhurave (*Cassa integrazione guadagni ordinaria*), i zbatueshëm për sektorët e ndërtimit dhe industrisë, u lehtësua në aksesim nëpërmjet fleksibilitetit të procedurave kërkuese nga ana e punëdhënësve, duke anashkaluar fillimisht fazat këshilluese me përfaqësitë sindikale dhe duke mundësuar kryerjen e tyre në një moment të dytë nëpërmjet teknologjive informatike në distancë⁸⁶. Masa në fjalë iu vendoset në dispozicion të gjithë punëmarrësve në marrëdhënie pune në datën 23 shkurt 2020, duke mos konsideruar kushtin e vjetërsisë në punë prej 90 ditësh, për një periudhë maksimale deri në 31 gusht 2020 dhe garanton pagesën nga ana e fondit të 80% të pagës orare totale për atë pjesë të kohëzgjatjes së orarit të punës që nuk ka qenë e mundur të ushtrohet aktiviteti.

Për punëmarrësit të cilët nuk hyjnë në trajtimin e fondit të mësipërm, duke qenë se nuk janë pjesë e sektorëve të industrisë dhe ndërtimit, është parashikuar aksesimi në fondin e solidaritetit (*Fondo di solidarietà*) me po të njëjtat kushte dhe kohëzgjatje të integritetit të të ardhurave, ndërsa për kategoritë e tjera të punëmarrësve që nuk bëjnë pjesë në kategoritë e mësipërme (si edhe për sektorët e bujqësisë, peshkimit, sektorit të tretë dhe enteve fetare të njohur), është vendosur në zbatim fondi derogues i integritetit të të ardhurave (*Trattamento di integrazione salariale in deroga*) i cili garanton, me të njëjtat kushte si më lart, integritimin e të ardhurave në masën 80% për periudhën që punëmarrësi nuk ka punuar, deri në fundin e muajit gusht 2020.

Masa të tjera ekonomike, me të njëjtin qëllim, janë parashikuar nëpërmjet të ashtuquajturave Fonde *una tantum* të cilat mundësojnë mbështetjen e atyre kategorive të punëtorëve dhe aktiviteteve ekonomike që nuk hyjnë në skemat e lartpërmendura; në këtë mënyrë punëtorët e pavarur, punëmarrësit e sektorëve të spektaklit dhe bujqësisë (me kohë të caktuar), punëmarrësit sezonalë, etj., përfitojnë një ose më shumë paga mbështetëse prej 600-800 euro, dhe Fondeve finale (*Fondi di ultima istanza*) që garantojnë një mbështetje ekonomike për të gjithë punëtorët të cilët kanë patur reduktim ose mbyllje të aktiviteteve dhe nuk kanë asnjë lloj tjetër burimi të ardhurash⁸⁷.

Përveç masave të mësipërme iu dha hapësirë gjithashtu përfitimit të lejeve të zakonshme në sektorin publik, pushimeve vjetore në atë privat, lejeve prindërore “speciale”, etj⁸⁸ duke nxitur punëdhënësit të favorizojnë dhe promovojnë përdorimin e pushimeve vjetore, si instrument që mundëson vazhdimësinë e plotë të marrëdhënies së punës nën aspektin ekonomik dhe ul probabilitetin e zgjerimit të pandemisë në ambientet e punës, të lejojnë periudhat e përkohëshme të shkëputjes nga puna të punëmarrësve, nëse nuk është i mundur realizimi i aktiviteteve në distancë, nëpërmjet lejeve të jashtëzakonshme, u zgjeruan hapësirat kohore të lejeve prindërore, duke mbështetur prindërit me femijë deri në 12 vjeç me integritime të të

⁸⁵ ADAPT (*Associazione per gli studi internazionali comparati sul diritto del lavoro e le relazioni industriali*), *Divieto di licenziamento durante la crisi da COVID-19 – Scheda 3*, https://www.ilo.org/rome/approfondimenti/WCMS_741778/lang--it/index.htm

⁸⁶ ADAPT, *Misure di sostegno al reddito durante la crisi da COVID-19 – Scheda 5*, https://www.ilo.org/rome/approfondimenti/WCMS_741780/lang--it/index.htm

⁸⁷ Alvino I., *Tutela del lavoro e emergenza da COVID-19. Decreto legge “Cura Italia”: strumenti di sostegno del reddito e delle esigenze di assistenza dei lavoratori subordinati e autonomi*, Treccani, 30 mars 2020.

⁸⁸ ADAPT, *Congedi retribuiti e utilizzo delle ferie durante la crisi da COVID-19 – Scheda 4*, https://www.ilo.org/rome/approfondimenti/WCMS_741779/lang--it/index.htm

ardhurave në masën 50%, për periudha deri në 15 ditë dhe u krijua një fond specifik për punëtorët dhe të vetëpunësuarit që mundëson pagesën e përkujdesjes për fëmijët (*bonus baby-sitting*) në shumën maksimale prej 600 euro, për një periudhë 15 ditore duke filluar nga 5 Mars 2020⁸⁹.

Edhe shteti gjerman ka ndërmarrë një sërë masash ekonomiko-sociale në mbështetje të sipërmarrësve dhe punëmarrësve për përballimin e krizës, duke mundësuar zgjerimin e përdorimit të mbështetjes ekonomike në të gjitha ato situata që kanë çuar në një reduktim të aktiviteteve ekonomike, duke bërë të mundur mbrojtjen e vendeve të punës dhe nivelin e pagave të punëtorëve. Në këtë drejtim vlen të përmendet ndihma e adresuar për integrimin e pagave (*Kurzarbeitgeld*) e cila lejon integritet monetar afatshkurtra si zëvendësim i pjesshëm i pagave për shkak të humbjes së përkohshme të punës (60% për punonjësit pa fëmijë dhe 67% për punonjësit me fëmijë; dhe mund të kapë vlerën integrale nga 70% deri në 87% nëse pasojat e krizës do të zgjasin përtej 7 muajve), duke lehtësuar punëdhënësin nga kostot e punësimit dhe duke shmangur largimet nga puna; mbulon nëpërmjet fondeve publike pagesën e sigurimeve shoqërore dhe mund të përdoret edhe nga punëtorët me kohë të caktuar⁹⁰. Gjithashtu kriteret dhe procedurat e aksesimit janë lehtësuar nga ana e qeverisë gjermane e cila parashikon tanimë se mjafton të jenë prekur nga reduktimi i orarit të punës vetëm 10% e punëtorëve të ndërmarrjes (kundrejt 30% që është norma bazë ligjore) për të bërë të mundur adresimin e kërkesës integrale të të ardhurave. Me rëndësi të veçantë është gjithashtu "*Paketa e mbrojtjes sociale*", që ka për qëllim garantimin për familjet me fëmijë, individët në nevojë dhe të vetëpunësuarit më të prekur nga kriza, të masave të nevojshme të mbështetjes sociale për një jetesë të përshtatshme. Për këtë qëllim, ndërhyrjet normative të shkaktuara nga kriza sjellin ndryshime në disa dispozita të Kodit Social (*Sozialgesetzbuch*) duke parashikuar procedura të thjeshtuara për qasjen në përfitimet themelore sociale për individët në kërkim punësimi dhe të moshuarit të konsideruar subjekte vulnerabel që mund të pësojnë humbje të konsiderueshme të të ardhurave për shkak të krizës⁹¹.

Në rastin e Francës masat e ndërmarra ndjekin të njëjtat qëllime me vendet e trajtuara më sipër, ku del në pah integrimi i të ardhurave (*Le dispositif exceptionnel d'activité partielle/chômage partiel*) në sektorët e prekur nga kriza në masën deri në 90% për periudhën 12 mars – 30 prill 2020, për të zbritur në masën 84% të pjesës së humbur të pagës nga 1 maji dhe në vazhdim, për një periudhë maksimale 12 muaj⁹² (kundrejt 6 muajve që parashikohet normalisht)⁹³; kufizimi i largimeve nga puna; favorizimi i aktiviteteve me kohë të pjesshme dhe trajnim profesional përgjatë masave anti-krizë që mundëson integrimin e plotë 100% të pagës mujore; masa fleksibël kundrejt legjislacionit aktual për orarin e punës, pushimin javor për kompanitë në sektorë veçanërisht të domosdoshëm për sigurinë dhe vazhdimësinë e jetës ekonomike dhe sociale⁹⁴.

Masa të ngjashme në drejtim të mbrojtjes së vendeve të punës janë miratuar gjithashtu në Spanjë nëpërmjet përdorimit të ndihmës ndaj papunësisë ERTE (*Expedientes de Regulación Temporal de Empleo*), një instrument ekzistues që lejon përkohësisht kompanitë të

⁸⁹ Pigliarini G., *Sulla promozione delle ferie e dei congedi ai sensi dell'art. 1, comma 1 lett. e) del DPCM dell'8 marzo 2020 dopo l'entrata in vigore del Decreto "Cura Italia"*, Boll. spec. ADAPT, 2020, n. 3.

⁹⁰ <https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Schlaglichter/Corona-Schutzschild/2020-03-19-Beschaeftigung-fuer-alle.html>

⁹¹ <https://dipbt.bundestag.de/doc/btd/19/181/1918107.pdf>

⁹² <https://www.pole-emploi.fr/employeur/vos-declarations-et-cotisations/le-chomage-partiel-ou-technique/lactivite-partielle.html>

⁹³ *Covid-19: le misure di sostegno alle imprese e al mercato del lavoro nei principali paesi Ue e nel Regno Unito*, Anpal Servizi, 11 maj 2020, <http://www.bollettinoadapt.it/covid-19-le-misure-di-sostegno-alle-imprese-e-al-mercato-del-lavoro-nei-principali-paesi-ue-nel-regno-unito-11-maggio-2020/>

⁹⁴ Servizio Studi - Nota Breve - n. 183, *Emergenza da Covid-19 e misure sanitarie e socio-economiche: i casi di Francia, Germania e Spagna, Aprile 2020*;

http://www.senato.it/japp/bgt/showdoc/18/DOSSIER/0/1149282/index.html?part=dossier_dossier1-sezione_sezione1

pezullojnë kontratat e punës ose të zvogëlojnë orarin e punës, për shkak të vështirësive ekonomike, teknike dhe organizative që rrezikojnë qëndrueshmërinë e tyre. Gjatë emergjences kompanitë dhe rreth 3 milionë të vetpunësuar mund të kërkojnë përdorimin e ERTE për "*forcë madhore*", duke përfituar 75% të kontributeve sociale dhe të pagës (100% në rastin e kompanive me më pak se 50 të punësuar) të punëmarrësve (të reduktuar në 50% pas 6 mujorit të parë)⁹⁵ të paguara nga shteti, me kushtin e mbrojtjes së vendeve të punës pas përfundimit të situatës që ka krijuar vështirësinë⁹⁶.

Në vendet e Ballkanit Perëndimor janë miratuar gjatë periudhës fillestare të krizës masa mbështetëse në kuadër të politikave të mbrojtjes sociale të cilat kanë patur si *target* grupe të ndryshme individësh, nga të punësuarit te sipërmarrësit në mbyllje biznesi të detyruar, të papunët, të moshuarit, kategoritë në nevojë, etj. Në periudhën afatshkurtër janë adoptuar sidomos masat e mbështetjes së të ardhurave për punëmarrësit, të cilët kanë ngelur pa punë ose kanë punuar me orare të reduktuara, por në nivele më të ulëta sesa integrimet e zbatuara në Europën perëndimore⁹⁷, duke qenë se ekonomitë e vendeve specifike nuk mund të përballojnë këtë tipologji subvencionimi për periudha që tejkalojnë 3-4 muajt. Kemi pra të bëjmë me një zbutje të përkohshme të pasojave që kriza e thellë do të sjellë në nivelin e punësimit dhe masa të tjera janë të nevojshme për të mundur përballje dinjitoze me ato, duke filluar nga rishikimi i kriterëve në aksesimin e mbështetjes së papunësisë; harmonizimi i procedurave regjistruese për ndihmë sociale; sistemim dhe përforsim i politikave aktive dhe enteve publike dhe private të punësimit për të mundur një zhvendosje më të lehtë mes sektorëve të individëve që kanë humbur marrëdhëniet e punës ekzistuese; mbështetja ekonomike e programeve të formimit profesional si para hyrjes në tregun e punës, ashtu edhe gjatë zhvillimit të një aktiviteti konkret. Në vendin tonë përballja e emergjencës u krye nëpërmjet miratimit të dy paketave financiare⁹⁸, të cilat përqëndronin vëmendjen e tyre te sipërmarrësit (nëpërmjet parashikimit të dy garancive sovrane), të papunët e përkohshëm ose të larguar nga puna në periudhën 1 mars - 17 maj 2020, individët që përfitojnë paketat e ndihmës ekonomike ose të papunësisë nëpërmjet dyfishimit të kësaj mase, duke bërë të mundur përfitimin e masave për një periudhë të shkurtër 2-3 mujore. Sidoqoftë këto masa, edhe pse të limituara në shumat e zhvendosura drejt kategorive në vështirësi, nuk mendohet të jenë të zbatueshme për periudha afatmesme krize në vendin tonë duke qenë se do të vendosnin balancat financiare përballë një sfide të fortë si pasojë e investimeve të konsiderueshme që kërkojnë. Në këtë tablo socio-ekonomike shqetësuese merr rëndësi rishikimi i politikave të subvencionimit social nga njëra anë, nëpërmjet përforsimit financiar dhe efikasitetit të kostove në programet e mbrojtjes sociale, dhe intensifikimin e politikave të nxitjes për punësim, si në programet e kalimit nga ndihma sociale te punësimi i ri, dhe duke ritrajnuar punëkërkuarit në gjetjen e punës në sektorët e rinj që mund të kenë një shtim kërkesë për punë pas kalimit të fazës akute të krizës.

Roli i politikave të tregut të punës në përballjen e papunësisë.

Analizat mbi pasojat e pandemisë në tregun e punës, sikurse pasqyrohet në pjesën e parë të punimit, flasin për një situatë tejet alarmante dhe një sfidë të jashtëzakonshme që iu shtrohet vendeve në rang global, të cilat do të duhet të përdorin më së miri aspektet tradicionale të

⁹⁵ *Covid-19: le misure di sostegno alle imprese e al mercato del lavoro nei principali paesi Ue e nel Regno Unito*, Anpal Servizi, 11 maj 2020.

⁹⁶ *Real Decreto-ley 8/2020, de 17 de marzo, de medidas urgentes extraordinarias para hacer frente al impacto económico y social del COVID-19*; <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2020/03/17/8/con>

⁹⁷ *The Economic and Social Impact of COVID-19 : Social Protection Responses (English)*. Western Balkans Regular Economic Report; no. 17. Washington, D.C. : World Bank Group, 2020. <http://documents.worldbank.org/curated/en/411001590682941787/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Social-Protection-Responses>

⁹⁸ <http://www.financa.gov.al/raporte-per-covid-19/>

politikave aktive të punësimit, të ndërthurura me politika ekonomike dhe financiare që mbështetin kërkesë-ofertën e punës dhe forcojnë sistemet e mbrojtjes sociale.

Praktikat e adoptuara dhe eksperiencat e testuara në këto muaj krize në vende të ndryshme janë të shumëllojshme dhe kalojnë nga më tradicionalja për situatën që është ndihma për papunësinë e përkohshme, te lehtësimet fiskale për të punësuarit dhe për sipërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme (që mund të përfitojnë gjithashtu nga politika huazimi të favorshme), qetësimi monetar me uljen e interesit për aktivitetet ekonomike dhe individët, investimet në sektorin shëndetësor, jo vetëm në drejtim të përballimit të krizës shëndetësore, por edhe për të bërë të mundur aktivizimin e vendeve të reja të punësimit.

Nga ana tjetër rëndësi të veçantë merr mbështetja për punësim dhe të ardhura përmes zgjerimit dhe stabilizimit të masave të mbrojtjes sociale për punëtorët formalë dhe informalë, me kontrata të shkurtra apo sezonale, migrantët dhe të vetpunësuarit; zgjerimi i politikave të ruajtjes së punësimit përmes subvencionimit të pagave (*short-time work scheme*)⁹⁹, pushimeve vjetore të paguara, përjashtimeve nga kontributet shoqërore për periudha të caktuara, përfitimit të pjesshëm të papunësisë. Organizata Ndërkombëtare e Punës (ILO), duke marrë shkas nga eksperiencat e krizave të mëparshme, financiare apo shëndetësore (SARS, Ebola, etj), nënvizon nevojën për të vazhduar me zhvillimin e masave rinovuese për të stimuluar rimëkëmbjen e kërkesës dhe ofertës (përmes investimeve që mundësojnë punësime me kualifikim profesional të lartë, politikave që synojnë mbështetjen e zhvillimit të aftësive dhe sipërmarrjes, identifikimin dhe implementimin e mekanizmave të mbrojtjes sociale)¹⁰⁰. Sipas agjensisë ndërhyrjet e mësipërme duhet jo vetëm të zbatohen në kohën e duhur, por edhe t'i nënshtrohen një monitorimi të vazhdueshëm, për të siguruar që përgjigjet politike të zbatuara janë dhe mbeten koherente dhe të rëndësishme. ILO vendos gjithashtu theksin, nga njëra anë, mbi garantimin e një informacioni të saktë, koherent dhe transparent i cili luan rol thelbësor për rritjen e besimit në të gjitha nivelet e ekonomisë dhe shoqërisë - përfshirë vendet e punës - ndërsa rënia ose mungesa e besimit ndikon në shpenzimet e konsumatorit dhe në investimet e biznesit; dhe mbi rolin, nga ana tjetër, e dialogut social jo vetëm në rang kombëtar dhe ndërkombëtar, por edhe në nivelin e sipërmarrjeve, duke qenë se krizat ekonomike të së kaluarës kanë treguar që qeveritë nuk mund të përballen me emergjencat e krijuara dhe as të garantojnë stabilitet shoqëror dhe zgjidhje të problemeve përmes veprimeve të njëanshme.

Në lidhje me politikat aktive të tregut të punës kriza sjell risi, nën aspektin e përdorimit të hapësirave kohore si pasojë e izolimit të detyruar, në zhvillimin e aftësive profesionale të individëve (sidomos moshave të reja 15-24 vjeç që janë duke vuajtur nivelet më të larta të papunësisë), që mund të shfrytëzohen nëpërmjet *distance learning*, e cila është një praktikë në zgjerim të përhershëm dhe me efikasitet gjithmonë në rritje, dhe nëpërmjet fleksibilitetit dhe përdorueshmërisë së kohës së lirë të mundësuar nga punimi në distancë, që mund të marrë një hov të ri pas përdorimit masiv përgjatë krizës së Covid-19. Pra, përditësimi profesional zë një vend strategjik në momentin aktual dhe mund të stimulohet akoma më tepër nëpërmjet adoptimit të disa praktikave të eksperimentura në vende të tjera, sikurse është rasti francez ku është aktivizuar një llogari personale formuese për punëmarrësit (*Compte personnel de formation*) e cila iu vendos në dispozicion një shumë vjetore prej 500 euro për të ndjekur kurse formimi dhe përditësimi profesional *on-line* ose gjatë orarit të punës, ose ai italian që parashikon ndihmën ekonomike (*assegno di ricollocazione*) nëpërmjet përdorimit të një *voucher*-i ekonomik në kërkimin intensiv të një vendi të ri pune, pranë zyrave publike dhe private të punësimit; formimit dhe përditësimit të personave të papunësuar dhe forcimit të politikave formuese dhe përditësuese në vendin e punës.

Në mbyllje, një tjetër propozim që rigjen vend në debatin aktual, si pasojë e krizës së Covid-19 në tregun e punës, është ai i reduktimit të përhershëm të kohëzgjatjes së orarit javor të punës

⁹⁹ Giupponi G., - Landais C., *Building effective short-time work schemes for the COVID-19 crisis*, <https://voxeu.org/article/building-effective-short-time-work-schemes-covid-19-crisis>, 1 prill 2020.

¹⁰⁰ <http://www.bollettinoadapt.it/limpatto-del-covid-19-sul-mercato-del-lavoro-le-le-previsioni-delloil/>

në 35 ore ose edhe më pak; debati që zë fill në kalimin e viteve '80-'90¹⁰¹ dhe gjen linjë të re në momentin që po kalojmë, ku nuk kemi të bëjmë më vetëm me kriza ciklike por jemi në prani të një revolucioni të ri industrial, në të cilin prodhimi dhe puna, punësimi dhe produktiviteti nuk kanë më të njëjtin ritëm.

Në këtë moment për të siguruar një rritje të konsiderueshme të punësimit, kërkohet një ulje e ndjeshme e orarit të punës, aspekt që çon në ulje të pagave pjesërisht të kompensueshme nga një seri kursimesh: transporti, kostot e kujdesit shëndetësor, forma të reja të ndarjes së fitimit, ulje të barrës tatimore si pasojë e uljes së kostove në pergjithësi, etj. Ndërsa pushteti publik do të duhet të mundësojë, nga njëra anë, dizincentivimin e përdorimit të orëve të punës shtesë dhe, nga ana tjetër, të marrë përsipër barrën e reduktimit të detyrimeve që do të shkarkohen nga punëmarrësit dhe aktivitetet ekonomike, por një numër më i madh të punësuarish dhe konsumatorësh garanton krijimin e një cikli virtuoz që përkthehet gjithmonë në një rritje të të ardhurave.

Aktualisht, në rastin e Italisë kemi një propozim edhe më të guximshëm i cili përqëndrohet jo vetëm te ulja e orarit por edhe e nivelit të pagës, në kundërshtim me postulatën fillestar që mbronte nivelet e pagave për kohëzgjatje javore më të shkurtra punësimi, nëpërmjet lehtësimit të barrës fiskale për kohëzgjatje deri në 30 orë javore, masa ekonomike mbështetëse për punën me kohë të pjesshme të vullnetshme, penalizime në përdorimin e orëve shtesë përtej një limiti të caktuar dhe përdorimin konstant të punës *part-time* në sektorin publik. Propozimi i avancuar nga Partia Demokratike (qendra e majtë) ndërthuret me dialogun e hapur mes qeverisë dhe përfaqësive të sektorit të industrisë që ka për qëllim transformimin e një pjese të orëve të punuara në periudha formimi profesional me integrim publik të pjesës së pagës dedikuar periudhës së formimit, por që gjen deri më tani rezistencën e fortë të përfaqësive të punëdhënësve. Nëse propozimi politik, ulje orari-ulje pagash, do të gjente miratimin e palëve nëpërmjet përdorimit të burimeve ekonomike të kursyera nga shkurtimi i orëve do të kishim rreth 750.000 vende pune të reja: 150.000 nga defiskalizimi i kontratave me 30 orë javore dhe *part-time* vullnetar, 100.000 nga kalimi permanent me 30 orë në administratën publike dhe të paktën 500.000 nga dekurajimi fiskal i orëve shtesë.

¹⁰¹ Rifkin J., *The End Of Work: The Decline Of The Global Labor Force And The Dawn Of The Post-Market Era*, 1995.

Vendimmarrja në Koorporatë: Sistemi i Menaxhimit të rriskut gjatë Covid-19

Prof.Asoc.Dr Orkida ILOLLARI
orkida.ilollari@umsh.edu.al
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
PhD (c) Elona SHEHU
elonashahini@umsh.edu.al
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

ABSTRAKT

Situata e fundit e pandemisë, ka treguar se menaxherët e organizatave nuk janë plotësisht objektiv në vendimmarrje. Marrëdhënia midis vendimeve të korporatës dhe profesionalizmit është mënjanuar kryesisht në teoritë standarde financiare. Një krizë globale si ajo e pandemisë Covid-19 ka pasur një ndikim të fortë në kompanitë individuale dhe në të gjithë sektorët ekonomikë. Sipas teorisë standarde financiare agjentët konsiderohen plotësisht racionalë dhe ata janë në gjendje të marrin vendime optimale duke maksimizuar vlerën e organizatës. Ky kontekst mjedisor dhe socio-ekonomik i pasigurisë së thellë i detyron organizatat të marrin në konsideratë më me kujdes faktorët e rrezikut që ndikojnë në vazhdimësinë e biznesit të tyre, si dhe mënyrën se si këta faktorë lidhen me qëndrueshmërinë. Nuk ka dyshim se pandemia Covid-19 ka pasur dhe vazhdon të ketë një ndikim të madh në jetën e të gjithëve në mbarë globin. Megjithatë, ka një hapsirë në njohuritë rreth asaj se si sistemet e menaxhimit të rrezikut lidhen me sistemet e menaxhimit të qëndrueshmërisë dhe se si të dy sistemet ushtrojnë ndikim në performancën e biznesit, veçanërisht nga pikëpamja teorike. Qëllimi i këtij punimi është të identifikojë këtë boshllëk, duke zhvilluar një kuadër të ri interpretues për analizën e strategjive të menaxhimit të rriskut në organizatë. Kjo qasje është identifikuar si një mjet metodologjik për të përmirësuar njohuritë e rrezikut dhe për të hartuar strategjitë më të përshtatshme të menaxhimit. Ky punim do të shqyrtojë efektin e profesionalizmit të menaxherëve, përkatësisht edukimin e tyre, strukturën e pronësisë së korporatës dhe sjelljen e besimit të tepërt dhe optimizmit në vendimet e korporatës.

Fjalë Kyçe: Menaxhim rrisku; zhvillim i qendrueshëm; vendimmarrje në Koorporatë; covid-19.

ABSTRACT

The recent pandemic situation, have shown that organization managers are not fully objectives in their decisions. The relationship between corporate decisions and professionalism has been largely ignored in standard financial theory. A global crisis such as the Covid-19 pandemic has had a strong impact on individual companies and entire economic sectors. According to the standard financial theory agents are considered fully rational and they are able to make optimal decision maximizing organization value. This environmental and socio-economic context of profound uncertainty forces organizations to consider more carefully the risk factors affecting their business continuity, as well as how these factors relate to sustainability issues. There is no doubt that the Covid-19 pandemic has had, and continues to have, a major impact on the lives of everyone in the world. However, there is a gap in knowledge about how risk management systems relate to sustainability management systems, and how both of them exert influence on business performance, especially from a theoretical point of view. The aim of this paper is to address this gap, by developing a new interpretative framework for the analysis of risk management strategies in the organization. This approach has been identified as an innovative

methodological tool to improve the knowledge of risk and design the most appropriate management strategies.

This paper, will review the effect of manager's professionalism, namely the nature of their education, corporate ownership structure, and overconfidence and optimism behavior on corporate decisions.

Keywords: Risk management; Sustainable development; corporate decisions; Covid -19.

1. Hyrje

Gjatë Covid-19, bota jo vetëm që është bërë më e shpejtë pasi përshpejtimi dixhital filloi, por gjithashtu është bërë më komplekse. Ndryshe nga krizat e mëparshme, kjo pati shtrirje globale, në një kohë shumë të shkurtër preku të gjitha shtetet. Në ekonominë e zhvilluara dhe ato në zhvillim çrregullimet sociale pësuan rritje. Çdo krizë shërben si një provë për sistemin e qevesisjes së kompanisë, pa marrë parasysh modelin ligjor, strukturën e pronësisë ose industrinë. Në një situatë krize, dobësitë brenda bordit, menaxhimit të lartë, dhe kompanisë në përgjithësi janë më të pranishme, dhe ata që janë të papërgatitur ose të pastrukturuar janë ata që e pësojnë më shumë.

Trajtimi i çështjeve sociale ndonjëherë mund të nënkuptojë të qenit të gatshëm për situata të vështira dhe sfiduese. CEO konsiderohet nga teoria si një nga lojtarët më të rëndësishëm në korporatës. Të vendosur në pozicionet kryesore të menaxhimit, CEO-t janë në gjendje t'i udhëheqin vendimmarrjen në korporatë për të ndjekur në mënyrë aktive mundësitë (Barnard, 1938) dhe të kontrollojnë strukturat dhe strategjitë e firmave (Woodward, 1965; Lawrence & Lorsch, 1967 dhe Thompson, 1967). CEO-t janë të vetëdijshëm për këtë situatë dhe punimi synon të tregojë nëse ata janë të gatshëm të vendosen në rolin që CEO-t duhet të luajnë në drejtimin e korporatës.

Në mënyrë të veçantë, CEO-t ndërmarrin vendime të rëndësishme dhe strategjike që mund të ndikojnë në performancën e firmave të tyre (Child, 1972). Drucker (1954) pohoi se përcaktuesi më i rëndësishëm i suksesit të një korporate bazohet në performancën dhe cilësinë e menaxherëve të lartë në kompani. CEO-t si të tillë kanë rol vendimtar në arritjen e sukseseve ose dështimeve të korporatës. Megjithatë, disa vite më parë, pjesëmarrja e CEO-ve në deklarata financiare të manipuluara dhe skandale me pasqyrat financiare ishin dokumentuar gjerësisht (Troy et al., 2011). Guri i themelit të skandaleve ishte, ndër të tjera, manipulimi i të ardhurave (d.m.th., Enron, WorldCom, Tesco Plc, Toshiba dhe Satyam). Menaxherët e kompanive të cilat udhëhiqen nga motivime të ndryshme mund të aplikojnë disa teknika të manipulimit të fitimeve për të shmangur raportimin e humbjeve ose fitimeve të ulëta, duke besuar se në këtë mënyrë ata mund të përmirësojnë imazhin e kompanive të tyre. Teknika të tilla jo vetëm që mashtrojnë përdoruesit e informacionit financiar (Saleh et al., 2005; Malik, 2015), por gjithashtu ndikojnë negativisht në besimin e investitorëve në pasqyrat financiare. Kjo ka çuar gjithashtu në një rritje të perceptimit publik për manipulimin e të ardhurave (Hamid et al., 2013).

Për më tepër, përfshirja e CEO-ve në mashtrimin e pasqyrave financiare janë më prezente, për shembull, në Shtetet e Bashkuara, CEO i Tyco, Kozlowski, manipuloi të ardhurat që rezultuan në humbjen e 100 miliardë dollarëve në vlerën e tregut të firmave (një shumë që tejkaloi humbjen totale të Enron) (Troy et al., 2011). Një rast tjetër, i cili ishte skandali Satyam, ndodhi në Indi. CEO i Satyam mori përgjegjësinë përfundimtare për të gjitha shpërdorimet e kontabilitetit, pasi ai fshihte të dhënat financiare në mënyrë që të dukej se ishte një ndërmarrje më e madhe, me një normë rritjeje më të shpejtë dhe fitime më të larta se sa kishte në të vërtetë. Debakli i Satyam ngriti një diskutim rreth karakterit të një CEO-je në drejtimin dhe në nivelin e suksesit të korporatës (Bhasin, 2015 & 2016).

Karakteristikat e CEO-ve janë një temë shumë e rëndësishme pasi CEO është një nga lojtarët kryesorë në korporata, si dhe i ulur në pozicionet kryesore të ekipeve drejtuese në firma, ata janë në gjendje t'i udhëheqin firmat për të ndjekur në mënyrë aktive mundësitë, për të kontrolluar strukturat dhe strategjitë e firmave. CEO-t ndjekin vendime të rëndësishme dhe strategjike që mund të ndikojnë në performancën e kompanisë së tyre. Prandaj, për shkak të rëndësisë së kësaj teme, ky punim synon të identifikojë se në çfarë mase karakteristikat e CEO-s ndikojnë në performancën e korporatës dhe cilësinë e raportimit financiar në korporata.

1.1 Rishikim i Literaturës

Studime për karakteristikat e CEO-s tregojnë se mënyra më e mirë për të kuptuar performancën e një korporate është të merren parasysh karakteristikat e drejtuesve të saj, *Hambrick (2007)*. Këto supozime bazohen në teorinë e niveleve të larta që u propozua nga *Hambrick & Mason (1984)*. Teoria pasqyron disa karakteristika të domosdoshme të menaxherëve në parashikimin e rezultateve të korporatës. Teoria argumenton se formimi dhe vlerat e drejtuesve ndikojnë në bazën e interpretimeve të tyre të personalizuar të situatave strategjike me të cilat përballen ata në organizatë. Në këtë teori tregohen bazat e njohurive, vlerave dhe aftësinë e një personi për të përpunuar informacionin, i cili ndikon në procesin e vendimmarrjes (*Hambrick, 2007*). Ka pasur një rritje të numrit të studimeve mbi karakteristikat menaxheriale në dekadën e fundit. *Shefrin (2001)* tregoi se karakteristikat sociologjike dhe fiziologjike të menaxherëve mund të ndikojnë në vendime të ndryshme të menaxhimit.

Disa studime kanë treguar se karakteristikat e CEO-ve ndikojnë në vendimmarrje. Për shembull, *Byrnes et al. (1999)* studjoi qëndrimet gjinore dhe të marrjes së rrezikut të CEO-ve; *Brown & Sarma (2007)* hulumtuan mbibesimin e CEO dhe blerjet e korporatave; *Bamber et al. (2010)* hetoi moshën e CEO-ve dhe zgjedhjen vullnetare të zbulimit financiar; *Li et al. (2011)* dhe *Serfling (2012)* studiuuan moshën e CEO-ve dhe vendimet për investime; dhe *Tomak (2013)* ekzaminuan mbibesimin e CEO dhe vendimet e strukturës së kapitalit. Për më tepër, CEO-t kanë një ndikim të konsiderueshëm mbi rezultatet financiare të raportuara të firmave të tyre. Disa studime empirike i kanë mbështetur këto pretendime (*Jiang et al., 2010; Bamber et al., 2010 dhe Demerjian et al., 2013*), dhe ato mbi qeverisjen e korporatës (*Brown et al., 2012*). *Ting et al. (2015)* ekzaminoi ndikimet e karakteristikave personale të CEO-ve në levën financiare. Shumë karakteristika të CEO-ve janë identifikuar në studimet e mëparshme, të tilla si gjinia, arsimi, ekspertiza, mandati, mosha, historia e karrierës, përvoja, aksionet dhe dualiteti, që ndikojnë në sjelljen e CEO (*Bamber et al., 2010; Jiang et al., 2013*).

Kohët e fundit, janë kryer disa studime mbi karakteristikat e CEO-ve, të tilla si mbi moshën e CEO-ve dhe sasinë e kapitalit të mbledhur (*Badru et al., 2017*), karakteristikat demografike të CEO-ve (p.sh., përvoja, mosha, arsimimi, përvoja profesionale dhe gjinore) mbi marrjen e rrezikut të korporatës (*Farag & Mallin, 2018*) dhe fuqinë e CEO-ve në zbulimet e përgjegjësisë sociale të korporatës (*Muttakin et al., 2018*). Të marra së bashku, ky lumë kërkimesh thekson se si CEO-të individuale ndikojnë në firmat e tyre dhe ofron një motivim për kryerjen e studimeve në fusha të ngjashme.

2. Përgjegjësitë e qeverisjes së korporatës gjatë krizave (Covid-19)

Në të vërtetë, studiuesit në disiplina të ndryshme e kanë njohur prej kohësh rolin qendror të qeverisjes së korporatës në rregullimin e veprimeve të bordit. Qeverisja përfaqëson një sistem nxitjeje dhe kontrolli ku pronari (aksionarët) përpiqet të sigurojë që bordi i drejtorëve kryen përpjekje të mëdha për të maksimizuar vlerën e aksionerëve. Komponentët e kontrollit të qeverisjes përfshijnë monitorimin e brendshëm (anëtarët e bordit) dhe të jashtëm (aksionarët) (*Dowell, Shackell, & Stuart, 2011*). Mekanizmat efektivë të qeverisjes janë të nevojshme në vazhden e krizave financiare. Meqenëse COVID-19 ka shkaktuar një krizë të re, ekziston me të vërtetë nevoja për të adoptuar praktikat më të mira të qeverisjes për të siguruar mbijetesën e firmave.

2.1 Karakteristikat e CEOs performanca e korporatës dhe ndikimet e tyre në cilësinë e raportimit financiar

Një nga sinjalet kryesore që përdoret për të tërhequr vëmendjen e investitorëve të një firme është performanca e korporatës. Performanca e korporatës përdoret gjithashtu për të vlerësuar efektivitetin e politikave dhe aktiviteteve të menaxhimit. Informacioni mbi performancën e korporatës përdoret për të marrë disa vendime ekonomike nga palët e interesuara në rrethin e raportimit financiar (Fauzi et al., 2010). Drejtorët ekzekutivë duhet të sigurohen që performancat e firmave të jenë në përputhje me objektivat e firmave për shkak të përgjegjësisë dhe angazhimit të lartë nga palët e interesuara. Prandaj, një individ duhet të ketë cilësi dhe kritere të caktuara në mënyrë që të bëhet CEO i një firme.

Studiuesit në fusha të ndryshme kanë përdorur metoda të ndryshme për të ekzaminuar shkallën në të cilën CEO-të llogarisin heterogjenitetin e performancës së korporatës, të tilla si zbërthimi i variancës (Crossland & Hambrick, 2007) dhe reagimet e tregut të aksioneve ndaj njoftimeve të papritura të vdekjes së CEO-ve (Quigley et al., 2017). Pavarësisht debatit të vazhdueshëm (Liebersohn & O'Connor, 1972; Fitza, 2014) dhe kufizimeve me të cilat mund të përballen CEO-t herë pas here (Hambrick & Finkelstein, 1987), studimet e mëparshme kanë gjetur vazhdimisht se CEO-t kanë rëndësi për performancën e korporatës.

Në të vërtetë, efekti i CEO është rritur ndjeshëm gjatë viteve (Quigley & Hambrick, 2015; Quigley & Graffin, 2017). Përveç kësaj, studimet kanë lëvizur përtej pretendimit se CEO-të kanë rëndësi për pyetjet e kanaleve përmes të cilave ata kanë ndikim në performancën e korporatës, me një fokus të veçantë në karakteristikat personale. Duke u mbështetur në disa këndvështrime teorike, studiuesit kanë kërkuar të hetojnë se cilat karakteristika të CEO përkthehen në rezultatet përkatëse të performancës së korporatës.

Figura 1: Karakteristikat e CEOs

Burimi: Autorët

Duke marrë në konsideratë një situatë të suksesshme të korporatës, disa ia atribuojnë performancën e lartë prejardhjes ose personalitetit të CEOs (Hambrick & Mason, 1984; Hambrick, 2007; Zhu & Chen, 2015 dhe Wang et al., 2016). Studiuesit e lidhshëm kanë lidhur karakteristikat e sjelljes (p.sh., stilet e lidhshëm) me performancën e korporatës (Waldman et al., 2001). Studiuesit janë përpjekur të lidhen ndërmjet karakteristikave të drejtuesve ekzekutivë dhe rezultateve të korporatës. Në thelb, ata morën spunto nga artikulli themelor i Hambrick & Mason (1984) i teorisë së drejtimit, i cili thotë se drejtuesit veprojnë në bazë të interpretimeve të tyre personale të situatave strategjike si funksion i përvojave, vlerave dhe personaliteteve të tyre (Hambrick, 2007).

Nga kjo, rrjedha e kërkimit ka evoluuar karakteristikat individuale të CEO-ve që lidhen me strategjinë e korporatës (Chatterjee & Hambrick, 2007; Simsek et al., 2010). Një rrjedhë e lidhur kërkimore ka konsideruar se karakteristikat individuale të CEO lidhen me zgjedhjet strategjike

të një firme. Teoria që mbështet këtë qasje jo vetëm që bazohet në teorinë e drejtimit të lartë të organizatës për të justifikuar marrëdhënien bazë, por gjithashtu kalon në variablat shpjegues në nivelin individual të CEO dhe, në përgjithësi, e lidh këtë me zgjedhjet dhe rezultatet kryesore të manifestuara në nivel organizate. Studimet e mëparshme kanë hetuar një sërë komponentësh individual, duke përfshirë një tablo të karakteristikave të CEO, të tilla si përvoja (*Datta & Rajagopalan, 1998; Barker & Mueller, 2002; Cooper & Uzun, 2012 dhe Hamori & Koyuncu, 2015*), eksperiencia në drejtim (*Chiang & He, 2010*), niveli arsimor (*Ng & Feldman, 2009*), përvoja ndërkombëtare (*Khavul et al., 2010*).

Të gjitha këto në kuadër të ndikimit që këto kanë në inovacionin, diversifikimin dhe ndryshimin strategjik të planeve të organizatës. Studiuesit gjithashtu kanë marrë në konsideratë demografinë e CEO-ve, të tilla si mosha (*Yim, 2013; Amran et al., 2014*) dhe gjinia (*Khan & Vieito, 2013; Lee & Marvel, 2014 dhe Chen et al., 2016*), si dhe karakteristikat e personalitetit, të tilla si vetëvlerësimi thelbësor (*Hiller & Hambrick, 2005; Simsek et al., 2010*), mendjemadhësia (*Hayward & Hambrick, 1997*), përlulësia (*Ou et al., 2014*), narcisizmi (*Chatterjee & Hambrick, 2007*) dhe mbibesimi (*Chen et al., 2015*). Ky punim synon të hedhi dritë mbi efektet e CEO-ve tek kompania, por shumë pak prej tyre lidhin karakteristikat e CEO-ve dhe performancën e korporatës. Ky punim nxjerr në pah karakteristikat individuale të CEO-ve që ndikojnë në performancën e korporatës dhe ofron një shtysë për kryerjen e studimeve në fusha të ngjashme.

Disa studime kanë verifikuar se CEO-t luajnë rol të rëndësishëm në efektivitetin e kompanive që ata drejtojnë, sepse ata janë në nivelin më të lartë të menaxhimit dhe janë përgjegjës për formulimin dhe zbatimin e strategjive drejt sukseseve të kompanisë (*Carmeli & Halevi, 2009; Liu et al., 2018*). Ky punim është kthyer në një rishikim të studimeve të mëparshme në lidhje me karakteristikat e CEO dhe ndikimet e tyre në atributet e cilësisë së raportimit financiar. Një numër studimesh dokumentuan se karakteristikat e CEO-ve ndikojnë ndjeshëm në cilësinë e ecurisë së kompanisë, por mbi të gjitha në cilësinë e raportimit financiar (*Huang et al., 2012*). Kohët e fundit, studiuesit janë bërë më të interesuar për efektet e karakteristikave menaxheriale. Studimet që hetojnë ndikimin menaxherial në vendimet e korporatave janë kryer kryesisht në dritën e teorisë së mirënjohur të niveleve të larta të Hambrick & Mason (1984).

Teoria pretendon se përgjegjësitë menaxheriale, personalitetet dhe ekspertiza ndikojnë në mënyrën se si menaxherët ndërveprojnë në një mjedis biznesi dhe merren me problemet, gjë që ndikon kështu në rezultatet e kompanisë (*Pham, 2016*). Për më tepër, studiuesit kanë ekzaminuar një shumëllojshmëri karakteristikash të ndryshme individuale me attribute të ndryshme të cilësisë së qeverisjes së korporatave, si; fusha e ekspertizës (*Bamber et al., 2010; Baatwah et al., 2015 dhe Gounopoulos & Pham, 2018*), mosha e CEO (*Peterson et al., 2001; Huang et al., 2012 dhe Belot & Serve, 2018*), mandati i CEO (*Michel & Hambrick, 1992; Zhang & Wiersema, 2009; Ali & Zhang, 2015 dhe Besar et al., 2017*), reputacioni i CEO (*Francis et al., 2008*), rrjetet e CEO-ve (*Starr & MacMillan, 1990; Hoang & Antoncic, 2003 dhe Bhandari et al., 2018*), besimi i tepërt i CEO-ve (*Schrand & Zechman, 2012*) dhe gjinia e CEO-ve (*Kotir., 2007; Adams & Ferreira, 2009; Arun et al., 2015; Na & Hong, 2017 dhe Belot & Serve, 2018*). Studimet e mëparshme argumentojnë se firmat me CEO ekspertë në financa kanë më pak gjasa të marrin pjesë në rritjen e cilësisë së menaxhimit të fitimeve.

Në mënyrë të ngjashme, mosha e CEO-ve ndikon pozitivisht në cilësinë e raportimit financiar. Për më tepër, një CEO me mandat të gjatë do ta njohë më mirë ekipin dhe ciklin e zhvillimit të korporatës (*Kor, 2006; Ali & Zhang, 2015*). Në thelb, një pozicion i mbajtur për një periudhë të gjatë kohore do të përmirësonte përvojën dhe njohuritë personale, duke çuar në përfundimin me efikasitet dhe me sukses të detyrave. *Francis et al. (2008)* tregoi se mandati i CEO ishte i lidhur pozitivisht me cilësinë e Qeverisjes së korporatës dhe raportimit financiar. Për më tepër, nëpërmjet një rrjeti të mirë-krijuar të CEO-ve do të kenë një akses të shpejtë në informacione të rëndësishme. Informacioni rreth kushteve të tregut, për shembull, ofron fakte të rëndësishme të tregut dhe nxjerr në pah mundësitë e sipërmarrjes që janë të dobishme për firmat; po ashtu,

rrjetet e CEO-ve përmirësojnë cilësinë e raportimit financiar (Hoang & Antoncic, 2003; Bhandari et al., 2018). Për më tepër, në lidhje me gjininë e CEO-ve dhe cilësinë e raportimit financiar, argumentohet se firmat e drejtuara nga femrat janë më pak të preokupuara me menaxhimin e fitimeve sesa firmat e drejtuara nga meshkujt. Është treguar gjithashtu se CEO-të femra kanë karakteristika të dallueshme që mund të ndikojnë pozitivisht në monitorimin e proceseve të raportimit financiar dhe drejtimin strategjik të firmave (Obanya & Mordi, 2014; Belot & Serve, 2018).

Prandaj, bazuar në studimet e mëparshme, karakteristikat e CEO-ve kanë pasur ndikime unike në cilësinë e raportimit financiar. Studime të tilla kanë shtuar njohuri të vlefshme në literaturën aktuale të CEO-ve, e cila përqendrohet ekskluzivisht në karakteristikat e brendshme të CEO-ve. Për të hedhur më shumë dritë mbi ndikimin e karakteristikave të CEO-ve në rezultatet e korporatës dhe cilësinë e raportimit financiar, është thelbësore të mbahen nën vëzhgim karakteristikat e CEO-ve dhe atributet e ndryshme të cilësisë së raportimit financiar, si menaxhimi real i fitimeve dhe parashikimet e fitimeve, si dhe të ekzaminohen karakteristikat e CEO-ve në vendet në zhvillim duke e lidhur këtë me mashtrimin e pasqyrave financiare.

3. Konkluzione dhe Rekomandime

Qëllimi kryesor i këtij punimi ka qenë të sigurojë një rishikim të hulumtimit empirik që hetoi marrëdhëniet midis karakteristikave të CEO dhe performancës së korporatës. Synohet të krijohet një lidhje midis karakteristikave personale të menaxherëve, përkatësisht optimizmin menaxherial, besimin e tepruar, arsimin, formimin profesional dhe strukturën e pronësisë, në vendimet financiare të korporatës, ndjeshmërinë e fluksit të parasë së investimeve dhe politikën e tyre të investimit.

Ky punim pritet të përmirësojë të kuptuarit e politikëbërësve dhe studiuesve të interesuar për rolet e karakteristikave të CEO-ve. Në përgjithësi, rezultatet e rishikimit tregojnë se rolet e karakteristikave të CEO kanë ndikim në performancën e korporatës dhe cilësinë e vendimmarrjes, aq më tepër në situata krizash. Bazuar në rishikimin e studimeve mbi rolin e CEO-ve, evidentohet se karakteristikat e CEO-ve, si ekspertiza financiare dhe mosha, janë në gjendje të dallojnë performancën e korporatës dhe vendimmarrjen me cilësi të lartë. Është e rëndësishme të theksohet se një përvojë e tillë mund të përmirësojë pozitivisht performancën e korporatës si dhe procesin e vendimmarrjes financiare. Si rezultat, asimetria e informacionit midis firmave dhe palëve të interesuara mund të reduktohet.

Mandati i CEO-ve forcon përvojën dhe aftësinë e CEO-ve rrit aftësitë e tyre për të vërejtur dhe shmangur çdo sjellje të pazakontë. Më tej, ky rishikim nënkupton që rrjetet e CEO-ve janë përcaktues i sigurisë së CEO-ve për raportim financiar me cilësi të lartë. Po kështu, kjo tregon se ndryshe nga CEO-të meshkuj, CEO-të femra shmangin rreziqet në marrjen e vendimeve financiare dhe drejtueset femra rrisin performancën.

Megjithatë, të gjitha studimet e lartpërmendura raportuan rezultate të përziera, të cilat krijuan një boshllëk kërkimor, për shkak të rezultateve jokonsistente të studimeve të mëparshme. Më pas, për të plotësuar boshllëqet, sugjerimet për kërkime të ardhshme janë paraqitur si më poshtë:

Rishikimi i literaturës në lidhje me ndikimin e karakteristikave të CEO-ve në performancën e korporatës dhe cilësinë e raportimit financiar ka zbuluar disa rrugë premtuese për kërkime të ardhshme edhe pse gjetjet duhet të interpretohen me përpikëri.

Marrëdhëniet midis karakteristikave të CEO-ve dhe performancës së korporatës nuk janë vendimtare. Studimet e ardhshme mund të marrin në konsideratë rezultatet e rishikimit dhe të hetojnë më tej rolet e karakteristikave të CEO-ve bazuar në matje të ndryshme të cilësisë së raportimit financiar, të tilla si menaxhimi i fitimeve reale dhe parashikimet e fitimeve. Megjithëse janë bërë disa përparime në kuptimin e lidhjes midis karakteristikave të CEO dhe performancës së korporatës, zona është e pjekur për studime të ardhshme.

Menaxherët janë në qendër të vendimeve të financave të korporatës dhe kështu ata luajnë një rol të rëndësishëm në korporatën që drejtojnë. Adhuruesit e "Shkollës së Liderit" konsiderojnë se CEO perceptohet si ai që përcakton suksesin e organizatës dhe kështu ai është në gjendje të krijojë strategji për të tejkaluar konkurrentët e tij edhe në rast të kufizimeve mjedisore.

Edhe menaxheri konsiderohet si aktori më i fuqishëm i korporatës, marrëdhënia midis vendimeve të korporatës dhe karakteristikave personale të menaxherëve është injoruar kryesisht në teorinë standarde financiare, e cila supozon se agjentët janë plotësisht racionalë dhe kështu ata marrin vendime që maksimizojnë vlerën e korporatës. Realiteti tregon se agjentët ekonomikë nuk janë plotësisht racionalë dhe kështu shumë kritike dalin me një teori të re financiare të quajtur financat e sjelljes së korporatave. Bazuar në këtë degë të re të financës, menaxherët konsiderohen si jo plotësisht racionalë dhe se ata janë të përçarë nga disa paragjykimet psikologjike dhe emocionale, si besimi i tepërt dhe optimizmi.

Një menaxher optimist ose me vetëbesim të tepër do të konsiderojë gjithmonë se kompania e tij është e nënvlerësuar nga tregu. Në këtë mënyrë ai do të shmangë sa më shumë që të jetë e mundur financimin e korporatës përmes tregut financiar.

Gjithashtu struktura e pronësisë mund të shpjegojë vendimet e investimeve të korporatës. Menaxherët që janë të përfshirë financiarisht në kompani janë më të kujdesshëm në marrjen e rrezikut dhe pranojnë më lehtë opinionin dhe interesin e aksionerëve.

Korporatat duhet të marrin parasysh karakteristikat personale të menaxherëve, të cilat përveç faktorëve të jashtëm mund të ndikojnë në vlerën e kompanive dhe politikat e korporatës.

Ndërsa disa studime raportuan një lidhje pozitive, disa studime të tjera nuk arritën të dokumentojnë fare lidhje, kjo tregon se cilësia e qeverisjes së korporatës dhe perceptimi i lidhur me karakteristikat e CEO mbeten të paqarta, sidomos në situata pasigurie (COVID-19).

Për më tepër, kërkime shtesë janë të nevojshme për të testuar nëse karakteristikat e CEO kanë ndikime të ndryshme në qëndrueshmërinë e korporatës të lidhura me karakteristikat e CEOs. Kjo fushë mund të konsiderohet si një temë e re për kërkimet e ardhshme pasi ka studime shumë të kufizuara deri më sot edhe pse është shumë e rëndësishme për tërësinë e njohurive dhe vendimmarrjes në korporatë. Disa karakteristika të tjera të CEOs që mund të ndikojnë në performancën e korporatës dhe cilësinë e qeverisjes janë; fuqia e CEO, përkatësia etnike e CEO, kompensimi i CEO, pronësia e CEO-ve dhe besimi i CEO-ve.

A është e arsyeshme të adoptohen praktika të ngjashme të qeverisjes korporative gjatë kushteve normale dhe krizave?

Në të vërtetë, praktikatat e qeverisjes së korporatës që janë efektive në kushte normale mund të mos jenë efektive gjatë krizave. Dhe sigurisht, strategjitë e qeverisjes që performojnë më mirë gjatë krizave nuk janë gjithmonë më të mirat në kushte normale (Lin et al., 2006). Prandaj, korporatat duhet të adoptojnë praktika të ndryshme në kushte të ndryshme. Megjithatë COVID-19 ka shkaktuar një formë të re krize që buron nga kriza shëndetësore, përvojat e kaluara mund të ndihmojnë së paku firmat të adoptojnë praktikatat efektive të qeverisjes që mund të ndihmojnë potencialisht firmat në zbutjen e krizës.

Në të vërtetë, organizatat mund të mësojnë nga ngjarjet e rralla dhe të zbatojnë praktika të ngjashme ose të krijojnë praktika të aplikuara më parë, nëse praktikatat aktuale të qeverisjes nuk janë efektive për t'u marrë me ngjarjen e vazhdueshme të pasigurt (Lampel, Shamsie, & Shapira, 2009).

Është përgjegjësia e anëtarëve të bordit të sigurojë që edhe në kohë të mira sistemi i qeverisjes së korporatës së tyre po funksionon mirë, sepse në kohë krize do të tendoset në kufijtë e saj.

4. Bibliografia

1. Adams, R.B., & Ferreira, D. (2009). Women in the boardroom and their impact on governance and performance. *Journal of Financial Economics*,94(2), 291-309.
2. Ali, A., & Zhang, W. (2015). CEO tenure and earnings management. *Journal of Accounting and Economics*, 59(1), 60-79.
3. Amran, N.A., Yusof, M A.M., Ishak, R., & Aripin, N. (2014). Do characteristics of CEO and Chairman Influence Government-Linked Companies performance? *Procedia-Social and Behavioral Sciences*,109, 799-803
4. Arun, T.G., Almahrog, Y.E., & Aribi, Z.A. (2015). Female directors and earnings management: Evidence from UK companies. *International Review of Financial Analysis*,39, 137-146.
5. Baatwah, S.R., Salleh, Z., & Ahmad, N. (2015). CEO characteristics and audit report timeliness: do CEO tenure and financial expertise matter? *Managerial Auditing Journal*,30(8/9), 998-1022.
6. Badru, B.O., Ahmad-Zaluki, N.A., & Wan-Hussin, W.N. (2017). CEO characteristics and the amount of capital raised in Malaysian IPOs. *International Journal of Management Practice*,10(4), 327-360.
7. Bamber, L.S., Jiang, J., & Wang, I.Y. (2010). What's my style? The influence of top managers on voluntary corporate financial disclosure. *The Accounting Review*,85(4), 1131-1162.
8. Barker III, V.L., & Mueller, G.C. (2002). CEO characteristics and firm R&D spending. *Management Science*,48(6), 782-801.
9. Belot, F., & Serve, S. (2018). Earnings quality in private SMEs: Do CEO demographics matter? *Journal of Small Business Management*, 56, 323-344.
10. Besar, S.S.N.T., Ali, M.M., & Ghani, E.K. (2017). Examining upper echelons managers' characteristics on financial restatements. *Journal of International Studies*, 10(4), 179-191.
11. Bhandari, A., Mammadov, B., Shelton, A., & Thevenot, M. (2018). It is not only what you know, it is also who you know: CEO network connections and financial reporting quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*,37(2), 27-50.
12. Bhasin, M.L. (2016). Fraudulent financial reporting practices: Case study of Satyam Computer Limited. *The Journal of Economics, Marketing and Management*, 4(3), 12-24
13. Brown, R., Gao, N., Lee, E., & Stathopoulos, K. (2012). What are friends for? CEO networks, pay and corporate governance. *InCorporate Governance, Springer, Berlin, Heidelberg*, 1, 287-307.
14. Burgelman, R.A., Floyd, S.W., Laamanen, T., Mantere, S., Vaara, E., & Whittington, R. (2018). Strategy processes and practices: Dialogues and intersections. *Strategic management journal*,39(3), 531-558.
15. Byrnes, J.P., Miller, D.C., & Schafer, W.D. (1999). Gender differences in risk taking: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*,125(3), 367.
16. Carmeli, A., & Halevi, M.Y. (2009). How top management team behavioral integration and behavioral complexity enable organizational ambidexterity: The moderating role of contextual ambidexterity. *The Leadership Quarterly*,20(2), 207-218.
17. Chatterjee, A., & Hambrick, D.C. (2007). It's all about me: Narcissistic chief executive officers and their effects on company strategy and performance. *Administrative science quarterly*,52(3), 351-386.
18. Chen, G., Crossland, C., & Huang, S. (2016). Female board representation and corporate acquisition intensity. *Strategic Management Journal*,37(2), 303-313.
19. Chiang, H.T., & He, L.J. (2010). Board supervision capability and information transparency. *Corporate Governance: An International Review*,18(1), 18-31.
20. Child, J. (1972). Organizational structure, environment and performance: The role of strategic choice. *Sociology*,6(1), 1-22.

21. Cooper, E., & Uzun, H. (2012). Directors with a full plate: the impact of busy directors on bank risk. *Managerial Finance*,38(6), 571-586.
22. Crossland, C., & Hambrick, D.C. (2007). How national systems differ in their constraints on corporate executives: A study of CEO effects in three countries. *Strategic Management Journal*,28(8), 767-789.
23. Datta, D.K., & Rajagopalan, N. (1998). Industry structure and CEO characteristics: An empirical study of succession events. *Strategic Management Journal*,19(9), 833-852.
24. Demerjian, P.R., Lev, B., Lewis, M.F., & McVay, S.E. (2013). Managerial ability and earnings quality. *The Accounting Review*,88(2), 463-498.
25. Drucker, P F. (1954). *The Practice of Management*. Harper & Row, New York.
26. Farag, H., & Mallin, C. (2018). The influence of CEO demographic characteristics on corporate risk-taking: evidence from Chinese IPOs. *The European Journal of Finance*,24(16), 1528-1551.
27. Fauzi, H., Svensson, G., & Rahman, A.A. (2010). "Triple bottom line" as "Sustainable corporate performance": A proposition for the future. *Sustainability*,2(5), 1345-1360.
28. Fitza, M.A. (2014). The use of variance decomposition in the investigation of CEO effects: How large must the CEO effect be to rule out chance? *Strategic Management Journal*,35(12), 1839-1852.
29. Francis, J., Huang, A.H., Rajgopal, S., & Zang, A.Y. (2008). CEO reputation and earnings quality. *Contemporary Accounting Research*,25(1), 109-147.
30. Gounopoulos, D., & Pham, H. (2018). Financial expert CEOs and earnings management around initial public offerings. *The International Journal of Accounting*,53(2), 102-117.
31. Hambrick, D. (2007). Upper echelons theory: An update. *Academy of Management Review*, 32(2), 334-343.
32. Hamid, F.Z.A., Shafie, R., Othman, Z., Wan-Hussin, W.N., & Fadzil, F.H. (2013). Cooking the books: the case of Malaysian listed companies. *International Journal of Business and Social Science*, 4(13), 179-186.
33. Hamori, M., & Koyuncu, B. (2015). Experience matters? The impact of prior CEO experience on firm performance. *Human Resource Management*,54(1), 23-44.
34. Hayward, M.L., & Hambrick, D.C. (1997). Explaining the premiums paid for large acquisitions: Evidence of CEO hubris. *Administrative Science Quarterly*, 103-127.
35. Hiller, N.J., & Hambrick, D.C. (2005). Conceptualizing executive hubris: the role of (hyper-) core self-evaluations in strategic decision-making. *Strategic Management Journal*,26(4), 297-319.
36. Hoang, H., & Antoncic, B. (2003). Network-based research in entrepreneurship: A critical review. *Journal of Business Venturing*,18(2), 165-187.
37. Huang, H.W., Rose-Green, E., & Lee, C.C. (2012). CEO age and financial reporting quality. *Accounting Horizons*,26(4), 725-740.
38. Jiang, F., Zhu, B., & Huang, J. (2013). CEO's financial experience and earnings management. *Journal of Multinational Financial Management*,23(3), 134-145.
39. Kets de Vries, M. & D. Miller. (1984). *The neurotic organization*. San Francisco: Jossey-Bass.
40. Khan, W.A., & Vieito, J.P. (2013). CEO gender and firm performance. *Journal of Economics and Business*,67, 55-66.
41. Khavul, S., Benson, G.S., & Datta, D.K. (2010). Is internationalization associated with investments in HRM? A study of entrepreneurial firms in emerging markets. *Human Resource Management*,49(4), 693-713.
42. Kor, Y.Y. (2006). Direct and interaction effects of top management team and board compositions on R&D investment strategy. *Strategic Management Journal*,27(11), 1081-1099.

43. Kotiranta, A., Kovalainen, A. & Rouvinen, P. (2007). Female leadership and firm profitability. *EVA Analysis*, 3-5, OECD Publishing.
44. Lee, I.H., & Marvel, M.R. (2014). Revisiting the entrepreneur gender–performance relationship: a firm perspective. *Small Business Economics*, 42(4), 769-786.
45. Li, S., Selover, D.D., & Stein, M. (2011). “Keep silent and make money”: Institutional patterns of earnings management in China. *Journal of Asian Economics*, 22(5), 369-382.
46. Lieberman, S., & O'Connor, J.F. (1972). Leadership and organizational performance: A study of large corporations. *American Sociological Review*, 37(2), 117-130.
47. Liu, D., Fisher, G., & Chen, G. (2018). CEO attributes and firm performance: A sequential mediation process model. *Academy of Management Annals*, 12(2), 789-816.
48. Malik, M. (2015). Corporate governance and real earnings management: The role of the board and institutional investors. *Journal of Knowledge Globalization*, 8(1), 37–87.
49. Michel, J.G., & Hambrick, D.C. (1992). Diversification posture and top management team characteristics. *Academy of Management Journal*, 35(1), 9-37.
50. Miller, D., & Toulouse, J.M. (1985). Strategy, structure, CEO personality and performance in small firms. *American Journal of Small Business*, 10(3), 47-62.
51. Muttakin, M.B., Khan, A., & Mihret, D.G. (2018). The effect of board capital and CEO power on corporate social responsibility disclosures. *Journal of Business Ethics*, 150(1), 41-56.
52. Na, K., & Hong, J. (2017). CEO gender and earnings management. *Journal of Applied Business Research*, 33(2), 297.
53. Ng, T.W., & Feldman, D.C. (2009). How broadly does education contribute to job performance? *Personnel Psychology*, 62(1), 89-134.
54. Obanya, S., & Mordi, C. (2014). Gender diversity on boards of publicly quoted companies in Nigeria. *Nigerian Observatory on Corporate Governance*, 5(1), 1-26.
55. Ou, A.Y., Tsui, A.S., Kinicki, A.J., Waldman, D.A., Xiao, Z., & Song, L.J. (2014). Humble chief executive officers' connections to top management team integration and middle managers' responses. *Administrative Science Quarterly*, 59(1), 34-72.
56. Peterson, D., Rhoads, A., & Vaught, B.C. (2001). Ethical beliefs of business professionals: A study of gender, age and external factors. *Journal of Business Ethics*, 31(3), 225-232.
57. Pham, H.M. (2016). The impact of credit ratings and CEOs' work experience on earnings management and post-issue performance of US IPOs, Unpublished doctoral dissertation, University of Sussex.
58. Quigley, T.J., & Graffin, S.D. (2017). Reaffirming the CEO effect is significant and much larger than chance: A comment on F itza (2014). *Strategic Management Journal*, 38(3), 793-801.
59. Schrand, C.M., & Zechman, S.L. (2012). Executive overconfidence and the slippery slope to financial misreporting. *Journal of Accounting and Economics*, 53(1-2), 311-329.
60. Serfling, M.A. (2012). *CEO age, underinvestment, and agency costs*. Eller College of Management, University of Arizona.
61. Shefrin, H. (2001). Behavioral corporate finance. *Journal of Applied Corporate Finance*, 14(3), 113-126.
62. Simsek, Z., Heavey, C., & Veiga, J.J.F. (2010). The impact of CEO core self-evaluation on the firm's entrepreneurial orientation. *Strategic Management Journal*, 31(1), 110-119.
63. Starr, J.A., & MacMillan, I.C. (1990). Resource cooptation via social contracting: Resource acquisition strategies for new ventures. *Strategic Management Journal*, 11(Special Issue), 79-92.
64. Ting, I.W.K., Azizan, N.A.B., & Kweh, Q.L. (2015). Upper echelon theory revisited: The relationship between CEO personal characteristics and financial leverage decision. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 686-694.

65. Tomak, S. (2013). The impact of overconfidence on capital structure in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 512-518.
66. Troy, C., Smith, K.G., & Domino, M.A. (2011). CEO demographics and accounting fraud: Who is more likely to rationalize illegal acts? *Strategic Organization*, 9(4), 259-282.
67. Waldman, D.A., Ramirez, G.G., House, R.J., & Puranam, P. (2001). Does leadership matter? CEO leadership attributes and profitability under conditions of perceived environmental uncertainty. *Academy of Management Journal*, 44(1), 134-143.
68. Wang, G., Holmes Jr, R.M., Oh, I.S., & Zhu, W. (2016). Do CEOs matter to firm strategic actions and firm performance? A meta-analytic investigation based on upper echelons theory. *Personnel Psychology*, 69(4), 775-862.
69. Yim, S. (2013). The acquisitiveness of youth: CEO age and acquisition behavior. *Journal of Financial Economics*, 108(1), 250-273.
70. Zhang, Y., & Wiersema, M.F. (2009). Stock market reaction to CEO certification: The signaling role of CEO background. *Strategic Management Journal*, 30(7), 693-710.
71. Zhu, D.H., & Chen, G. (2015). CEO narcissism and the impact of prior board experience on corporate strategy. *Administrative Science Quarterly*, 60(1), 31-65.

ROLI I BASHKIMIT EUROPIAN NË PËRBALLIMIN E SITUATËS TË KRIJUAR NGA PANDEMIA E VIRUSIT COVID-19 .

Msc. Brunilda Çoti
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
brunilda.coti@umsh.edu.al

Abstrakt

Ky punim ka si qëllim të paraqesë rolin e Bashkimit Europian në përballimin e situatës të krijuar nga pandemia e virusit COVID-19. Përdorimi i metodës cilësore dhe sasore në këtë punim krijon mundësinë e nxjerrjes në pah se cili ka qënë roli i BE-së në menaxhimin e situatës, efektshmërinë e masave të marra dhe planit të rimëkëmbjes, si dhe sa bashkëpunues është Bashkimi Europian me shtetet anëtare për t'i ndihmuar në përballimin e situatës së pandemisë me sukses. Komisioni Evropian është duke punuar në të gjitha frontet për të parandaluar përhapjen e koronavirusit, mbështetjen e sistemeve kombëtare shëndetësore, mbrojtjen dhe shpëtimin e jetës, si dhe për të luftuar ndikimet socio-ekonomike të pandemisë me masa në nivelin kombëtar dhe europian. Aktualisht e gjithë bota po ju kushton vëmendje hulumtimeve me qëllim diagnostikimin, trajtimin dhe zbulimin e vaksinës për virusin COVID-19. Bashkimi Europian ka alokuar gati 474 milion euro për të zhvilluar vaksina, trajtime të reja, teste diagnostikuese dhe sisteme mjekësore, për të parandaluar përhapjen e koronavirusit dhe për të shpëtuar jetë. Por a mjafton kjo? A kanë qënë këto masa të marra në kohën e duhur me qëllim parandalimin e virusit, parandalimin e efekteve negative në ekonominë e vendeve anëtare dhe shpëtimin të jetës së qytetarëve europian? Mbi bazën e këtyre pyetjeve do të shtjellohet tema e punimit të zgjedhur.

Fjalë kyçe: Bashkimi Europian, COVID-19, Plani i Rimëkëmbjes, Mbështetje, Parandalim, Efektet.

Abstract

This paper aims to present the role of the European Union in face the pandemic situations of the COVID-19. The use of qualitative and quantitative method in this paper creates the possibility of highlighting what has been the role of the EU in managing the situation, the effectiveness of the measures taken and the recovery plan, and how cooperative is the European Union with member states, to help them to face the pandemic situation successfully.

The European Commission is working on all fronts to prevent the spread of COVID-19, on supporting national health systems, protecting and saving lives, and combat the socio-economic impacts of pandemic measures at the national and European levels. Currently the whole world is paying attention to research in order to diagnose, treat and detect the vaccine for the COVID-19. The European Union has allocated nearly 474 million Euros to develop vaccines, new treatments, diagnostic tests and medical systems to prevent the spread of Corona Virus and save lives. But is that enough? Were these measures taken in a timely manner in order to prevent the virus, prevent the negative effects on the economies of the member states and save the lives of European citizens? The theme of the selected paper will be elaborated on the basis of these questions.

Keywords: European Union, COVID-19, Recovery Plan, Support, Prevention, Effects.

HYRJE

Fundi i vitit 2019 dhe fillimi i vitit 2020 do të shënonte fillimin e një situatë të panjohur për gjithë globin. Covid-19 u shfaq fillimisht në kontinentin aziatik, duke marrë përmasa të frikshme dhe të papërballueshme edhe për vetë Kinën. Ndërkohë që virusi COVID-19 po linte pasoja të pariparueshme në Kinë, për pjesën tjetër të globit dukej sikur ishte shumë larg dhe sikur të mos ekzistonte.

Italia ishte vendi i parë në Europë që u identifikuan rastet e para me virusin COVID-19. Ura lidhëse që shërbeu për depërtimin e virusit COVID-19 nga Kina në gjithë globin ishte Italia.

Europa dhe qytetarët europian u goditën nga epidemia e COVID-19, e cila shumë shpejt do të klasifikoheshe nga Organizata Botërore e Shëndetësisë si pandemi.

Ndërkohë që Kina po rimëkëmbej, Europa dhe i gjithë globi u gjunjëzua përballë COVID-19. Në fund të vitit 2019 Mbretëria e Bashkuar largohet nga Bashkimi Europian, për të cilin, kjo nuk do të ishte e vetmja sfidë, por tashmë do i duhet që përballojë edhe pasojat e shkaktuara nga COVID-19.

Por si ka reaguar deri më tani Bashkimi Europian? A kanë qënë të mjaftueshme masat e marra për parandalimin dhe menaxhimin e duhur të pandemisë? A ka vepruar në kohë Bashkimi Europian për të mbështetur vendet e unionit? Duket sikur situata e pandemisë COVID-19 ka tronditur jo vetëm shoqërinë por edhe themelet e organizimit dhe funksionimit të organizatave ndërkombëtare midis tyre dhe ajo e Bashkimit Europian.

BASHKIMI EUROPIAN PËRBALLË PANDEMISË COVID-19.

Bashkimi Europian dhe shtetet anëtare të tij janë duke punuar gjatë gjithë kohës për të menaxhuar situatën e krijuar nga pandemia e koronavirusit (COVID-19). Mbrojtja e shëndetit dhe sigurisë së qytetarëve është përparësia kryesore e BE-së. Për më tepër, BE dhe vendet anëtare të saj janë duke ndërmarrë një sërë hapash të vendosur për të zbutur ndikimin socio-ekonomik të pasojave të krijuara nga COVID-19. BE po përpiqet duke mobilizuar të gjitha burimet që ka në dispozicion për t'i ndihmuar shtetet anëtare të parandalojnë dhe të menaxhojnë COVID-19 në nivelin kombëtar. Sigurisht që Bashkimi Europian për menaxhimin sa më efektiv të pandemisë ka vendosur një sërë përparësish të cilat janë:

- Parandalimi i përhapjes së virusit;
- Sigurimi i pajisjeve mjekësore;
- Nxitja e hulumtimeve për trajtime mjekësore dhe zbulimin e vaksinës;
- Mbështetja e bizneseve dhe ekonomisë
- Riatdhesimi i qytetarëve europian të bllokuar në vendet jashtë Bashkimit Europian, për shkak të mbylljes së kufijve.

BE dhe vendet anëtare të saj kanë ndërmarrë veprime për të përmirësuar dhe ngadalësuar përhapjen e virusit. BE ka vendosur për një kufizim të koordinuar të përkohshëm të udhëtimeve jo të rëndësishme në BE. Pikërisht nëpërmjet këtij ndalimi të përkohshëm të lëvizjes brenda dhe jashtë kufijve të BE-së është synuar parandalimi dhe menaxhimi sa më i mirë i situatës pandemike. Por pavërsisht kësaj mase numri i të prekurëve dhe i personave që kanë vdekur sidomos në shtetin Italian dhe në Spanjë ka qënë shumë i lartë. Për këtë arsye mund të themi që masat e marrë nga BE dhe vendet anëtare me qëllim parandalimin e përhapjes së virusit nuk është marrë në kohën e duhur, nuk ka funksionuar dhe nuk ka qënë efektive.

Pandemia COVID-19 është një situatë e re me të cilën po përballen institucionet kombëtare, ndërkombëtare, shoqëria në nivelin global, sistemi shëndetësor, ekonomia dhe industria botërore. Duke qënë një sëmundje e cila kaloi nga niveli i një sëmundje epidemike në pandemi, mund të themi se sistemi shëndetësor i çdo vendi në botë është prekur, por jo çdo vend ka patur një sistem efikas shëndetësor me kapacitet e duhura mjekësore, teknike, për të përballuar fluksin e personave të infektuar.

Bashkimi Europian ka ndërmarrë veprime për të mundësuar pajisjet e duhura mbrojtëse, pajisjet mjekësore. Më konkretisht, gjatë muajit shkurt BE ka mbështetur Kinën në përballimin e situatës të krijuar nga COVID-19, me 12 ton pajisje mbrojtëse¹⁰². Ndërkohë që për të siguruar pajisjet mjekësore për vendet anëtare BE ka zhvilluar disa herë procedura prokurimi për blerjen e maskave mbrojtëse, dorezave, veshjeve kirurgjikale, ventilatorëve dhe kiteve të cilat do të shërbenin për kryerjen e testimeve. Sigurisht që këto masa kanë ndihmuar deri diku në

¹⁰² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_178

menaxhimin e situatës, por duke patur parasysh që vende anëtare si Italia dhe Spanja kulmin e zhvillimit të pandemisë e kanë patur në fillim të muajit mars, mendoj që masat e marra nga BE nuk janë marrë në kohën e duhur, sepse procedura e prokurimit është zhvilluar në datat 17 dhe 19 mars kur relasht në këtë periudhë vendeve anëtare duhet të ishin të pajisura dhe të gatshme me pajisjet mjekësore me qëllim që të parandalonin dhe të menaxhonin më mire situatën. Italia dhe Spanja janë dy vende anëtare të cilat pasqyrojnë më së miri dështimin e sistemit shëndetësor në përballimin e situatës pandemike COVID-19, për shkak të numrit të lartë të infektuarve dhe numrit të vdekurve.

Riatdhesimi i qytetarëve europian është një nga prioritet kryesorë që ka BE. Riatdhesimet e para nga Franca dhe Gjermania, janë kryer gjatë periudhës të muajit shkurt, ku janë riatdhesuar në vendet anëtare 447 shtetas europianë, nga Wuhan¹⁰³. Sërisht po të shohim kohën e reagimit të BE në krahasim me momentin kur është shfaqur rreziku i COVID-19 në Kinë, dalim në konkluzionin që reagimi i Bashkimit Europian për riatdhesimet e para të qytetarëve europian ka qënë i vonshëm dhe jo në kohën e duhur, duke lënë në rrezik qytetarët europian. Riatdhesimi i qytetarëve europian ka vazhduar me edhe në muajt në vazhdim madje nga Komisioni Europian është propozuar vendosjen në dispozicion të një fondi prej 75 milion euro nga buxheti i Bashkimit Europian për të mundësuar riatdhesimin e qytetarëve europian në vendet anëtare.¹⁰⁴ COVID-19 është një virus i ri i cili deri më tani nuk ka një medikament mjekësor i cili shërben për kurimin e tij. Duke parë rrezikun që shfaqet ky virus në nivelin global Bashkimi Europian që në fillim të vitit 2020 ka kontribuar dhe nxitur hulumtimet në fushën diganostikimit dhe gjetjes së vaksinës për kurimin e tij. BE ka lançuar krijimin e një platforme për shkëmbimin e të dhënave midis studiuesve¹⁰⁵. Qëllimi i platformës është të lehtësojë shkëmbimin dhe analizimin e të dhënave dhe të përshpejtojë hulumtimin e koronavirusit. Bashkimi Europian ka alokuar gati 474 milion euro për të zhvilluar vaksina, trajtime të reja, teste diagnostikuese dhe sisteme mjekësore, për të parandaluar përhapjen e koronavirusit dhe për të shpëtuar jetë. Siç mund ta shohim edhe nga mbështetja financiare që BE ka ofruar për pjesën e hulumtimeve mund të dalim në konkluzion që hulumtimin e është kushtuar një rëndësi të veçantë dhe i është dhënë mbështetja e duhur.

Pasojat që ka sjellë COVID-19 janë të shumta dhe përfshijnë jo vetëm aspektin social por më së shumti ka ndikuar dhe në ekonominë e vendeve të unionit. Kriza ekonomike nuk është vetëm në nivelin europian apo kombëtar por shtrihet akoma më gjatë, pra bëhet fjalë për një krizë ekonomike në nivele globale. Komisioni Europian ka miratuar Planin e Rimbëkëmbjes. Komisioni Evropian synon të krijojë një instrument të ri të rimbëkëmbjes, Gjeneratën e ardhshme të BE-së, në të cilën do të përfshihet një buxhet me vlera të larta, dh afatgjatë për BE-në. Komisioni gjithashtu ka zbuluar Programin e tij të Punës të rregulluar për vitin 2020, i cili do të përcaktojë përparësitë e veprimeve të nevojshme për të nxitur rigjenerimin dhe qëndrueshmërinë e Evropës.

Koronavirusi ka tronditur Evropën dhe botën në thelbin e saj, duke testuar sistemet e kujdesit shëndetësor dhe mirëqenies, shoqëritë dhe ekonominë tona dhe mënyrën tonë të jetuarit dhe të punuarit së bashku. Për të mbrojtur jetën dhe jetesën, për të rregulluar tregun europian, si dhe për të ndërtuar një rikuperim të qëndrueshëm dhe afatgjatë u krijua Plani i rimbëkëmbjes. Ecuria dhe mënyra e reagimit ndaj situatës pandemike është në vëmendje të çdo qytetari, Për këtë arsye me qëllim analizimin dhe paraqitjen e perceptimit të rolit të BE-së në menaxhimin e situatës kam kryer një pyetësor me 10 pyetje të cilat ju janë drejtuar 129 individëve të cilët janë qytetarë të moshave të ndryshme. Perceptimi i tyre në lidhje me rolin e BE-së në menaxhimin e situatës pandemike COVID-19 vijon si më poshtë:

¹⁰³ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/timeline-eu-action_en

¹⁰⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_535

¹⁰⁵ <https://www.covid19dataportal.org/>

Pyetja e parë që ju është drejtuar:

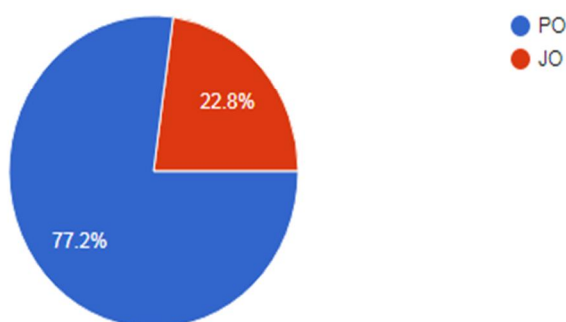
A keni informacion për mënyrën sesi Bashkimi European ka menaxhuar krizën e pandemisë COVID-19?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 127 nga të cilat 77.2 % janë përgjigjur me PO, kurse 22.8% janë përgjigjur JO.

Figura 1¹⁰⁶

A keni informacion për mënyrën sesi Bashkimi European ka menaxhuar krizën e pandemisë COVID-19?

127 responses

Pyetja e dytë që ju është drejtuar:

A ka vepruar në momentin e duhur dhe me masat e duhura Bashkimi European me qëllim parandalimin e përhapjes së COVID-19 në vendet anëtare të tij?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 125 nga të cilat 25.6 % janë përgjigjur me PO, kurse 41.6% janë përgjigjur me JO, dhe 32.8% kanë mendojnë se BE nuk ka marrë masat e duhura.

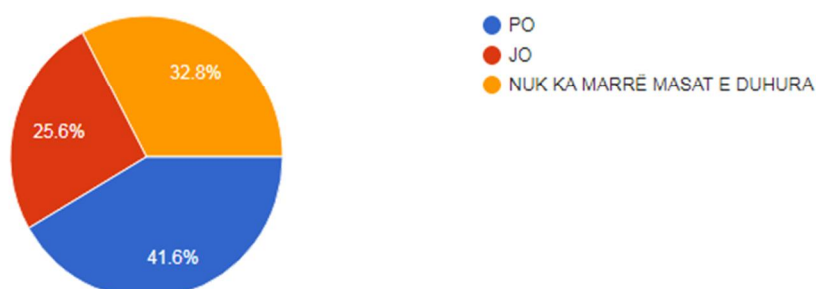
Figura 2¹⁰⁷

¹⁰⁶ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

¹⁰⁷ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

A ka vepruar në momentin e duhur dhe me masat e duhura Bashkimi Europian me qëllim parandalimin e përhapjes së COVID-19 në vendet anëtare të tij?

125 responses

Pyetja e tretë që ju është drejtuar:

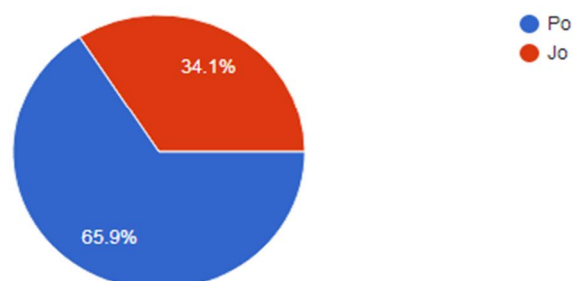
A ka ofruar ndihmë Bashkimi Europian për vendet e Ballkanit Perëndimor?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 123 nga të cilat 65.9 % janë përgjigjur me PO, kurse 34.1 % janë përgjigjur me JO

Figura 3¹⁰⁸

A ka ofruar ndihmë Bashkimi Europian për vendet e Ballkanit Perëndimor?

123 responses

Pyetja e katërt që ju është drejtuar:

A ka ofruar ndihmën në kohën e duhur Bashkimi Europian në Itali për parandalimin dhe menaxhimin e situatës COVID-19 ?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 123 nga të cilat 18.7 % janë përgjigjur me PO, kurse 81.3 % janë përgjigjur me JO

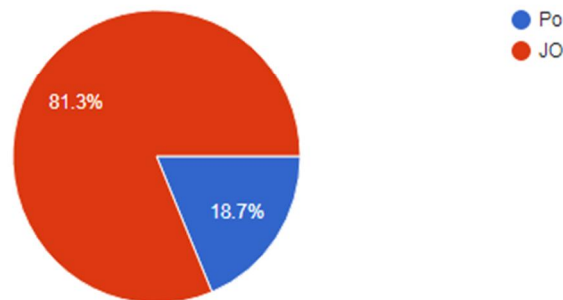
Figura 4¹⁰⁹

¹⁰⁸ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

¹⁰⁹ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

A ka ofruar ndihmën në kohën e duhur Bashkimi European në Itali për parandalimin dhe menaxhimin e situatës COVID-19 ?

123 responses

Pyetja e pestë që ju është drejtuar:

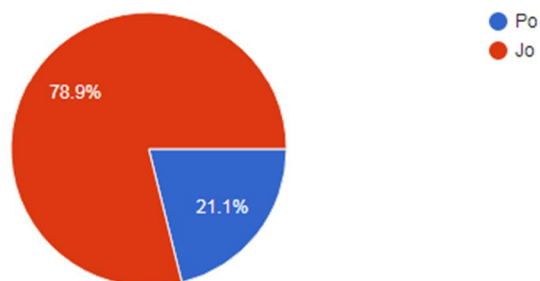
A ka ofruar ndihmën në kohën e duhur Bashkimi European në Spanjë për parandalimin dhe menaxhimin e situatës COVID-19 ?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 123 nga të cilat 21.1 % janë përgjigjur me PO, kurse 78.9 % janë përgjigjur me JO

Figura 5¹¹⁰

A ka ofruar ndihmën në kohën e duhur Bashkimi European në Spanjë për parandalimin dhe menaxhimin e situatës COVID-19 ?

123 responses

Pyetja e gjashtë që ju është drejtuar:

A ka bashkëpunuar mjaftueshëm Bashkimi European me vendet anëtare me qëllim menaxhimin e situatës pandemike COVID-19 ?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 125 nga të cilat 44.8 % janë përgjigjur me PO, kurse 55.2% janë përgjigjur me JO

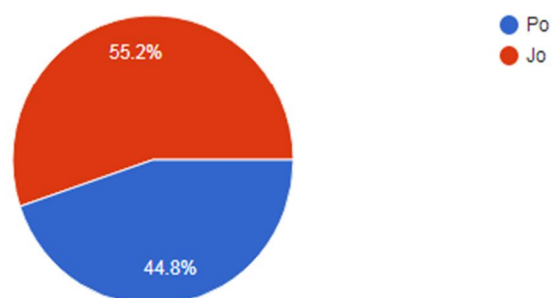
Figura 6¹¹¹

¹¹⁰ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

¹¹¹ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

A ka bashkëpunuar mjaftueshëm Bashkimi European me vendet anëtare me qëllim menaxhimin e situatës pandemike COVID-19 ?

125 responses

Pyetja e shtatë që ju është drejtuar:

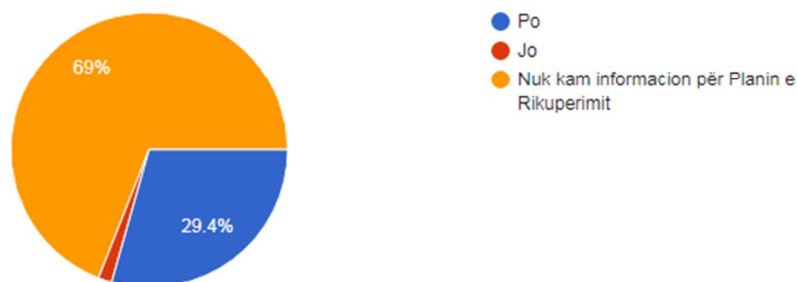
A është Plani i Rikuperimit një masë e duhur dhe e plotë për të ndihmuar vendet e Bashkimit European?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 126 nga të cilat 29.4 % janë përgjigjur me PO, kurse 1.6% janë përgjigjur me JO dhe 69 % nuk kanë informacion.

Figura 7¹¹²

A është Plani i Rikuperimit një masë e duhur dhe e plotë për të ndihmuar vendet e Bashkimit European?

126 responses

Pyetja e tetë që ju është drejtuar:

A e vlerësoni kontributin e Bashkimit European në mbështetjen financiare që po ofron për hulumtimet në gjetjen e vaksinës për COVID-19?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 125 nga të cilat 56.8 % janë përgjigjur me PO, kurse 11.2% janë përgjigjur me JO dhe 32 % nuk kanë informacion.

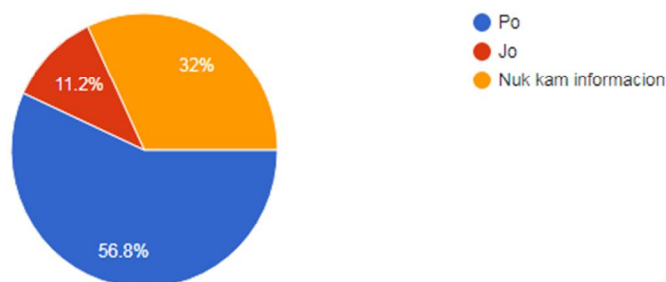
Figura 8¹¹³

¹¹² <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

¹¹³ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

A e vlerësoni kontributin e Bashkimit European në mbështetjen financiare që po ofron për hulumtimet në gjetjen e vaksinës për COVID-19?

125 responses

Pyetja e nëntë që ju është drejtuar:

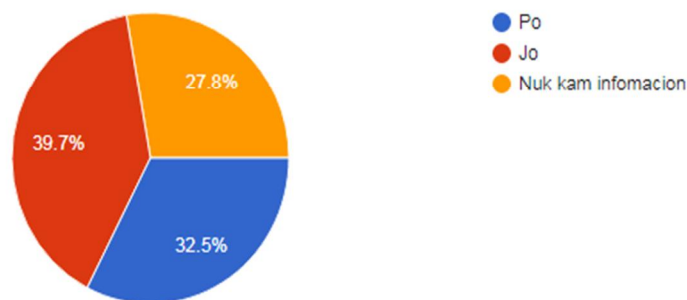
A mendoni se ka kontribuar mjaftueshëm Bashkimi European për të mbështetur sistemin shëndetësor të vendeve anëtare?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur 126 nga të cilat 32.5 % janë përgjigjur me PO, kurse 39.7% janë përgjigjur me JO dhe 27.8 % nuk kanë informacion.

Figura 9¹¹⁴

A mendoni se ka kontribuar mjaftueshëm Bashkimi European për të mbështetur sistemin shëndetësor të vendeve anëtare?

126 responses

Pyetja e dhjetë që ju është drejtuar:

A ka ndikuar situata pandemike COVID-19 në unitetin e vendeve anëtare të Bashkimit European?

Për këtë pyetje nga 129 qytetarë janë përgjigjur sin ë figurën 10.

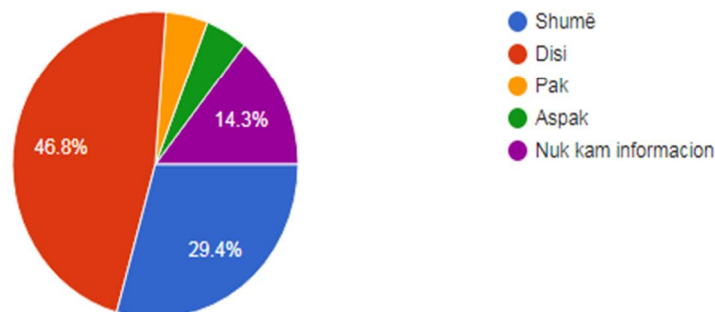
Figura 10¹¹⁵

¹¹⁴ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

¹¹⁵ <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>

A ka ndikuar situata pandemike COVID-19 në unitetin e vendeve anëtare të Bashkimit European?

126 responses

KONKLUZIONE

COVID-19 është një situatë e re e cila ka prekur gjithë globin. Sigurisht që kjo pandemi ka tronditur themelet e shoqërisë, të ekonomisë, të sistemit shëndetësor, të politikës ndërkombëtare, të formave të organizimit dhe reagimit të institucioneve ndërkombëtare. Nga analiza e zhvilluar më lart por edhe nga pyetësi i zhvilluar dalim në konkluzion se roli i Bashkimit European në përballimin e situatës pandemike të krijuar nga COVID-19, ka qënë shpesh herë në hije dhe jo veprues në kohën dhe me masat duhur. Ky ka qënë edhe konkluzioni i pyetësorit në lidhje me perceptimin e qytetarëve ndaj rolit të BE-së për menaxhimin e situatës pandemike të COVID-19. Pandemia botërore nxorri në pah të metat e çdo shteti dhe organizmi ndërkombëtare, vuri në sfidë ekonominë globale, por gjithashtu ka krijuar një pikëpyetje të madhe për ecurinë e virusit, duke krijuar një pasiguri ndërkombëtare në shoqëri.

Biblografia

Web-site

- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_178
- <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20200513STO79012/covid-19-the-eu-plan-for-the-economic-recovery>
- <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/eu-response-to-coronavirus/20200424STO77802/coronavirus-a-timeline-of-eu-action>
- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_940
- https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/european-roadmap-lifting-coronavirus-containment-measures_en
- <https://forms.gle/TzNYjWNdSRa1KrAS7>
- <https://www.covid19dataportal.org/>
- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_535
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- <https://www.nytimes.com/2020/06/09/world/coronavirus-us-usa.html>

POST KORONAVIRUSI DHE ARSIMI NË VENDIN TONË

Dr. Skënder Demaliaj
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
Skender.demaliaj@umsh.edu.al
Msc. Albana Demaliaj
demaliaja@gmail.com

Abstrakt

Nga dhjetë fjalët “me gërma kapitale” të pedagogjisë, fjala numër tre quhet “interes”. Interesi kthehet në një bazë themelore dhe të rëndësishme në ndihmë të të mësuarit dhe formimit, për t’i dhënë drejtim nevojës për njohuri, shprehje, komunikim, shpërblim dhe kënaqësi tek çdo individ. Çfarë njohurish dhe interpretimesh të veçanta do të zbatohen apo do të përçohen tek nxënësit dhe studentët gjatë mësimit online? Në çfarë shkalle do t’i përdorin ata këto njohuri apo interpretime? Në ç’mënyrë do të përdoret koha dhe burimet e tjera gjatë mësimit online? Ndryshimet që sjell situata e re e krijuar nga koronavirusi në veprimtaritë e shkollës, në planin e brendshëm të shkollës, në rregulloret e shkollës, në planin vjetor të punës së shkollës, në kualifikimin e mësuesve, në kurrikulat e shkollës, në këshillimin psikologjik, në infrastrukturën shkollore, në vlerësimin e nxënësve dhe studentëve, në marrëdhëniet dhe komunikimet shkollë-familje, në bashkëpunimin e stafit të shkollës me agjencitë komunitare. Ndryshime dhe këndvështrime të reja në teoritë dhe mendimin pedagogjik, veçanërisht në psikologjinë pedagogjike dhe didaktike.

Metodologjia e përdorur: Analitike dhe sintetike.

Përfundime: Propozimi i strategjisë dhe i vizionit të ri, stimulimi i mendimit të ri, marrja parasysh e riskut për realizimin e ndryshimit. Strategjitë e tanishme në kushtet e reja post koronavirusit nuk realizojnë një reformë të përgjithshme, afatgjatë dhe efektive. Ndryshimi në shkallë të gjerë nuk mund të arrihet në qoftë se mësuesit e njëjtësojnë vetëm me klasën e tyre, drejtorët vetëm me shkollën e tyre, zonat shkollore vetëm me zonën e tyre, shtetet e identifikojnë veten vetëm me shtetin e tyre. Studime të përbashkëta dhe komplekse, bashkëpunim dhe bashkëveprim shkollë-familje-komunitet, mbështetje e fuqishme me fonde nga shteti, punë kualifikuese për kompetencë sociale dhe komunikative.

Fjalë kyçe: Post koronavirusi, strategji, vizion, këndvështrim i ri, ndryshimi.

Abstract:

In fact, “interest” is the third word out of ten most important words in the pedagogy. Interest turns into a crucial and important basis in helping the learning process, and giving direction to the need for knowledge, skills, communication, reward and pleasure to each individual.

What specific knowledge and interpretations will be implemented or will be transmitted to pupils and students during online learning? To what extent will they use this knowledge or interpretation? How will time and other resources be used during online learning?

The changes that this new situation created by the coronavirus brings in the school activities, in the internal plan of the school, in the school regulations, in the annual work plan of the school, in the qualification of the teachers, in the school curricula, in the psychological counseling, in school infrastructure, in the assessment of pupils and students, in school-family relations and communications, in the cooperation of school staff with community agencies.

New changes and perspectives on pedagogical ideology and theories, especially in pedagogical and didactic psychology.

The proposal of a new strategy and vision, the stimulation of new thinking, taking into consideration the risk of change. The current strategies in the new post-coronavirus conditions do not carry out a general, long-term and effective reform.

Large-scale change cannot be achieved if teachers equal it only with their class, principals only with their school, school areas only with their area, states identify themselves only with their state. Joint and complex studies, school-family-community cooperation and interaction, strong state-funded support, qualification work for social and communicative competence.

Keywords: post covid-19, strategy, vision, new perspective, change

Hyrje

Nga dhjetë fjalët “me gërma kapitale” të pedagogjisë, fjala numër tre quhet “interes”. Interesi kthehet në një bazë themelore e të rëndësishme në ndihmë të të mësuarit dhe formimit, për t’i dhënë drejtim nevojës për njohuri, shprehi, komunikim, shpërblim dhe kënaqësi të pranishme tek Çdo individ... Lind kështu rëndësia e një strukturimi funksional të kurrikulave shkollore, në gjendje të nxisë e të mbështesë, të lehtësojë e të motivojë “interesin” ndaj njohurisë, si kusht për nxitjen e një mendimi kërkimor, kurioz, aktiv, kritik e problematik në kërkim të rrugëve të panjohura më parë (Frabboni & Minerva, 2003:152).

Ne u detyruam të mbyllim shkollat nga përhapja e koronavirusit në vendin tonë dhe në shkallë botërore. Zhvilluam mësimin online. Mungonte përvoja, pati vështirësi. Jo të gjitha familjet shqiptare kanë kompjuter dhe internet. Por ia dolëm. Kemi hyrë në muajin e katërt të zhvillimit të mësimin online. Pyetjet që i bëjmë vetes janë të shumta: Cilat njohuri, shprehi i përçuan tek nxënësit dhe studentët gjatë mësimin online? Në çfarë shkalle u përdorën e u përvetësuan? Në ç’mënyrë do të përdoren koha, burimet e tjera gjatë mësimin online në të ardhmen?

Situata e re e krijuar nga koronavirusi do të sjellë ndryshime në veprimtarinë e shkollës, në planin e brendshëm të saj, në rregulloret e shkollës, në kurrikulat e shkollës, në këshillimin psikologjik, në infrastrukturën e shkollës, në planin vjetor të punës së shkollës, në kualifikimin e mësuesve, në vlerësimet e nxënësve dhe studentëve, në marrëdhëniet dhe komunikimet shkollë – familje, në bashkëpunimin e stafit të shkollës me agjensitë komunitare. Post koronavirusi do të sjellë ndryshime dhe këndvështrime të reja në teoritë dhe mendimin pedagogjik, veçanërisht në psikologjinë pedagogjike dhe në didaktikë.

Post koronavirusi dhe shkolla

Misioni i shkollës është strukturuar përrreth shpresave dhe ëndërrave. Nëse fillojmë t’i shuajmë ato, nëpërmjet politikave, kufizimeve dhe mungesës së burimeve, atëherë vërtet po tradhetojmë fëmijët dhe ëndrrat e tyre. Fëmijët duhet të jenë plot shpresa dhe ëndrra. Është përgjegjësia jonë që në kontekstin e ndryshimit të botës, të krijojmë mjedise në gjendje të ushqejnë dhe kultivojnë këto aspirata.

Elementët thelbësorë që do të ndryshojnë:

Kurrikula shkollore

Reforma arsimore është e lidhur me nevojën për një kontribut të efektshëm në zhvillimin ekonomik të vendit, me zhvillimin demokratik të vendit, për një ndikim më të madh në integrimin e ardhshëm evropian të tij.

Demokratizim i arsimit do të thotë ndryshim qenësor, inkuadrim cilësor i vlerave të reja që paraqet një dimension të gjerë në kuptimin konceptual-funksional dhe përmbajtësor – struktural të arsimit. Kjo realizohet duke hartuar programe e tekste me përmbajtje të thellë demokratike, të cilat mundësojnë formimin dhe zhvillimin demokratik pluralist të njeriut – individit. Zbatimi i këtyre programeve dhe teksteve kërkon domosdoshmërisht mësues të trajnuar e të kualifikuar. Kërkon mësues krijues, energjik, me mentalitet të ri.

Të jesh do të thotë të rinovosh, të rritesh, të hapësh, të dalësh nga izolimi i unit tënd të burgosur, të ndjesh interes, “të dhurosh vëmendje”, të japësh (Fromm, 2001:1).

Ekspertët e arsimit para koronavirusit parashikonin se në të ardhmen do të kemi kurse për dietën dhe ushtrimet fizike, kurse mbi mplakjen, kurse mbi shumëllojshmërinë kulturore dhe arsimin ndërkombëtar. Në vend që të kemi kurrikula të historisë dhe të shkencës politike, që hedhin dritë mbi luftërat dhe konfliktet e armatosura, do të kemi kurrikula që nderojnë njerëzit që kanë “luftuar” për paqen. Do të kemi rritje të numrit të kurseve mbi edukimin e karakterit, edukimin me virtytet njerëzore dhe me atë se çdo të thotë të jesh i moralshëm. Në kurrikulën e re do të gjejë vend edhe tema “Çdo të thotë të jesh i lirë në një shekull dinamik?” Pandemia e Covid 19-ës na mësoi se duhet të bëjmë ndryshime në programet dhe tekstet mësimore.

Kështu në kurrikulën e re shkollore do të ketë më shumë tema që lidhen me viruset, me shëndetin në përgjithësi dhe shëndetin mendor, me sjelljet e nxënësve ndaj njëri-tjetrit. Këto ndryshime do të pasqyrohen në lëndët: biologji, gjenetikë, informatikë, psikologji, edukatë, njohuri për higjenën dhe për mjedisin.

Organizimi dhe planifikimi i orës së mësimi. Mësimi online ka në qendër të mësimi çdo nxënës, i cili shfaqet para ekranit të kompjuterit dhe është në vëmendjen e mësuesit. Mësimi online na mësoi si ta shfrytëzojmë e ta racionalizojmë më mirë orën e mësimi. Mund të ketë ndryshime edhe në kohëzgjatjen e orës së mësimi.

Vlerësimi i nxënësit dhe i studentit. Testet për njohuritë u realizuan online, në kushtet kur nxënësit dhe studentët ishin në shtëpi. Kështu ato nuk shprehin njohuritë reale të vlerësuara, sepse janë ndihmuar nga prindërit, nga persona të tjerë ose janë kthyer përgjigjet duke patur leksionet apo librat e hapura. Kjo shtrën para shkollës nevojën e hatimit të testeve me pyetje alternative që kërkojnë të mësuarit logjik, krijues dhe kritik. Edhe korigjimi i tyre mbi bazën e teknologjisë së re, e ndihmon mësuesin për një korigjim të shpejtë dhe të saktë.

Infrastruktura shkollore. Do të ketë më shumë klasa dhe auditore për nxënësit dhe studentët, mjedise të pastra që nuk rrezikojnë shëndetin e tyre, mbajtjen nën kontroll të epidemive. Sallat për kompjuterat dhe sasia e tyre duhet të jetë më e madhe. Uji i bollshëm nuk duhet të mungojë në asnjë shkollë. Riorganizim duhet të ketë edhe në shërbimin mjekësor në shkollë dhe në sistemin e sigurisë së shkollave.

Fuqizimi i rolit të drejtuesit të shkollës. Drejtori i shkollës duhet të aftësohet për krijimin e grupeve më njerëz aktivë dhe të angazhuar. Kjo do të thotë se në një shkollë duhet të ketë drejtues me autoritet. Gjithashtu të punohet edhe për planifikimi e liderve të mësuesve (në shkollat e larta edhe të studentëve), të gatshëm të ndihmojnë në funksionimin e drejtimit dhe menaxhimit të shkollës.

Shërbimi psikologjik duhet të fuqizohet, pasi gjatë kësaj kohe ka patur çrregullime emocionale tek nxënësit dhe mësuesit. Psikologët e shkollës me një plan konkret duhet të ndihmojnë nxënësit, mësuesit, prindërit për të kuptuar e përballuar më mirë situatën e krijuar nga koronavirusi. Të evidentojë menjëherë ata që kanë nevojë për ndihmën e tij, të bëjë anketime e studime, t'i paraprijë rritjes së stresit dhe ankthit të të gjithë personave me të cilët punon në shkollë. Të bashkëpunojë jo vetëm me stafin e shkollës, por edhe me agjencitë komunitare për të realizuar shërbime që ndikojnë direkt në shëndetin psikologjik dhe fizik të nxënësve dhe studentëve. Të zhvillojë veprimtari që mbështetin, nxitin dhe vlerësojnë përpjekjet dhe arritjet e gjithsecilit, zhvillime veçanërisht që lidhen me dhënien e kompetencave për zgjidhjen e problemeve.

Organizimi i veprimtarive jashtëshkollore. Koronavirusi na mësoi se mund të organizojmë online debate, diskutime, tryeza të rrumbullakëta, konkurse, programe argëtuese etj. Këtë përvojë që e fituam ta forcojmë më tej.

Demokratizimi i marrëdhënieve dhe komunikimeve mësues – nxënës – prindër. Gjatë periudhës së izolimit komunikimi i të gjitha palëve ka qenë më i drejtpërdrejtë, më i afërt e më miqësor. Prindërit kanë qëndruar gjithë ditën më shumë se asnjëherë tjetër me fëmijët e tyre. Marrëdhëniet mësues-nxënës-prindër karakterizohen edhe nga mosmarrëveshjet, mjaft prej të cilave janë rrjedhojë edhe e një komunikimi jo efikas ndërmjet tyre. Komunikimi mësues-nxënës-prindër nuk është vetëm racional. Ai është edhe një komunikim emocional. Implikimi i

aspektit emocional të personalitetit të mësuesit dhe të nxënësit në komunikimet mes tyre, e bën gjithnjë e më të ndërlikuar atë. Veç mesazheve didaktike, racionale në këto komunikime, një rol të fuqishëm luajnë mesazhet psikologjike që kumtohen në mënyrë emocionale. Në moshat 14-18 vjeç mesazhet psikologjike shpesh u japin ngjyrimë e kthesa të papritura komunikimeve. Më konkretisht, në komunikim ka rëndësinë e vet ajo ç'ka thuhet (mesazhi racional), por shpesh rëndësi parësore fiton mënyra se si thuhet. Pikërisht kjo ka të bëjë me aspektin emocional e psikologjik të komunikimeve mësues -nxënës-prindër. Po nuk u muar parasysh edhe kjo anë lindin mosmarrëveshje, acarime, konflikte midis mësuesve, nxënësve dhe prindërve. Forcimi i marrëdhënieve shkollë-familje:

krijon mundësi për pjesëmarrje të suksesshme të të gjitha palëve në vendimet që kanë të bëjnë me të ardhmen e shkollës,

promovojnë një komunikim aktiv dhe të përhershëm shkollë-familje dhe midis vetë prindërve, nxit dhe forcon marrëdhëniet e punës, të karakterizuara nga mirëkuptimi, respekti si dhe dëshira e mirë midis dy palëve,

frymëzon përgjigje aktive ndaj problemeve, sfidave dhe mundësive që përballon shkolla në stadin aktual.

Shkollë cilësore nuk mund të ketë pa mësues cilësor.

Mësuesi cilësor arrihet me punë dhe vetëm me punë, me kualifikim dhe trajnim të vazhdueshëm. Futja e teknologjive të reja informative e bën të domosdoshëm trajnimin dhe kualifikimin e mësuesve. Për arsye se shoqëria e dijeve dhe e informacionit shpaloset dita-ditës, të mësuarit përgjatë gjithë jetës kthehet në një faktor vendimtar pozicional për individin, për ekonominë, për shoqërinë dhe për politikën (Grup Autorësh, 2002: 10-11). Për shkak të kapërcimit gjithmonë e më të shpejtë të dijeve, nuk mjafton më thjesht ajo që ka mësuar njeriu: lind domosdoshmëria që të vijohet arsimimi e kualifikimi i mëtejshëm. Kthesa cilësore e shekullit XX në arsim lidhet me dy elementë të rëndësishëm:

Ekonomia në prirje të arsimit u zëvendësua me arsimin në prirje të ekonomisë.

Parashikimi për zhvillimin perspektiv të shoqërisë u mbështet në arsim. Aq më të fuqishëm janë këta dy elementë në shekullin e XXI.

Koronavirusi na mësoi se kërkojnë kualifikime specifike, veçanërisht për zhvillimin e mësimit online, të cilat plotësohen e zhvillohen në shkallë kombëtare, rrethi dhe shkolle. Kështu përherë e më shumë del në pah detyra që të përmirësohet puna kualifikuese që t'i mundësojë individët: të përballojnë shndërrimin e shpejtë.

të përballojnë pasojat e paparashikueshme, domethënë të mësojnë sesi mund të kapërcehen situatat e pasigurisë.

Ndryshimet e individit janë pjesë e dhjetë qëllimeve të përgjithshme për stimulimet dhe lojrat në arsim:

të zhvillosh ndryshimet dhe qëndrimet,

të ndryshosh sjelljet specifike,

të përgatitësh pjesëmarrësit për të marrë role të reja në të ardhmen,

të ndihmosh individët të kuptojnë rolet e tyre ekzistuese,

të rritësh aftësitë e nxënësit për të zbatuar parimet,

të zvogëlosh problemet apo situatat komplekse deri në elementë të manovrueshëm,

të ilustrosh role që mund të ndikojnë në jetën e ndonjërit, por që ai kurrë s'mund t'i mendojë,

të motivosh nxënësit,

të zhvillosh proceset analitike,

të bësh të ndjeshëm individët ndaj rolit jetësor të një personi tjetër (Grup autorësh, 1995: 16).

Mësuesit e kualifikuar janë më të sigurtë, më të përzemërt me nxënësit, janë më nxitës dhe më të lëvizshëm në klasë, përdorin më shumë humorin, përdorin më shumë kontaktin me sy, janë më të qartë rreth rregullave të klasës së tyre, vendosin më mirë praninë dhe autoritetin e tyre.

Kjo ka shumë rëndësi sepse sipas psikologut australian Alan Ped nëpërmjet fjalës ne transmetojmë 7% të informacionit, kurse 93% që mbetet jepet nëpërmjet intonacionit, emocioneve të shumta, me anë të gjesteve dhe lëvizjeve të trupit (Gjokutaj & Mërkuri, 2003: 102).

Përfundime

Faktorët që lidhen me karakteristikat e ndryshimit janë: nevoja, qartësia, ndërli-kueshmëria dhe cilësia (Fullan, 2001: 118). Ndryshimi në shkollë është i lidhur me veprimtaritë që lidhen me ndryshimin: propozimi i strategjive dhe i vizionit të ri, stimulimi i mendimit novator, marrja parasysh e riskut për realizimin e ndryshimit. E meta themelore në shumë prej strategjive të novatorëve është se ato përqëndrohen tek rrisht e tyre, tek ajo që po përpiqemi të bëjmë dhe jo tek të kuptuarit sesi do të reagojnë kultura, strukturat dhe normat më të gjera ndaj përpjekjeve të tyre (Grup autorësh, 1999: 26). Ndryshimi në shkollë të gjerë nuk mund të arrihet në qoftë se mësuesit e njëjtësojnë veten vetëm me klasën e tyre, drejtorët vetëm me shkollën e tyre, zonat shkollore vetëm me zonën e tyre, shtetet e identifikojnë veten vetëm me veten e tyre. Të gjithë këta duhet të jenë të shqetësuar për sukseset e mësuesve të tjerë, të drejtorëve të tjerë, për sukseset e zonave të tjera dhe të shteteve të tjera (Fullan, 2001: 406-407).

Nuk është e lehtë, por duhet të përballemi me realizëm me sfidat dhe vështirësitë, të cilat lidhen me ndryshimet e vetë shoqërisë, me ndryshimet e statusit social, ekonomik të prindërve dhe të vetë nxënësve, me thellimin dhe çuarjen përpara të reformave, të reformimit të bazës ekonomike dhe të superstrukturës. Pra edhe me ndryshimet e shkollës.

Në qoftë se njerëzit nuk kanë vizionet e tyre, ata nuk mund "të hedhin firmën" tek vizioni i dikujt tjetër. Rezultati do të ishte pajtim, por asnjëherë përkushtim (Majkëll, 2002: 33).

Kemi 20 vjet në shekullin e ri dhe ka ardhur koha (bile jemi të vonuar) të mendojmë e të vlerësojmë seriozisht trajnimin dhe kualifikimin e mësuesve me një këndvështrim të ri, me një konceptim të ri, me një metodologji të re, ku aktorë të jenë të gjitha institucionet dhe hallkat arsimore nga qendra në bazë.

Rritja, ndryshimi dhe në fund të fundit vetë evolucioni ndodh kur individët, organizatat dhe shoqëritë thellojnë më tej marrëdhëniet e tyre duke zgjeruar dhe forcuar lidhjet e tyre të ndërvuarura.

Kualifikimi është një mall eksperience, tek i cili fitimi del gjatë ecurisë së procesit ose më pas. Kualifikimi është një mall i vështirë për t'u përpunuar... fjalë për fjalë është bashkëprodhim (Grup autorësh, 2002:54).

Komunikimet mësues-adoleshent – prindër nuk janë të suksesshme po nuk u orientuan nga kërkesa cilësore për komunikim:

palët në komunikim të kenë informacion të mjaftueshëm për njëri-tjetrin, është fjala për një informacion rreth mendimeve, ndjenjave, dëshirave apo motiveve që e shtyjnë atë për të komunikuar,

komunikimi të zhvillohet mbi bazën e afritit e mirëkuptimit,

personat që komunikojnë të mos dyzohen, të shtiren, të luajnë role aktorese e të jenë false.

Komunikimet e frytshme ndihmojnë që nxënësit të vetshprehen më mirë. Të mësuarit e sotëm nuk mund të kuptohet pa një mbështetje shkencore edhe në sferën emocionale të nxënësve, sidomos në nivelin e eksitimit të tyre emocional, në forcën, thellësinë e qëndrueshmërinë e ndjenjave, në llojet, karakterin dhe shkallën e zhvillimit të tyre, me gjendjen shpirtërore mbizotëruese në punën mësimore, si në gjallërinë apo ngathtësinë, shpejtësinë apo ngadalsinë. Mësuesi nuk merret vetëm me trurin e nxënësit, por edhe me gjithë botën e tij shpirtërore, prandaj ka rëndësi sa i merr parasysh dhe sa mbështetet në veçoritë e personalitetit të tij, në cilësitë e temperamentit e të karakterit, në prirjet, aftësitë dhe interesat e tij. Në këtë mënyrë e afron nxënësin, në të kundërtën e largon dhe e bën atë indiferent në komunikimet me të e ndaj problemeve të shkollës. E kjo i zbeh dëshirat e tij për mësim.

Komunikimi në çdo rast dhe kurdoherë është mendim, ndjenjë dhe sjellje. Njëri nga këta tre komponentë po u nënvlerësua nuk mund të ndërtohet e të realizohet strategjinë e duhur e të suksesshme komunikative me nxënësit e shkollës së mesme, ku ajo e afërimit real, e tërheqjes, e bindjes, e nxitjes, e mbizotërimit të situatës, e shmangies së konfliktit, e tolerancës, e mirëkuptimit, e trajtimit të diferencuar - janë në themel të saj (Çomo, 2001: 34-35).

Demokratizimi i klimës shkollore kërkon që mësuesi të adaptojë sjellje të tilla që marrin parasysh gjëndjen shpirtërore të nxënësve. Aftësia e mësuesit për të përforcuar sjelljen e mirë të nxënësit e për të kritikuar në kohë e në masën e duhur sjelljen e keqe, për të nxitur nxënësit në angazhime të ndryshme, për të mbështetur përjetimet e tyre, për të shfaqur ngrohtësi dhe entuziazëm, për t'i kuptuar nevojat, për të qenë elastik në qëndrime, për të rritur bashkëpunimin midis tyre, për të përdorur idetë e nxënësve, duke i argumentuar ato, për të ndikuar në mënyrë të tërthortë tek ata, për t'iu përgjigjur pyetjeve që bëjnë, për të dëgjuar diskutimet, për të lidhur marrëdhënie me bërthamën e nxënësve, për të formuar gjykimet kritike e për t'i nxitur ato - janë cilësi të domosdoshme për mësuesin që përpiqet të krijojë komunikime cilësore, të natyrshme e të dobishme me nxënësit.

Teoritë e pedagogjisë dhe teoritë e ndryshimit duhet të integrohen, gjithmonë e vazhdimisht... Strategjitë e tanishme nuk do të çojnë aty ku duhet të shkojmë në qoftë se qëllimi ynë është të arrijmë një reformë të përgjithshme dhe jetëgjatë (Fullan, 2001: 401). Rritja, ndryshimi dhe në fund të fundit vetë evolucioni ndodh kur individët, organizatat dhe shoqëritë thellojnë më tej marrëdhëniet e tyre, duke zgjeruar dhe forcuar lidhjet e tyre të ndërvarura.

Të gjitha këto ndryshime do të pasqyrohen në rregulloren e shkollës, në kontrollin dhe ndihmën e drejtorisë së shkollës dhe të strukturave të tjera më të larta arsimore, në udhëzimet e Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë, në planin mujor e vjetor të shkollës, në kualifikimin dhe trajnimin e personelit mësues, në rritjen e fuqizimin e rolit të nxënësve, studentëve dhe prindërve në problemet e shkollës. Pra ndryshime në Bordin e shkollës dhe Senatin e shkollës. Ndryshime edhe në pagën e secilit dhe dhënien e kategorive.

Bibliografia:

- Çomo, Bekim (2001). *Psikologji komunikimi*. Tiranë: Pegi.
- Frobboni, Franco & Minerva P. Franco (2003). *Manual i pedagogjisë së përgjithshme*. Tiranë: Instituti i Studimeve Pedagogjike.
- Fromm, Erich (2001). *Të kesh apo të jesh*. Prishtinë: Konica.
- Fullan, Majkëll (2001). *Kuptimi i ndryshimit në arsim*. Tiranë: Edualba.
- Grup autorësh (1995). *Strategjitë e të mësuarit*. Tiranë: Eureka.
- Grup autorësh (2002). *Perspektiva dhe prirja në arsimin e të rriturve*. Tiranë: Instituti i Studimeve Pedagogjike.
- Gjokutaj, Mimoza & Mërkuri, Nexhip (2003). *Modele të suksesshme mësimdhënieje*. Tiranë: Europrint.
- Singe, P, Klliner, A, Roberts, C, Ross (1999). *The dance of Change*. New York: Doubleday

MEDIAT TRADICIONALE DHE ONLINE NË PERIUDHËN E COVID-19 (Rasti i Shqipërisë)

Dr. Holta Heba
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
holtaheba@umsh.edu.al

Abstract

Studimi ka si qëllim të analizojë rëndësinë e mediave tradicionale dhe online në kushtet e pandemisë në Shqipëri. Ai konsiston në shqyrtimin e mbështetjes që dha teknologjia e informacionit dhe komunikimit në kushtet e izolimit të Shqipërisë dhe mbarë globit.

Pyetja kërkimore: Cili ishte roli që luajtën mediat tradicionale dhe online në kushtet kur njerëzimit iu desh të ruajë distancimin fizik gjatë pandemisë globale?

Gjatë përhapjes së pandemisë, Covid-19, përjetuam një periudhë izolimi global. Periudhë e vështirë për mbarë njerëzimin, i cili është mësuar të bëjë jetë sociale, duke shijuar çdo mundësi të natyrës dhe të krijimtarisë njerëzore të trashëguar ndër breza.

Hipoteza e këtij studimi është: Në kushtet e pandemisë Covid 19, mediat tradicionale dhe online ndihmuan në përcjelljen e mesazhit duke ruajtur ndërlidhjen njerëzore si dhe duke kontribuar në jetën anticovid. Përgjatë studimit do të zhvillohet një analizë shqyrtuese e lidhjes së medias me shumë fusha të jetës njerëzore.

U detyruam të jetojmë në distancim fizik, si e vetmja mënyrë për të shmangur përhapjen e Covid 19. Në të tilla raste, mediat e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit u panë si i vetmi mjet ndërlidhës i qarkut të socializimit. Mediat u vunë në shërbim të njerëzimit, në mënyrë që të vazhdohej zinxhiri i ndërveprimit social. Implikimet parësore të mediave janë ato të marrëdhënieve njerëzore në jetën e përditshme, ekonomisë, politikës, mbarë shoqërisë dhe kulturës në përgjithësi.

Fjalët kyçe: komunikim, media, sjellje, distancim fizik, socializim, ndërveprim.

HYRJE

Mediat tradicionale dhe ato online janë të vendosura tashmë në kontekste shoqërore të caktuara dhe përdoren gjerësisht për të përcjellë informacion si dhe për të zhvilluar praktika të ndryshme të komunikimit mes individëve. Në ditët e sotme, marrëdhëniet shoqërore dhe format organizative të tyre janë tërësisht të ndërvuara nga pajisjet e mediave si dhe nga praktika komunikuese e përdorimit të tyre. Mënyra e komunikimit të mbarë globit është në varësi të kontekstit shoqëror, politik, ekonomik, kulturor dhe historik.

Metodologjia e përdorur në këtë studim është: analiza shqyrtuese e rolit të mediave në ruajtjen e ndërlidhjes sociale në jetën njerëzore, në kushtet ku kjo e fundit u detyrua të qëndrojë në distancim fizik. Është fakt i dukshëm se mediat e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit kanë prekur formimin dhe zhvillimin e individit. Gjithashtu është mëse e qartë se jo të gjithë individët i përdorin këto media në të njëjtën mënyrë. Disa njerëz janë përdorues më aktivë të mediave online, dhe disa të tjerë janë më të dhënë pas mediave tradicionale. “Risja e mediave online, ka bërë të mundur ndryshimin e numrit të audiencës nga shumës në njëjës”. (al.ejo-online.eu/author/artan-fuga)

Objekti i studimit në këtë punim është se si ndikojnë mediat në zinxhirin jetësor dhe se si zhvillimi i tyre ka ndikuar dhe vijon të ndikojë tek njeriu. Si një mbështetje e mirë e veprimtarisë njerëzore, media është kthyer në komoditet dhe domosdoshmëri për të. Deri para se të shfaqej kjo pandemi, e cila erdhi papritur, ashtu sic dijnë të vijnë armiq të padukshëm, dukej se kishte një ndarje të madhe midis atyre që përdornin mediat tradicionale dhe atyre që përdornin mediat online për tejçim të informacionit dhe ndërlidhjes me botën në përgjithësi.

Pandemia nuk pyeti dhe zптоi gjithё botёn brenda njё kohe shumё tё shkurtёr. Me shfaqjen e Covid-19, nё mёnyrё qё tё mos humbiste ndёrlidhja njerёzore, si dhe pёr t'i rezistuar fort ndarjes njerёzore qё kёrkon tё shkaktojё virusi, njerёzimi gjeti mbёshtetje dhe zgjidhje nёpёrmjet komunikimit online. Aty ku u duk se çdo gjё stopoi pёr shkak tё pandemisё, pikёrisht aty lindi nevoja njerёzore pёr tё qenё mё tё shumtё nё numёr nё pёrdorimin e mediave online, si rrugё e vetme komunikimi duke respektuar distancimin fizik.

PËRDORIMI I MEDIAVE N  SHËRBIM T  SOCIALIZIMIT GJATË PANDEMISË

Përdorimi i mediave në këto kushte mb rthimi nga virusi mbetet si një mbёshtetje për të mos shkëputur nd raktivitetin njerëzor, nisur kjo ndoshta nga karakteri i tyre i menjëhershëm, nga gjithëpërfshirja, si dhe nga drejtimet e shumёfishta të komunikimit, duke krijuar kёshtu një përvojë të re dhe të vlefshme për sa i përket hapёsirёs dhe kohёs.

Kur ndalemi në aspektin ekonomik, kuptohet se media luan një rol thelbёsor në përçimin e mesazhit për të kapërcyer të gjitha pengesat dhe për të minimizuar goditjet ekonomike qe bota duhet të përballojë si pasojë e pandemisë. Në këto ditë, mbarë ekonomia botёrore ndihet e cënuar nga Covid 19 dhe ekonomistët kudo nëpër botë po përcjellin nëpërmjet medias mesazhet se pasojat do të jenë të dukshme dhe të prekshme. Media po transmeton mesazhin e kohërave të vёshtira që po kalon dhe që do të kalojë mbarë globi, në varёsi të zgjatjes së kёsaj pandemie. Ajo po ushqen me informacion drejtuesit e shteteve, në mënyrë që këta të fundit, në varёsi të rezervave dhe mundёsive financiare, të mund të ngrenë strukturat e nevojshme për kapërcimin e kёsaj krize me sa m  pak dëme dhe me borxh publik sa më të vogël. "Të komunikosh nuk do të thotë vetëm të prodhosh dhe shp rndash informacion, do të thotë gjithashtu të jesh i v m ndsh m ndaj kushteve në të cilat mesazh-marrёsi e merr, e pranon, e kundёrshton, e rimodelon në funksion të horizontit të vet kulturor, politik, filozofik dhe i përgjigjet nga ana e tij" (Wolton, D (2009):12). Ekspertët po shprehen në media të shkruar dhe virtuale se sektore të r ndёsish m dhe jetёsor  po goditen nga masat shtrënguese që po merren si pasojë e pandemisë. Bizneset po rrezikojnë të dёshtojn , ndaj u duhen planveprime të mir menduara nga Qeveria. Gjithë këto shkembime informacioni për zgjidhjen më të mirë po realizohen nga medime që deri dje për dikë ishin të panjohur, dhe për dikë tepër të dëmshëm. Bizneset e vogla dhe të mëdha po mёsohen të përdorin si mjet komunikimi mediat tradicionale dhe online, në mënyrë që t'i mbijetojnë situatёs së pandemisë, dhe pas disa kohësh të mund të dëshmojnë se i kanë shërbyer njerёzimit dhe vërtet kanë ditur të marketojn  e të shesin produktet e tyre si dhe të menaxhojnë gjithë situatën në tërësi. Ekonomistët dhe financier t po përçojnë shqetёsimet dhe problematikat e situatёs tek drejtuesit e vendeve dhe mbarë opinionin publik, në mënyrë që të gjenden mekanizmat e dukur që kjo situatë të kalojë me sa m  pak mangёsi në arkën e shtetit. Në këtë mënyrë, u duk se bota nuk mbeti e ngrirë. Nëpërmjet mediave, njohuritë e ekspertёve ekonomikë, strategjitë dhe planet e mir menduara ekonomike, si dhe idetë për masave të duhura për një shëndet të plotë të biznesit po përçohen nga mesazhdh nsi i cënuar tek mesazhmarrёsi që duhet të p rlllogaris  potencialet për kapërcimin e krizёs. Për sa i përket politikёs, edhe Shqipëria ashtu si të gjitha vendet e botёs ka ndryshuar komunikimin politik me ndryshimin e mediave klasike në media të reja online. "Shumë politikanë dhe politikb r s të spikatur marrin pjesë në blogje duke rritur dhe më shumë ndikimin e tyre". (Dominick, J 2011, faqe 443).

Para se të shfaqej Covid 19, përdorimi i tepruar i medias ёsht  parë si një faktor tepër i d mshm m për shëndetin mendor, sidomos për të rinjtë dhe fëmijët, si konsumatorë më të shumtë në numër të mediave online. Gjithnjë i kemi kritikuar ata për përdorimin e tepruar të teknologjive më të reja të informacionit, kurse tani kjo kohë e mbrapshtë që na duhet të jetojmë, kërkon të kundërtën. Po ndryshojmë qajse! Përveçse i lejojmë të qëndrojnë edhe më gjatë para televizorit dhe ekraneve të i-pade-ve e smartphone-ve, u kërkojmë që të na mёsojn  edhe neve përdorimin e këtyre të fundit. Ne që deri dje e shihnim si dëm social teknologjinë e re të

informacionit, ne po kërkojmë të përqafohemi më fort dhe sa më shpejt me të, duke mos humbur kështu linjat e komunikimit të përshtatshme në këtë periudhë. Mendja njerëzore është fokusuar tek media në shumë forma. Kushdo, të moshuarit, të rinjtë dhe fëmijët janë tashmë më shpesh dhe më pranë ekraneve të televizorit, kompjuterit dhe celularëve. Është e vetmja mënyrë, madje më e rëndësishmja për të ushqyer shpirtin dhe mendjen. Është e vetmja mënyrë që na mban të lidhur me rrjetin social.

Një aspekt tepër i rëndësishëm në ditët e vështira që po kalojmë është edhe ai i kulturës. “Çdo mjet i ri i komunikimit ka transformuar thellësisht kulturën dhe shoqërinë. Të kuptuarit se si teknologjitë e komunikimit të së kaluarës kanë ndikuar ndryshimet shoqërore, është mjet për të kuptuar ndryshimet sot, dhe për t’u përpjekur për t’i adresuar ato.” (MacIluhan, M (1994) :73). Po jetojmë në kushte jonormale, krejt ndryshe nga ajo që ishim mësuar para shfaqjes së kësaj pandemie. Na duhet të mësohemi me idenë se duhet të përqafojmë mënyra të tjera të shfaqjes së dashurisë dhe afeksionit ndaj të dashurëve tanë. Jetuam në kohën e pandemisë! Buqetat me lule, puthjet e përqaftimit i shkëmbyem me emoji-t e celularëve dhe smartphone-ve. Dikur i uronim “Shëndet” dikujt që tështinte, kurse tani largohemi rrufeshëm nga ai që e zë tështima, për të mos thënë që e shajmë nën zë. Më parë përshëndeteshim me shkëmbim duarsh dhe përqaftimesh, kurse tani nëse shkëmbehem në rrugë, me këmbë dhe me duar një metër e gjysmë distancë. Megjithatë, pavarësisht distancës, nuk kemi harruar të përshëndetemi me afeksion. Të frikësuar dhe të përhumur nga ky makth i papritur nuk harrojmë të përshëndetemi me duar në zemër, ashtu siç e ka zakon shqiptari.

MEDIAT SI KUJDESTARE TË KARANTINËS

Mediat tradicionale dhe online kanë zënë një vend të rëndësishëm duke sjelle pranë nesh jetën anticovid në ditët e karantimit. “Marrëdhëniet e ndërsjella mes mediave dhe shoqërisë nuk kanë qenë asnjëherë aq të perceptueshme sa u bënë pas shfaqjes së televizionit dhe sidomos pas rënies së sistemit sovjetik”. (Balle, F. (2011): 713). Aty ku duket se gjithçka ka ngrirë, është pikërisht media me tërësinë e saj që bën të mundur moskarantinimin e komunikimit dhe informacionit. Sikur të mos ishte ky element kaq i domosdoshëm në këto ditë të vështira, syri dhe mendja njerëzore do të qëndronte në terr, duke pritur me ankth fundin e shpresuar nga të gjithë.

Mediat tradicionale dhe online u kthyen në kujdestarë të karantinës, duke na përcjellë informacionet e rëndësishëm të kujdesit që duhet të tregojmë si dhe të masave parandaluese për të dalë nga ngërçi i këtij virusi. Në thelb, duke e parë si një element kaq të domosdoshëm në komunikim, media e shkruar, apo virtuale është kthyer në një mjek që kërkon të na shërojë nga paniku që na pllakosi, në një ushtar që lufton për të na mbrojtur nga armiku i padukshëm, në një ruajtës rendi që përpiket të ruajë sigurinë tonë fizike dhe mendore, në një mësues që kërkon të mos humbasin asnjë detaj të mësimnxënies dhe në një diell me zë drejtues që do të na ngrohë dhe të na mbushë me besim e shpresë. Vëmendja tashmë është kthyer aty ku ka audio dhe video, pasi aty do të ketë me patjetër një mesazh, një informacion, një ide, një përshëndetje, një lajm apo një vendim. “Televizioni ofron dramatizim, nëkuptim të dyfishtë: ai vë në skenë, nëpërmjet pamjeve një ngjarje si dhe ekzagjeron rëndësinë, problematikën dhe karakterin dramatik, tragjik të saj”. (Bourdieu, P (2008): 85). Mediat sillen mesazhin e qeverisë, mjekut, ekonomistit, mësuesit etj, çdo ditë në çdo orë të saj dhe në shtëpitë e çdokujt që përcjell valë teknologjie të informacionit.

Ngujimi në shtëpi solli ndryshim në jetën profesionale, ku secilit i duhet të përshtatet me një sjellje ndryshe nga ajo që ishte mësuar më parë. Karantinimi solli ndryshimin e përditshmërisë. Komunikimi online si kusht i domosdoshëm për të respektuar distancimin fizik ndikoi në organizimet e rrjetëzuara të bizneseve. E megjithatë organizatat po ekzistojnë në të dyja format në atë të merimangës: komunikim hierarkik dhe vertikal si dhe në formën e yllit të detit: komunikim i shtrirë në formë horizontale. Takimet po zhvillohen online. Informacionet,

vendimet dhe urdhërat po jepen dhe po zbatohen online. Përdorimi i medimeve më të reja të komunikimit u kthye në një kusht parësor për këtë format të ri të organizimit të jetës njerëzore, ku përhapja e rrjetave e çdo aktiviteti njerëzor është ndërtuar mbi rrjetat e komunikimit dixhital. Sipas Manuel Castells koncepti i shoqërisë së rrjetës shihet si struktura shoqërore që rezulton nga ndërveprimi i teknologjive të reja të komunikimit dhe informacionit si dhe organizimit shoqëror. Tradicionalisht rrjetat kanë përbërë formën kryesore të organizimit shoqëror. Rrjetat dixhitale të komunikimit janë shtylla e shoqërisë së rrjetave në kohën e sotme të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit, njësoj sikur ka qenë edhe energjia përgjatë Revolucionit Industrial.

Në ditët e karantinimit, kudogjendja e teknologjive të informacionit ndihmoi në vazhdimësinë e komunikimit, në minimalizimin e kolapsit ekonomik si dhe në mbështetjen e jetës së njerëzve. Tashmë kemi forma të reja organizimi shoqëror, forma të reja prodhimi, forma të reja shpërndarjeje dhe forma të reja manaxhimi. Të gjitha këto të kushtëzuara nga teknologjia e informacionit dhe komunikimit të sotëm. Në shërbim të njerëzimit media po transformon mënyrën e kërkimit dhe zhvillimit shkencor si dhe inovacionit. Nëse para kësaj pandemie mendohej se përdorimi i internetit sillte zhdukjen e ndërveprimeve sociale apo izolimin e njeriut tek mediumi, sot po vërtetohet se përdoruesit e tij janë akoma më socialë, qytetarët janë bërë edhe më aktivë si dhe politikisht më të angazhuar. Ndikimi i medias në vendimarrje individuale apo në grup është dhe mbetet parësor në komunikimin mbarëbotëror. Sistemi mediatik dhe komunikimi publik është i lidhur nga marrëdhëniet që ekzistojnë mes institucioneve dhe publikut, duke funksionuar si një trup kolektiv që merr informacionin, e përpunon atë dhe më pas merr vendime për zbatim. Sot, në ditët e pandemisë që po përjeton bota, media dhe teknologjia e informacionit po shihet si një furnizues me lëndë të parë.

Në ditët e karantinimit, mediat e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit mundësuan që edhe pse të ngujuar të vijnë jetën. Nuk kemi komunikim verbal të afërt dhe gjeste me prekje, si pasojë e pandemisë por kemi zë dhe figurë si rrjedhojë e teknologjisë.

PËRFUNDIME

Elementët thelbësorë të fenomenit të socializimit janë pesë: familja, përvoja, miqtë, shkolla dhe media. Të pestë kanë rëndësinë e tyre në mirëfunksionimin e shoqërisë. Socializimi mundet të ekzistojë vetëm nëpërmjet përshtatjes me vlerat dhe sjelljet të secilit nga këta pesë elementë. Modeli i vjetër i komunikimit ka qenë kalimi i mesazhit nga një individ tek tjetri, kurse modeli i ri që po na ofrohet nga media në këto ditë karantimi është nga shumë persona tek shumë të tjerë.

Media, duke qenë një hallkë e rëndësishme e socializimit duhet të merret patjetër në konsideratë nga qeveritë për ta përfshirë në paketat mbështetëse. Ky element kaq i domosdoshëm që na sjell kaq pranë realitetin në kushtet e një pandemie dhe një mikroorganizmi të padukshëm ndërkohë që ne qëndrojmë në shtëpitë tona me të dashurit tanë ka nevojë për mbështetje. Që të ekzistojë, media ka nevojë për ushqim, reklama nga bizneset dhe format e ndryshme që operojnë brenda territorit. Në kushtet kur bizneset nuk operojnë dhe aktivitetet janë tepër të kufizuara, ajo e ka të pamundur të paguajë kuotën sipas marrëveshjes së detajuar paraprakisht. Fjala e lirë nuk duhet të zbehet dhe ndërpritet kurrësi. Media funksionon nga puna e pandërprerë e një armate njerëzish, e cila është e detyruar të mos qëndrojë në karantinim, vetëm që ne të përjetojmë botën anticovid. Pikërisht kjo armatë njerëzish që mbulon rrugët e Shqipërisë me të reja të dhimbshme apo të bukura si dhe të reja të vlefshme, të padëgjura më parë ka nevojë të ketë gjithnjë mbështetje. Falë saj kemi mundur të qëndrojmë bashkë edhe pse në distancë.

Në kohën pandemisë, mësuam t'u përshtatemi vlerave që sjell komunikimi online. U afuam me njerëz që i kemi në distancë. Qëndruam të bashkuar me elementë të ngjashëm por edhe të ndryshëm të shoqërisë. Po ecim nën gjurmët e ekspertëve tanë të tanishëm dhe paraardhës për

të jetuar dhe transmetuar vlerat e sotme tek ata që do të vijnë më pas. Do t'u tregojmë brezave pasardhës se si komunikimi u shndërrua në një veçori të kohëve moderne dhe në një çelës për zgjidhjen e problemeve dhe tensioneve shoqërore.

BIBLIOGRAFIA

- Balle, F. (2011). Mediat dhe shoqëritë. Mediat: Botimet Papyrus & UET–Press.
- Bourdieu, P. (2009) Artikull: Rreth televizionit dhe Gazetarisë. Revista Polis 8. Tiranë.
- Dominik, J. (2010), Dinamika e komunikimit masiv, Tiranë, UET-Press.
- MacLuhan, M. 1994, “Understanding media, The extention of man”, MIT Press Edition.
- Wolton Dominique, “Të shpëtojmë komunikimin”, Shtëpia botuese “Papyrus”,2009

BASHKIMI EVROPIAN NË PERIUdhËN E PANDEMISË. ROLI I TIJ NË PËRBALLIMIN ME KRIZËN E PANDEMISE. SFIDAT PËR TË ARDHMEN

Msc. Eriola Hoxha

Drejtor i Departamentit të Financës dhe Shërbimeve Mbështetëse

Qendra e Studimeve dhe Publikimeve për Arbëreshët

Ministri i Shtetit për Diasporën

PhD. Drita Avdyli

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Abstrakt

Në situatën kur pandemia COVID-19 ka gjunjëzuar gjithë botën, është e rëndësishme që institucionet koordinuese në Europë dhe më gjerë të aktivizohen që të ndihmojnë shtetet. Roli i tyre është thelbësor në radhë të parë në kuadër të suportit që mund të ofrojnë për shërbimin shëndetësor dhe më pas edhe për rimëkëmbjen e ekonomive. Bashkimi European dhe Institucionet e tjera të tij po bëjnë përpjekje maksimale për të minimizuar impaktin socio-ekonomik të pandemisë. Qëllimi i këtij punimi është të analizojmë rolin e BE gjatë periudhës së pandemisë dhe sfidat me të cilën BE do përballet sidomos në periudhën paspandemi. Periudha e krizës ka shfaqur dobësitë e sistemit ekonomik aktual dhe shkalla e efekteve të pandemisë mund të shkaktojë një rivlerësim të rolit të shtetit në lidhje me tregun në Evropë. Pas kësaj periudhe mund të ketë një ekuilibër të ri midis shtetit dhe tregut, duke forcuar në këtë mënyrë ndikimin e shtetit. Momentalisht vendet anëtare të BE, të ndikuara nga politikat e BE, po ofrojnë mbështetje për kompanitë më mungesë likuiditeti, po ofrojnë lehtësim të barrës tatimore, mbështetje për personat që kanë humbur punët nëpërmjet skemave të garancisë publike. Puna e institucioneve të BE është përqëndruar në 3 dimensione kryesore që janë mospërhapja e virusit, kurimi dhe gjetja e vaksinës, mbështetja ekonomike, riatdhesimet, partnerët global dhe dezinformimi. Edhe pse ndikimi i pandemisë po ndjek një kornizë të parashikueshme deri më tani, sfidat janë të shumta dhe BE duhet të jetë fleksibël në ndërtimin e politikave dhe të përshtatet vazhdimisht me ndryshimet që po ndodhin në botë.

Fjalë kyce: Pandemi, COVID-19, Bashkimi European, Ekonomia, Shëndeti

Abstract:

In a situation where the COVID-19 pandemic has brought the whole world to its knees, it is important that the coordination institutions in Europe and beyond are activated to help the states. Their role is essential in the first place in terms of the support they can provide for health care and then for the recovery of economies. The European Union and its other institutions are making every effort to minimize the socio-economic impact of the pandemics. The purpose of this paper is to analyze the role of the EU during the pandemic period and the challenges that the EU will face, especially in the post-pandemic period. The crisis period has highlighted the weaknesses of the current economic system, and the scale of the effects of pandemic can cause a reassessment of the role of the state in relation to the market in Europe. After this period there may be a new balance between the state and the market, thus strengthening the influence of the state. Currently, EU member states, influenced by EU policies, are providing support to companies with a lack of liquidity, are offering relief from the tax burden, and support for those who have lost their jobs through public sponsorship schemes. The work of EU institutions has focused on 3 main dimensions which are the non-spread of the virus, the cure and finding of the vaccine, economic support, repatriation, global partners and misinformation. Although the impact of pandemic is following a predictable framework so far, the challenges are numerous and the EU must be flexible in building policies and constantly adapt to the changes taking place in the world.

Keywords: Pandemic, COVID-19, European Union, Economy, Health

HYRJE

Kriza nga pandemia COVID-19 ka filluar të bëhet më e parashikueshme me kalimin e muajve. Ajo që u shikua gjerësisht si një "problem kinez", dhe më pas një "problem italian" është bërë një "problem i të gjithëve". Me disa përjashtime, qeveritë fillimisht izolojnë sëmundjen derisa të arrihet një transmetim i qëndrueshëm brenda komuniteteve. Atëherë ata imponojnë politika në distancimin shoqëror, mbylljen e vendeve të punës dhe shkollave etj. Kjo çon në mënyrë të pashmangshme në vështirësi ekonomike pothuajse të menjëhershme, e cila më pas i çon qeveritë të propozojnë masa gjithnjë e më të guximshme kundër recesionit. Ky ishte modeli në Evropë dhe duket se do të jete modeli në SH.B.A. dhe në shumë kombe të tjera. E gjithë kjo është për shkak të natyrës shumë ngjitëse të virusit dhe implikimeve të pashpjegueshme të përhapjes së tij gjatë fazës së përshpejtimit të epidemisë.¹¹⁶

Nuk duhet të ketë debate nëse kriza është problem kombëtar apo nëse kërkon veprim të BE-së. Ndërhjyra ekonomike është qartë një problem evropian pasi Evropa ka një kornizë të përbashkët fiskale dhe zona e euros ka një monedhë të përbashkët që kufizon atë që një vend mund dhe nuk mund të bëjë në përgjigje të krizës. Për më tepër, ekzistojnë eksternitete të forta pozitive dhe negative të masave të kontrollit për fqinjët. Bllokimi në Itali nuk ndaloj virusin, por ai ngadalësoi përhapjen dhe i dha pjesës tjetër të Evropës disa javë kohë për t'u përgatitur.

Prioriteti kryesor i BE-së është të ruajë shëndetin e qytetarëve të saj. BE dhe vendet anëtare të saj po punojnë së bashku për të forcuar sistemin e kujdesit shëndetësor dhe të ndalojnë përhapjen e virusit. Në të njëjtën kohë, BE dhe vendet anëtare të saj po ndërmarrin veprime për të lehtësuar ndikimin socio-ekonomik të COVID-19 dhe të mbështesin rimëkëmbjen e BE-së. Për të mbështetur qytetarët dhe vendet e BE-së në rimëkëmbjen nga rënia ekonomike e shkaktuar nga pandemia e COVID-19, udhëheqësit e BE vendosën të punojnë drejt një plani të rimëkëmbjes për Evropën. BE tashmë ka mobilizuar burimet për të mbështetur reagimin e urgjencës ndaj virusit: sigurimin e furnizimit me pajisje mbrojtëse, nxitjen e hulumtimit dhe mbështetjen e partnerëve tanë globalë në nevojë.

Pandemia e COVID-19 ka krijuar një krizë shëndetësore dhe ekonomike. Shkalla e efekteve të saj mund të shkaktojë një rivlerësim të gjerë të rolit të shtetit në lidhje me tregun në Evropë.

Forma aktuale e Bashkimit Evropian, e përqendruar në tregun e vetëm dhe monedhën e vetme, evoluoi gjatë një periudhe të liberalizimit ekonomik. Nëse kriza COVID-19 çon në një rol më të madh për shtetin dhe një largim nga politikat e orientuara nga tregu, BE do të përballlet me një sfidë për ta pranuar atë ndryshim. Në veçanti, përpjekjet e shteteve anëtare për të ndjekur më shumë qasje ndërhyrëse mund të çojnë në përplasje brenda BE-së - veçanërisht rreth politikës fiskale dhe taksave, tregjet e punës dhe politikat industriale. Për shkak të dallimeve politike ekzistuese dhe faktit që kriza shëndetësore dhe ekonomike ka pasur efekte asimetrike brenda Evropës, ka më shumë të ngjarë që përgjigja pandemike të çojë në një ndryshim të pabarabartë të politikës ekonomike në të gjithë BE-në. BE mund të reformojë veten për të akomoduar një model ekonomik më ndërhyrës.¹¹⁷

"Pandemia duhet të jetë një thirrje zgjimi që BE po përballlet me rreziqe kolektive që kërkojnë jo vetëm përgjigje kolektive, por edhe njohjen e ndërvarësive tashmë ekzistuese (të sistemeve të tij shëndetësore)", tha Alexandru Georgescu, ekspert nga Instituti Kombëtar për Kërkim dhe Zhvillim në Informatikë në Bukuresht.¹¹⁸

Kriza e koronavirusit ka ekspozuar dobësi të mëdha në ekonomitë e Evropës dhe ka ngritur pyetje themelore në lidhje me legjitimitetin dhe qëndrueshmërinë e zgjidhjes aktuale ekonomike. Peisazhi politik evropian pas koronavirusit mund të shënjohe nga kërkesa për një kontratë të re sociale dhe ekonomike. Qytetarët do të presin dhe do të kërkojnë më shumë nga shteti, dhe shtetet do të përpiqen t'i bëjnë ekonomitë e tyre më elastike ndaj forcave globale dhe

¹¹⁶ Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes. Fq 1-19

¹¹⁷ Europe After Coronavirus: The EU and a New Political Economy. Fq 1

¹¹⁸ Nicolas E (2020) Officials: Health should become EU 'critical infrastructure'

tronditjeve të jashtme të ardhshme. Si pasojë, kriza ka potencialin që ta zhvendosë thelbësisht ekonominë politike të Evropës drejt një ekuilibri të ri midis shtetit dhe tregut. Ky ekuilibër i ri ka të ngjarë të theksojë një rol më të fortë dhe më ndërhyrës për shtetin dhe një hapje të zvogëluar për forcat e tregut.¹¹⁹

SITUATA AKTUALE E PANDEMISË NË EUROPE

COVID-19 është një sëmundje e shkaktuar nga një lloj i ri i koronavirusit. Ai u identifikua për herë të parë në Kinë në Dhjetor 2019. Në këtë muaj, pati një shpërthim të COVID-19 në komunën kineze Wuhan, duke u përhapur shpejt në rajone të tjera të Kinës dhe botës. Deri në janar të vitit 2020, raste të izoluar ishin shfaqur në disa shtete anëtare të BE-së.

Në fund të shkurtit 2020, Italia raportoi një rritje të konsiderueshme të rasteve të COVID-19 të përqendruara në rajonet veriore të vendit. Shumica e vendeve të tjera anëtare të BE-së filluan të raportojnë raste të personave të infektuar. Deri në Mars të vitit 2020, të gjitha vendet anëtare të BE-së kishin raportuar rastet e COVID-19. Numri i rasteve që prej asaj kohe ka vazhduar të rritet. Institucionet e BE-së, po monitorojnë nga afër situatën dhe po ndërmarrin veprime. Kjo përfshin miratimin e legjislacionit përkatës të BE-së dhe koordinimin e vazhdueshëm me shtetet anëtare për të shkëmbyer informacione, vlerësuar nevojat dhe për të siguruar një përgjigje koherente në mbarë BE-në. Organizata Botërore e Shëndetit (OBSh) po koordinon reagimin në mbarë botën. Më 11 Mars 2020, OBSh shpalli COVID-19 një pandemi globale. BE po kontribuon drejtpërdrejt në përgjigjen globale të OBSh.

Deri më 8 qershor 2020, 1 440 277 raste janë raportuar në BE / EEA.

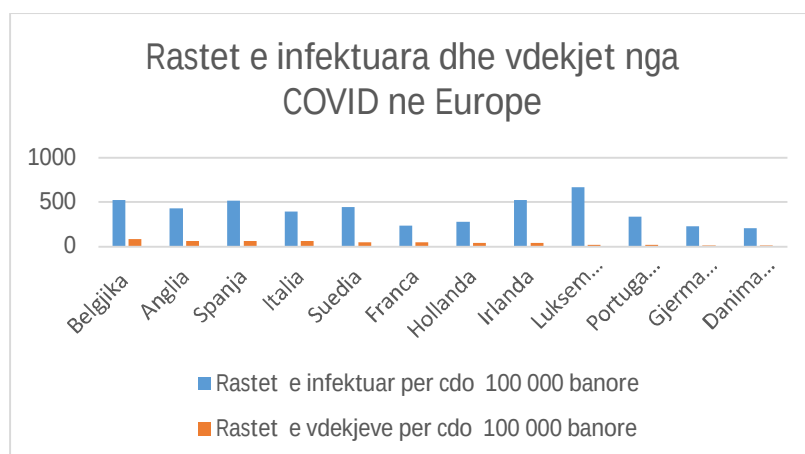

Figure 1 Situata e infektimit dhe vdekjeve deri më 8 qershor 2020. Burimi i të dhënave: Qendra Evropiane për Parandalimin dhe Kontrollin e Sëmundjeve. Përpunuar nga autorja

Sic mund ta vëmë re dhe nga grafiku, vendi me vdekjet më të larta për 100000 banorë është Belgjika me 84 vdekje dhe një numër total vdekjesh prej 59226. Ndërkohë numrin më të lartë të infektimit për 100000 banorë e ka Luksemburgu. Më së shumti numrin më të lartë të vdekjeve e ka Anglia me 40542 vdekje duke lënë pas Italinë e cila për muaj me rradhë ka patur numrin më të lartë të vdekjeve dhe më së shumti ka 33899 vdekje nga COVID.¹²⁰

ROLI I BE NË KRIZËN GLOBALE TË PANDEMISË

¹¹⁹ Bergsen et al (2020) Europe After Coronavirus: The EU and a New Political Economy. Fq 17-18

¹²⁰ Statistikat janë marr nga Qendra Evropiane për Parandalimin dhe Kontrollin e Sëmundjeve. Të dhënat ndryshojnë çdo ditë por informacioni është deri më datën 8 qershor 2020

Në janar të vitit 2020, vendet anëtare nuk panë nevojën që BE të koordinonte përgjigjet e tyre ndaj pandemisë, pasi ata nënvlerësuan disi ndikimin e pandemisë dhe burimet e nevojshme. Sidoqoftë, pandemia u intensifikua brenda një periudhe shumë të shkurtër dhe u bë një kërcënim i madh për tërë popullatën evropiane. Një përshkallëzim i tillë i shpejtë u bë pengesë për koordinimin në nivelin e BE-së. Mungesa e koordinimit në nivelin e BE u bë edhe më e dukshme kur liderët kombëtarë u përpoqën të legjitimojnë vendimet e tyre duke u dhënë zë ekspertëve kombëtarë, në mungesë të infrastrukturës shumëkombëshe meta-analitike ose mekanizmave të koordinimit mbikombëtar, apo edhe sistemeve koherente për shkëmbimin e procedurave dhe protokolleve.

Gjendur në këtë situatë, më 16 Mars, 2020 u krjua Paneli këshillimor i Komisionit Evropian për COVID-19 nga vendet anëtare të BE-së. Detyrat e këtij komisioni përfshinin:

- Formulimin e masave të përgjigjes në përputhje me fazat e ndryshme të pandemisë COVID-19 në BE si një e tërë dhe duke marrë parasysh kontekstet e veçanta të Shteteve Anëtare;
- Identifikimin dhe zbutjen e boshllëqeve, mospërputhjeve ose pamjaftueshmërisë në masat e marra ose që duhen marrë për të përmirësuar dhe menaxhuar përhapjen e COVID19, përfshirë menaxhimin dhe trajtimin klinik;
- Prioritetin e kujdesit shëndetësor, mbrojtjen civile dhe burimet e tjera, si dhe masat mbështetëse për t'u organizuar ose koordinuar në nivelin e BE-së;
- Më pas, rekomandimin e masave të politikave për adresimin dhe zbutjen e pasojave afatmesme dhe afatgjata të COVID-19.¹²¹

Nga këndvështrimi i politikave, një përgjigje e shëndetit publik evropian ndaj pandemisë COVID-19 nuk ishte e mundur sepse nuk ishin ngritur strukturat e urgjencës. As nuk u perceptua si një e mirë publike, madje as kur u përhap në vendet evropiane. Reagimi i BE erdhi disi me vonë dhe u organizua në një program të mirëfilltë për reagimin ndaj pandemisë. Në këtë program, Këshilli evropian ka paraqitur një numër pikash ku është bazuar në përpjekje për të lehtëuar problematikat dhe situatën shqetësuese të pandemisë. Më poshtë do të ofrojmë një përmbledhje në 3 pika kryesore të tyre:

Mospërhapja, kurimi dhe gjetja e vaksinës.

Duke qenë se jeta e njerëzve është kryesore dhe në fokus të çdo institucioni, pika kyçe ku është bazuar plani i BE është ngadalësimi i përhapjes së virusit. Për të ndihmuar kufizimin e transmetimit të virusit në Evropë dhe më gjerë, BE ka mbyllur kufijtë e saj të jashtëm për udhëtime jo thelbësore duke dekurajuar udhëtimet e qytetarëve evropianë jashtë BE. Qarkullimi i mallrave, duke u konsideruar një nevojë thelbësore ka vijuar në të gjithë Europën dhe më gjerë. Sic u vu re dhe në Itali, pati një mungesë të pajisjeve mjekësore për të përballuar gjithë fluksin e pacientëve dhe u nevojiti ndihma nga vendet e tjera për sigurimin e pajisjeve. Vendet e BE-së kanë qasje të shpejtë në rezervat e pajisjeve mjekësore RescEU, të tilla si ventilatorët dhe maska mbrojtëse.

Në këtë kuadër dhe në përpjekje për të nxitur një solidaritet mes vendeve, BE-ja ka lehtësuar dërgimin e ekipeve mjekësore përmes Korpusit Mjekësor të BE-së në mënyrë që ekipe nga shtete anëtare të ndryshme të mund të shkojnë për të mbështetur sistemet e kujdesit shëndetësor që janë goditur më shumë nga kriza. Vendet anëtare u kanë ardhur në ndihmë njëri-tjetrit. Për shembull: Austria, Gjermania dhe Luksemburgu kanë vënë në dispozicion njësitë e tyre të kujdesit intensiv për pacientët holandezë, francezë dhe italianë në gjendje kritike. Polonia dhe Rumania dhe Gjermania kanë dërguar ekipe mjekësh për të ndihmuar në trajtimin e pacientëve në spitalet në Itali. Danimarka po dërgon ventilatorë dhe pajisje spitalore në terren në Itali. BE miratoi gjithashtu rregulla të reja që lejojnë vendet anëtare të kërkojnë ndihmë financiare nga Fondi i Solidaritetit i BE për të mbuluar urgjencat shëndetësore. Me fushën e zgjeruar rishtazi

¹²¹ Vendimi i komisionit date 16.03.2020 mbi ngritjen e një paneli këshillues mbi COVID-19

të fondit, deri në 800 milion € do të vihen në dispozicion për vendet anëtare këtë vit për të luftuar pandeminë koronavirus.

Pandemia është përhapur tashmë në gjithë botën dhe cfarë do ndalonte përhapjen apo rishfaqjen e saj në të ardhmen është gjetja e një vaksine. Programi hulumtues i BE-së Horizon 2020 është duke financuar 18 projekte kërkimore dhe 140 ekipe në të gjithë Evropën për të ndihmuar në gjetjen e një vaksine shpejt kundër COVID-19. Qëllimi është të përmirësohet diagnostikimi, menaxhimi klinik dhe trajtimi.

Mbështetja e ekonomisë

BE ka paraqitur një paketë mbështetëse prej 540 miliardë eurosh për të trajtuar krizën dhe për të mbështetur punëtorët, bizneset dhe vendet anëtare. Për më tepër, Banka Qendrore Evropiane po siguron 750 miliardë euro për të lehtësuar borxhin e qeverisë gjatë krizës, si dhe 120 miliardë euro në lehtësim sasior dhe 20 miliardë euro në blerje të borxhit. BE po aplikon fleksibilitetin e plotë të rregullave fiskale të BE për të ndihmuar autoritetet të mbështesin sistemet e kujdesit shëndetësor dhe bizneset dhe t'i mbajnë njerëzit në punësim gjatë krizës. Rregullat e ndihmës shtetërore të BE-së gjithashtu janë relaksuar në mënyrë që qeveritë të mund të sigurojnë likuiditet në ekonomi për të mbështetur qytetarët dhe kompanitë, duke kursyer kështu vendet e punës.

BE po shfrytëzon 37 miliardë euro nga fondet strukturore ekzistuese të BE-së në dispozicion të vendeve të BE-së në vitin 2020 për të trajtuar krizën e koronavirusit dhe të mbështesë kujdesin shëndetësor, bizneset dhe punëtorët. Për të siguruar që punonjësit mund të mbajnë punën e tyre kur kompanitë mbyllin punën për shkak të krizës së koronavirusit, BE po nxjerr një ndihmë të përkohshme (SURE) deri në 100 miliardë EUR për të mbështetur skemat kombëtare të punës. BE siguron mbështetje për sektorët e bujqësisë dhe peshkimit, duke njohur rolin e tyre jetësor në sigurimin e disponueshmërisë së ushqimit për qytetarët e BE-së. Masat mbështetëse përfshijnë: mbështetje të drejtpërdrejtë për fermerët, peshkatarët dhe përfituesit e tjerë si dhe fleksibilitet në përdorimin e fondeve të pashpenzuara në bazë të Politikës së Përbashkët Bujqësore dhe Fondit Evropian të Peshkimit Detar. Për më tepër, BE ka themeluar 'korsi jeshile' për të lejuar rrjedhjen e ushqimit nëpër Evropë dhe i ka njohur punëtorët sezonalë si 'punëtorë kritikë' për të siguruar vazhdimësinë në sektorin e agroushqimit.

Shumë qeveri kanë krijuar një varg veprimesh të menjëhershme të politikës ekonomike për të shmangur ose zbutur një recesion masiv, i cili mund të ketë pasoja të pariparueshme për individët, tregjet e punës dhe sektorin e korporatave. Masat ndryshojnë në të gjithë vendet, por në një numër rastesh ato përfshijnë shtyrjen e taksave dhe pagesave të kontributeve të sigurimeve shoqërore; skema pune të zgjatura me kohë të shkurtër etj. Ndërsa sektori i biznesit ka marrë një lehtësim afatshkurtër përmes këtyre masave, në shumë raste objektivi kryesor i masave kanë qenë ndërmarrjet e vogla dhe të mesme. Ndërsa kriza thellohet, shumë firma ose nënsektorë të ekonomisë përballen me rrezikun e dështimit. Përveç masave të përmendura më lart, janë njoftuar dhe zbatuar një numër skemash qeveritare në mënyrë specifike në sektorin e korporatave, me mbështetjen e ofruar për firmat në formën e garancive nga qeveritë, huatë me norma të ulëta interesi dhe forma të tjera të financimit të borxhit, përfshirë bonot e konvertueshme dhe injeksione të drejtpërdrejta nga shteti.¹²²

Paketat e shpëtimit duhet të jenë të dizenuara me shumë kujdes për të mbrojtur një mjedis të shëndetshëm korporativ dhe konkurrues dhe për të siguruar një ndarje të duhur të rreziqeve dhe kthimet nga investimet. Mësimet e nxjerra nga krizat e mëparshme mund të kontribuojnë në një shërim më të shpejtë dhe të ndërtojnë një ekonomi më elastike dhe të qëndrueshme.

Riatdhesimet, partnerët global dhe dezinformimi

Vendet anëtare të BE-së janë bashkuar në ofrimin e mbështetjes konsullore dhe riatdhesimin e qytetarëve të BE-së nga vendet e treta. Përpjekja e riatdhesimit, e koordinuar me mbështetjen e

¹²² Deklarate nga Angel Gurría, sekretar i përgjithshëm i OECD, dhene me 08.06.2020

BE-së, ka arritur në më shumë se 625 000 evropianë jashtë vendit dhe pothuajse 600 000 qytetarë janë sjellë në shtëpi. Më shumë se 60 000 evropianë të bllokuar në mbarë botën nga shpërthimi janë sjellë në shtëpi falë fluturimeve të përbashkëta të riatdhesimit të bashkëfinancuara nga buxheti i BE-së deri në 75%.

Kriza COVID-19 është një sfidë globale që kërkon zgjidhje globale. BE po mbështet përpjekjet e vendeve partnere për të luftuar virusin duke siguruar më shumë se 20 miliardë euro mbështetje financiare për të adresuar krizën e menjëhershme shëndetësore dhe rezultatet e nevojave humanitare. Për më tepër, BE-ja ka aktivizuar një Urë Ajrore Humanitare të BE-së për të ofruar ndihmë humanitare duke përdorur fluturime bosh dalëse gjatë operacioneve të riatdhesimit.

Të gjitha shtetet anëtare dhe BE në tërësi janë të kërcënuara nga përhapja e qëllimshme e lajmeve të rreme rreth pandemisë COVID-19. BE ndihmon për të zbuluar, ekspozuar dhe sfiduar dezinformimin duke siguruar një informacion të saktë dhe të azhurnuar. Ai gjithashtu punon me platforma në internet për të promovuar burime të besueshme, demotuar lajme false dhe për të hequr përmbajtje të paligjshme.

Në Ballkanin Perëndimor, BE-ja ka mobilizuar tashmë fonde të konsiderueshme për ndihmë të menjëhershme në sektorin e shëndetësisë, në shumën 38 milion € (4 milion € për Shqipërinë për pajisje të menjëhershme të mjekësisë, përfshirë 5 ambulanca të pajisura plotësisht, respiratorë, rreze dixhitale të lëvizshme dhe gjendja e pajisjeve për kujdesin). Për më tepër, mbi 374 milion € janë rialokuar dhe ridrejtuar për të ndihmuar partnerët të zbusin ndikimin socio-ekonomik të pandemisë (46.5 milion € për Shqipërinë, 73.5 milion € për Bosnje dhe Hercegovinën, 63 milion € për Kosovën, 50 milion € për Mali i Zi, 63 milion € për Maqedoninë e Veriut dhe 78.5 milion € për Serbinë). BE do të ndihmojë për të adresuar ndikimin socio-ekonomik në veçanti për bizneset më të prekura, përfshirë kompanitë që punojnë në sektorët e turizmit dhe transportit.¹²³

SFIDAT E TË ARDHMES

Forma e saktë e politikave ekonomisë evropiane pas koronavirusit është e pamundur të parashikohet. Sidoqoftë, është e mundshme të identifikohen elementë të caktuar që mund të shfaqen në një nivel kombëtar, bazuar në disa nga mangësitë dhe dobësitë e qarta që pandemia ka zbuluar dhe përkeqësuar. Së pari dhe më e rëndësishmja, do të supozojmë se kriza do të çojë në një rol më të madh për shtetin në ekonomi. Pas dekadave në të cilat konsensusi qeverisës hodhi poshtë kryesisht efektivitetin e ndërhyrjes së shtetit në shumë fusha të jetës, pandemia dhe reagimi ndaj saj kanë nxjerrë në pah fuqinë e shtetit, veçanërisht roli i tij qendror në sigurimin e kujdesit shëndetësor dhe lehtësimin ekonomik. Mënyra në të cilën shumë qeveri evropiane kanë përdorur forcë të paparë fiskale dhe monetare për t'i vendosur ekonominë në gjysmë letargji ka të ngjarë të ndryshojë mënyrën se si njerëzit mendojnë për kapacitetin shtetëror. Kriza ka zbuluar shtetin si garantues themelor të ekonomisë dhe ka zgjeruar vetëdijen e publikut për opsionet e politikave në dispozicion. Qeveritë kanë hedhur poshtë kufizimet e politikave, siç janë shqetësimet për deficitet fiskale dhe qëndrueshmërinë e borxhit publik.

Një rol më i madh për shtetin do të thoshte me siguri rritje të shpenzimeve qeveritare. Gjatë krizës së koronavirusit, qeveritë evropiane kanë demonstruar një gatishmëri të paparë për të rritur shpenzimet, për shembull, duke paguar pagat e miliona punëtorëve. Për t'iu dhënë mundësi qeverive të vendosin pjesë të mëdha të ekonomive të tyre në letargji, Komisioni Evropian ka pezulluar rregullat fiskale të BE-së, dhe madje edhe vendet anëtare më konservatore fiskalisht, si Austria dhe Holanda, kanë njoftuar paketa të mëdha stimuluese.

Nëse një politike e re ekonomike do të shfaqej në nivelin kombëtar në disa pjesë të Evropës, çfarë do të thotë kjo për qeverisje mbikombëtare? Vendet që janë jashtë BE-së do të jenë relativisht më të lira për të përshtatur ekuilibrin midis shtetit dhe tregut me nevojat e tyre. Vendet anëtare të BE-së, nga ana tjetër, do të duhet të pajtojnë çdo zhvendosje të tillë me kërkesat dhe detyrimet e anëtarësimit të tyre.

¹²³ Komisioni Evropian, prill 2020

BE evoluoi në madhësi dhe orientim politik, në sfondin e kthesës neoliberale dhe shfaqjes së "hiper-globalizmit". Shumë prej strukturave të BE-së siç është sot janë krijuar për të kufizuar aftësinë e qeverive të shteteve anëtare për të ndërhyrë në funksionimin e tregut. Megjithatë, në shumë fusha ishte e vështirë të krijosh instrumente përkatës në një nivel evropian për të arritur objektivat sociale ose për të menaxhuar pasojat e tregjeve të ndërlidhura. Një zgjidhje midis shtetit dhe tregut do të shtronte pyetje për qëndrueshmërinë e formave ekzistuese të integritetit dhe arkitekturës institucionale të krijuar për qeverisjen e tyre. Potencialisht, vetë BE mund të bëhet shtytësi i ndryshimit në ekonominë politike të Evropës, duke mbështetur një fokus të përtërirë në solidaritet, mirëqenie dhe ulje të pabarazisë midis dhe brenda shteteve. Në disa fusha, siç është politika tatimore, puna në nivelin e BE do të ishte më efektive, duke zvogëluar potencialisht fluturimin e kapitalit dhe arbitrazhin rregullator dhe tatimor. Në një Evropë në të cilën u shfaq një konsensus i gjerë për ndryshimin e ekuilibrit midis shtetit dhe tregut, institucionet e BE-së mund të marrin drejtimin e reformës.

Në përgjithësi, pasojat e një zhvendosjeje nga tregu në shtet për integritetin evropian ka të ngjarë të varen nga thellësia dhe shtrirja e kërkesave për një zgjidhje të re ekonomike. Nëse shumica e shteteve bëjnë presion për një rregullim modest, për shembull fleksibilitet në rregullat fiskale dhe një rritje të investimeve, kjo mund të përfshihet në kornizën ekzistuese të BE-së. Me fjalë të tjera, përgjigja COVID-19 do të shihej në retrospektivë si një korrigjim i vogël i rregullave aktuale. Në mënyrë të ngjashme, nëse ka një konsensus të ri dhe të gjerë për nevojën për një qasje radikale, kjo do të krijonte kushtet për një zhvendosje të mirëfilltë të paradigmes në ekonominë politike të BE-së, një rivlerësim të bilancit shtet-treg që mund të udhëhiqet dhe arrihet me reforma domethënëse në nivelin evropian. Kjo mund të paralajmërojë një fazë të tretë në evolucionin pas luftës së marrëdhënieve midis shtetit dhe tregut në Evropë - dhe një fazë të re në integritetin evropian.

Një ndryshim i tillë i paradigmes do të ketë implikime afatgjata për qeverisjen e BE-së. Për shtetet anëtare, dhe veçanërisht vendet e eurozonës, ndryshime të mëdha në politikën për taksimin, tregtinë, tregjet e punës dhe industrinë do të kërkonin domosdoshmërisht konsultime dhe rregullime në nivelin e BE-së. Rritja e rolit të shtetit në disa fusha kryesore të politikave mund të përplaset me parimet themelore të BE-së, siç është sot. Sidoqoftë, modeli aktual i ekonomisë politike nuk është vendosur në gur. BE mund të adaptohet dhe të reformohet për të akomoduar një model më ndërhyrës. Që kjo të ndodhë, integriteti evropian nuk duhet të trajtohet si një proces linear, i njëanshëm, në të cilin është e pamundur të ndryshosh drejtim.

Kriza e koronavirusit i jep Evropës një mundësi unike për të vlerësuar efikasitetin, qëndrueshmërinë dhe legjitimitetin e zgjidhjes së saj ekonomike. Ndërsa liderët e BE vlerësojnë të kaluarën dhe fillojnë planifikimin për të ardhmen, ata nuk duhet të mendojnë thjesht të kërkojnë të kthehen në 'normal' para-COVID-19, por se si një ekonomi politike më e qëndrueshme, e ekuilibruar dhe më e drejtë mund të dalë nga kriza, dhe nga atje të vendosin se si BE-ja mund të ketë nevojë të reformohet për ta akomoduar atë. Një Evropë post-koronavirus me një ekonomi politike të ndryshuar do të ketë nevojë për strukturat e reformuara ekonomike, një arkitekturë të ndryshme politike, dhe kështu një BE të ndryshme.¹²⁴

PËRFUNDIME

Për ta përmbledhur, pandemia COVID-19 ka krijuar një tronditje të madhe në botë- më të madhe se ajo e lidhur me Krizën Globale të 2008-09 dhe më e ngjashme në përmasa me tronditjen gjatë Depresionit të Madh të 1929-1933. Kriza shëndetësore COVID-19 po shpaloset në një krizë globale ekonomike të pashembullt. Ulja e papritur e aktivitetit ekonomik ka krijuar presion të fortë për bizneset dhe punësimin, duke kërkuar veprime të shpejta dhe të forta qeveritare.

¹²⁴ Bergsen et al: Europe After Coronavirus: The EU and a New Political Economy. Fq 17-18

Roli i BE në këtë kohë krizeje është shumë i rëndësishëm. Ndikimi i luftës kundër COVID-19 në punësim, borxhe dhe kredi, si dhe në zinxhirët e furnizimit, ka vënë në rrezik të gjithë strukturën ekonomike të ekonomive evropiane. Politikëbërësit po kuptojnë gjithnjë e më shumë peshën e situatës dhe po zbatojnë masa ambicioze për të rrafshuar kurbën e virusit, të ndihmojnë në mbrojtjen e njerëzve tani dhe të ndihmojnë ekonominë të rimëkëmbet.

Gjatë kësaj krize, vendet e BE-së po rritin përpjekjet e tyre për të mbështetur njëri-tjetrin, duke ndihmuar ata që kanë më shumë nevojë dhe duke ndarë burime për të luftuar përhapjen e virusit.

BE po ndihmon gjithashtu qytetarët e BE të bllokuar në vendet e treta. Delegacionet e BE-së janë duke punuar me ambasadat e vendeve anëtare për të koordinuar riatdhësimin e qytetarëve të BE-së.

Bibliografia

- Council of the European Union. (2020) 10 things the EU is doing to fight COVID-19. European Council
- Aksesuar nga : <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/covid-19-coronavirus-outbreak-and-the-eu-s-response/10-things-against-covid-19/>
- Council of the European Union. (2020) COVID-19 coronavirus outbreak and the EU's response. Aksesuar nga : <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/covid-19-coronavirus-outbreak-and-the-eu-s-response/>
- European Centre for Disease Prevention and Control (2020) COVID-19 situation update for the EU/EEA and the UK, as of 8 June 2020. Aksesuar nga <https://www.ecdc.europa.eu/en/cases-2019-ncov-eueea>
- Bergsen, P, Billon-Galland A, Kundnani H, Ntousas V, Raines Th (2020) Europe Programme | June 2020 Europe After Coronavirus: The EU and a New Political Economy. Aksesuar nga https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-06-08-europe-after-coronavirus-bergsen-et-al_0.pdf
- Jordana J, Triviño-Salazar J (2020) Where are the ECDC and the EU-wide responses in the COVID-19 pandemic? Aksesuar nga [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(20\)31132-6.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(20)31132-6.pdf)
- European Commission (2020) Commission Decision of 16.3.2020 setting up the Commission's advisory panel on COVID-19. Aksesuar nga: <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=39740&no=1>
- Nicolas E (2020) Officials: Health should become EU 'critical infrastructure'. Aksesuar nga <https://euobserver.com/coronavirus/148417>
- Guria, A (2020) Shaping government interventions for a faster and more resilient economic recovery. Aksesuar nga : <https://www.oecd.org/coronavirus/en/>
- Baldwin R, Weder di Mauro, B (2020) Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes. London, Centre for Economic Policy Research. Aksesuar nga <https://repository.graduateinstitute.ch/record/298223>
- Komisioni Evropian (2020) Q&A: Global EU response to the coronavirus pandemic. Aksesuar nga https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_606

SIGURIA NJERËZORE DHE TË DREJTAT E NJERIUT GJATË PANDEMISË SË KORONAVIRUSIT

Dr. Luljeta Kodra
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
luljeta.kodra@umsh.edu.al

Abstrakt

Siguria njerëzore, e përkufizuar si një gjendje për të lehtësuar njerëzit nga traumat që shoqërojnë zhvillimin njerëzor, është e lidhur ngushtë me të drejtat e njeriut. Trajtimi i konceptit të sigurisë njerëzore mundëson ngushtimin e hendekut midis qytetarit dhe shtetit. Në aspektin e të drejtave të njeriut, siguria njerëzore përfshin të gjitha të drejtat e njeriut, por ajo shtrihet edhe ndaj rreziqeve, kërcënimeve dhe ndryshimeve të papritura, të cilat si fusha të veçanta, nuk trajtohen nga të drejtat e njeriut.

Në kohën e një pandemie, detyra për të mbrojtur jetën i detyron shtetet të marrin masa të veçanta. Reagimi i shteteve ndaj koronavirusit ka konsistuar në masa kufizuese, të cilat shpesh bien ndesh me të drejtat e njeriut. E Drejta Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut lejon kufizime mbi lirinë në raste emergjencash kombëtare, por të nevojshme dhe proporcionale.

Siguria shëndetësore, si pjesë përbërëse e sigurisë njerëzore, synon të garantojë një minimum të domosdoshëm mbrojtjeje nga sëmundjet, veçanërisht nga ato infektive, epidemike dhe të kushteve të këqia të jetesës. Institucionet shtetërore kanë përgjegjësi për të garantuar trajtim mjekësor sipas nevojës. Injorimi, ose refuzimi i këtij shërbimi, qoftë edhe ndaj një qytetari të vetëm, mund të jetë me pasoja fatale edhe për sigurinë kombëtare.

Pandemia e Covid-19 shkaktoi kolaps edhe në vende të zhvilluara, me sistem shëndetësor të përparuar. Është ende shpejt të bëhen analiza, studime dhe vlerësime përfundimtare lidhur me këtë pandemi. Përvoja dhe mësimet e nxjerra duhet të shërbejnë që një situatë e tillë në të ardhmen të jetë sa më pak emergjente. E rëndësishme për këtë, ndër të tjera, është vlerësimi dhe respektimi i komuniteteve të profesionistëve.

Fjalë kyçe: siguria njerëzore, të drejtat e njeriut, situatë pandemie

Abstract

Human security, defined as a state to relieve people from the traumas that associate human development, is closely linked to human rights. The treatment of the concept of human security enables the narrowing of the gap between the citizen and the state. In terms of human rights, human security encompasses all human rights, but it also extends to the dangers, threats and sudden changes that, as special areas, are not addressed by human rights.

During a pandemic time, the obligation of protecting life forces states to take special measures. The reaction of states to coronavirus has consisted of restrictive measures, which are often in conflict with human rights. International Human Rights Law allows restrictions on freedom in emergency national cases, but necessary and proportionate ones.

Healthcare, as an integral part of human safety, aims to guarantee a necessary minimum protection against diseases, especially infectious, epidemic and poor living conditions. State institutions have a responsibility to guarantee medical treatment as needed. Ignoring or refusing this service, even to a single citizen, can have fatal consequences for national security.

The Covid-19 pandemic also caused collapse in developed countries, with advanced health systems. It is still too early to make final analyzes, studies and assessments regarding to this pandemic. Experience and lessons learned should serve to make such a situation as less emergency as possible

in the future. Important for this, among other things, is the evaluation and respect of professional communities.

Key words: human security, human rights, pandemic situation.

Hyrje

Siguria njerëzore është e lidhur ngushtë me të drejtat e njeriut. Zhvillimi i konceptit të sigurisë njerëzore, si rezultat i kërkesave të kohës dhe zhvillimeve shoqërore, me qëllim që individit të ndihet sa më i sigurt përballë rreziqeve dhe kërcënimeve ndaj jetës dhe të ardhmes së tij, është shoqëruar me thellimin e ndryshimeve në të drejtat e njeriut. Trajtimi i konceptit të sigurisë njerëzore mundëson ngushtimin e hendekut midis qytetarit dhe shtetit, mundëson kuptimin dhe vënien në jetë të idesë se siguria njerëzore është pjesë përbërëse e sigurisë së madhe dhe se siguria e madhe ndikon drejtpërdrejt në sigurinë e individit.

Është pa dyshim e vërtetë se zhvillimi rrallë mund të zerë rrënjë pa siguri. Por është gjithashtu e vërtetë se siguria nuk ekziston atje ku njerëzit nuk kanë ushqim të mjaftueshëm, ujë të pastër, apo kushte mjekësore të nevojshme për të mbijetuar. Mungesa e shpresës mund ta shkatërrojë nga brenda një shoqëri.¹²⁵

OKB-ja, me Programin Zhvillues të Kombeve të Bashkuara, (1994), synoi të ndryshojë konceptin e sigurisë, duke mos e interpretuar atë thjesht si siguri territoriale, kombëtare, apo globale, por duke e zgjeruar me fokus sigurinë njerëzore, duke përfshirë shtatë komponentë të saj: siguria ekonomike, ushqimore, shëndetësore, të mjedisit, personale, komunitare, politike. Një vit më vonë, në vitin 1995, OKB-ja zgjeroi më tej konceptin e sigurisë njerëzore, me raportin e Komisionit të Qeverisjes Globale, "Fqinjësia jonë globale"¹²⁶, që përfshinte sigurinë nga kërcënimet, si uria, sëmundjet dhe represioni, si dhe nga situatat e fatkeqësive emergjente.

Rreziqet dhe kërcënimet që mund të ekzistojnë brenda një shteti, kanë pasoja të drejtpërdrejta në nivel lokal, rajonal dhe global. Sot, siguria njerëzore kërcënohet nga terrorizmi, droga, sëmundjet infektive, emigracioni klandestin etj. "Çdo ngjarje apo proces që çon në vdekje në shkallë të gjerë, apo pakësimin e shanseve të jetës dhe minon shtetet është një kërcënim për sigurinë ndërkombëtare."¹²⁷

Pandemia e koronavirusit rrezikoi stabilitetin dhe sigurinë e shumë shteteve. Mbizotërimi dhe përhapja e kësaj sëmundjeje ndikoi në uljen e sigurisë, duke minuar kushtet sociale dhe ekonomike, gjë e cila rrjedhimisht rrit paqëndrueshmërinë, krimin, dhunën në familje, protestat dhe tronditjen e marrëdhëneve ndërkombëtare.

Koncepti i sigurisë njerëzore dhe raporti me të drejtat e njeriut

Uria, sëmundjet dhe fatkeqësitë natyrore kanë "vlarë" më tepër njerëz se sa lufta, genocidi dhe terrorizmi së bashku.¹²⁸ Gjithnjë e më tepër, shoqëria e civilizuar në mbarë botën është ndërgjegjësuar se "Bota asnjëherë nuk do të jetë në paqe, nëse njerëzit nuk gëzojnë sigurinë njerëzore gjatë përditshmërisë së tyre"¹²⁹.

Koncepti i sigurisë njerëzore, gjithmonë e më tepër po qartësohet dhe po bëhet substancialisht i dallueshëm nga koncepti i të drejtave të njeriut.

¹²⁵Barack Obama, Remarks at the Acceptance of the Noble Peace Prize, 10 December 2009, Oslo, Norway, www.whitehouse.gov/.../remarks-president-acceptance

¹²⁶*Our Global Neighborhood*, The Report of the Commission on Global Governance, Chapter 3

¹²⁷A More Secure World, www.un.org/en/.../pdf/.../hlp_more_secure_world.pdf

¹²⁸ Human Security Report 2005. War and Peace in the 21st Century, Human Security Centre, University of British Columbia, Canada, Oxford University Press, 2005, p. VIII.

¹²⁹Bertrand G. Ramcharan, *Human Rights and Human Security*, Martinus Nijhoff Publishers, p.15.

Koncepti i të drejtave të njeriut është një traditë mijëra vjeçare, sipas parimit: “Të gjithë njerëzit janë krijuar të barabartë nga Zoti dhe të gjithë kanë detyrime të barabarta përpara tij”. Të drejtat themelore të njeriut, si e drejta e jetës, e lirisë, pronës, fjalës, votës, mbrojtjes juridike, etj janë arritur me luftë e gjak.

Koncepti i sigurisë njerëzore është një koncept i ri, i pas Luftës së Ftohtë, i zhvilluar si rezultat i proceseve politike, ekonomike dhe sociale, synimi i të cilit kryesisht është të përmirësojë funksionet e shtetit për sigurinë e individit.

Të drejtat e njeriut konceptohen si të drejta, absolute, themelore, të pandashme, të patjetërsueshme, kushtetuese.

Siguria njerëzore konceptohet si reagim ndaj rreziqeve dhe kërcënimeve që mund t'i vijnë individit, të cilave duhet t'u bëjë ballë shteti, i cili ka përgjegjësinë e mbrojtjes së shtetasve të vet.

Të drejtat e njeriut janë universale, detyrueshme të zbatueshme njëloj për të gjithë njerëzit e planetit. Sa më shumë drejt globalizmit të shkojë njerëzimi, aq më të ndjeshme, të prekshme dhe lehtësisht të zbatueshme janë këto të drejta.

Siguria njerëzore dhe sidomos komponentë të veçantë të saj si siguria sociale, shëndetësore, e mjedisit, ekonomike, kërcënohen nga prirja globale.

Të drejtat e njeriut qëndrojnë në themel të rendit juridik ndërkombëtar. Ajo janë ligjërueshme të njohura dhe të detyrueshme për zbatim nga shtete dhe organizata ndërkombëtare.

Siguria njerëzore legjitimon përgjegjësinë morale, detyrimin dhe angazhimin e shtetit/shteteve për jetë dhe të ardhme të sigurt të individit. Siguri nuk do të thotë mungesë kërcënimi, por mbrojtje kundër një kërcënimi.

E përbashkëta në mes të sigurisë njerëzore dhe të drejtave të njeriut mund të gjendet në kërkimin për promovimin dhe mbrojtjen e vlerave themelore të qenieve njerëzore. Nocioni i sigurisë njerëzore është ndërtuar në masë të madhe mbi logjikën e së Drejtës Ndërkombëtare. Duke ndjekur dhe zbatuar parimin e së Drejtës Ndërkombëtare Humanitare, për ndalimin e vuajtjeve të panevojshme njerëzore, koncepti i sigurisë njerëzore sot mund të shihet si një zhvillim logjik i parimeve themelore të shpallura në Konventat e Hagës të vitit 1899 dhe 1907.¹³⁰

Dallimi ndërmjet këtyre dy koncepteve nuk është i qartë dhe lehtësisht i dukshëm edhe për ithtarët e sigurisë njerëzore. Në fund të fundit, “të drejtat e njeriut përcaktojnë kuptimin e sigurisë njerëzore”¹³¹. Përparësia e konceptit të të drejtave të njeriut është se ai trajton më gjerësisht, si të drejtat e njeriut, ashtu edhe sigurinë në qasjen tradicionale shtetërore. Çështja e të drejtave të njeriut ka qenë gjithmonë e konsideruar si shumë legale, statike, burokratike, në favor të *status quos* dhe e shkëputur nga realiteti, pasi të drejtat njerëzore janë universale dhe praktikisht në funksion të shteteve. Në të kundërt, siguria njerëzore është koncept dinamik, i lidhur me praktikën dhe zbatimin, më efikas, më fleksibël dhe moralisht më e drejtë, pasi ajo merret jo vetëm me ruajtjen e të drejtave njerëzore, por edhe me zhvillimin e tyre në çdo fushë.¹³²

E ndërsa ka patur dhe ka diskutime dhe debate të shumta teorike për raportin midis sigurisë njerëzore dhe të drejtave të njeriut, është normale që të ketë diskutime, debate e kundërshti në rastin konkret të sëmundjes së koronavirusit, kësaj pandemie të pazakonshme e tejet sfiduese.

Siguria njerëzore, të drejtat e njeriut gjatë shfaqjes së pandemisë së koronavirusit

¹³⁰ Anastasov, Angel, “Are nuclear weapons illegal? The role of public international law and the International Court of Justice”, in 15 Journal of Conflict and Security Law 65, Spring 2010, p. 71.

¹³¹ Bertland G. Ramcharan, *Human Rights and Human Security*, www.unocha.org/humansecurity/chs/activities

¹³² Ambrosetti David, “Human Security as Political Resource”, www.easaonline.org > [networks](#) > [aig](#) > [members](#)

Pandemia e jashtëzakonshme që u shfaq agresivisht në planetin tonë, krahas shumë rreziqeve, problematikave, sfidave dhe të panjohurave të saj, nxorri në pah disa tendenca për shkelje të të drejtave të njeriut, në emër të sigurisë, apo edhe prirjen e shumë liderve të shteteve të ndryshme për të shfrytëzuar këtë situatë në interes të tyre, për autoritarizëm.

Adoptimi i përgjigjeve efektive ndaj pandemisë aktuale, me fokus të drejtat e njeriut, ka qenë detyra sfiduese e qeverive në këtë krizë globale të shëndetit. Nëse arritja e një ekuilibri të tillë nuk ka qenë kurrë një detyrë e lehtë në shoqëritë moderne, ajo bëhet më e ndërlikuar gjatë gjendjeve të jashtëzakonshme, kur është e nevojshme reagimi në kohë. Nga një këndvështrim për të drejtat e njeriut, pandemia e Covid-19 detyron shtetet për të mbrojtur jetën e shtetasve të vet. Në kohën e një pandemie, detyra për të mbrojtur jetën i detyron shtetet të marrin masa të përshtatshme për të hequr kërcënimet për jetën, siç është "virusi". Në këtë këndvështrim, reagimi i shteteve ndaj koronavirusit ka konsistuar kryesisht në masa kufizuese, si mbyllja e veprimtarive tregtare jo thelbësore, bllokimi i popullatës, ndalimi i tubimeve, distancimi shoqëror e fizik, por edhe kriminalizimi i përhapjes së informacionit mashtrues në lidhje me virusin.

Nëse këto masa kanë për qëllim të ndalojnë përhapjen e virusit, ato gjithashtu kufizojnë ashpër disa të drejta dhe liri që jemi mësuar t'i kemi dhe i marrim si të mirëqena. Masa të tilla çenojnë lirinë e lëvizjes, lirinë e tubimit, të drejtën e lirisë personale dhe, në disa rrethana, lirinë e shprehjes dhe shtypit. Këto kufizime kanë bërë që disa studiues t'i konsiderojnë këto masa "drakoniane" dhe të denoncojnë implikimet e tyre për lirinë. Në këtë sfond të paqartë, dikush mund të pyesë nga ana ligjore: Cili është fati i të drejtave civile dhe politike në kohën e një pandemie? A duhet që ato pa kushte t'i lënë vendin vlerave të tjera parësore? Apo ekzistojnë kushte për të bërë kufizime, sado të pakëndshme, por legjitime?

Sigurisht, kur vlerat bien ndesh, detyra e vështirë për të zgjedhur se çfarë duhet të mbrohet dhe çfarë të sakrifikohet duhet mbështetur në referenca konkrete ligjore dhe qeveritë nuk mund të bëjnë ashtu siç dëshirojnë. E Drejta Ndërkombëtare mbi të Drejtat e Njeriut synon saktësisht të sigurojë që të drejtat themelore të individëve respektohen ndaj veprimeve të shteteve dhe që sundimi i ligjit të mbështetet në çdo kohë. Megjithatë, sipas traktateve mbi të drejtat e njeriut, shtetet përfitojnë gjithashtu nga aftësia për t'i përshtatur detyrimet e tyre në shtresimin e nevojave shoqërore, ose rrethanave të jashtëzakonshme. Shtetet janë "të autorizuar" të kufizojnë disa të drejta dhe liri në emër të imperativave sociale, përkatësisht rendit publik, shëndetit, moralit dhe sigurisë kombëtare. Liria e lëvizjes dhe liria e tubimit janë shembuj tipikë të të drejtave të kufizueshme. Në të njëjtën kohë, ekzistojnë garanci specifike për të siguruar që kufizime të tilla të jenë në përputhje me të drejtat e njeriut. Kufizimet duhet të përcaktohen me ligjin e brendshëm, të jenë të domosdoshme në dritën e qëllimeve specifike legjitime, si dhe të jenë në raporte proporcionale. Reagimi në mënyrë efektive ndaj epidemisë aktuale për të ruajtur jetën është përgjegjësi kryesore e shtetit ndaj njerëzve të vet. Kështu, masat shtrënguese të miratuara për të kufizuar të drejtat, të cilat do të binin ndesh me qëllimin e eliminimit të rrezikut të virusit, nuk janë në vetvete të paligjshme. Megjithatë, ligjshmëria e tyre varet përfundimisht nga mënyra se si shteti i ushtron të drejtat e veta, për të kufizuar të drejtat e njeriut në praktikë.

Së pari, vetë shtetet duhet të veprojnë si aktorë përgjegjës brenda kufijve të ligjit, kur vendosin të kufizojnë disa të drejta dhe liri. Së dyti, mekanizmat e krijuar në nivel ndërkombëtar, siç është Këshilli i Evropës për të mbikëqyrur shmangiet e shteteve dhe të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut për të vendosur mbi to, duhet të punojnë në kohën e duhur dhe në mënyrë efektive për të siguruar që garancitë respektohen dhe prerogativat e shtetit nuk abuzohen. Diskrecioni i shteteve për t'iu përgjigjur urgjencave dhe pezulluar segmente të caktuara të të drejtave të njeriut, nuk duhet të shërbejë si pretekst për të ndjekur

qëllimet themelore jolegjitime, të tilla si kufizimi i lirisë së debatit politik dhe as shmangiet nuk duhet të miratohen pa ndonjë afat kohor.¹³³

Rregullat shtrënguese të karantinës së përgjithshme dhe universale u kanë dhënë mundësinë politikanëve dhe shtetarëve që të konceptojnë fuqi "juridike" të reja për pushtetin dhe deformimin e demokracisë liberale. Karantina tingëllon kështu si një tautologji e "shtetrrethimit ushtarak". Politikanët përgjithësisht në vokabularin e tyre të propagandës huazuan "terma militarë" duke folur për "armikun e padukshëm" por edhe "tradhtarët e dukshëm". Në të vërtetë përballja me pandeminë, nuk lidhet me asnjë doktrinë ushtarake, e mirëfilltë, është një krizë dhe emergjencë ekzistenciale, me rrezikshmëri të jashtëzakonshme.¹³⁴ Për udhëheqësit me mendje autoritare, kriza e koronavirusit ofroi një pretekst të përshtatshëm për të konsoliduar pushtetin. Zgjerimi i rrezikshëm i pushtetit autokratik mund të jetë një nga trashëgimitë më të qëndrueshme të pandemisë. Në kohë krize, shëndeti i njerëzve varet minimumi nga qasja e lirë në informacione të sakta në kohë.

Amnesty International USA, në një telekonferencë të organizuar me personalitete të të drejtave të njeriut, theksoi se: Udhëheqësit globalë janë duke përdorur koronavirusin për të shkelur të drejtat e njeriut. Një emergjencë globale është miku më i mirë autoritar. Pandemia po gërryen të drejtat e njeriut. "Më shumë se 80 vende kanë deklaruar gjendje të jashtëzakonshme dhe ka raporte në rritje të abuzimeve të të drejtave të njeriut në të gjithë globin. Disa udhëheqës shtetesh janë duke përfitur nga virusi për të goditur civilët në mënyra që nuk ishin parë, para Covid-19." - Thekson Joanne Lin, drejtori kombëtar i AIUSA për avokatinë dhe çështjet e qeverisë. Organizata gjithashtu ngriti shqetësime në lidhje me qeveritë që janë përpjekur të mos jenë transparente ndaj informacioneve rreth virusit. Për shumë shtete të botës që ende kanë probleme me luftën, trazirat civile, krizën e migracionit dhe katastrofat e tjera, pandemia Covid-19 shton edhe një shtresë tjetër urgjence, për të cilën udhëheqësit mund të mos jenë të gatshëm, ose të paaftë të përgjigjen.¹³⁵

Qeveria kineze injoroi realitetin. Mosrespektimi i paralajmërimeve të mjekëve të tyre i dha Covid-19 një fillim shkatërrimtar tre-javor, ndërsa miliona udhëtarë hynë e dolën nga Wuhan dhe virusi u përhap në Kinë dhe në mbarë botën. Qeveria kineze po i vendos qëllimet e saj politike mbi shëndetin publik dhe nuk lejon verifikim të pavarur. Në Tajlandë, Kamboxhia, Venezuelë, Bangladesh dhe Turqi, qeveritë kanë ndaluar gazetarët, aktivistët e opozitës, punonjësit e kujdesit shëndetësor dhe këdo tjetër që guxon të kritikojë përgjigjen zyrtare ndaj koronavirusit. Presidenti i Egjiptit, Abdel Fattah el-Sisi, minimizoi me javë kërcënimin e koronavirusit, me sa duket për të shmangur dëmtimin e industrisë turistike të Egjiptit. Presidenti amerikan Donald Trump fillimisht e quajti koronavirusin një "mashttrim".¹³⁶

Disa drejtues e shohin koronavirusin si një mundësi jo vetëm për të censuruar kritikën, por edhe për të minuar kontrollet dhe ekuilibrat në fuqinë e tyre. Ashtu si "lufta kundër terrorizmit" u përdor për të justifikuar disa kufizime afatgjata të lirive civile, po ashtu edhe lufta kundër koronavirusit po kërcënon me dëmtime afatgjatë të sundimit demokratik. Kryeministri hungarez Viktor Orbán përdori shumicën parlamentare të partisë së tij për të siguruar një gjendje të jashtëzakonshme, që i mundëson atij të sundojë me dekret dhe të burgosë, deri në pesë vjet, çdo gazetar që shpërndan lajme që konsiderohen "false".¹³⁷

¹³³ Altea Rossi, Junior Programme Officer at the GCSP, Covid-19: the "fine balance" under human rights law, 17 april 2020, <https://www.gcsp.ch/global-insights/covid-19-fine-balance-under-human-rights-law>

¹³⁴ Moikom Zeqo, <http://www.gazetadita.al/moikom-zeqo-virusi-vaksina-dhe-nje-debat-trondites/>, 15 maj 2020.

¹³⁵ Devon Haynie, Assistant Managing Editor, April 30, 2020, <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-04-30/amnesty-international-warns-of-human-rights-abuses-tied-to-covid-19>

¹³⁶ Kenneth Roth, Executive Director, How Authoritarians Are Exploiting the COVID-19 Crisis to Grab Power, Published in The New York Review of Books, April 3, <https://www.hrw.org/news/2020/04/03/how-authoritarians-are-exploiting-covid-19-crisis-grab-poer>

¹³⁷ Nick Thorpe, BBC News, Budapest, Coronavirus: Hungary government gets sweeping powers, 30 mart 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52095500>

Disa qeveri po marrin frymë lehtësisht, për arsye se koronavirusi është një arsye e përshtatshme për të kufizuar demonstratat politike. Qeveria ruse ka ndaluar madje edhe protestat me një person të vetëm. Qeveri të tjera janë duke përdorur koronavirusin për të intensifikuar mbikëqyrjen dixhitale. Kina ka thelluar dhe zgjeruar mbikëqyrjen, për të identifikuar disa nga një milion muslimanë uigur dhe të tjerë turq, me qëllim ndalimin dhe indoktrinimin e detyruar.¹³⁸ Koreja e Jugut ka transmetuar informacione të hollësishme dhe investigative në lidhje me lëvizjet e njerëzve dhe kontaktet e tyre. Qeveria e Izraelit ka cituar koronavirusin për të autorizuar agjencinë e saj të brendshme të sigurisë, Shin Bet, për të përdorur sasi të mëdha të të dhënave për përcaktimin e vendndodhjes nga celularët e izraelitëve të zakonshëm.¹³⁹ Në Moskë, qeveria ruse po instalon një nga sistemet më të mëdha të kamerave të mbikëqyrjes në botë, të pajisura me teknologji të njohjes së fytyrës.¹⁴⁰

Mund të jetë e vështirë të futet xhindi i mbikëqyrjes përsëri në shishe, edhe pasi kriza të zbehet. E Drejta Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut lejon kufizime mbi lirinë në raste emergjencash kombëtare, që janë të nevojshme dhe proporcionale. Por opinioni publik duhet të jetë i kujdesshëm ndaj liderëve që shfrytëzojnë këtë krizë për t'i shërbyer qëllimeve të tyre politike. Ata po rrezikojnë si demokracinë, ashtu edhe shëndetin e popujve të tyre.

Moikom Zeqo, në një shkrim të tij,¹⁴¹ ndër të tjera, i refeohet shkrimtarit të çmimit Nobel Mario Vargas Llosa, i cili në prill 2020, inicioi një manifest kundër shfrytëzimit të pandemisë, për të vendosur autokracinë. Thelbi i manifestit është që pandemia mos të jetë një pretekst për autoritarizëm. Po ashtu, theksohet se kufizime për lirinë dhe mbyllja e punës nga shumë qeveri ka sjellë jo vetëm pamundësi të prodhimit, por edhe manipulim të informacioneve.

“Covid-19a ka shkaktuar një infeksion të madh dhe vdekje në të gjithë botën. Shumë qeveri kanë marrë masa që kufizojnë pafundësisht liritë dhe të drejtat themelore. Në vend të disa kufizimeve të arsyeshme për lirinë, mbyllja me përjashtime minimale, pamundësia e punës dhe prodhimit dhe manipulimi i informacionit mbizotëron në disa vende. Në të dy anët e Atlantikut, etatizmi, ndërhyrja dhe populizmi janë ringjallur me një impuls që sugjeron një ndryshim të modelit larg demokracisë liberale dhe ekonomisë së tregut. Ne duam të shprehemi me energji se kjo krizë nuk duhet të përballet duke sakrifikuar të drejtat dhe liritë që kushtojnë shtrenjtë për tu arritur. Ne hedhim poshtë dilemën e rreme që këto rrethana na detyrojnë të zgjedhim midis autoritarizmit dhe pasigurisë.”¹⁴²

Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së, António Guterres, ndër të tjera thekson: Pandemia e Covid-19 është një emergjencë e shëndetit publik, por është shumë më tepër. Ajo është një krizë ekonomike, sociale dhe njerëzore, që po shndërrohet shpejt në një krizë të të drejtave të njeriut. Njerëzit dhe të drejtat e tyre duhet të jenë front dhe qendër. Virusi nuk diskriminon, por diskriminon ndikimet e tij. Efektet disproporcionale në disa komunitete, rritja e gjuhës së urrejtjes, shënjestrimi i grupeve të cënueshme dhe rreziqet e përgjigjeve të sigurisë nga duart e mëdha minojnë përgjigjen shëndetësore. Në sfondin e rritjes së etno-nacionalizmit, populizmit, autoritarizmit dhe një reagim kundër të drejtave të njeriut në disa vende, kriza mund të sigurojë një pretekst për të miratuar masa shtypëse për qëllime që nuk kanë lidhje me pandeminë. Kërcënimi është virusi, jo njerëzit. Ne duhet të sigurojmë që çdo masë urgjente të jetë ligjore,

¹³⁸ Vaishnavi Chaudhry, The impact of COVID-19 on Uighur Muslims: An Ignored Crisis, april 23th 2020, <https://blogs.lse.ac.uk/humanrights/2020/04/23/the-impact-of-covid-19-on-uighur-muslims-an-ignored-crisis/>

¹³⁹ Kenneth Roth, Executive Director, How Authoritarians Are Exploiting the COVID-19 Crisis to Grab Power, Published in The New York Review of Books, April 3

<https://www.hrw.org/news/2020/04/03/how-authoritarians-are-exploiting-covid-19-crisis-grab-power>

¹⁴⁰ Sofia Svensson, Russia: AI and hi-tech surveillance to fight the Covid-19 epidemic amidst fears of rights violations, 30 mart 2020, <https://observatoryih.org/news/russia-ai-and-hi-tech-surveillance-to-fight-the-covid-19-epidemic-amidst-fears-of-rights-violations/>

¹⁴¹ Moikom Zeqo, <http://www.gazetadita.al/moikom-zeqo-virusi-vaksina-dhe-nje-debat-trondites/>, 15 maj 2020.

¹⁴² <http://www.pp.es/actualidad-noticia/fundacion-internacional-libertad-encabezado-por-mario-vargas-llosa-ha-redactado>

proporcionale, e nevojshme dhe jo-diskriminuese, të ketë një fokus dhe kohëzgjatje specifike dhe të ndërmarrë qasjen më pak ndërhyrëse të mundshme për të mbrojtur shëndetin publik.¹⁴³ Ajo që po vihet re, gjatë kësaj pandemie është dhe parapëlqimi i terminologjisë militare në përkufizimin e saj. Kornizimi i pandemisë si një luftë, me beteja dhe sakrifica, dërgon mesazhe të gabuara, provokon emocione të panevojshme dhe rrit nivelin e ankthit dhe panikut tek opinioni publik dhe veçanërisht te të prekurit nga ky virus. Gjuha emocionuese e luftës është vërejtur të udhëheqës shtetesh e qeverish, politikanë, komentues, këshilltarë etj, të cilët e përshkruajnë situatën si një luftë. Spitalet përcaktohen si zona të luftës, virusi si armik, numri i pacientëve bëhet fushë beteje, mjekët e infermierët janë trupa të vijës së përparuar që meritojnë medalje.

Në vendin tonë, zonat ku nuk munda "të depërtojë apo u mposht armiku" u quajtën zona jeshile dhe zonat ku "lufta vazhdon" quhen zona të kuqe. Shpenzimet, që akordon qeveria, për bizneset e goditura dhe të falimentuara quhen "paga të luftës". Për më tepër u arrit deri në nxjerrjen në rrugë të mjeteve të blinduara.

Pse përdoret kjo terminologji? Një arsye është të fitohet bashkëpunim në shkallë të gjerë nga publiku, për të siguruar që ai ka kujdesin e duhur dhe është i frikësuar siç duhet nga kërcënimi i virusit. Vetë autoritetet ishin të frikësuar se përshkallëzimi i pandemisë mund të arrinte në ato përmasa, që të kolapsonte jo vetëm sistemin shëndetësor të vendit, por edhe të gjithë vendin. Një arsye tjetër është të sigurohet pranimi nga publiku i ndryshimeve ligjore për efekt të kësaj situate, sa më shpejt që të jetë e mundur. Një arsye tjetër janë qëndrimet autoritare dhe paternaliste të liderëve të ndryshëm.

Presidenti gjerman Frank-Walter Steinmeier, në një deklaratë të tij në lidhje me situatën e pandemisë, kundërshtoi pikpamjet e disa udhëheqësve të tjerë, duke thënë se pandemia nuk është një luftë. "Jo, kjo pandemi nuk është një luftë. Kombet nuk janë kundër kombeve të tjerë dhe as ushtarët kundër ushtarëve të tjerë. Ishte një provë e njerëzimit."¹⁴⁴

Komunikimi me terminologji militare dhe marrja e masave jo në raportet e duhura proporcionale, në dukje rrit sigurinë, por në fakt dëmton të drejtat e njeriut. Një shembull domethënës për këtë është dhe përqëndrimi i vëmendjes te koronavirusi, duke neglizhuar nevojat e tjera shëndetësore të njerëzve.

Kjo pandemi parashtron nevojën e rivlerësimit të konceptit të sigurisë njerëzore, të rivlerësimit të kërcënimeve për mbijetesën tonë dhe të përdorimit me efikasitet të burimeve njerëzore e të buxheteve të sigurisë. Aktualisht është ende shpejt për të analizuar shkaqet, problematikat, rezultatet, arritjet, dështimet, pasojat e kësaj pandemie, si dhe për të nxjerrë mësim nga këto. Ajo që mund të thuhet paraprakisht është se në vendin tonë po përballohet me sukses, për arsye të masave paraprake të marra nga autoritetet, kujdesit të popullsisë, masave afatgjata të imunizimit, përkushtimit të profesionistëve etj.

Gjatë kësaj pandemie, ajo që lehtësisht mund të vërtetohet, është se shtresat më të rrezikuara janë shtresat e varfra, me probleme ekonomike dhe sociale. Ky është një problem jo vetëm në vendin tonë, por edhe në vende të zhvilluara.

Zyrtarët në Michigan, SHBA, nxorren statistika që tregojnë se njerëzit me ngjyrë përbëjnë 40% të vdekjeve nga Covid-19, përkundër faktit se vetëm 14% e popullsisë së këtij shteti është me ngjyrë. Në nivel global, komunitetet e goditura më shumë nga pandemia janë ato komunitete që janë më të diskriminuara dhe me fuqi më të vogla politike. Ndikimet e virusit zbulojnë gjithashtu pabarazitë e thella në pagat, punën, aksesin e kujdesit shëndetësor dhe një sërë mbrojtjesh sociale.¹⁴⁵

¹⁴³ António Guterres, Secretary-General of the United Nations, We are all in this Together: Human Rights and COVID-19 Response and Recovery, 23 April 2020, <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/we-are-all-together-human-rights-and-covid-19-response-and>

¹⁴⁴ Coronavirus pandemic 'test of our humanity,' German president says, <https://www.euronews.com/2020/04/11/coronavirus-pandemic-test-of-our-humanity-german-president-says>

¹⁴⁵ JoAnn Kamuf Ward, The Human Rights Lesson from Covid-19, April 9, 2020

Ndër kategoritë më të rrezikuara në vendin tonë kanë qenë punonjësit e sistemit fason dhe të call centër, të cilat konsiderohen si sisteme me kushte jo të mira pune dhe paga të ulta. Zgjidhjet që shumë njerëz i konsiderojnë si të mirëqena, si qëndrimi në shtëpi, distanca sociale, larja e duarve etj, janë të pamundura për individët që duhet të vazhdojnë të punojnë, për ata që nuk kanë strehë dhe individë që nuk kanë ujë dhe kanalizime.

Siguria shëndetësore

Siguria shëndetësore, si një nga shtatë përbërësit e sigurisë njerëzore, synon garantimin e një mbrojtje të pranueshme nga sëmundjet e ndryshme apo nga një jetë e pashëndetshme. Sigurinë shëndetësore e kërcënojnë kushtet jo të mira shëndetësore të një vendi të caktuar dhe të fqinjëve të tij, rritja e komunikimit të individëve, shfaqja dhe rishfaqja e sëmundjeve të transmentueshme, situatat ekstreme të fatkeqësive natyrore dhe teknologjike, dhuna sociale, kujdesi i pakët social për shëndetin e njeriut etj.

Siguria shëndetësore synon të garantojë një minimum të domosdoshëm mbrojtjeje nga sëmundjet, veçanërisht nga ato infektive, epidemike dhe të kushteve të këqia të jetesës. Institucionet shtetërore kanë përgjegjësi për të garantuar trajtim mjekësor sipas nevojës. Injorimi, ose refuzimi i këtij shërbimi, qoftë edhe ndaj një qytetari të vetëm, mund të jetë me pasoja fatale edhe për sigurinë kombëtare.

Siguria në kujdesin shëndetësor është të reduktosh riskun e dëmit të pa nevojshëm në nivelin minimal të pranueshëm. Siguria është konsideruar prioritare në kujdesin shëndetësor.¹⁴⁶ Kjo siguri synon garantimin e mbrojtjes së domosdoshme ndaj sëmundjeve dhe mënyrës jo të shëndetshme të jetesës dhe ushqimit. Në vendet në zhvillim, shkaqet kryesore të vdekjeve janë sëmundjet infektive dhe ato prej parazitëve. Ato vrasin afro 17 milion njerëz në vit. Në vendet e zhvilluara vrasësit kryesorë janë sëmundjet e zemrës dhe të sistemit të qarkullimit të gjakut, që vrasin afro 5.5 milion njerëz në vit.¹⁴⁷

Sipas OBSH-së, në raportin e saj të datës 29 maj 2020, në nivel botëror, ka pasur 5,657,529 raste të konfirmuara të Covid-19 dhe 356,254 vdekje. Në Shqipëri, deri më 29 maj 2020, ka pasur 1,076 raste të konfirmuara të Covid-19 me 33 vdekje.¹⁴⁸

Në Nenin 55 të Kushtetutës së RSH thuhet:

Shtetasit gëzojnë në mënyrë të barabartë të drejtën për kujdes shëndetësor nga shteti.

Kushdo ka të drejtë për sigurim shëndetësor sipas procedurës së caktuar me ligj.

Sipas të dhënave të INSTAT, popullsia e Shqipërisë në 1 janar 2020 rezulton 2.845.955 banorë duke pësuar një rënie me 0,6 %, krahasuar me 1 janar 2019. Numri i lindjeve për tremujorin e parë 2020 është 6.126, duke shënuar një rënie me 2,1 %, krahasuar me tremujorin e parë 2019.

Numri i vdekjeve për tremujorin e parë 2020 rezulton 6.115, duke shënuar një rënie prej 3,9 %, krahasuar me tremujorin e parë 2019.¹⁴⁹

Sistemi shëndetësor në vendin tonë edhe në situatë normale e ka të vështirë të përmbushë misionin e vet. Kjo, kryesisht për arsye të mungesës së burimeve njerëzore, pajisjeve dhe fondeve në dispozicion. Vendi ynë ka numrin më të ulët të mjekëve në rajon. Shqipëria aktualisht ka 1.2

<https://www.justsecurity.org/69602/the-human-rights-lessons-from-covid-19-equality-requires-economic-and-social-rights-protections/>

¹⁴⁶ <http://qkcsaish.gov.al/siguria-te-drejtat-e-pacientit/c-eshte-siguria>

¹⁴⁷ WHO, https://www.who.int/gho/mortality_burden_disease/causes_death/top_10/en/

¹⁴⁸ WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, Data last updated: 2020/5/29, 9:26am CEST, <https://covid19.who.int/>

¹⁴⁹ <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/publikimet/2020/popullsia-e-shqip%C3%ABris%C3%AB-n%C3%AB-1-janar-2020/>

mjekë për 1000 banorë. Bosnja - 1.8, Mali i Zi - 2.3, Maqedonia e Veriut – 2.8, Serbia – 3.1, Greqia 4.6¹⁵⁰

Sipas statistikave aktuale të Ministrisë së Shëndetësisë, lidhur me aktivitetin e institucioneve parësore dhe atyre spitalore në vitet 1993-2011, rezulton se në vendin tonë janë 44 spitale, me 8392 shtretër, ku mbi 240 mijë pacientë hospitalizohen në vit.

Për vitin 2018, numri i shtrimeve për të gjithë spitalet ishte 296.183 pacientë, nga të cilat 109.150 pacientë në spitalet rajonale, 147.181 për spitalet universitare dhe 39.552 për spitalet bashkiake.¹⁵¹ Në situatë normale, diagnozat kryesore të shtrimeve në spital janë ato të ndërlikimeve të lindjes me mbi 16 mijë pacientë për 100 mijë banorë në vit, të aparatit të frymëmarrjes me mbi 14 mijë pacientë për 100 mijë banorë, të aparatit të tretjes me mbi 13 mijë pacientë për 100 mijë banorë etj.¹⁵²

Siç u bë e ditur nga Task Forca e Ministrisë së Shëndetësisë, për epideminë e Covid-19 u morrën masa, duke vënë në dispozicion 740 shtretër. Në dispozicion të të prekurve nga Covid-19, në vendin tonë kishte 230 pajisje intubimi, nga të cilat 150 të sistemit shëndetësor publik dhe 80 të atij privat. Pajisjet e intubimit janë në raportin 1 me 20 mijë banorë, nga 1 me 12 mijë që kishte Italia dhe 1 me 3500 që kishte Gjermania. Në dispozicion të përballimit të Covid-19, në vendin tonë u vunë në dispozicion 400 milion lekë, ndërsa Kosova vuri në dispozicion 10 milion euro. Përballimi i situatave emergjente

Ligji Nr 45/2019, *Për Mbrojtjen Civile* përcakton se “Fatkeqësi natyrore” janë fatkeqësitë që shkaktohen nga dukuri natyrore ekstreme, që lidhen me tërmetet, përmbytjet dhe vërshimet e ujit, temperaturat ekstreme dhe të tejzgjatura, rrëshqitjet arkitektonike, ortekët, erërat e forta në tokë dhe në det, zjarret masive në pyje, sëmundjet infektive masive dhe dukuri të tjera që ndikojnë në jetën e njerëzve, gjënë e gjallë, pronën, trashëgiminë kulturore dhe mjedisin. Ligji, në nenin 22, përcakton se: Ministrinë dhe institucionet qendrore... b) planifikojnë buxhet vjetor për zvogëlimin e riskut nga fatkeqësitë dhe mbrojtjen civile, sipas fushës së përgjegjësisë së tyre shtetërore. Për ministrinë përgjegjëse për mbrojtjen civile, mbrojtjen, punët e brendshme, transportin, infrastrukturën, bujqësinë, shëndetësinë, energjetikën, arsimin, mjedisin dhe kulturën, planifikimi buxhetor duhet të jetë nga 2 % deri në 4 % e totalit të buxhetit vjetor;¹⁵³ Shqipëria renditet si një nga vendet me pasojat më të mëdha ekonomike në shkallë botërore, të shkaktuara nga një shumëllojshmëri fatkeqësish natyrore. Humbjet mesatare vjetore të saj llogariten në rreth 2.5% të Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB).¹⁵⁴ (Tërmeti i datës 26 nëntor 2019, i cili shkaktoi 51 viktima, la një dëm prej 985 milionë euro¹⁵⁵)

Rreziqet nga fatkeqësitë natyrore për Shqipërinë janë: gjeologjike, hidrometeorologjike, bio-fizike (epidemi, zjarre në pyje) dhe ato të shkaktuara nga njeriu.¹⁵⁶ Raporti Botëror i Riskut, i Komisionit Europian për vitin 2020 e rendit Shqipërinë si vendin më të rrezikuar në Europë nga fatkeqësitë natyrore, me një normë të riskut prej 9.93%. Shqipëria rrezikon të preket nga fatkeqësitë natyrore më shumë se çdo vend tjetër në kontinent.¹⁵⁷

Konkluzione

Gjatë kohës së pandemisë Covid-19, u dallua qartë se njerëzit kërkojnë të jetojnë të lirë, të gëzojnë të drejtat që u takojnë, qoftë edhe duke rrezikuar nga siguria e tyre. ” If you want total

¹⁵⁰ https://www.who.int/gho/health_workforce/physicians_density/en/

¹⁵¹ <https://www.fsdks.com.al/>

¹⁵² <https://shendetesia.gov.al/dokumenta-statistikor-per-shendetesine/>

¹⁵³ <https://www.parlament.al/Files/Akte/20190724173027ligj%20nr.%2045,%20dt.%2018.7.2019.pdf>

¹⁵⁴ F. Duro, Menaxhimi i emergjencave civile në Shqipëri, IDM,

<http://idmalbania.org/ep-content/uploads/2015/03/Menaxhimi-i-Emergjencave-Civile-ne-Shqiperi.pdf>

¹⁵⁵ Zyrtare, qeveria, Bledi Cuci: Dëmi nga tërmeti i 26 nëntorit është 985 milionë euro, <https://shqiptarja.com/lajm/zyrtare-qeveria-zbulon-shumen-nga-termeti-i-26-nentorit-demi>

¹⁵⁶ <https://www.geo.edu.al/durres/risk.pdf>

¹⁵⁷ Albania Post-Disaster Needs Assessment Volume ... – ReliefWeb, [reliefweb.int > report > albania-post-di](https://reliefweb.int/report/albania-post-di).

security, go to prison. There you're fed, clothed, given medical care and so on. The only thing lacking... is freedom."¹⁵⁸

Është detyra e autoriteteve të respektojnë lirinë e njeriut edhe në situata emergjente, apo fatkeqësisht të ndryshme dhe të mos fshehin mangësitë, duke marrë masa, të cilat në të mirë të sigurisë, çenojnë lirinë e njeriut.

Reagimi në mënyrë efektive ndaj epidemisë aktuale për të ruajtur jetën është një përgjegjësi kryesore e shtetit ndaj njerëzve të vet. Kështu, masat shtrënguese të miratuara për të kufizuar të drejtat, të cilat do të binin ndesh me qëllimin e eliminimit të rrezikut të virusit, nuk janë në vetvete të paligjshme. Megjithatë, ligjshmëria e tyre varet përfundimisht nga mënyra se si shteti i ushtron të drejtat e veta, i cili duhet të veprojë si aktor përgjegjës brenda kufijve të ligjit, kur vendos të kufizojë disa të drejta dhe liri. Rregullat shtrënguese në një situatë emergjente nuk duhet t'u japin mundësinë politikanëve dhe shtetarëve që të konceptojnë fuqi "juridike" të reja për pushtetin dhe deformimin e demokracisë liberale.

Për mënyrën se si shteti mbron qytetarët e vet nga rreziqet dhe kërcënimet, ai jo vetëm që duhet të ketë përgjegjësinë ligjore për të dhënë llogari para qytetarëve të vet, por edhe duhet të përmirësojë kulturën e transparencës dhe të llogaridhënies të të gjithë shoqërisë. E rëndësishme në këtë drejtim është përmirësimi i kulturës së qytetarëve të thjeshtë, të profesionistëve dhe vendimmarrësve, në mbajtjen e qëndrimeve dhe marrjen e vendimeve për situata të ndryshme kur vihet në diskutim siguria, se prirja është që në qendër duhet të vendoset siguria e njeriut, pa neglizhuar në asnjë rast liritë e tij themelore. Shteti duhet ta konsiderojë veten si instrument në shërbim të popullit të tij.

Është detyrë e shtetit të analizojë, të vlerësojë dhe të konsiderojë si kërcënime serioze për sigurinë e tij: varfërinë, degradimin e mjedisit dhe sëmundjet infektive, duke investuar për to me burime efikase njerëzore dhe financiare.

Në kuadrin e shfaqjes së problematikave të reja, shpesh të panjohura dhe të paparashikuara, është e nevojshme të bëhen përpjekje të vazhdueshme për ridimensionimin e problemeve të sigurisë, sidomos për specifikime lidhur me: Cilat vlera të mbrohen? Nga cilat kërcënime? Mbi çfarë qëllimi? Me çfarë kostoje?

Pandemia e Covid -19 shkaktoi kaos dhe kolaps edhe në vende të zhvilluara, me ekonomi të fuqishme dhe sistem shëndetësor të përparuar. Është ende shpejt të bëhen analiza, studime dhe vlerësime përfundimtare lidhur me këtë fatkeqësi globale. Diskutohet për një valë të dytë apo të tretë të pandemisë. Sëmundje të tjera infektive mund të kërcënojnë njerëzimin. Përvoja dhe mësimet e nxjerra nga kjo pandemi duhet të shërbejnë që një situatë e tillë potenciale në të ardhmen të jetë sa më pak emergjente. E rëndësishme për këtë, ndër të tjera, është vlerësimi dhe respektimi i komuniteteve të profesionistëve.

Bibliografia

- A More Secure World, www.un.org/en/.../pdf/.../hlp_more_secure_world.pdf
- Albania Post-Disaster Needs Assessment Volume ... – ReliefWeb, [reliefweb.int > report > albania-post-di](http://reliefweb.int/report/albania-post-di).
- Altea Rossi, Junior Programme Officer at the GCSP, Covid-19: the "fine balance" under human rights law, 17 april 2020, <https://www.gcsp.ch/global-insights/covid-19-fine-balance-under-human-rights-law>
- Ambrosetti David, "Human Security as Political Resource, [www.easaonline.org > networks > aig > members](http://www.easaonline.org/networks)

¹⁵⁸ During a 1949 speech, President Dwight D. Eisenhower asserted the concept that Americans should not trade liberty for security. <https://eisenhowersleadership.com/2012/07/15/eisenhowers-common-sense-leadership-on-national-security-and-the-economy/>

- Anasstasov, Angel, "Are nuclear weapons illegal? The role of public international law and the International Court of Justice", in 15 Journal of Conflict and Security Law 65, Spring 2010, p. 71.
- António Guterres, Secretary-General of the United Nations, We are all in this Together: Human Rights and COVID-19 Response and Recovery, 23 April 2020, <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/we-are-all-together-human-rights-and-covid-19-response-and>
- Barack Obama, Remarks at the Acceptance of the Noble Peace Prize, 10 December 2009, Oslo, Norway, [www.whitehouse.gov/.../remarks-president-acceptance](http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2009/12/10/obamas-remarks-at-the-nobel-peace-prize-acceptance-ceremony)
- Bertland G. Ramcharan, Human Rights *and* Human Security, www.unocha.org/humansecurity/chs/activities
- Devon Haynie, Assistant Managing Editor, April 30, 2020, <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-04-30/amnesty-international-warns-of-human-rights-abuses-tied-to-covid-19>
- F. Duro, Menaxhimi i emergjencave civile në Shqipëri, IDM, <http://idmalbania.org/wp-content/uploads/2015/03/Menaxhimi-i-Emergjencave-Civile-ne-Shqiperi.pdf>
- German president says, Coronavirus pandemic 'test of our humanity, <https://www.euronews.com/2020/04/11/coronavirus-pandemic-test-of-our-humanity-german-president-says>
- <http://qkcsaish.gov.al/siguria-te-drejtat-e-pacientit/c-eshte-siguria>
- <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/publikimet/2020/popullsia-e-shqip%C3%ABris%C3%AB-n%C3%AB-1-janar-2020/>
- <http://www.pp.es/actualidad-noticia/fundacion-internacional-libertad-encabezado-por-mario-vargas-llosa-ha-redactado>
- <https://shendetesia.gov.al/dokumenta-statistikor-per-shendetesine/>
- <https://www.fsdksh.com.al/>
- <https://www.geo.edu.al/durres/risk.pdf>
- <https://www.parlament.al/Files/Akte/20190724173027ligj%20nr.%2045,%20dt.%2018.7.2019.pdf>
- https://www.who.int/gho/health_workforce/physicians_density/en/
- Human Security Report 2005. War and Peace in the 21st Century, Human Security Centre, University of British Columbia, Canada, Oxford University Press, 2005, p. VIII.
- President Dwight D. Eisenhower asserted the concept that Americans should not trade liberty for security. <https://eisenhowersleadership.com/2012/07/15/eisenhowers-common-sense-leadership-on-national-security-and-the-economy/>
- JoAnn Kamuf Ward, The Human Rights Lesson from Covid-19, April 9, 2020, <https://www.justsecurity.org/69602/the-human-rights-lessons-from-covid-19-equality-requires-economic-and-social-rights-protections/>
- Kenneth Roth, Executive Director, How Authoritarians Are Exploiting the COVID-19 Crisis to Grab Power, Published in The New York Review of Books, April 3, <https://www.hrw.org/news/2020/04/03/how-authoritarians-are-exploiting-covid-19-crisis-grab-power>
- Moikom Zeqo, <http://www.gazetadita.al/moikom-zeqo-virusi-vaksina-dhe-nje-debat-trondites/>, 15 maj 2020.
- Nick Thorpe, BBC News, Budapest, Coronavirus: Hungary government gets sweeping powers, 30 mart 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52095500>

- Our Global Neighborhood, The Report of the Commission on Global Governance, Chapter 3
- Sofia Svensson, Russia: AI and hi-tech surveillance to fight the Covid-19 epidemic amidst fears of rights violations, 30 mart 2020, <https://observatoryih.org/news/russia-ai-and-hi-tech-surveillance-to-fight-the-covid-19-epidemic-amidst-fears-of-rights-violations/>
- Vaishnavi Chaudhry, The impact of COVID-19 on Uighur Muslims: An Ignored Crisis, april 23th 2020, <https://blogs.lse.ac.uk/humanrights/2020/04/23/the-impact-of-covid-19-on-uighur-muslims-an-ignored-crisis/>
- WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, Data last updated: 2020/5/29, 9:26am CEST, <https://covid19.who.int/>
- WHO, https://www.who.int/gho/mortality_burden_disease/causes_death/top_10/en/
- Zyrtare, qeveria, Bledi Cuci: Dëmi nga tërmeti i 26 nëntorit është 985 milionë euro, <https://shqiptarja.com/lajm/zyrtare-qeveria-zbulon-shumen-nga-termeti-i-26-nentorit-demi>

PANDEMIA KORONA DHE NEVOJA PËR NJË QEVERISJE GLOBALE FUNKSIONALE

Dr. Xhuljeta Krasta
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
xhuljeta.krasta@umsh.edu.al

Abstrakt

Pandemia e koronavirusit është një tjetër rast që tregon limitet e bashkëpunimit ndërkombëtar në trajtimin e sfidave globale. Pandemia e koronavirusit është një kërcënim global, por nuk ka një përgjigje koherente globale. Multilateralizmi është gjithmonë në prag të krizës, pasi mbështetet në bashkëpunim vullnetar. Një rimendim a rishikim radikal është i nevojshëm. Ajo që ndoshta botës i mungon më shumë është një motor efektiv për ndryshime politike që ndihmon në kapërcimin e dekadave të ngërçit. Na nevojitet të ndërtojmë një rrugë institucionale që të çon në një botë paqësore, të drejtë dhe të qëndrueshme. Një reformë dhe forcimi i Kombeve të Bashkuara, OKB-së dhe i sistemit të qeverisjes globale tani duhet të vihen në axhendë. Një Asamble Parlamentare e OKB-së nuk përfaqëson vetëm një hap të parë drejt një parlamenti global, ai do të sigurojë një shtresë të rëndësishme të përgjegjësisë në çështjet globale dhe mund të vepronte si një motor për ndryshim.

"Qeverisja globale" është bërë gjithnjë e më shumë mendim praktik brenda sferës politiko-ekonomike në kontekstin e predikimit për përgjegjshmëri dhe transparencë. Sidoqoftë, ekziston një hapësirë gri që shtrihet pyetjen se për çfarë kërkohet qëllimi përfundimtar i një koherence të tillë dhe kujt kërkohet t'i shërbejë. Ky punim do të gjurmohet në mënyrë përshkruuese nevojën për Qeverisje Globale në botën e sotme, ndërsa numëron sfidat dhe kritikën e saj përkatëse.

Fjalë Kyçe : Pandemi, Koronavirusi, Parlament Global, Qeverisje Globale, OKB, Bashkëpunim Ndërkombëtar, Diplomaci Moderne.

Abstract

The coronavirus pandemic is yet another case that demonstrates the limits of international collaboration in dealing with global challenges. The coronavirus pandemic is a global threat but there is no coherent global response. Multilateralism may be in a crisis, but going back to the old normal is not enough. Multilateralism is always on the brink of crisis, as it relies on voluntary collaboration. Radical rethinking is necessary. What the world is perhaps missing most is an effective engine for political change that helps overcome decades of impasse. We need to build an institutional path that leads to a peaceful, just and sustainable world. A reform and strengthening of the UN and the system of global governance should now be put on the agenda. A UN Parliamentary Assembly does not only represent a first step towards a global parliament, it would provide an important layer of accountability in global affairs and may act as an engine for change.

"Global governance" has increasingly become common sense within the political-economic sphere in the context of preaching for accountability and transparency. There is, however, a grey space that claims questions of what the end goal of such coherence is called for and who it seeks to serve. This paper shall descriptively delve into the need for Global Governance in today's world while enumerating its corresponding challenges and criticisms.

Keywords: Pandemic, Coronavirus, Global Parliament, Global Governance, UN, International Cooperation, Modern Diplomacy.

“Solidariteti ndërkombëtar nuk është një akt bamirësie, por është një veprim uniteti midis aleatëve që luftojnë në terrene të ndryshme drejt të njëjtit objektivi. Kryesorja e këtyre objektivave është të ndihmojnë zhvillimin e njerëzimit në nivelin më të lartë të mundshëm.”
- Samora Machel

Pandemia globale e koronavirusit sjell në vëmendje ndërgjegjësimin se të gjitha qeniet njerëzore në këtë planet janë të ndërlidhura dhe kanë një shtëpi të përbashkët. Një virus nuk njihet kufij. Në të njëjtën mënyrë gazi i serrave në atmosferë nuk njihet kufij. Ngrohja globale dhe kriza e klimës i prek të gjithë, përfshirë gjeneratat e ardhshme. Por për shumë njerëz kjo njohuri depërtuese është akoma shumë abstrakte. Pandemia, sidoqoftë, e bën ndërlidhjen globale të prekshme në nivel individual, në përvojën e përbashkët të izolimit dhe disfatës.

Kjo përvojë e përbashkët globale qëndron në kontrast të ashpër me praktikën e politikës ndërkombëtare. Pandemia e koronavirusit është një kërcënim global, por nuk ka një përgjigje koherente globale. Ekziston një mospërputhje në masë¹⁵⁹. Shkalla dhe ndikimi i sistemeve mjedisore, sociale, shëndetësore, ekonomike, financiare dhe teknologjike që duhen menaxhuar janë gjithnjë e më globale dhe të ndërlidhura, por instrumentet tona politike bazohen në komb-shtete të veçanta dhe në një “tas spaghetti” me qindra organizata dhe forume ndërqeveritare. Organizata e Kombeve të Bashkuara OKB dhe Organizata Botërore e Shëndetësisë OBSH nuk janë njësi të pavarura me autoritet të merren me çështje me shqetësim global. Ato janë instrumente të shteteve anëtare të tyre. Kur qeveritë nuk janë të gatshme ose nuk janë në gjendje të mbështesin veprimin e përbashkët, duart e tyre janë të lidhura.

Për dekada ka pasur një konsensus të gjerë se reforma institucionale është e nevojshme, veçanërisht në lidhje me përbërjen, vendimmarrjen dhe metodat e punës së Këshillit të Sigurimit të OKB-së. Por nuk ka marrëveshje për një model alternativ. Fakti që Këshilli deri më tani nuk ka qenë në gjendje të luajë një rol në përgjigjen pandemike është një goditje tjetër për rëndësinë dhe legjitimitetin e tij. Në të njëjtën kohë, Asambleja e Përgjithshme e OKB-së po përpiqet të mbetet e rëndësishme, mes ritualizimit dhe procedurave jashtëzakonisht shumë formale dhe rutinave që çojnë në rezoluta jo detyruese që shpesh nuk respektohen.

Edhe para shpërthimit të pandemisë u fol për një krizë multilateralizmi në funksion të tensioneve gjeopolitike, krizës së likuiditetit të OKB-së, tërheqjes së Shteteve të Bashkuara nga marrëveshja e Parisit për klimën dhe bojkotimin e saj nga organi i apelit të Organizatës Botërore të Tregtisë për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve. Pastaj në kulmin e pandemisë Presidenti Trump njoftoi se SHBA do të ndalojnë financimin e OBSH-së.

Multilateralizmi mund të jetë në krizë, por të kthehesh në normalen e vjetër nuk është e mjaftueshme. Multilateralizmi është gjithmonë në prag të krizës, pasi mbështetet në bashkëpunim vullnetar. Një rimendim a rishikim radikal është i nevojshëm. Një virus edhe më vdekjeprurës mund të shpërthejë, qoftë në mënyrë natyrale, qëllimisht ose rastësisht. Kriza e klimës nuk është kontrolluar. Kërcënimi i armëve bërthamore vazhdon. Ekziston një varg i gjatë rreziqesh globale dhe sfidash që kanë nevojë për vëmendje.

Dy vjet më parë, 82 përqind¹⁶⁰ e të anketuarve në një studim dhjetë-vendesh nëpër rajone të botës thanë që OKB duhet të reformohet për të adresuar më mirë sfidat globale të tanishme dhe të ardhshme. 69 përqind u pajtuan që një organizatë mbikombëtare të jetë në gjendje “të marrë vendime të imponueshme globale për të adresuar rreziqet globale”. Këto sentimente duhet të përkthehen në presion politik popullor. Institucioneve globale duhet t’u jepet fuqia e nevojshme për të menaxhuar kërcënimet globale dhe dhomat e përfaqësuesve të bashkësisë globale. Ato kanë nevojë për legjitimitet, autoritet dhe financim të pavarur.

¹⁵⁹ Scale Mismatches in Social-Ecological Systems: Causes, Consequences, and Solutions
<https://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art14/>

¹⁶⁰ Democracy without borders. Andrew McAllister, 27 Jul. 2018.

<https://www.democracywithoutborders.org/6017/survey-on-global-governance-finds-continued-support-for-supranational-decision-making/>

Janë sugjeruar shumë propozime të mundshme. Përmbledhje mund të gjenden në *Transformimin e Sistemit të Kombeve të Bashkuara të Joseph Schwartzberg*¹⁶¹ dhe librin *Qeverisja Globale dhe Shfaqja e Institucioneve Globale për Shekullin 21*¹⁶², botuar disa muaj më parë nga Augusto Lopez-Claros, Arthur Dahl dhe Maja Groff.

Qëllimi afatgjatë mund të përfshijë një traktat gjithëpërfshirës i reformuar, i negociuar në kuadrin e një konference për rishikimin e aktit themelues, që krijon një organizatë të re botërore dhe zëvendëson sistemin e sotëm të fragmentuar dhe të dobët të OKB-së. Një element i domosdoshëm i çdo organizate të tillë botërore do të ishte një parlament global për të përfaqësuar qytetarët e botës¹⁶³.

Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut njeh të drejtën e secilit që të marrë pjesë në punët publike, drejtpërdrejtë ose përmes përfaqësuesve të zgjedhur lirisht. Tani që punët publike janë globale, siç është administrimi i bashkësive globale, qytetarët duhet të kërkojnë të drejtën e tyre për demokraci globale.

Organet ndërqeveritare, ku përfaqësimi i qytetarëve është ndërmjetësuar përmes diplomatëve të karrierës të caktuar nga degët ekzekutive të shteteve anëtare, nuk kanë legjitimitet të mjaftueshëm demokratik për fuqi vendimmarrëse detyruese në mënyrë universale, madje edhe nëse kufizohen rreptësisht në çështje me shqetësim global.

Ato duhet të plotësohen nga një organ parlamentar, i përbërë nga përfaqësues të zgjedhur nga qytetarët, të cilët të jenë përgjegjës para zgjedhësve të tyre, dhe jo qeverive të tyre kombëtare. Rregullimi global nuk duhet t'u lihet vetëm diplomatëve, ekspertëve dhe teknokratëve. Duhet të ketë vlerësim politik, ndërmjetësim dhe përgjegjshmëri. Në veçanti, nevoja për taksimin global për të financuar institucionet globale nuk funksionon pa një parlament - asnjë taksim pa përfaqësim.

Ndarja e vendeve në një parlament global duhet të korrespondojë me madhësinë e popullsisë. Kjo na çon në një OKB të ardhshme që Václav Havel, presidenti i parë i Republikës Çeke, mbrojtë njëzet vjet më parë në Samitin e Mijëvjeçarit të KB¹⁶⁴: ai që bazohet në një sistem dydhomësh me një asamble të përfaqësuesve të shteteve anëtare dhe një tjetër të zgjedhur nga qytetarët e botës.

Hapat e parë janë të mundshëm tani, duke pasur parasysh vullnetin politik. Duke përdorur autoritetin e saj për të krijuar organe ndihmëse, Asambleja e Përgjithshme e OKB-së mund të krijojë një Asamble Parlamentare të KB që ka të drejta informacioni, mbikëqyrjeje dhe pjesëmarrjeje, pa pasur nevojë për reformën e Kartës ose miratimin e Këshillit të Sigurimit. Në vend të zgjedhjeve të drejtpërdrejta, kjo asamble, si një hap i parë pragmatik, mund të përbëhet nga parlamentarë kombëtarë, përfshirë anëtarët e opozitës, ku ka një të tillë.

Sekretari i Përgjithshëm i OKB, Antonio Guterres foli për një çrregullim deficiti të besimit dy vjet më parë¹⁶⁵. Shtimi i një Asambleje Parlamentare të OKB në strukturën e OKB-së do të adresonte këtë krizë besimi në OKB. Megjithatë, pavarësisht se u propozua për herë të parë në 1949, dhe fitoi mbështetje të gjerë që nga fillimi i një fushate ndërkombëtare në 2007¹⁶⁶, shumica e vendeve anëtare ende nuk e kanë parë propozimin për një Asamble Parlamentare të OKB. Ato

¹⁶¹ <https://unu.edu/publications/books/transforming-the-united-nations-system-designs-for-a-workable-world.html#overview>

¹⁶² <https://www.cambridge.org/core/books/global-governance-and-the-emergence-of-global-institutions-for-the-21st-century/AF7D40B152C4CBEDB310EC5F40866A59>

¹⁶³ Andreas Bummel, Jo Leinen: A World Parliament: Governance and Democracy in the 21st Century. Democracy Without Borders, Berlin 2018, ISBN 978-3-942282-13-0

¹⁶⁴ Official Records, United Nations, General Assembly, fifty-fifth session, 8th plenary meeting, 8 September 2000., New York. <https://undocs.org/en/A/55/PV.8>

¹⁶⁵ United Nations Secretary-General. Antonio Guterres, "Address to the General Assembly", 25 September 2018. https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/73/unsg_en.pdf;

<https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2018-09-25/address-73rd-general-assembly>

¹⁶⁶ <https://en.unpacampaign.org/>

shpesh fshihen pas bashkëpunimit të OKB me Bashkimin Ndër-Parlamentar, një organ tjetër me një qëllim tjetër. Në këtë 75-vjetor të OKB, duke reflektuar mbi "të ardhmen që duam, OKB që na duhet", është koha që vendet anëtare të angazhohen plotësisht me propozimin e Asamblesë Parlamentare të KB.

Nëse do të ekzistonte një Asamble Parlamentare e KB, ajo mund t'i përgjigjej thirrjeve të fundit¹⁶⁷ për një hetim të pavarur ndërkombëtar dhe të shqyrtonte shkaqet, përgjigjet dhe mësimet e marra nga pandemia e COVID-19, përfshirë performancën e institucioneve ndërkombëtare, siç janë OKB dhe OBSH.

Asambleja mund të krijojë një komitet hetimi ad hoc dhe të dëgjojë dëshmitë nga një sërë shërbyesish civilë ndërkombëtarë, ekspertë dhe përfaqësues të shoqërisë civile nga e gjithë bota. Me dëgjimet publike, bazuar në anëtarësimin e saj të larmishëm, ajo do të krijonte më shumë transparencë dhe përgjegjshmëri. Mungesa e kapacitetit të duhur parlamentar të këtij lloji në nivelin global përbën një deficit të madh demokratik dhe qeverisës që duhet të adresohet.

Ajo që ndoshta botës i mungon më shumë është një motor efektiv për ndryshime politike që ndihmon në kapërcimin e dekadave të ngërçit. Na nevojitet të ndërtojmë një rrugë institucionale që të çon në një botë paqësore, të drejtë dhe të qëndrueshme. Një Asamble Parlamentare e OKB-së mund të ishte ky motor.

Në prezantimin e saj në vitin 1965 në një draft paraprak të një kushtetute botërore Elisabeth Mann Borgese shkroi¹⁶⁸:

"Kur punët e jashtme, çështjet shkatërrimtare të luftës dhe paqes në një botë që zvogëlohet teknologjikisht, bëhet gjithnjë e më e ndërvarur, fillon të tejkalojë në peshë punët e brendshme, dhe politika e brendshme përcaktohet në masë të madhe nga politika e jashtme, procesi demokratik është i dënuar të jetë i ndrydhur dhe i mbytur. Për të shpëtuar, për të mbijetuar edhe në planin e brendshëm, procesi demokratik duhet të kalohet nga sektori i brendshëm në atë ndërkombëtar. Politika e jashtme duhet të ndërkombëtarizohet dhe të zbatohet, jo nga diplomatët që përfaqësojnë ekzekutivin, por nga përfaqësuesit e njerëzve në organet ndërkombëtare të shqyrtimit."

Mbyllja e kufijve dhe tërheqja pas mureve dhe gardheve të shteteve-kombe nuk është një zgjidhje - është një recetë për katastrofë.

Diplomacia moderne si ide e qeverisjes globale

"Qeverisja globale" është bërë gjithnjë e më shumë mendim praktik brenda sferës politiko-ekonomike në kontekstin e predikimit për përgjegjshmëri dhe transparencë. Sidoqoftë, ekziston një hapësirë gri që shtron pyetjen se për çfarë kërkohet qëllimi përfundimtar i një koherence të tillë dhe kujt kërkon t'i shërbejë.

"Solidariteti ndërkombëtar nuk është një akt bamirësie, por është një veprim uniteti midis aleatëve që luftojnë në terrene të ndryshme drejt të njëjtit objektiv. Kryesorja e këtyre objektivave është të ndihmojnë zhvillimin e njerëzimit në nivelin më të lartë të mundshëm." - Samora Machel

Arena ndërkombëtare në shekullin XXI kërkon që një katalizator të bashkojë botën përtej kufijve dhe të ndërtojë institucione globale që mund të luftojnë përçarjen e idesë së globalizmit. Zgjidhja e këtij rebusi është dilatimi, përhapja, dhe legjitimimi i qeverisjes globale. Qeverisja globale është në thelb një kornizë që propozon marrëdhënie globale dhe një fushë loje të ndërthurur, e cila integron të gjitha sferat e një shoqërie, përfshirë sektorët socialë, ekonomikë, politikë, kulturor dhe mjedisor për të vërtitur çështjet me një vetëdije kolektive¹⁶⁹ siç do të predikonin liberalistët.

¹⁶⁷ "Australia demands coronavirus enquiry, adding to pressure on China. Lidia Kelly, 19 April 2020.

<https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia/australia-demands-coronavirus-enquiry-adding-to-pressure-on-china-idUSKBN221058>

¹⁶⁸ A constitution for the world. Elisabeth Mann Borgese, Santa Barbara: Center for the Study of Democratic Institutions, 1965. Pp112. 19 Vand. L. Rev. 569 (1965-1966).

¹⁶⁹ (n.d.). Marrë nga: <http://csmt.uchicago.edu/glossary2004/collectiveconsciousness.htm>.

Sidoqoftë, kjo është e paarritshme pa të gjithë aktorët në sistem, përfshirë, shtetet, figurat politike dhe drejtuesit, aktorët kuazi shtetërorë, sektorin e korporatave dhe institucionet, OJQ-të, MNC-të dhe sistemin financiar të cilat bashkëpunojnë për të formuar një strukturë koherente që mund të ndikojë shumë në themelet e sistemit. Kjo është paralel me idenë e mega diplomacisë të propozuar nga Parag Khana, një specialist i thellë në marrëdhëniet ndërkombëtare. Siç u shpreh Parag Khana, "Ne po kalojmë në botën e post-Vestfalisë, një botë e populluar ku aktorët autorizues nuk janë vetëm qeveri. Ata janë biznese" ¹⁷⁰. Ai shpjegon se si diplomacia është zgjeruar si një mjet në sfera të ndryshme siç janë ushtritë private mercenare, AI dhe teknologjia, agjensitë humanitare dhe organizatat joqeveritare, sektori arsimor ; shkolla dhe universitete, institucione fetare dhe organizata dhe shumë më tepër. Ai beson se diplomacia shtrihet përtej institucioneve shumëpalëshe siç janë Kombet e Bashkuara dhe Banka Botërore ose marrëdhëniet bilaterale midis vetë komb - shteteve. Kjo është më efikase pasi rrit përgjegjshmërinë e aktorëve shtetërorë dhe jo-shtetërorë. Ai propagandon një sens të rendit global dhe qytetarisë globale në një botë të ndërruar si pasojë e përqafimit në mënyrë proaktive të globalizmit.

Ndërsa nuk ka një përcaktim të pranuar në mënyrë universale për "Qeverisjen", *Komisioni i Qeverisjes Globale* e përcakton të njëjtën gjë si "shumën e shumë mënyrave që individët dhe institucionet, publike dhe private, menaxhojnë punët e tyre të përbashkëta". Kjo ka pohuar se qeverisja është 'një proces i vazhdueshëm përmes të cilit mund të akomodohen interesa të kundërta dhe të ndryshme dhe mund të merren veprime bashkëpunuese'.¹⁷¹ Koncepti i qeverisjes globale shihet ngushtë si një lëvizje për të adresuar çështjet e sotme, ndërsa thelbësisht është shumë më tepër. Siç konstaton Whitman (2009: 8) ¹⁷², është një instrument për të ndihmuar shtetet e pavarura të kërkojnë ndihmë përballë çështjeve të shfaqura ndërkombëtare dhe të bashkohen për të krijuar botën e parashikuar të paqes dhe harmonisë. Kjo buron nga joefikasiteti dhe dështimi i institucioneve globale. Për shembull, ndihma humanitare që ishte dërguar në Ruandë në 1994 gjatë gjenocidit nga OKB-ja duke imponuar ushtrinë Tusi mund të kishte penguar masakrën në bazat e saj.

Reagimi i globalizmit mund të shihet si një pengesë në rritje e zgjerimit të Qeverisjes Globale pasi shtetet nuk dëshirojnë të përqafojnë ndërrarësinë e shpejtë që shpesh çon në rrethana dhe konflikte që lindin nga ndërhyrja. Kofi Annan, ish Sekretari i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara deklaroi me të drejtë ndërsa iu drejtua Asamblesë se "sfida Qendrore me të cilën përballemi sot është të sigurojmë që globalizimi të bëhet një forcë pozitive për të gjithë njerëzit e botës, në vend që të lërë miliarda prej tyre në mjerim"¹⁷³. Ndërsa një koncept ambicioz, ai mund të shërbejë për të qenë antiproduktiv në realitet. Zhvendosja drejt braktisjes së globalizmit nuk është as e dëshirueshme dhe as pragmatike. Duke revokuar ndryshimin sistematik, ajo ka sjellë për më shumë se një dekadë dhe tani do të sillte së bashku probleme të shumëanshme. Mbetet e papranuar dhe e panjohshme, se çështja nuk është globalizimi, por se si ne punojmë rreth tij dhe si ai menaxhohet.

Siç theksohet me të drejtë nga Stiglitz ¹⁷⁴, problemi makroskopik qëndron në duart e institucioneve financiare globale si Organizata Botërore e Tregtisë (OBT), Banka Botërore dhe Fondi Monetar Ndërkombëtar (FMN). Ato tejkalojnë mandatet e tyre për të udhëhequr në

¹⁷⁰ Bigthinkeditor. (2018, October 5). Parag Khanna on the Rise of Mega Diplomacy. Retrieved from <https://bigthink.com/big-think-edge/parag-khanna-on-the-rise-of-mega-diplomacy>

¹⁷¹ Hägel, P. (2011). Global Governance. Oxford Bibliographies Online Datasets. doi: 10.1093/obo/9780199743292-0015

¹⁷² Whitman, J. (2009). Conclusion: The global Governance Prospect. Palgrave Advances in Global Governance, 189–203.

¹⁷³ Fjalim (2019, Shkurt 13). Marë nga: <https://www.kofiannanfoundation.org/topics/speeches/>.

¹⁷⁴ Stiglitz, Joseph E. (2010). The Stiglitz report: reforming the international monetary and financial systems in the wake of the global crisis. New York, New York London: The New Press. ISBN 9781595585202.

mënyrë ideale interesin më të mirë të kombeve të zhvilluara, në krahasim me kombet e pa-industrializuara në zhvillim.

Limitet e Qeverisjes Globale

Disa nga limitet themelore të idesë që i shkojnë Qeverisjes Globale përfshijnë aftësinë e forcës për të zbatuar rregullat ndërkombëtare, për të ruajtur transparencën, për të qenë në gjendje të krijojnë rezoluta fituese që janë të dobishme reciprokisht në marrëveshjet ndërshtetërore, si dhe aftësinë e saj për të fuqizuar organizatat ndërkombëtare për të ofruar ndihmën e kërkuar ndërkombëtare për sa i përket shërbimeve dhe të mirave publike për të gjitha kombet që të lulëzojnë në një sistem të drejtë e të paanshëm. Të gjitha kombet kanë një nevojë të brendshme për t'u bashkuar me këto organizata dhe institucione ndërkombëtare për të dëshmuar legjitimitetin e tyre ndërkombëtar brenda komunitetit global.

Këto sfida janë dëshmuar dukshëm në shumë sfera të çështjeve transnacionale. Mosbashkëpunimi i Shteteve të Bashkuara për mbrojtjen e mjedisit përmes zbatimit të synimeve për të zvogëluar emetimet e CO₂ që do të ndihmonin në frenimin e ngrohjes globale në përputhje me protokollin e Kiotos¹⁷⁵ është një shembull i përshtatshëm.

Synimi i uljes së varfërisë globale ka bërë që institucionet ndërkombëtare ekonomike si Fondi Monetar Ndërkombëtar dhe Banka Botërore të forcojnë politikën e tyre përmes fillimit të (Comprehensive Development Framework CDF) Kornizës Gjithëpërfshirëse të Zhvillimit dhe Poverty Reduction Strategy Papers - PRSP) Dokumentat e Strategjisë për Reduktimin e Varfërisë. Megjithatë, nevoja për një reformim rrënjësor vazhdon. Një raport nga IFIAC, i njohur gjithashtu si Komisioni Maltzer¹⁷⁶ nxjerr në përfundim joefikasitetin e Bankës Botërore duke theksuar mospërputhje në ndihmën e saj dhënë programeve sociale për zonat rurale, pasi puna e saj administrative mbivendoset ndjeshëm me bankat e zhvillimit rajonal dhe të brendshme duke çuar kështu në performancën e ulët të institucionit si njësi. Komisioni bëri thirrje për një privatizim të operacioneve të huazimit të Bankës Botërore që çojnë në shndërrimin e saj në një Agjenci Botërore të Zhvillimit.

Fusha e të drejtave të njeriut është debatuar gjerësisht për shkak të mungesës së koherencës dhe mospërputhjeve në politikën që janë adaptuar në punët e brendshme të secilit shtet. Të drejtat e njeriut si busull morale për qeverisjen globale si shkelje po përhapen në të gjithë globin. Asimetria e informacionit u mundëson institucioneve dhe shteteve të ushtrojnë politika që pengojnë disa të drejta themelore të cilat u janë dhënë në thelb individëve. Përdorimi i policisë, shtrëngimit dhe torturës shkel të drejtat, përfshirë të drejtat e tyre për ushqim, kujdes shëndetësor, strehim dhe shumë më tepër. Kontrolli i dënimit kapital (me vdekje) në SHBA dhe shkelja e tij ndaj të drejtës themelore të jetës është debatuar për dekada. Zbatimi dhe zotësia për të mbështetur dhe ruajtur këtë busull morale të të drejtave të njeriut është një provë e potencialit të qeverisjes globale.

Prishja e marrëveshjeve tregtare nënvizon besimin e tepërt dhe varësinë e vendeve në zhvillim nga eksporti i mallrave që mbartin peshën kryesore e rënies së çmimeve. Marrëveshje dhe pabarazi të tilla brenda investimeve dhe tregtisë mund të shihen gjithashtu midis kombeve të mëdha dhe të përparuara që kërkojnë të mbështesin sistemin e levave kundër njëri-tjetrit, siç është konflikti i vazhdueshëm tregtar midis SHBA-së dhe Kinës. Prandaj ndryshimi i fokusit tani është diversifikimi i eksporteve, i cili mund të lehtësohet nëse Qeverisja Globale mund të menaxhojë në mënyrë efektive forcat e globalizmit dhe ta drejtojë atë përmes marrëveshjeve të reja ndërkombëtare që mbështesin çmimin e mallrave.

Së fundmi por jo nga rëndësia, ngritja e konflikteve dhe revolucioneve të shoqërisë civile janë keqmenaxhuar rëndë. Masat e fundit të ndërmarra nga Kombet e Bashkuara të

¹⁷⁵ What is the Kyoto Protocol? (n.d.). Marrë nga: https://unfccc.int/kyoto_protocol.

¹⁷⁶ International Financial Institution Advisory Commission. (2016, December 23).

Marrë nga: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Financial_Institution_Advisory_Commission.

mosmarrëveshjeve siç është Lufta Civile në Siri kanë çuar në dyshim ndaj legjitimitetit të propozimeve të kaluara në Këshillin e Sigurimit dhe ndaj vetë organit. Ndërsa fondet për institucionin përbëjnë gjithnjë një çështje themelore, nuk është marrë kolektivisht asnjë masë konstruktive për të korrigjuar të njëjtën gjë nga shtetet anëtare të organizatës ndërkombëtare.

Konkluzione

Ndërsa Qeverisja Globale kërkon të përfitojë nga të gjithë, ajo është shumë ambicioze dhe idealiste. Ekzistojnë disa reforma që janë të domosdoshme për zbatimin e saj efikas. Së pari, është e rëndësishme të modifikohet se si shtetet e perceptojnë sovranitetin shtetëror dhe heqin nga mendja kërcënimin që paraqet qeverisja globale. Është thelbësore të mbash përfaqësimin e qeverive shtetërore për të ruajtur demokratizimin e institucioneve globale. U përmend se bashkësia ndërkombëtare ka një mbështetje të madhe të qeveritë kombëtare krahasuar me dobësimin e tyre. Shtetet e dobëta që kanë një perceptim të kundërt nuk janë vetëm një kërcënim për veten e tyre, por edhe për kornizën e qeverisjes globale. Legjitimiteti i dobët në kombet që mund të kategorizohen si shtete mashtruese, demokraci të rreme ose shtete kuazi autoritare janë një shkallë e lartë kërcënimi për efikasitetin dhe potencialin e tyre. Megjithatë, kjo është rritur në shtetet që ushtrojnë më shumë pavarësi politike dhe liri, ku përfaqësimi i shoqërisë civile është i lartë.

Së dyti, qeverisja globale kërkon një strukturë të përgjegjshme dhe morale. Këto dy elemente duhet të njihen botërisht si shtylla kurrizore të kornizës që janë thelbësore dhe të pakontestueshme. Më pas, duhet të besohen dhe respektohen qeverisja rajonale dhe punët e brendshme për të ruajtur zhvillimin dhe menaxhimin e infrastrukturës shtetërore dhe ruajtjen e burimeve natyrore. Fuqitë e reja rajonale duhet të përmbahen nga sundimi i fushës së lojës dhe të lehtësojnë marrëveshjet tregtare dhe rajonale për të nxitur qeverisjen globale duke mobilizuar njerëzit, duke rritur importet dhe eksportet, dhe duke menaxhuar në mënyrë efektive burimet.

Përkatësisht, nevojat për të qenë një demokratizim urgjent i institucioneve ekonomike ndërkombëtare si OKB, Banka Botërore, OBT dhe FMN për të filtruar dhe kontrolluar realizueshmërinë e propozimeve dhe masave të marra. Duhet të ketë një thirrje të përsëritur për pajtueshmërinë e këtyre organeve revolucionare dhe politikëbërëse me shkak forcimin e qeverisjes globale, duke bërë të mundur që ato të përgjigjen me efikasitet ndaj sfidave globale aktuale dhe në zhvillim. Duhet të ketë një zgjerim të Këshillit të Sigurimit që kufizon fuqinë e vetos në dorë të disa kombeve elitiste dhe një riformatim të mandatit të OKB-së duke i mundësuar asaj të synojë qëllime afatshkurtra, duke e bërë atë më efektive.

Së fundmi, struktura ligjore kërkon reformë. Sistemi gjyqësor dhe ligjor ndërkombëtar duhet të forcohen duke i'u përmbajtur marrëdhënieve të globalizuara midis shteteve që zëvendësojnë dinamikën e brendshme të kornizave ligjore brenda shteteve. Gjykatat ndërkombëtare të tilla si ICJ dhe ICC duhet të marrin përgjegjësi ndaj një bote që ndryshon të cilës ato kërkojnë t'i shërbejnë.

Bashkësia globale duhet në të njëjtën kohë të izolojë përpjekjen për hegjemoni për të krijuar një sistem bashkëpunimi dhe të mundësojë ngritjen e seksioneve të nënshtruara të shoqërive siç janë gratë, fëmijët, njerëzit indigjenë, të privuarit, refugjatët dhe shumë më tepër. Struktura duhet të përfshijë të gjithë aktorët shtetërorë dhe jo-shtetërorë për të ndihmuar kombet në zhvillim në shoqëri të përmbushin *Qëllimet e Zhvillimit të Mijëvjeçarit* për të siguruar paqen, harmoninë, përkrahjen e të drejtave të njeriut, zvogëlimin e efektit të dëmshëm të paralajmërimit global mbi ndryshimin e klimës, luftimin e terrorizmit, frenimin e migracionit dhe përhapjen bërthamore krahas nxitjes së rritjes në nivel shtetëror individual, rajonal dhe ndërkombëtar. Qeverisja globale është një instrument jetësor që kërkon të gërshetojë interesat globale dhe të shikojë përtej politikave të jashtme kombëtare për të formuar një bashkësi globale të ndërthurur që parashikon një botë paqeje dhe harmonie. Sidoqoftë, mbizotëron pyetja, a

është qeverisja globale një përgjigje duke i bërë jehonë anarkisë apo thjesht eufemizëm i një qeverie globale ?

Bibliografia

- “Australia demands coronavirus enquiry, adding to pressure on China. Lidia Kelly, 19 April 2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia/australia-demands-coronavirus-enquiry-adding-to-pressure-on-china-idUSKBN221058>
- A constitution for the world. Elisabeth Mann Borgese, Santa Barbara: Center for the Study of Democratic Institutions, 1965. Pp112. 19 Vand. L. Rev. 569 (1965-1966).
- Andreas Bummel, Jo Leinen: A World Parliament: Governance and Democracy in the 21st Century. Democracy Without Borders, Berlin 2018.
- Bigthinkeditor. (2018, October 5). Parag Khanna on the Rise of Mega Diplomacy. Retrieved from <https://bigthink.com/big-think-edge/parag-khanna-on-the-rise-of-mega-diplomacy>
- Democracy without borders. Andrew McAllister, 27 Jul. 2018. <https://www.democracywithoutborders.org/6017/survey-on-global-governance-finds-continued-support-for-supranational-decision-making/>
- Fjalim (2019, Shkurt 13). Marë nga: <https://www.kofiannanfoundation.org/topics/speeches/>.
- Hägel, P. (2011). Global Governance. Oxford Bibliographies Online Datasets. doi: 10.1093/obo/9780199743292-0015
- International Financial Institution Advisory Commission. (2016, December 23).
- Official Records, United Nations, General Assembly, fifty-fifth session, 8th plenary meeting, 8 September 2000., New York. <https://undocs.org/en/A/55/PV.8>
- Scale Mismatches in Social-Ecological Systems: Causes, Consequences, and Solutions <https://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art14/>
- Stiglitz, Joseph E. (2010). The Stiglitz report: reforming the international monetary and financial systems in the wake of the global crisis. New York, New York London: The New Press.
- United Nations Secretary-General. Antonio Gueterres, “Address to the General Assembly”, 25 September 2018. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2018-09-25/address-73rd-general-assembly>
- What is the Kyoto Protocol? https://unfccc.int/kyoto_protocol.
- Whitman, J. (2009). Conclusion: The global Governance Prospect. Palgrave Advances in Global Governance, 189–203.
- <http://csmt.uchicago.edu/glossary2004/collectiveconsciousness.htm>.
- https://en.wikipedia.org/wiki/International_Financial_Institution_Advisory_Commission.
- <https://en.unpacampaign.org/>
- https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/73/unsg_en.pdf;
- <https://unu.edu/publications/books/transforming-the-united-nations-system-designs-for-a-workable-world.html#overview>
- <https://www.cambridge.org/core/books/global-governance-and-the-emergence-of-global-institutions-for-the-21st-century/AF7D40B152C4CBEDB310EC5F40866A59>

PËRBËRËSIT E ENIGMËS SË FRIKËS EKZISTENCIALE: NJË MODEL I INTEGRUAR NEURO-PSIKO-EKOLOGJIK I PËRVOJAVE TË TË KUPTUARIT GJATË PANDEMISE COVID-19

Suela Ndoja
Universiteti "Luigj Gurakuqi", Shkoder
sundoprospe@gmail.com

Abstrakt

Pandemia e COVID-19 paraqet një sfidë të jashtëzakonshme për psikologët, institucionet e kujdesit shoqëror dhe shëndetësor dhe politikëbërësit. Punimi përshkruan një interpretim të modelit të integruar neuro-psiko-ekologjik të një enigme lidhur me përvoja të të kuptuarit gjatë pandemisë. Ndjenja jonë për veten dhe të tjerët është e kërcënuar nga rreziku i i) infektimit, ii) infektimit të njerëzve të tjerë, dhe (iii) humbjes së marrëdhënies shoqërore. Kjo situatë anormale ka një ndikim tek ne pasi subjektivitetet janë të lidhura në thelb me të tjerët dhe botën, duke çuar në përgjigje të ndryshme nervore dhe psikologjike mbi bazën e ndjenjave tona themelore emocionale, siç është rasti i frikës. Së pari, argumentohet se përvojat e frikës gjatë pandemisë COVID-19 janë organizuar në nivelin neuro-psikologjik rreth gjashtë fushave dialektore të ndërlidhura, domethënë (1) sistemi i frikës së qarqeve të motivuara për tu ngrirë dhe larguar nga ndeshjet e dukshme (2) frika nga trupi / frika për trupin, (3) frika nga të tjerët të rëndësishëm / frika për të tjerët të rëndësishëm, (4) frika nga mos njohja / frika nga njohja, (5) frika nga veprimi / frika nga mosveprimi dhe (6) frika nga eko-sistemi. Këto fusha përfaqësojnë veçoritë neuronale, trupore, ndërnjerëzore, njohëse dhe të sjelljes së frikës. Në ditët e sotme leximi i jetës mbi bazën e përballimeve të përditshme me vdekjen dhe frikën ekzistenciale të lidhur është në të njëjtën kohë kërcënimi dhe vlera e kësaj kohe. Janë mënyra të propozuara për adresimin e këtyre frikërave dhe minimizimin e ndikimit të tyre duke përmirësuar vlerësimin e sistemit nervor, trupit, forcimin e atashimit të sigurt, përmirësimin e rregullimit të emocioneve, adoptimin e pranimi dhe promovimin e përgjegjësisë brenda eko-sistemit tonë. Është dhënë po ashtu se si burimet psikologjike, siç janë mekanizmi mbrojtës dhe praktika e vetëdijes, kanë treguar se ndërmjetësojnë reagimin individual ndaj përvojave të tilla si shpërthimi i vazhdueshëm i pandemisë COVID-19.

Fjalë kyçe: COVID-19, koronavirus, frika ekzistenciale, modeli i integruar neuro-psiko-ekologjik.

Abstract

The COVID-19 pandemic represents an extraordinary challenge to psychologists, social and health care institutions and policymakers. The paper outlines an integrated neuro-psycho-ecological model interpretation of such a puzzle of understanding experiences during pandemic. Our sense of self and others is threatened by the danger of i) being infected, ii) infecting other people, and (iii) the loss of social relation. This abnormal situation has an impact on us as subjectivities being intrinsically related with others and the world, leading to different neuronal and psychological responses on the basis of our basic emotional feelings, as is the case of fear. First, it is argued that fear experiences during the COVID-19 pandemic are organized on the neuro-psychological level around six interrelated dialectical domains, namely (1) fear system of circuits motivated to freeze and flee in apparent frights (2) fear of the body/fear for the body, (3) fear of significant others/fear for significant others, (4) fear of not knowing/fear of knowing, (5) fear of taking action/fear of inaction and (6) fear of eco-system. These domains represent the neuronal, bodily, interpersonal, cognitive, and behavioral features of fear, respectively. Nowadays reading life on the basis of daily confrontation with the death and connected existential fears is at the same time the threat and the value of this time. There are proposed ways of addressing these fears and minimizing their

impact by improving appraisal of the neuronal system, body, fostering attachment security, improving emotion regulation, adopting acceptance and promoting responsibility within our ecosystem. There are as well given how psychological resources, such as defense mechanism and mindfulness practice have shown to mediate the individual reaction to such experiences as the ongoing COVID-19 pandemic outbreak.

Key words: COVID-19, coronavirus, existential fear, integrated neuro-psycho-ecological model
Hyrje

Më 11 Mars 2020, duke marrë parasysh "*nivelet alarmante të përhapjes dhe ashpërsisë, dhe nga nivelet alarmante të mosveprimit*", Organizata Botërore e Shëndetësisë e karakterizoi situatën e Sindromës së rëndë të frymëmarrjes akute – CoronaVirus 2 (SARS-CoV-2) si një pandemi (Bedford et al., 2020). Pandemia e COVID-19, sipas kërkuesit Polizi et al (2020), është konsideruar si armiku i padukshëm, një pushtues i pamëshirshëm që ka infektuar psikikën globale me frikë dhe trupat e njerëzve më të dobët dhe popullsisë më të gjerë me një sëmundje potencialisht vdekjeprurëse. Prandaj, kjo përbën një kohë unike në historinë tonë njerëzore: përbën vendin e frikës globale që po teston kufijtë të traditave, kulturave dhe politikave tona. Kjo njohuri, për ne, si kërkues të kërkues të kuptimit të përvojave të COVID-19, ajo që ne jemi vërtet në një rrezik të madh, sepse ne vetë jemi të kërcënuar nga koronavirusi ose dikush që ne duam është në rrezik të madh, ka krijuar tashmë zhurmë themelore të shqetësimit dhe përbën një shqetësim të vazhdueshëm. Në thelbin e të gjitha këtyre zhurmave, sipas autorëve Graber & Brooks-Gunn (1996) qëndron elementi i një prej emocioneve më themelore dhe parësore njerëzore – frika ekzistenciale sepse karakterizon periudha tranzicioni, për të cilat është e njohur gjendja fillestare, por kohëzgjatja dhe karakteristikat e tranzicionit janë të panjohura. Për këtë, pandemia e COVID-19 paraqet një sfidë të jashtëzakonshme për psikologët, institucionet e kujdesit socio-shëndetësor dhe politikëbërësit.

Nga njëra anë, masat e ndryshueshme të kujdesit, pavarësisht ashpërsisë së tyre rezultuan dhe vijnë që të parandalojnë konsiderueshëm përhapjen e virusit. Nga ana tjetër, në njëkëndvështrim psikologjik, situata të tilla çojnë në ndjenjën të pasigurisë, frikës dhe dëshpërimit. (Hawryluck et al., 2004; Wang et al., 2020). Krahasi, sipas autorit Forner (2020), janë të lidhura pazgjidhshmërisht me ndjenjat e pafuqisë dhe humbjen e ndjenjës themelore të sigurisë, stabilitetit financiar dhe aftësisë për të parashikuar një të ardhme më të ndritur.

Sigurisht, mungesa e stabilitetit emocional për shkak të frikës (si dhe emocione të tjera negative si ankthi, stresi, dhimbja, etj.) mund të japë patjetër disa avantazhe, të tilla si ofrimi i informacionit në lidhje me mjedisin dhe gjendjen tonë të brendshme në bashkëveprimin me botën përreth. (Porcelli, P. 2020). Ndërsa kriza COVID-19 sfidon strukturën tonë shoqërore dhe sistemin e angazhimit social, ne reflektojmë për të kuptuar se si po ndikon kriza në shëndetin tonë mendor dhe fizik, si ne e perceptojmë botën dhe mënyrën se si bashkëveprojmë me të tjerët. (Porges, S. W. 2020). Ndërsa ndeshemi me pandeminë, është thelbësore të riinterpretojmë dhe riformulojmë reagimet tona brenda një të vlerësimi të informuar të sistemit tonë nervor duke njohur që reagimet tona ndaj pandemisë do të kenë kuptim nëse informohet nga kuptimi ynë i ekzistencës.

Për të dhënë një pasqyrë më të qartë të sipërpërshkruar, ky punim ka si synim për të paraqitur një interpretim të modelit të integruar neuro-psiko-ekologjik të një enigme lidhur me përvojën të kuptuarit gjatë pandemisë. Punimi përbëhet nga tre seksione:

Seksioni i parë përmban një përshkrim të kornizës së enigmës të frikës ekzistenciale. Mendja njerëzore ka një mjet të fuqishëm që synon të ndërtojë ndjenjën të vetë-qëndrueshmërisë. Thënë kjo fjalë për fjalë: për të ndërtuar aftësinë për të formuar rrëfime të qëndrueshme të imazheve tona mendore për ruajtjen e vetvetes. Kur çenohet vetë-qëndrueshmëria, atëherë frika për ekzistencën krijon enigmën e saj brenda kornizës jetësore.

Seksioni i dytë paraqet *njëmodel të integruar neuro-psiko-ekologjik të kuptuarit të përvojave gjatë pandemisë Covid-19*. Së pari, argumentohet se përvojat e frikës gjatë pandemisë COVID-19 janë organizuar në nivelin neuro-psiko-ekologjik rreth gjashtë fushave dialektore të ndërlidhura, domethënë (1) sistemi i frikës së qarqeve të motivuara për tu ngrirë dhe larguar nga ndeshjet e dukshme, (2) frika nga trupi / frika për trupin, (3) frika nga të tjerët të rëndësishëm / frika për të tjerët të rëndësishëm, (4) frika nga mos njohja / frika nga njohja, (5) frika nga veprimi / frika nga mosveprimi dhe (6) frika nga eko-sistemi. Këto fusha përfaqësojnë veçoritë neuronale, trupore, ndërnjerëzore, njohëse dhe të sjelljes së frikës.

Seksioni i tretë paraqet përfundime të caktuara. Në ditët e sotme leximi i jetës mbi bazën e përballimeve të përditshme me vdekjen dhe frikën ekzistenciale të lidhur është në të njëjtën kohë kërcënimi dhe vlera e kësaj kohe.

Seksioni i katërt paraqet disa rekomandime për adresimin e këtyre frikërave dhe minimizimin e ndikimit të tyre duke përmirësuar vlerësimin e sistemit nervor, trupit, forcimin e atashimit të sigurt, përmirësimin e rregullimit të emocioneve, adoptimin e pranimi dhe promovimin e përgjegjësisë brenda eko-sistemit tonë. Gjithashtu, është dhënë se si burimet psikologjike, siç janë mekanizmi mbrojtës dhe praktika e vetëdijes, kanë treguar se ndërmjetësojnë reagimin individual ndaj përvojave të tilla si shpërthimi i vazhdueshëm i pandemisë COVID-19.

Seksioni 1: Korniza e enigmës së frikës ekzistenciale

Frika konsiderohet gjerësisht si një emocion me domethënie funksionale dhe evolucionare të dukshme. (Presti et al, 2020). Ajo përfshin një kombinim të paaftësive subjektive (*unë nuk jam në gjendje ta përballoj këtë*), të mungesës së shpresës (*nuk mundem të bëj asgjë*), të pafuqisë (*askush nuk mund të më ndihmojë*), dhe katastrofizimit (*vdekja e afërt po afrohet*).

Mendja njerëzore ka një mjet të fuqishëm që synon të ndërtojë ndjenja të vetë-qëndrueshmërisë. Kur vetë-qëndrueshmëria çenohet, atëherë frika për ekzistencën krijon enigmën e saj brenda kornizës jetësore. Me një fjalë, frika është ndjenja ime ndaj shkakut të dëmtimit të ekzistencës sime, d.m.th, për ta thënë më mirë, shkak i ndërprerjes së vazhdimësisë dhe qëndrueshmërisë të vetes. Është ajo që të gjithë organizmat e tjerë bëjnë në natyrë përmes komunikimit fizik dhe biokimik që synojnë ruajtjen e qëndrueshmërisë së tyre në hapësirë dhe kohë quhet homeostaza (Damasio, 2018).

Disa ide kryesore psikoanalitike bazohen në mendimin ekzistencial, domethënë ekzistencën para esencës. Ose ekzistenca është esencë. Dhe, në përputhje me rrethanat, frika nga vdekja, dhe veçanërisht frika nga vdekja e dikujt është frika themelore. Sëmundjet (ose agjentët që shkaktojnë infeksion si viruset dhe bakteret) përfaqësojnë kërcënime të mëdha për vazhdimësinë dhe koherencën e vetes. Për më tepër, psikoanalisti, Sigmund Frojdi (1926) detajoi shumë burime ankthi dhe frike, përfshirë ankthin e asgjësimi - frikën e fshirjes. COVID-19 pa dyshim e aktivizon këtë ankth, sipas kërkuesit Steel et al, (2020), në atë masë sa është i pranishëm te njerëzit, me rrugën ndoshta të pashmangshme drejt asgjësimi të vetvetes dhe vdekjes.

Kjo nënkupton se ne si qenie njerëzore priremi të përdorim simbolikën e funksionit të mendjes sonë për të përfunduar stabilitetin e vetvetes duke u mbështetur më shumë në pritshmëritë tona paraprake në terma të Modelit të Përpunimit Parashikues dhe jo në ato të Dhënave Aktuale (Smith, Weihs, Alkozei, Killgore, & Lane, 2019; Van den Bergh, Eitthöft, Petersen, & Broën, 2017). Më përkatësisht, le ti referohemi Kushtëzimit Pavlovian të frikës, ku tëmësuarit aversiv është një faktor rreziku eksperimental i vendosur në etiologjinë dhe ruajtjen e frikës. Autori, LeDoux, J (1996) në librin "Truri emocional" përshkruan se kushtëzimi Pavlovian i frikës mund të përshkruhet lehtësisht në aspektin procedural. Pra, një stimul i mëparshëm neutral duke qenë më pas i çiftuar në një rastësi me një stimul të pakushtëzuar aversiv që shkakton në mënyrë reflektive një përgjigje të pakushtëzuar do të ndryshojë funksionet nxitëse të sistemit nervor. Kështu që, kur paraqitet i vetëm, funksionon si një stimul i kushtëzuar që mund të nxitë

përgjigje emocionale të kushtëzuara si subjektive ashtu edhe ato autonome që ne zakonisht i lidhim me sjellje të frikshme. Për shembull, një vit më parë fjala "Corona" ishte një stimul neutral, të paktën në lidhje me frikësi përgjigje emocionale. Fjalët "virus", "sëmundje", ose "vdekje" prirën të jenë reagimet e pakushtëzuara që kur shfaqen, nxjerrin një reagim të pakushtëzuar të frikës dhe reagime emocionale somatike. (Presti et al, 2020). Ndryshe nga kushtëzimi klasik që paraqet reagime siç nxitet nga stimujt që i paraprijnë sjelljes, kushtëzimi operant konsideron frikën si një grup emocional dhe përgjigjet e hapura të sjelljes formësohen dhe mbahen nga pasojat e tij.

Në këtë proces të mësuari, rriten gjasat për të shfaqur një sjellje specifike ose zvogëlohen sipas pasojave që e ndjekin atë (respektivisht përforcim ose ndëshkim). Premisa kryesore është që një ngjarje mjedisore ose stimuli i paraprin një reagim, i cili ndiqet nga një pasojë që e përcakton nëse ndodh reagimi, pak a shumë ka gjasa të ndodhë përsëri në të ardhmen. (Rescorla, 1998)

Në rastin e frikës, një person mund të dëgjojë lajmet për numrin e vdekjeve si pasojë e COVID-19 (stimul paraardhës), dhe të lëshojë reagime të frikshme (duke qarë, duke mos patur gjumë, duke shmangur shikimin e lajmeve, etj.) që ndiqen nga anëtarët e familjes duke ofruar qetësim (përforcim pozitiv) ose duke ulur nivelin e frikës (përforcim negativ), duke rritur frekuencën e ekspozimit ndaj reagimeve të tilla të frikës (veçanërisht ato të shmangies dhe largimit) në të ardhmen. (Presti et al, 2020).

Përveç kësaj, disa ngjarje shkaktojnë përvoja të frikshme për shkak të evolucionit të proceseve. Përhapja shoqërore e frikës, për shembull, duket pjesërisht se bazohet në "qarqet primitive të mbijetesës" në tru, për shembull, që do të shkaktojnë frikë dhe shmangia në shenjat e kërcënimit, përfshirë organizmat e tjerë duke treguar frikë (Mobbs, et al, 2015).

Përmbledhtazi, të gjitha këto të dhëna të sipërpërmendura, na drejtojnë drejt integritit të informacioneve që mund të përdoren për të ndriçuar procese komplekse të tëmësuarit në kohë krize, përgjatë saj dhe në vijueshmëri, që mund të kontribuojnë, plotësisht ose pjesërisht në njohjen, kuptimin e problemeve të frikës dhe trajtimin.

Seksioni II. Modeli i integruar neuro-psiko-ekologjik i të kuptuarit të përvojave gjatë pandemisë Covid-19

Kjo situatë e COVID-19 paraqet një sfidë të vështirë për psikologët, institucionet e kujdesit shëndetësor dhe politikëbërësit, sepse bashkon kushte dhe gjendje të ndryshme që ndoshta janë aktive së bashku për herë të parë. Për këtë, rezulton i nevojshëm integrimi i qasjeve të ndryshme për të shpjeguar atë që ka ndodhur dhe qëpo ndodh në mënyrë që të ndërtohen strategjitë dhe ndërhyrjet e duhura për t'ia dalë mbanë.

Meqënëse ngjarje të tilla si pandemia e COVID-19 shkaktojnë frikë për shkak të evolucionit të proceseve, është e organizuar në nivel neural, psikologjik dhe ekologjik. Niveli neural përbëhet nga fusha e sistemit të qarqeve nervore dhe motivimi ngrirje-largim. Niveli psikologjik përbëhet nga aspekte njohëse, ndërpersonale, trupore dhe të sjelljes. Niveli ekologjik përbëhet nga aspekte të sistemit imunitar dhe mjedisit fizik. Për më shumë, struktura dialektike e frikërave të identifikuar mund të jetë bashkëekzistuese me aspekte të frikëra të tjera të përbashkëta ose konverguese ndërmjet fushave. Si rrjedhojë, është propozuar modeli i integruar neuro-psiko-ekologjik, (Tab I) përshkrimi i të cilit jepet në vijim:

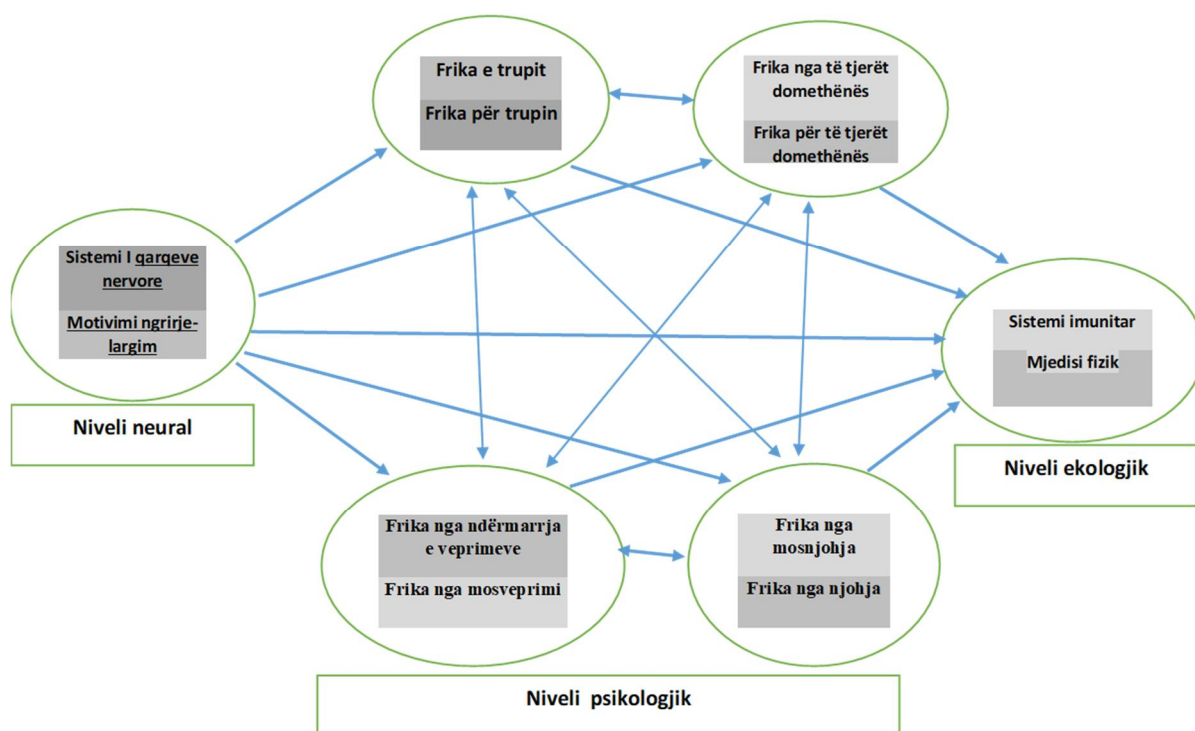

Tabela I: Modeli i integruar neuro-psiko-ekologjik

1). Niveli neural: Për të kuptuar sesi kërcënimi ndryshon si proceset psikologjike ashtu edhe ato fiziologjike, ne duhet të kuptojmë dhe të pranojmë modelin 'një sistemi nervor'. (Porges, 2020). Funkcionalisht, truri dhe organet visherale janë të lidhura me rrugë nervore që dërgojnë sinjale nga truri në organet tona visherale dhe nga organet visherale në tru. Kështu, reagimet e kërcënimit, sipas Porges (2020), përmes rrugëve të përcaktueshme dhe të matshme mund të kenë efekte të parashikueshme në shëndetin tonë mendor dhe fizik. Kjo perspektivë e integruar e një sistemi nervor inkurajon një kuptim më të mirë të dinamikës të rregullimit nervor të një sistemi nervor të integruar. Për më tej, le të shtojmë pyetjen: Si e integron saktësisht truri informacionin në aktivitetin e tij neuronal që merr nga të dhënat interoceptive të trupit? Në referim të teorisë së hapësirës hapësirë-kohë të sugjeruar së fundmi, e cila vë theksin në strukturën e përkohshme të aktivitetit nervor dhe modelet e tij hapësirë-kohë në tru (Northoff, 2016a) qartëson se struktura e përkohshme e aktivitetit nervor të vazhdueshëm përfaqëson parashikimin a priori (çfarë do të ndodhë) që mbeten kryesisht të fuqishme për informacionet e jashtme.

Në këtë qasje, të dhënat hyrëse ndërceptuese përfaqësojnë një rast të veçantë. Këto hyrje japin vazhdimisht informacion kritik me vlerë mbijetese. Rrjedhimisht, dhe ndryshe nga hyrjet e jashtme, hyrjet interoceptive gjithashtu duhet të integrohen vazhdimisht me aktivitetin spontan të vazhdueshëm (gjendja në pushim) (Northoff, 2014). Kështu, një hyrje e zhurmshme interoceptive ose aferente mund të ndikojë në aktivitetin e vazhdueshëm nervor, dhe qarqet neurale që marrin këtë informacion mund të funksionojnë në mënyrë jonormale. Kjo, nga ana tjetër, çon në simptomat somato-kardiace dhe ndërveprimin jonormal në çrregullimet e ankthit që mund të jenë të lidhura ngushtë me përpunimin jonormal interoceptiv të trurit.

1.1. Sistemi qarqeve të motivuara të frikës për tu ngrirë dhe larguar nga ndeshjet e dukshme.

Sistemi i FRIKËS është relacional dhe neuro-ekologjik. Ky sistem (Panksepp, 1990, Panksepp, Fuchs, & Iacobucci, 2011; Davis, Walker, Miles, & Grillon, 2009) u krijua gjatë evolucionit të trurit për të ndihmuar kafshët të ikin dhe të shmangin rreziqet e shumta të botës. Tek njerëzit nivelet më të larta të frikës shkatërrojnë ndjenjën e sigurisë në botë duke prodhuar një nivel më të lartë stresi dhe ankthi. Në këto raste ekstreme bota nuk perceptohet si një "bazë e sigurt".

Sistemi FRIKA mund të aktivizohet nga ngjarje të ndryshme të jashtme, si dhe nga ato të brendshme. Këto zakonisht nxiten nga ngjarje të jashtme specifike që janë shoqëruar me dhimbje ose stimuj të tjerë kërcënues, por ndjenjat e frikës gjithashtu mund të dalin thjesht nga dinamika e brendshme e trurit, ajo që është quajtur lundruet i lirë i ankthit.

Në të vërtetë, kur njerëzit stimulohen intensivisht, qarqet e procesit parësor të FRIKËS motivojnë të ngrijnë dhe të ikin me frikë të dukshme. Në këto kushte njerëzit raportojnë se janë përfshirë nga ankthi dhe frika e fortë (p.sh. "të frikësuar për vdekje") pa ndonjë shkak të nevojshëm mjedisor (Nashold, Wilson, & Slaughter, 1969). Neuroshkencëtarët kanë qenë të prirur të përqëndrohen në informacionin që hyn në sistemin FRIKË përmes të ashtuquajturave "rrugë të larta" (më shumë hyrje njohëse), dhe përmes "rrugëve të ulëta" (hyrjet më primitive shqisore). Kërkuuesi, Jaak Panksepp u përqëndrua kryesisht në atë që ai e përshkroi si "Rruga Mbretërore", e cila është vetë sistemi i evoluar FRIKË, një qark që ecën midis amigdalës qendrore dhe periaqueduktales gri të trurit të mesëm, që drejton aparatin e veprimit instinktual, i cili në thelb i ndihmon kafshët të shmangin rrezikun (Panksepp, 2004).

Gjithashtu, studimet nervore tregojnë se vlerësimi i pavetëdijshëm i një stimuli (të themi, ai që shkakton frikë) fillon para se stimuli të përpunohet me vetëdije. Kjo është arsyeja pse, për shembull, zemra jonë fillon të rrahë më shpejt kur dëgjojmë një trokitje në dritare në mes të natës, dhe vetëm më vonë, pasi të kemi kuptuar se shkak i trokitjes ishte dega e një peme, frika ulet. Kjo është gjithashtu ndoshta ajo që po ndodh në trurin tonë kur "i themi vetes" duhet të mbajmë distancë sociale e të tregojmë kujdes. Duke vepruar kështu kemi më pak frikë. Amigdala duket se është pjesa e trurit që ndërhyr në zonat e përfshira në shprehjen trupore të emocioneve dhe zonat e trurit që kanë të bëjnë me ndjenjat e ndërgjegjshme.

2. Niveli psikologjik : Ajo që po ndodh në ditët e sotme me përhapjen e pandemisë së COVID-19 është një kërcënim ekzistencial për ne si vetja jonë e lidhur me të tjerët. Ndjenja jonë për veten dhe të tjerët kërcënohet nga rreziku i) infektimit, ii) infektimit të njerëzve të tjerë dhe (iii) humbjes së marrëdhënieve shoqërore. Kjo situatë jonormale ka një ndikim tek ne pasi subjektivitetet janë të lidhura në thelb me të tjerët dhe botën, duke çuar në përgjigje të ndryshme neuronale dhe psikologjike në bazë të ndjenjave tona themelore emocionale, siç është rasti i frikës. Vetja jonë është kërcënuar në mënyrë ekzistenciale në nivelin e saj më të thellë, domethënë marrëdhëniet e saj me të tjerët dhe, në përgjithësi, me botën-kjo lloj frike ekzistenciale për jetën. Reagimi emocional dhe i sjelljes ndaj pandemisë COVID-19 është shumëfaktorial. Ai mbështetet jo vetëm në përbërësit e jashtëm, por edhe në ato personale dhe të lindur gjithashtu.

2.1. Aspekti trupor : frika nga trupi/frika për trupin : ka të bëjë me trupin dhe sinjalet e tij. Trupi është organizatori i parë i përvojës sonë njerëzore (Stern, 1985) dhe "mban rezultatin" (van der Kolk, 2015) e ngjarjeve që kërcënojnë integritetin tonë fizik dhe psikologjik. Në përvojën aktuale të pandemisë COVID-19, frika nga trupi lidhet me një ndjenjë të cënueshmërisë fizike për shkak të së cilës trupi është një burim potencial rreziku dhe nuk mund t'i besohet (Starcevic, 2005). Një perceptim i tillë i trupit të dikujt lidhet me frikën e "tradhtisë së trupit" nëpërmjet infeksionit, i cili përfundimisht çon në vdekje. Kjo frikë nga trupi shfaqet në mënyra të ndryshme në vendosjen e pandemisë COVID-19. Njerëzit zakonisht bëhen tepër vigjilentë për çdo ndryshim trupor që mund të sugjerojë infeksionin COVID-19, duke parashikuar me frikë dorëzimin e tyre ndaj tij. Frika tjetër e lidhur me trupin (frika për trupin) ka të bëjë me nevojën për të mbrojtur trupin. Në këtë lloj frike, trupi nuk perceptohet si një kërcënim, por si një thesar që mund të humbet ; kështu, trupi vlerësohet për mbijetesë dhe ka nevojë për kujdes. Frika nga

trupi dhe frika për trupin mund të alternohen shumë shpejt, duke krijuar sjellje jo të qëndrueshme dhe potencialisht të dëmshme për trupin. Për shembull, portale të ndryshme kanë raportuar se shumë njerëz që i mbijetuan një sulmi në zemër preferuan të qëndrojnë në shtëpi sesa të shkojnë në spital nga frika e infektimit.

2.2. Aspekti ndërpersonal : frika nga të tjerët domethënës/frika për të tjerët domethënës lidhet me marrëdhënie të rëndësishme ndërpersonale. Marrëdhëniet ndërnjerëzore janë në thelbin e identitetit njerëzor, veçanërisht ato që përfshijnë figura të lidhura si prindërit, dhe njerëzit me të cilët kemi marrëdhënie të ngushtë. Këta individë na sigurojnë një strehë të sigurt dhe një bazë të sigurt (Bowlby, 1988) nga e cila ndihemi rehat për të eksploruar përvojën tonë të brendshme dhe botën e jashtme. Pandemia e COVID-19 ka ndikuar në perceptimin tonë për marrëdhënie të ngushta ndërpersonale me rekomandimet që lidhen me "distancimin shoqëror". Sipas Teorisë së Kornizës Relacionale (Hayes, et al., 2001) mënyra në të cilën ne i lidhim verbalisht stimujt mund të jetë burimi i një pjese të madhe të vuajtjeve psikologjike. Kjo teori sugjeron që ne të mësojmë të lidhim stimujt në mjedisin tonë dhe se kjo lidhje mund të ndryshojë funksionet psikologjike të atyre stimujve. Për shembull : Nga autoritetet neve na thuhet se mbajtja e distancës fizike edhe nga njerëzit me të cilët jemi lidhur do të ngadalësojë përhapjen e koronavirusit dhe do t'i mbajë të gjithë të sigurt. Pasoja e kësaj është një perceptim që edhe të dashurit mund të na dëmtojnë ose të na vrasin, edhe pse pa dashje. Prandaj, në vend që të sigurojmë mbrojtje ose një ndjenjë sigurie, një prind, një fëmijë ose një partner intim bëhet një kërcënim i mundshëm, me mbijetesën tonë ndoshta në varësi të mbrojtjes së vetes nga njerëzit me të cilët kemi lidhjet më të forta afektive. Anasjelltas, ne e përjetojmë veten si potencialisht të rrezikshëm për të dashurit tanë dhe përgjegjës nëse infektohen. Ne jemi të privuar nga roli ynë normal për t'u kujdesur për ta ose për t'i mbrojtur ata. Këto ndryshime kanë pasoja të thella jo vetëm për sa i përket mënyrës sesi ne lidhemi me të tjerët domethënës, por edhe për sa i përket dëmtimit të mëtejshëm të ndjenjës sonë të sigurisë dhe nevojës sonë për të "qenë atje" për të dashurit tanë.

2.3. Aspekti kognitiv : frika nga mosnjohja/frika nga njohja ka të bëjë me aspektin njohës të zotërimit të situatave. Në kontekstin e pandemisë aktuale COVID-19, njohuritë rreth pandemisë janë të kufizuara dhe të pjesshme, gjë që është thellësisht shqetësuese. Një mënyrë për të përballuar këtë situatë është përdorimi i disponueshmërisë heuristike (Tversky & Kahneman, 1973), domethënë, duke u mbështetur në informacionin që mund të kujtohet, zakonisht informacioni të cilit personi i ishte ekspozuar kohët e fundit. Kjo çon në një arsyetim të njëanshëm, ku "gjërat" që kujtohen kanë një vlerë më të madhe për të kuptuar sesa ato që nuk mund të kujtohen me gatishmëri. Por, informacioni nuk është kurrë "neutral" dhe një balancim i kujdesshëm midis informacionit të dobishëm dhe nxitjes së mbijetesës dhe informacionit të frikshëm dhe paralizues mund të jetë i vështirë për t'u arritur. Për shembull, ne mund të duam të dimë dhe të shmangim të diturit se sa njerëz janë infektuar në komunitetin tonë lokal. (Schimmenti, A., et al., 2020). Ndërsa ky lloj informacioni mund të ndihmojë disa njerëz të përballen më mirë, të tjerët mund ta gjejnë atë dërrmues dhe do të preferonin të lireshin "në errësirë". Ajo që është më konfuze, si me llojet e tjera të frikës të përshkruara në kontekstin e pandemisë COVID-19, është një alternim i shpejtë i nevojës për të ditur (frika nga mosnjohja) dhe nevojës për të mos ditur (frika nga njohja); një alternim i tillë ka të ngjarë të ndërhyjë në marrjen e vendimeve dhe veprimet përkatëse. Për shembull, kërkimi i furishëm i informacionit të lidhur me COVID-19 në internet mund të rrisë ankthin dhe shqetësimin dhe kështu të çojë në kiberkondri (Starcevic, 2017); në të njëjtën kohë, informacioni i rëndësishëm i mbijetesës mund të neglizhohet për shkak të frikës së njohjes. Kjo më pas mund të shkaktojë frikën e ndërmarrjes së veprimeve të duhura.

2.4. Aspekti sjellor: frika nga ndërmarrja e veprimeve/frika nga mosveprimi ka të bëjë me pasojat e sjelljes së frikës gjatë pandemisë COVID-19. Jetët tona gjithashtu përbëhen nga veprime, domethënë aktivitete të qëllimshme dhe të qëllimshme që nuk janë reflektive, por kanë kuptim subjektiv (Davidson, 1980). Siç është vërejtur tashmë, frika në fushat trupore, ndërpersonale dhe njohëse shpesh kanë një ndikim të drejtpërdrejtë në sjelljen tonë. Ky është veçanërisht rasti kur frika "reciprokisht e kundërt" alternohet shpejt, duke prodhuar pavendosmëri dhe veprime paralizuese. Për shembull, mund të jetë shumë e vështirë të vendosësh nëse do të vizitosh prindërit e moshuar ose të afërmit për shkak të mundësisë së infektimit të tyre ; një person i tillë është i ndarë midis një detyre për t'u kujdesur për prindërit dhe përgjegjësisë për t'i mbajtur ata të sigurt duke shmangur vizita të tilla. Në disa individë të prekshëm, frika për të ndërmarrë veprime mund të shfaqet në dyshime obsesive për të bërë gjëra të thjeshta, të tilla si blerja e sendeve ushqimore. "Ana tjetër e medaljes" në këtë aspekt të frikës lidhet me njerëzit që kanë një nevojë të fortë për të ndërmarrë ndonjë veprim dhe që mund të kenë frikë të jenë pasivë ose të perceptohen si të tillë.

3. Niveli ekologjik : Kërkimet e fundit në psikologjinë psikodinamike dhe neurobiologjinë sugjerojnë se si truri dhe ndërtimi i lidhur me veten varet nga ndërveprimi me mjedisin jetësor (p.sh. të tjerët të rëndësishëm) që luan një rol vendimtar në zhvillimin e ndjenjës së vetes dhe lidhshmërisë me të tjerët (Schore, 2000; Scalabrini et al, 2020). Rritja dhe maturimi i hershëm i zonave të trurit të përfshirë në zhvillimin vetjak dhe shoqëror sipas Pfeifer & Peake, (2012) është i varur nga përvoja dhe kërkon ushqimin e ndërveprimeve të tjera me veten në kontekstin e lidhjes për zhvillimin e karakteristikave të ndryshme që lidhen me konstruktin e vetes, p.sh. , vazhdimësia, qëndrueshmëria, rregullimi i gjendjeve njohëse dhe emocionale. Ky proces i brendësimit relacional mundësohet nga kapaciteti njerëzor për ndërsjelltësitë, përshtatje, ndjeshmëri dhe predispozicion për krijimin dhe shoqërimin e kuptimeve të përbashkëta, të cilat janë të pranishme që nga lindja (Trevanthen, 2001 ; Stern, 1985, 2000 ; Tronick, 2007)

3.1. Aspekti i ndërveprimeve komplekse imuno-ekologjike : Frika nga eko-sistemi : Ashtu si sistemi imunitar fiziologjik, sistemi imunitar i sjelljes përfshin të dy mekanizmat e zbulimit dhe reagimit. Kur zbulohet një sinjal i jashtëm që nënkupton rrezikun e infeksionit (p.sh. të shohësh një person tjetër me manifestime të dukshme të sëmundjes infektive), ai shkakton një kaskadë të përgjigjeve emocionale, njohëse dhe të sjelljes që minimizojnë rrezikun e infeksionit (p.sh. Përmes shmangies sociale të njerëzve që duket se pozojnë rrezik infeksioni). Pra, në këtë rast kemi të bëjmë me ndërveprime komplekse : zbulim- reagim dhe anasjelltas të cilat evoluojnë në varësi të kontekstit. Për shkak se kornizat relacionale mund të bazohen në mënyrë arbitrare në kontekst, transformimi i funksioneve në marrëdhënie mund të ketë ndërlikime të sjelljes për njerëzit që janë jopërshtatës dhe të pa përshtatur mirë me kontekstin. Për shembull, ashtu si Coronavirusi filloi të marrë gjithë vëmendjen tonë si patogjen i huaj në trupin njerëzor, ashtu edhe të folurit për një ngjarje traumatike të së shkuarës ose të ardhmes (p.sh., vdekja e një të dashur nga COVID-19) mund të sjellë ndjenjat e lidhura në atë ngjarje në plan të parë për një individ. Me një mesazh të fortë kulturor që përmbajtja e padëshirueshme psikologjike është një pengesë për një jetë efektive në ambiente natyrore në bashkëveprim me organizma të tjerë socialë.

Nisur nga ky këndvështrim, teoria në ekologji dhe evolucion na ndihmon të kuptojmë modelet dhe proceset në sistemet natyrore dhe në shoqërinë njerëzore. Bazuar në teorinë ekologjike dhe evolucionare, efektet indirekte nga patogjenët që ndryshojnë sjelljen e strehuesve të tyre duhet të jenë të përhapura në natyrë sepse ne e dimë se organizmat - njerëzit dhe shumë specie të tjera - zakonisht ndryshojnë sjelljen e tyre në përgjigje të patogjenëve - ose si rezultat i infektimit , ose për të shmangur infektimin (Curtis, 2014; Weinstein et al., 2018)

Ndonjëherë na duhet përballur me një lloj kërcënimi që dëshmon të jetë krejtësisht jashtë kontrollit, i papritur dhe i vështirë për tu gjetur dhe parandaluar. Mund të jetë madje imun ndaj

biologjisë sonë (sistemi imunitar) dhe mbrojtjet kimike (mjekësia), megjithëse mund të jetojë brenda nesh ashtu si një virus. Prandaj, frika shoqërohet lehtë me kujtimet më të këqija tmerruese që ne i kemi përjetuar në jetën tonë si individë dhe si njerëz (Porcelli, P. 2020)

Meqenëse sjellja jonë e shmangies nga sëmundjet ndodh në nivele individuale dhe shoqërore, jo të gjitha dinamikat e vëzhguara përshtaten në një kuadër ekologjik. Për shembull, ndryshimet në politikat dhe mbështetjen institucionale gjithashtu ndikojnë në mënyra që janë pozitive por dhe negative. Në mënyrë kritike, ndërsa teoria ekologjike mund të sigurojë një pasqyrë në shmangien e sëmundjeve njerëzore dhe pasojat e saj, është e rëndësishme të pranojmë se sjellja jonë është komplekse, dhe mënyrat se si ndërveprojmë me ekosistemet shpesh janë unike për speciet tona.

Seksioni III-Përfundime

Ky punim kishte si synim për të paraqitur një interpretim të modelit të integruar neuro-psiko-ekologjik të një enigme lidhur me përvoja të të kuptuarit gjatë pandemisë. Përshkrimet e përfituara nga seksionet e paraqitura na tregojnë konsiderueshëm për kuptimin e frikës ekzistenciale në kohën e COVID19, për përvojave tona sipas modelit të integruar neuro-psiko-ekologjik.

Së pari, është e qartë se frika ekzistenciale është një reagim i fiksuar emocional i shkaktuar nga i menjëhershëm rreziku që aktivizon qarqet nënkortikale duke nxitur ndjenjat, mendimet dhe sjelljet që synojnë të ruhen mbijetesën. (Porcelli, P. 2020)

Së dyti : Kërcënimi i dyfishtë si i subjektivitetit ashtu edhe i ndër-subjektivitetit siguron një dimension të thellë për emocionet tona duke përfshirë frikën dhe ankthet tona që rezultojnë në frikë ekzistenciale.

Së treti : Një lidhje e ngushtë e frikës, e vetes dhe ekzistencës, i detyrohet mënyrës së organizimit të trurit tonë dhe aktivitetit të tij spontan, domethënë, ai stabilizohet duke u përafuar me trupin dhe botën në të njëjtën mënyrë si ne stabilizojmë lëvizjet tona gjatë lëvizjeve duke u përshtatur me ritmin e përkatës. Përafrimi i njëjtë i trurit tonë me trupin dhe botën, domethënë, shtrirja temporo-hapësinore kërcënohet nëse nuk ndërpritet nga kriza e Coronavirusit- dhe në fund të fundit botajonë kërcënohet si nga virusi ashtu edhe nga masat mbrojtëse të distancimit fizik dhe social (Scalabrini, 2020)

Së katërti : Në nivelin më të thellë të ekzistencës sonë, ne jemi të lidhur në thelb me tjetrin - ne e krijojmë veten përmes lidhjes sonë të brendshme me tjetrin. E njëjta lidhje e brendshme me tjetrën formon veten tonë përmes asaj që psikologjia e përshkruan si lidhje. Të dhënat tregojnë se ngjarjet e hershme të jetës si ngjarjet traumatike të fëmijërisë në marrëdhënien tonë me të tjerët formojnë fuqishëm veten tonë, duke çuar në një mosfunksionim të lidhjes dhe ndryshime ose deficite të mëdha në strukturën e vetes që mund të ndiqen edhe gjatë moshës madhore. Ato gjurmë lihen në formën e një dinamike të ndryshuar kohore-hapësinore në aktivitetin spontan të trurit.

Së pesti : Aktiviteti spontan i trurit tonë, edhe pse në dukje i izoluar brenda kafkës, është në thelb social dhe ekologjik, domethënë, neuro-social dhe neuro-ekologjik-ky është mësimi që studimet e imazhit të trurit mbi veten dhe të tjerët, siç mund të na mësojnë studimet e lidhjes psikologjike. Më e rëndësishmja, e bën të qartë se përçarja shoqërore e shkaktuar nga urgjenca e Coronavirus na prek aq thellë mbi bazën dhe bazën e vetes sonë dhe ekzistencës së saj- nuk është çudi që vetja jonë nuk mund të reagojë ndryshe veçse me frikën ekzistenciale, pasi kush nuk do të kishte frikë nëse terreni e dikujt në të cilën qëndron, shkëputet ?

Së fundmi, ne kemi nevojë për përpjekje të plota jo vetëm nga psikologët, por edhe nga mjekët dhe psikiatrit për të integruar një qasje shumëdimensionale brenda një kuadri më të madh në dobi të gjendjes së përgjithshme shëndetësore. Ne patjetër duhet të bëjmë këtë hap përpara në mënyrë që të përballojmë pasojat e mundshme të kësaj epidemie akute.

Seksioni IV-Sugjerime

Në ditët e sotme leximi i jetës mbi bazën e përballimeve të përditshme me vdekjen dhe frikën ekzistenciale të lidhur është në të njëjtën kohë kërcënimi dhe vlera e kësaj kohe. (Scalabrini, 2020). Duhet pasur parasysh se referuar këtij punimi, nuk bëhet fjalë për qasje terapeutike të individualizuara (Gazzillo, et al., 2017), por për një renditje modeste të thjeshtë që mund të integrohet për adresimin e këtyre frikërave dhe minimizimin e ndikimit të tyre duke përmirësuar vlerësimin e sistemit nervor, trupit, forcimin e atashimit të sigurt, përmirësimin e rregullimit të emocioneve, adoptimin e pranimi dhe promovimin e përgjegjësisë brenda ekosistemit tonë. Është dhënë po ashtu se si burimet psikologjike, siç janë mekanizmi mbrojtës dhe praktika e ndërgjegjësimi, kanë treguar se ndërmjetësojnë reagimin individual ndaj përvojave të tilla si shpërthimi i vazhdueshëm i pandemisë COVID-19.

1-Vlerësimi i *sistemit nervor si një integruar: fleksibiliteti psikologjik*. Në epokën e tejzgjatur të COVID-19, nevojitet të ushtrohem për të patur një fleksibilitet psikologjik. Bëhet fjalë për të paturit e një sërë aftësish ndër dhe brenda-personale që mund të përcaktohet si aftësia për të "njohur dhe përshtatur me kërkesa të ndryshme të situatës; repertorët ndryshojnë mentalitetet ose sjelljen kur këto strategji bëjnë kompromis personal ose funksionimin shoqëror; të ruajnë ekuilibrin midis gjërave të rëndësishme në fushat e jetës; dhe për të qenë të vetëdijshëm, të hapur dhe të përkushtuar ndaj sjelljeve që janë në përputhje me vlerat e mbajtura thellë". (Kashdan & Rottenberg, 2010). Nga vetë terminologjia rezultojnë se kjo mund të arrihet duke vlerësuar integrimin e gjitha pjesëve të sistemit nervor si një-direksional. Fleksibiliteti psikologjik është gjetur të jetë një përcaktues i rëndësishëm i shëndetit mendor dhe mirëqenies dhe e kundërta, papërkulshmëria psikologjike, shoqërohet me indekse të shumta të mosfunksionimit dhe psikopatologjisë (Gloster, Meyer, & Lieb, 2017; Hayes, et al., 2006; Kashdan & Rottenberg, 2010., Gloster et al., 2017, Kumpula, et al., 2011). Organizata Botërore e Shëndetësisë ka gjetur se një program vetë-ndihme i bazuar në Terapinë e Pranimi dhe të Angazhimit (ACT; Hayes et al., 2012) qërritja e fleksibilitetit psikologjik zvogëlon shqetësimin midis refugjatëve të zhvendosur të luftës.

2. Përmirësimi i vlerësimit të trupit : Është thelbësore që njerëzit në mes të një pandemie të jenë në gjendje të vlerësojnë me saktësi sinjalet fiziologjike të trupave të tyre dhe të mos nënvlerësojnë ose mbivlerësojnë ndjeshmërinë e tyre ndaj infeksioneve lidhur me kërcënimin fizik. Shumica e njerëzve gjejnë ushtrime të dobishme fizike dhe mendore që rrisin ndjenjat e sigurisë dhe kontrollit mbi trupin, të tilla si përmirësimi i qëndrimit (Weineck, Messner, Hauke, & Pollatos, 2019), ndjekja e përgjigjes autonome të trupit (Porges & Dana, 2018) dhe praktikimi i ndërgjegjes (Gibson, 2019). Njerëzit të cilët janë shumë të shqetësuar për shëndetin e tyre ose zhvillojnë një hipokondriazë të plotë mund të kenë nevojë për trajtim të mëtejshëm psikologjik që adreson në mënyrë specifike shqetësimet e tyre trupore (Bouman, 2014); ndonjëherë, kjo qasje mund të shoqërohet me terapinë farmakologjike kundër depresionit (Harding & Fallon, 2014).

3. Nxitja e atashimit të sigurtë. Zhvillimi i lidhjeve të sigurta ka të ngjarë të përmirësojë përballimin me frikën e të tjerëve të rëndësishëm dhe frikën për të tjerët domethënës. Atashimi i sigurt është lidhur me cilësinë pozitive të ndërveprimeve ndërpersonale (Roisman, 2006) dhe me një kapacitet për vetë-rregullim efektiv dhe kontroll. (Pallini, et al., 2018). Kur marrëdhëniet problematike në kontekstin e frikës nga COVID-19 kërkojnë ndërhyrje klinike, përmirësimi i kapacitetit për të përfaqësuar dhe mentalizuar gjendjet e brendshme dhe motivimet ndërpersonale të të tjerëve të rëndësishëm mund të jenë kritike për të rriturit (Allen & Fonagy, 2006) dhe fëmijët (Midgley, et al., 2017). Gjithashtu, është e rëndësishme të vlerësohet cilësia e

marrëdhënieve të lidhjes, të identifikohen problemet në këto marrëdhënie dhe për t'iu adresuar çdo konflikti të brendshëm që mund të rrethojë problemet (Lemma, Target, Fonagy, 2011).

4. Përmirësimi i rregullimit të emocioneve : Një rregullim i përshtatshëm i emocioneve nxit identifikimin, monitorimin dhe modifikimin e reagimeve emocionale dhe bën të mundur tolerimin e shqetësimeve në situata konfliktuale dhe komplekse (Koole, 2009). Ekzistojnë dëshmi se një qasje e kufizuar në strategjitë adaptuese të rregullimit të emocioneve mund të kontribuojë në psikopatologji më të rënda të karakterizuara nga çrregullimi i ndikimit dhe moskontrollit të sjelljes (Schimmenti, et al, 2019). Format përshtatëse të rregullimit të emocioneve përfshijnë një rivlerësim konstruktiv të ngjarjeve dhe ristrukturimin e besimeve që luajnë një rol kyç në zhvillimin ose mirëmbajtjen e manifestimeve të ndryshme psikopatologjike. Në të kundërt, strategjitë jopërshtatëse përfshijnë shtypjen e emocioneve, fajësimin e vetes ose të tjerëve, zhurmën abstrakte, sigurimin e tepërt duke kërkuar ose përdorimin e alkoolit ose drogave psikotrope. Promovimi dhe mësimi i strategjive efektive të rregullimit të emocioneve do të ndihmojë individin e bllokuar në frikën e njohjes/frikës nga mosnjohja të përballojë më mirë ndikimin negativ që lidhet me pandeminë, duke zvogëluar edhe rrezikun e aktivizimit të mekanizmave mbrojtës primitivë, si veprimi mohues ose shpërthyes i përballimit bazuar në emocione.

5- Mundësimi i pranimi dhe përdorimit të opsioneve të intensifikimit ekologjik : Një mënyrë për të adresuar frikën e marrjes ose mosmarrjes së veprimit është përmes pranimi, i cili i referohet miratimit të një qëndrimi të hapur, pranues dhe fleksibël në lidhje me përvojën (Stewart, 2014). Pranimi i lejon individit të njohë dhe pranojë realitetin e një skenari, gjendjeje ose situatë aktuale, edhe nëse është negative, së bashku me dinamikën e tij të lidhur. Ka dëshmi se pranimi është i lidhur me një cilësi më të mirë të jetës (Garcia, et al., 2014). Në kontekstin e pandemisë koronavirus, pranimi synon të balancojë më mirë nevojën e dikujt për të vepruar me kuptimin se shumë aspekte të situatës janë përtej kontrollit të dikujt. Duke përdorur një qasje ekologjike, mund të shihet si një ekologji e përbërë nga personalitete, aktivitete, procedura dhe dukuri të lidhura dhe të ndërthurura, të cilat të gjitha këto mund të ndikojnë në realizimin e procesit të pranimi. Thënë kjo me qëllim për ndërtimin dhe mirëmbajtjen e mjediseve pozitive të përbërë nga masa parandaluese efektive, ndërhyrje të synuara aty ku është e nevojshme dhe nxitje të vetë-disiplinës së përdorimit të intensifikimit ekologjik. (Bronfenbrenner, 1979). Për këtë, duhet të konsiderohen Teknikat e meditimit (Stewart, 2014) dhe ndërgjegjësimi (Hayes, et al, 2013) promovojnë pranimin dhe vetë-ndjeshmërinë. Ndërhjret klinike të bazuara në pranimin dhe ndjeshmërinë synojnë shmangien emocionale jopërshtatëse dhe mosgatishmërinë për të përjetuar ndjenja, ndjesi dhe mendime të vlerësuara negativisht që gjenerojnë sjellje të papërshtatshme ose të dëmshme. Këto ndërhyrje rrisin fleksibilitetin dhe lejojnë ndryshime adaptive të sjelljes.

6. Rëndësia e burimeve psikologjike : mekanizmi mbrojtës dhe praktika e ndërgjegjësimi personal dhe social. Së fundmi, situata të tilla si pandemia COVID-19 mund të nxjerrin si më të mirën dhe më të keqen tek njerëzit. Për këtë, njerëzit duhet të aktivizojnë mekanizmat mbrojtës të cilët janë të shëndetshëm dhe qëi ndihmojnë t'ia dalin mbanë krizës së përjetimit të COVID qoftë nga lajmet, nga të afërmit apo më gjerë. Është një test i aftësisë njerëzore për të empatizuar, për të shfaqur solidaritet dhe për të vënë të mirën e shoqërisë mbi interesat e veta. Kështu, përgjegjësia individuale është vendimtare në kohën e pandemisë COVID-19. Individët janë agentë moralë dhe veprimet e tyre mund të ndikojnë pozitivisht ose negativisht në jetën e njerëzve të tjerë. Prandaj, promovimi i ndërgjegjësimi për pandeminë dhe sjelljen e përgjegjshme ndaj vetes dhe të tjerëve mund t'i ndihmojë njerëzit të ndihen të mbështetur moralisht kur përballen me frikën e tyre.

Në fund të fundit, është një veprim përgjegjës që mund të jetë kritik për mbijetesën tonë. Gjithashtu shumë e rëndësishme është që në këto kohë të njihen dhe të ndërgjegjësohen për kapitalin semiotik (Salvatore, Fini et al., 2018) që është grupi i kuptimeve të mishëruara dhe simbolike (shprehitë e nënkuptuara, botëkuptimi, vlerat, përfaqësimet shoqërore, modelet njohëse, xhepat e njohurive të nënkuptuara dhe të jashtme) që nxisin aftësinë e individëve për të brendësuar dimensionin kolektiv të jetës dhe, duke vepruar kështu, për ta bërë një dimension të tillë të brendshëm një përbërës para-refleksiv, të mishëruar të përvojës: një fakt konkret, një komponent rregullator subjektiv domethënës të identitetit të tij/saj.

Duke vepruar kështu, një kërkues i kuptimit të përvojave të COVID-19 mund të ndiejë aspektet përkatëse të jetës shoqërore dhe politike të pajisura me vlerë jete (Salvatore, 2012). Së pari, ai/ajo mund të ndiejë interesin kolektiv si diçka që ka rëndësi, të mirat e përbashkëta si një kornizë e super-urdhëruar e kuptimit që bazon qëndrimet dhe veprimet e paparashikuara në situata konkrete. Rastësisht, kjo pikëpamje përfshin shikimin e burimeve psikosociale të bazuara në mjedisin kulturor, dhe për këtë arsye duke parë mënyrat individuale të ndjenjës, të menduarit dhe të vepruarit si shfaqje të nivelit të qasjes në kapitalin semiotik (Salvatore, 2012).

Në përmbledhje, komponentët e kuptimit që na mundësojnë ne si kërkues të kuptimit të përvojave të COVID-19 që të ndiejmë dimensionin sistemik të përvojës, dhe duke bërë kështu që rregullimi i ndërvarësisë me të tjerët të jetë një komponent thelbësor i vetvetes, mund të shihet si një lloj "antitrupe semiotike" të spikatjes së madhe të krijimit të ndjesisë të ngjashme me ankthin që karakterizoi skenarin aktual socio-politik, apo teoritë e konspiracionit para kryengritjes së pandemisë, dhe që rrezikon të jetë kuadri kulturor dhe subjektiv që formon mënyrat psikosociale të trajtimit të krizës.

Referencat

- Allen, J. G., & Fonagy, P. (Eds.). (2006). *The handbook of mentalization-based treatment*. New York, NY: John Wiley & Sons Inc.
- Bedford, J., Enria, D., Giesecke, J., Heymann, D. L., Ihekweazu, C., Kobinger, G., et al. (2020). *COVID-19: towards controlling of a pandemic*. *Lancet* 395, 1015–1018. doi:10.1016/s0140-6736(20)30673-5
- Bowlby, J. (1988). *A secure base. Clinical applications of attachment theory*. London, UK: Routledge.
- Bouman, T. K. (2014). *Cognitive and behavioral models and cognitive-behavioral and related therapies for health anxiety and hypochondriasis*. In Starcevic, V., & Noyes, R. (Eds.). *Hypochondriasis and Health Anxiety: A Guide for Clinicians* (pp. 149-198). New York, NY: Oxford University Press
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Curtis, V. A. (2014). *Infection-avoidance behaviour in humans and other animals*. *Trends in Immunology*, 35(10), 457–464. <https://doi.org/10.1016/j.it.2014.08.006> Crossref CAS PubMed Web of Science @ Google Scholar
- Damasio, A. (2018). *The Strange Order of Things. Life, Feeling, and the Making of Cultures*. New York: Pantheon Books.
- Davidson, D. (1980). *Essay on Actions and Events*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Davis, M., Walker, D. L., Miles, L., & Grillon, C. (2009). *Phasic vs Sustained Fear in Rats and Humans: Role of the Extended Amygdala in Fear vs Anxiety*. *Neuropsychopharmacology*, 35(1), 105–135. <https://doi.org/10.1038/npp.2009.109>
- Forner, C.C. (2020). *A Missing Ingredient in a Time of Fear: Carers are not the Bucket*. *Clinical Neuropsychiatry*, 17 (2), 80-84.

- Freud, S. (1926). *Inhibitions, symptoms and anxiety*. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol 20, pp 87-156. London: The Hogarth Press.
- Gazzillo, F., Schimmenti, A., Formica, I., Simonelli, A., & Salvatore, S. (2017). *Effectiveness is the gold standard of clinical research*. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*. <https://doi.org/10.4081/ripppo.2017.278>
- Gibson, J. (2019). *Mindfulness, Interoception, and the Body: A Contemporary Perspective*. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02012>
- Gloster, A.T., Meyer, A., Lieb, R. (2017). *Psychological flexibility as a malleable public health target: Evidence from a representative sample*. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 6, 166-171.
- Graber, J. A., & Brooks-Gunn, J. (1996). *Transitions and turning points: Navigating the passage from childhood through adolescence*. *Developmental psychology*, 32(4), 768. Doi: 10.1037/0012-1649.32.4.768
- Harding, K. J. K., & Fallon, B. A. (2014). *Pharmacological treatment and neurobiology of hypochondriasis, illness anxiety, and somatic symptoms*. In Starcevic, V., & Noyes, R. (Eds). *Hypochondriasis and Health Anxiety: A Guide for Clinicians* (pp. 241-258). New York, NY: Oxford University Press
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). *Acceptance and Commitment Therapy: Model, processes and outcomes*. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 1–25.
- Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D., & Roche, B. (Eds.). (2001). *Relational Frame Theory: A Post-Skinnerian account of human language and cognition*. New York: Plenum Press.
- Hawryluck, L., Gold, W. L., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S., & Styra, R. (2004). *SARS control and psychological effects of quarantine*, Toronto, Canada. *Emerg Infect Dis*, 10(7), 1206-1212. <https://doi.org/10.3201/eid1007.030703>
- Kashdan, T. B., & Rottenberg, J. (2010). *Psychological flexibility as a fundamental aspect of health*. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 865–878. DOI: 10.1016/j.cpr.2010.03.001
- Koole, S. L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. *Cognition and Emotion*, 23(1), 4–41. <https://doi.org/10.1080/02699930802619031>
- Kumpula M. J., Orcutt H. K., Bardeen J. R., Varkovitzky R. L. (2011). *Peritraumatic dissociation and experiential avoidance as prospective predictors of posttraumatic stress symptoms*. *J. Abnorm. Psychol.* 120 617–627. 10.1037/a0023927 [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
- LeDoux, J. (1996). *The emotional brain*. New York: Simon & Schuster.
- Lemma, A., Target, M., & Fonagy, P. (2011). *Brief Dynamic Interpersonal Therapy: A Clinician's Guide*. Oxford, UK: Oxford University Press
- Midgley, N., Ensink, K., Lindqvist, K., Malberg, N., & Muller, N. (2017). *Mentalization-based treatment for children: A timelimited approach*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000028-000>
- Mobbs, D., Hagan, C. C., Dalgleish, T., Silston, B., & Prévost, C. (2015). *The ecology of human fear: Survival optimization and the nervous system*. *Frontiers in Neuroscience*, 9, 55. DOI: 10.3389/fnins.2015.00055
- Nashold, B. S., Wilson, W. P., & Slaughter, D. G. (1969). *Sensations Evoked by Stimulation in the Midbrain of Man*. *Journal of Neurosurgery*, 30(1), 14–24. <https://doi.org/10.3171/jns.1969.30.1.0014>
- Northoff, G. (2016a). *Is the self a higher-order or fundamental function of the brain? The “basis model of self-specificity” and its encoding by the brain's spontaneous activity*. *Cognitive Neuroscience*, 7(1–4), 203–222. <https://doi.org/10.1080/17588928.2015.1111868>
- Northoff, G. (2014). *Howls Our Self Altered in Psychiatric Disorders? A Neurophenomenal Approach to Psychopathological Symptoms*. *Psychopathology*, 47(6), 365–376. <https://doi.org/10.1159/000363351>

- Pallini, S., Chirumbolo, A., Morelli, M., Baiocco, R., Laghi, F., & Eisenberg, N. (2018). *The relation of attachment security status to effortful self-regulation: A meta-analysis*. Psychological Bulletin, 1
- Pfeifer, J. H., & Peake, S. J. (2012). *Self-development: Integrating cognitive, socioemotional, and neuroimaging perspectives*. Developmental Cognitive Neuroscience, 2(1), 55–69. <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2011.07.012>
- Panksepp, J., Fuchs, T., & Iacobucci, P. (2011). The basic neuroscience of emotional experiences in mammals: *The case of subcortical FEAR circuitry and implications for clinical anxiety*. Applied Animal Behaviour Science, 129(1), 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2010.09.014>
- Panksepp, J. (2004). *Textbook of Biological Psychiatry*. Hoboken, NJ, United States: Wiley
- Panksepp, J. (1990). *The psychoneurology of fear: Evolutionary perspectives and the role of animal models in understanding human anxiety*. In G. D. Burroës, M. Roth, & R. Noyes Jr. (Eds.) *Handbook of Anxiety* (pp. 3–58). Amsterdam: Elsevier ISBN-10: 0444812369
- Polizzi, C., Lynn, S.J., Perry, A. (2020). *Stress and Coping in the Time of COVID-19: Pathways to Resilience and Recovery*. Clinical Neuropsychiatry, 17 (2), 59-62.
- Porcelli, P. (2020). *Fear, anxiety and health-related consequences after the COVID-19 epidemic*. Clinical Neuropsychiatry, 17 (2), 103-111.
- Porges, S. W. (2020). *The COVID-19 Pandemic is a paradoxical challenge to our nervous system: a Polyvagal Perspective*. Clinical Neuropsychiatry, 17(2),135-138.
- Porges, S.W., & Dana, D. (2018). *Clinical Applications of the Polyvagal Theory: The Emergence of Polyvagal-Informed Therapies*. New York, NY: WW Norton
- Presti, G., McHugh, L., Gloster, A., Karekla, M., Hayes, S.C. (2020). *The Dynamics of Fear at the Time of COVID-19: A Contextual Behavioral Science Perspective*. Clinical Neuropsychiatry, 17 (2), 65-71.
- Rescorla, R. A. (1991). *Associative relations in instrumental learning: The eighteenth Bartlett memorial lecture*. The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 43(1), 1-23.
- Roisman, G. I. (2006). *The role of adult attachment security in nonromantic, non-attachment-related first interactions between same-sex strangers*. Attachment & Human Development, 8(4), 341–352. <https://doi.org/10.1080/14616730601048217>
- Scalabrini, A., Mucci, C., Angeletti, L.L., Northoff, G. (2020). *The self and its world: a neuro-ecological and temporo-spatial account of existential fear*. Clinical Neuropsychiatry, 17(2), 46-58.
- Schore, A. N. (2000). Attachment and the regulation of the right brain. Attachment & Human Development, 2(1), 23–47. <https://doi.org/10.1080/146167300361309>
- Smith, R., Weihs, K.L., Alkozei, A., Killgore, E.D.S., & Lane, R.D. (2019). *An Embodied Neurocomputational Framework for Organically Integrating Biopsychosocial Processes: An Application to the Role of Social Support in Health and Disease*. Psychosomatic Medicine, 81, 125-145. <https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000661>
- Salvatore, S. (2012). *Social Life of the Sign: Sensemaking in Society*. In J. Valsiner (Ed.), *The Oxford Handbook of Culture and Psychology* (pp. 241-254). Oxford, NY: Oxford University Press
- Salvatore S. (2018). *Cultural Psychology as the Science of Sensemaking: A Semiotic-cultural Framework for Psychology*. In A. Rosa & J. Valsiner (Eds). *The Cambridge handbook of sociocultural psychology* (2nd ed., pp 35-48). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Schimmenti, A., Billieux, J., Starcevic, V. (2020). *The four horsemen of fear: An integrated model of understanding fear experiences during the COVID-19 pandemic*. Clinical Neuropsychiatry, 17(2), 41-45

- Starcevic, V. (2017). *Cyberchondria: Challenges of Problematic Online Searches for Health-Related Information*. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 86(3), 129–133. <https://doi.org/10.1159/000465525>
- Starcevic, V. (2005). *Fear of Death in Hypochondriasis: Bodily Threat and Its Treatment Implications*. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 35(3), 227–237. <https://doi.org/10.1007/s10879-005-4317-0>
- Steele, H., (2020). *COVID-19, Fear and the Future: An Attachment Perspective*. *Clinical Neuropsychiatry*, 17 (2), 97-99
- Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. New York, NY: Basic Books
- Stern, D. N. (2000). *The Interpersonal World of the Infant*. Amsterdam, Netherlands: Adfo Books.
- Trevarthen, C. (2001). *Intrinsic motives for companionship in understanding: their origin, development, and significance for infant mental health*. *Infant Ment. Health J.* 22, 95–131. [10.1002/1097-0355\(200101/04\)22:13.0.co;2-6](https://doi.org/10.1002/1097-0355(200101/04)22:13.0.co;2-6)
- Steëart, J. M. (2014). *Mindfulness, acceptance, and the psychodynamic evolution*. Oakland, CA: Context Press.
- Tronick, E. (2007). *The Neurobehavioral and Social-emotional Development of Infants and Children*. New York, NY, United States of America: W. W. Norton & Company
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). *Availability: A heuristic for judging frequency and probability*. *Cognitive Psychology*, 5(2), 207–232. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90033-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90033-9)
- Van den Bergh, O., Witthöft, M., Petersen, S., & Brown, R.J. (2017). *Symptoms and the Body: Taking the Inferential Leap*. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 74(Pt A), 185-203. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2017.01.015>.
- Van der Kolk, B. (2015). *TheBody Keeps the Score: Mind, Brain and Body in the Transformation of Trauma*. New York, NY: Penguin Random House
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020, Mar 6). *Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China*. *Int J Environ Res Public Health*, 17(5). <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Weineck, F., Messner, M., Hauke, G., & Pollatos, O. (2019). *Improving interoceptive ability through the practice of power posing: A pilot study*. *PLoS ONE*, 14(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.021145>

PËRSE EVROPA ËSHTE NJË BASHKIM I DËNUAR?

PhD Edon Qesari

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

edonqesari@umsh.edu.al

Abstrakt:

Bashkimi Evropian gjendet sot më shumë se kurrë përpara një ngërçi epokal, i cili përfaqëson kontradiktën themelore që e ka shoqëruar ecurinë e tij gati 70-vjeçare. Thënë ndryshe, ky master plan liberal shtetesh është zhvilluar në dy drejtime të ndryshme, nga pikënisje katërçipërisht të kundërta njëra me tjetrën, por që në 30 vitet e fundit kanë shënuar dy trajektore të ngjashme e të cilat sot rrezikojnë t'i çojnë drejt përplasjes.

Ngërçi ka ardhur duke u ngurtësuar pikërisht në fushën e ekonomisë; pra, pikërisht aty ku, në fillim të viteve 1990, gjykohej se komunitarizmi ishte në fazë aq të përparuar sa Komuniteti Ekonomik Evropian (siç quhej zyrtarisht) mund të përparonte drejt një Bashkimi Evropian më të përgjithshëm. Duket se drejtimi që po ndjekin zhvillimet aktuale shkon në kundërshtim të plotë me frymën liberale të funksionalistëve, Fuqizimin e vullneteve shtetërorë në dëm të aspiratës komunitare e nxori në pah pikërisht gjendja e nderë në të cilën dergjet Bashkimi Evropian si pasojë e përhapjes së epidemisë COVID-19. Ç'është më e rëndësishmja – por dhe më domethënësja për qëllimin fundor të këtij shkrimi – gjysma e parë e vitit 2020 dhe kataklizma ekonomike që pritet ta pasojë po tregojnë se as ekonomia evropiane nuk është aq komunitare sa ç'shitet; e se dhe këtu, përpos synimit a realizimit të një tregu të përbashkët, mbisundon vektori ndërshtetëror.

Fjalët kyçe: BE, krizë, COVID

Abstract

Today, the European Union is facing an epochal, yet unparalleled, stalemate, which represents the fundamental contradiction that has accompanied its nearly 70-years history. In other words, this interstatual liberal master-plan has been developed in two different directions, starting from two opposite points of view. As a consequence, in the last 30 years two similar trajectories have been marked, which today face the very risk of a collision.

The stalemate has developed in the economic field; thus, precisely where, in the early 1990s, communitarianism was considered at such advanced stage that the European Economic Community (as it was officially called) could progressively grow toward a more consolidated European Union. It seems that current developments are taking a path in complete contradiction with the liberal spirit of the Functionalists (the forefathers of what later became the EU). As the Will of State is increasing amid Members relations, the damage to the communitarian aspirations is highlighted by the deplorable condition in which the European Union is reacting to the spread of Coronavirus. Most importantly - but also most significantly for the final purpose of this paper - the first half of 2020 and the economic cataclysm that is expected to follow it, are showing that EU economy is not as community-oriented as it used to be; and that even in this field, in addition to the aim or the results of a common market, the interstate vector is prevailing.

Keywords: EU, crisis, COVID

Bashkimi Evropian gjendet sot më shumë se kurrë përpara një ngërçi epokal, i cili përfaqëson kontradiktën themelore që e ka shoqëruar ecurinë e tij gati 70-vjeçare. Thënë ndryshe, ky master plan liberal shtetesh është zhvilluar në dy drejtime të ndryshme, nga pikënisje katërçipërisht të kundërta njëra me tjetrën, por që në 30 vitet e fundit kanë shënuar dy trajektore të ngjashme e të cilat sot rrezikojnë t'i çojnë drejt përplasjes.

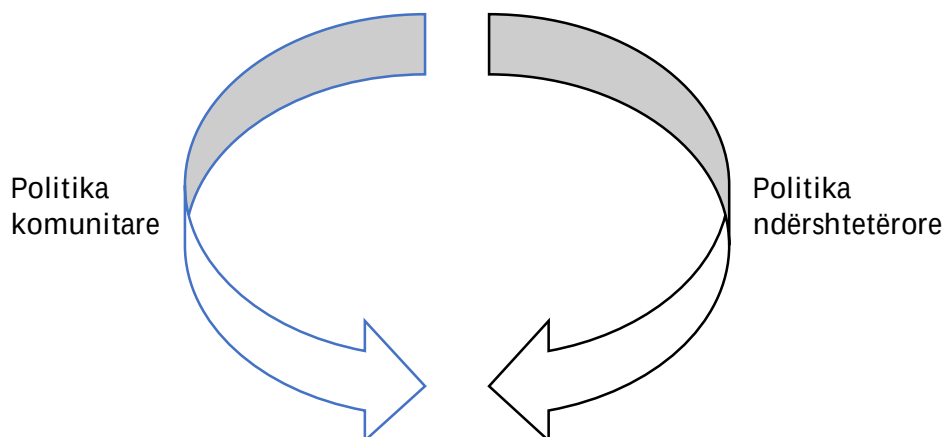
Ngërçi ka ardhur duke u ngurtësuar pikërisht në fushën e ekonomisë; pra, pikërisht aty ku, në fillim të viteve 1990, gjykohej se komunitarizmi ishte në fazë aq të përparuar sa Komuniteti Ekonomik Evropian (siç quhej zyrtarisht) mund të përparonte drejt një Bashkimi Evropian më të përgjithshëm.

Duket se drejtimi që po ndjekin zhvillimet aktuale shkon në kundërshtim të plotë me frymën liberale të funksionalistëve. Fuqizimin e vullneteve shtetërore në dëm të aspiratës komunitare e nxori në pah pikërisht gjendja e nderë në të cilën dergjet Bashkimi Evropian si pasojë e përhapjes së epidemisë COVID-19. Ç'është më e rëndësishmja – por dhe më domethënësja për qëllimin fundor të këtij shkrimi – gjysma e parë e vitit 2020 dhe kataklizma ekonomike që pritet ta pasojë po tregojnë se as ekonomia evropiane nuk është aq komunitare sa ç'shitet; e se dhe këtu, përpos synimit a realizimit të një tregu të përbashkët, mbisundon vektori ndërshtetëror.

Përse Evropa është një bashkim i dënuar?

1. Bashkimi Evropian gjendet sot më shumë se kurrë përpara një ngërçi epokal, i cili përfaqëson kontradiktën themelore që e ka shoqëruar ecurinë e tij gati 70-vjeçare. Thënë ndryshe, ky *master plan* liberal shtetesh është zhvilluar në dy drejtime të ndryshme, nga pikënisje katërçipërisht të kundërta njëra me tjetrën, por që në 30 vitet e fundit kanë shënuar dy trajektore të ngjashme e të cilat sot rrezikojnë t'i çojnë drejt përplasjes (*siç rreket të tregojë skica 1 më poshtë*).

Nga njëra anë, Bashkimi Evropian është një krijesë artificiale që ka për qëllim, përmes politikash komunitare, të zbehë autoritetet e ndryshme shtet-kombëtare të anëtarësisë së vet; duke i hapur një shteg, kështu, synimit historik për ndërtimin e një organizmi mbikombëtar, një lloj “Shtete të Bashkuara të Evropës”. Përkundër, Bashkimi Evropian është njëkohësisht një organizëm ndërkombëtar i mirëfilltë, i cili nuk shkon më larg se servirja e një tavoline bashkëbisedimi për përbërësit e vet; çka thekson, sigurisht, prirjen bashkëpunuese që kjo tavolinë kërkon të nxisë tek pjesëmarrësit në të, përmes politikash ndërqeveritare që nuk anashkalojnë rëndësinë e pamohueshme që ka secili prej shteteve në mbajtjen në këmbë të asaj tavoline.

Skica 1. Ndërsa politika komunitare është e përqendruar në duart e Komisionit Evropian, vendimet e tjera (si p.sh. hapja e negociatave me një vend aspirant) vendosen nëpërmjet Këshillit Evropian, në të cilin mblidhen krerët e shteteve dhe qeverive të vendeve anëtare.

Evropa e bashkuar, në këtë kuptim, ka dy trajta (komunitare dhe ndërshtetërore) të cilat vështirë se përputhen mes tyre dhe për më tepër, rrezikojnë të shkojnë drejt përplasjes, pasi asnjëra nuk është e gatshme të hapë rrugë për hir të tjetrës. Që do të thotë se Bashkimi Evropian, që nga viti 1951 kur u hodh fara e krijimit të tij, është përpjekur vazhdimisht t'ia ulë peshën shteteve kombëtare; e nga ana tjetër, në mënyrë të vazhdueshme, për vetë strukturën që ka, ua ka fuqizuar pushtetin vendimarrës përkatës. Për çdo hap historik që bëhet në drejtim të krijimit

të një vullneti mbishtetëror – pra, përtej palëve kombëtare - një nismë e këtij lloji pashmangshmërisht shoqërohet me kufizime ndërshtetërore.

Ndonëse, duhet sqaruar se vullneti për të mos ulur kokën përpara kundërshtares nuk është e vetmja veti që i karakterizon secilën nga këto dy prirje politikash. Pasi vullnetin mund ta kenë të njëjtë, por fuqia i dallon thelbësisht njëra prej tjetrës. Që nga viti 2008 dhe kriza financiare që e ndoqi, është e dukshme se trajta ndërshtetërore ka marrë të tatëpjetën mbi atë komunitare; e se gjatë dekadës së fundit, Bashkimi Evropian është kthyer gjithmonë e më shumë në një bashkërendim ndërqeveritar, ku inastancat komunitare, *mutatis mutandis*, kanë pësuar dobësim. E kur gjërat zhvillohen sipas njëskeme të tillë shkëmbyese, është e pritshme që vullneti i shteteve më të fuqishëm – fuqia e të cilëve mund të matet sipas kriteresh të ndryshme, por kund tjetër është thelbi – të mbizotërojë mbi vullnetin e shteteve më pak të fuqishëm. Veçanërisht kur arka është e përbashkët, e akoma më tepër kur çelësi i saj kalon në vetëm pak duar.

Ngërçi që përmendëm në fillim ka ardhur duke u ngurtësuar pikërisht në fushën e ekonomisë; pra, pikërisht aty ku, në fillim të viteve 1990, gjykohej se komunitarizmi ishte në fazë aq të përparuar sa Komuniteti Ekonomik Evropian (siç quhej zyrtarisht) mund të përparonte drejt një Bashkimi Evropian më të përgjithshëm.

E vërteta është, megjithëkëtë, se 30 vite më vonë Bashkimi Evropian gjykohet si i tillë, pra bashkim, në fushën e ekonomisë; porështë i paplotë dhe goxha i cunguar në fushën e drejtësisë dhe sigurisë kolektive, e është tërësisht i mangët në atë të politikës së jashtme. Pasi nuk ka NJË politikë të jashtme evropiane, e sot më shumë se kurrë duket sheshit se atoSHUMË politika të jashtme vendesh anëtare, si *lone wolves* apo nëpërmjet aleancash aspak të përjetshme, as që kanë ndërmend t'ia lenë stafetën një vullneti mbikombëtar apo komunitar.

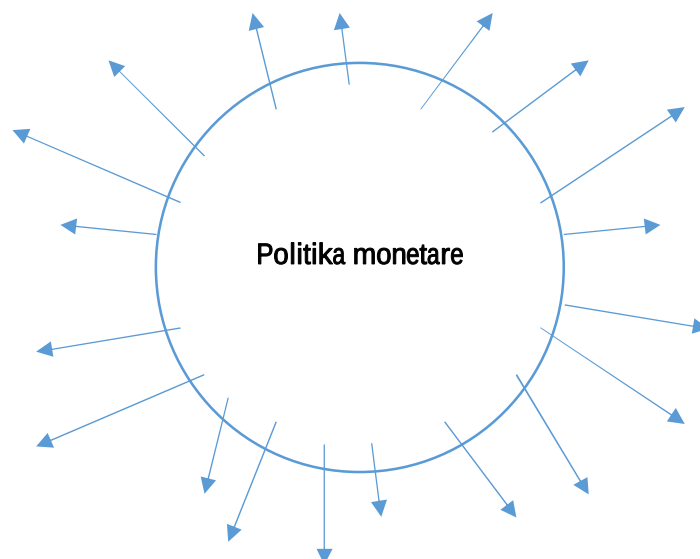
Një realitet i tillëna shtyn të mendojmë, në mos për një dështim, së paku për një goditje të rëndënë kuadrin ideologjik tëetërve themelues të Bashkimit Evropian – të ashtuquajturit funksionalistë, siç ishin figura të kalibrit të Jean Monnet-së apo Robert Schumann. Për ta, që ishin njerëz me këmbë në tokë (siç dhe me defter nëdorë), një Evropë e bashkuar nuk mund të ngrihej përmes projektsh të mëdha federaliste, ndërsa që mosbesimi mes vendesh që sapo ishin kacafytur në fushëbetejat e Luftës II Botërore mbetej ende i madh. Paqja dhe bashkëpunimi mund të vinin vetëm si rrjedhojë e integritit të disa sektorëve kyç (siç qe rasti i industrive të çelikut dhe qymyrit) suksesi i pritshëm i të cilëve mund të shtynte të tjerë sektorë (si industria e rëndë e mandej diplomacia etj.) të shkëputeshin nga sovranitetet kombëtare dhe t'i bashkëngjiteshin një autoriteti unik mbishtetëror. Evropa e bashkuar mund të ishte pra proces, si dhe mision, kurrësi vendim arbitrar, sado fisnik në qëllime.

Duket se drejtimi që po ndjekin zhvillimet aktuale shkon në kundërshtim të plotë me frymën liberale të funksionalistëve. Fuqizimin e vullneteve shtetërore në dëm tëaspiratës komunitare e nxori në pah pikërisht gjendja e nderë në të cilën dergjet Bashkimi Evropian si pasojë e përhapjes së epidemisë COVID-19. Ç'është më e rëndësishmja – por dhe më domethënësjë për qëllimin fundor të këtij shkrimi – gjysma e parë e vitit 2020 dhe kataklizma ekonomike që pritet ta pasojë po tregojnë se as ekonomia evropiane nuk është aq komunitare sa ç'shitet; e se dhe këtu, përpos synimit a realizimit të një tregu të përbashkët, mbisundon vektori ndërshtetëror, pra i politikave egoiste shtet-kombëtare që, në rastin më të mirë, kanëshpresë të vetme gjetjene një gjuhe të përbashkët (rrallë e mundur, për ironi të fatit, aty ku fliten zyrtarisht plot 23 të tilla). Kriza e emëruar COVID-19 sa e mediatizoi një problematikë të tillë, e cila, për hir të së vërtetës, është e shkruar me gjak në tërësinë e dokumentacionit kushtetues evropian.

2. Le ta nisim më së pari me një paraqitje të përgjithshme ilustruese të ujërave në të cilat lundron ekonomia evropiane. Nga njëra anë, mund të shohim se një pjesë e anëtarësisë së Bashkimit Evropian ka hequr dorë nga sovraniteti mbi monedhat kombëtare, duke komunitarizuar politikat monetare që prej vitit 2001, kur Euro u hodh në qarkullim. (Në Eurozonë nuk janë të përfshira vendet që nuk kanë dashur të heqin dorë nga ky aspekt i rëndësishëm i sovranitetit

kombëtar, si Danimarka apo Suedia, por dhe vende që gjykohen si të papërgatitura për një hap të tillë, si Rumania apo Bullgaria.) Kjo do të thotë se asnjë prej këtyre vendeve nuk ka më autoritet mbi shtypjen dhe shpërndarjen e monedhës – e si pasojë mbikëqyrjes së inflacionit – pasi një pushtet i tillë i ka kaluar një institucioni mbishtetëror të krijuar enkas, Bankës Qendrore Evropiane.

E njëjta gjë nuk ndodh me një tjetër fushë të qeverisjes së ekonomisë, që është politika fiskale, të lidhur në mënyrë të pandashme me atë monetare. Kësisoj, vendet e Eurozonës (e kuptohet, edhe ata jashtë saj), pavarësisht se pjesëtarë të një bashkimi monetar, zbatojnë gjithsecili politika të përveçme në rafshin e financave publike. Thënë shkurt, e duke marrë parasysh lidhjen organike mes politikës monetare dhe asaj fiskale, Eurozona është një komunitet vendesh që nuk kanë zë mbi vlerën e monedhës së tyre (norma e interesit natyrisht që vendoset nga Banka Qendrore) por e kushtëzojnë qarkullimin e saj nëpërmjet levave fiskale. Natyrisht që ekzistojnë kritere (të ashtuquajtur “të konvergjencës”) të cilët kanë për qëllim të mbajnë në harmoni dy rrafshet – psh. secili vend, pavarësisht se ka pavarësi në politikat e bilancit, është i detyruar që ta mbajë nivelin e borxhit publik nën 60% të Prodhimit të Brendshëm Bruto e atë të deficitit buxhetor nën 3%; ndonëse, mekanizma të tillë (vendimarrja mbi të zbatimin e të cilëve merret në tryezë ndërshtetërore, jo me direktivë komunitare) nuk kanë mundur kurrë të mbikëqyrin – e akoma më pak, të shmangin – përplasjen mes një politike monetare të centralizuar dhe plot 19 politikash fiskale sovrane dhe centrifugale (*skica 2 shpjeguese më poshtë*).

Skica 2. Ndërsa politika monetare e Eurozonës është *domain* i një institucioni mbishtetëror, Bankës Qendrore Evropiane, 19 vendet anëtare kanë sovranitet mbi politikat fiskale përkatëse (të ilustruara nëpërmjet shigjetave centrifugale).

Çka ka prodhuar një rrëmujë të jashtëzakonshme jo vetëm në bashkërendimin e Eurozonës, por dhe në vetë suksesin e komunitetit ekonomik mes vendeve evropiane. E nëse ekonomia konsiderohet si rafshi publik më i sukseshëm, deri më sot, i integritit evropian, ç'mund të thuhet për të tjera aspekte të jetës publike – që nga diplomacia e deri tek siguria kolektive dhe kufijtë gjithë anëtarëve të BE-së, brenda dhe jashtë Eurozonës – të cilat janë ende larg të qenit të qeverisura nga një autoritet komunitar mbishtetëror?

3. Toka e djegur që pritet të lërë pas COVID-i 19 në ekonominë evropiane ka sjellë sërish në vëmendje qerthullin e mësipërm. Vajtën disa javë që vendet më të goditura nga pandemia – Italia, Spanjapor dhe Franca – po kërkojnë që Bashkimi Evropian të ndërhyjë në ndihmë të tyre. Konkretisht, këto vende, me Romën në krye, kanë shtruar mundësinë që Eurozona, si njësi komunitare (pra gjithë vendet e përfshira në të), të marrë përsipër peshën e paprecedentë të

gropës ekonomike dhe të financojë borxhet publike të vendeve të prekura përmes një mekanizmi huadhënësi cili të shlyhet bashkarisht (*debt mutualisation*) - borxhe të cilat, duke gjykuar dëmet financiare që sektorët e ndryshëm të shërbimeve dhe prodhimit të këtyre vendeve kanë pësuar, e do të pësojnë në vijim, pritët që të prekin maja ta frikshme.

Kësaj kërkesë, vende si Gjermania, Holanda, Austria dhe Finlanda i janë kundërvënë në mënyrë të prerë. Sipas tyre, nuk është e drejtë që gjithë Eurozona në mbajë mbi supe defektet e sistemeve shëndetësore të Italisë apo Spanjës, të cilat janë treguar të paafta për t'u përballur me pandeminë. Holanda në veçanti, duket se ka marrë rolin e *bad guy*, duke u shprehur ashpër ndaj autoriteteve italiane, të kallzuara si përfituese të djersës së taksapaguesëve të ndershëm evropiano-veriorë. Këtij qëndrimi i janë kundërvënë përfaqësuesit francezë dhe italianë, të cilët i kanë bërë thirrje vlerës së solidaritetit mbi të cilën, plot shtatë dekada të shkuara, holandezët u bënë krahas tyre pjesë e projektit evropian.

Shkëmbime pozicionesh këto, që e ka bërë edhe më të vështirë arritjen e një ujdje. Pasi, edhe nëse 19 vendet kanë gjetur tashmë një gjuhë të përbashkët për paketën që pritët të lëshohet në ndihmë të financave të gjunjëzuara evropiane (paketë e cila parashikon krijimin e një fondi mbështetës prej 500 miliard eurosh), është mënyra e zbatimit të saj që i ka kyçur sërish palët nëpër bedenat përkatëse. Nëse Italia dhe vendet e tjera jugore kërkojnë një mekanizëm *ad hoc*, të krijuar enkas për pandeminë, Gjermania dhe vendet veriore nuk shkojnë më larg se të hedhin në tavolinë mekanizmat e vjetër financues, të parashikuar fill pas recesionit ekonomik që ndoqi vitin 2008. Roma dhe Parisi nguten të kërkojnë *coronabonds*, të përshtatshme për gjendjen aktuale dhe të tilla që të mos e shtrëngojnë lakun e borxhit publik që edhe para pandemisë nuk ishte asfare i ulët për to. Berlioni, përkundër, këmbëngul tek të ashtuquajturit MES (Mekanizma evropianë të stabilitetit), po të njëjtat – mbase me ndonjë lehtësim të vogël – që do i detyrojnë vendet kreditore të shtrëngojnë rripin për disa breza. Ndërkaq që Italia me shokë kërkon një mënyrë të re ndërveprimi financiar, duke i bërë thirrje parimeve dhe solidaritetit në gjendje emergjence, Gjermania me të vetët nuk i ndahen refrenit të parametrave dhe rregullave.

E pashmangshme që në kushte të tilla çdokush, së paku në jug të Bashkimit Evropian, të sjellë ndërmend rastin e Greqisë; pra të një vendi me borxh publik marramendës, i cili u “kurua” pikërisht nëpërmjet atyre parametrave që Gjermania sjell sot sërish në tavolinë dhe që në sytë e italianëve është shembull *avant le lettre* se ç'kurth i pret nëse i binden znj. Merkel. Kaq mjafton që evropianëve të jugut t'u fanepset Troika e mirënjohur e institucioneve financiare, e cila, pikërisht në respekt të parametrave aq të kërkuar, ishte e gatshme të lëshonte likuiditet monetar vetëm kundrejt një ashpërsimi përpjestimor të kushteve kredidhënëse. E për financat e rraskapitura të Italisë, për borxhin e saj publik të frikshëm, mund të përfytyrohet se ç'do të thotë një huadhënie e tillë. Sepse nëse bazohemi në disa parashikime krejt të mirëkuptueshme, pas jo më shumë se një viti pritët që borxhi italian të kalojë masën 150% e defiçiti të shkojë në 8%, në raport secili indikator me PBB-në e vendit (të paktën sipas parashikimeve mëshiruese të FMN-së). Gjë që do të thotë, as më pak e as më shumë, veçse masa të tjera shtrënguese dhe mbytëse për ekonominë. Çka u kall datën italianëve dhe gjithë bashkëvuajtësve të tyre evropiano-jugorë. Siç dhe qartëson fjalët e kreut të shtetit francez, z. Macron, kur shprehej para disa ditësh se “një treg i përbashkët ishte i pamundur nëse vetëm disa pjesëtarë flijohen... dhe pesha financiare e shpenzimeve të ardhshme nuk bashkëndahet”¹⁷⁷.

4. Droja është e madhe. Jo vetëm për shkak të ashpërsimit të krizës, por dhe sepse një gjendje e tillë rrezikon fort të infektojë ambientin politik, në cepat e të cilit janë të gatshme për veprim forca të cilat prej vitesh tashmë urojnë një zhbërje të Bashkimit Evropian dhe një rikthim në llogoretshtet-kombëtare. Llogore që, fundja, nuk do të ishin dhe aq të ndryshme nga të tanishmet, në të cilët shtetet e Eurozonës janë ngulitur. Vetë institucionet mbikombëtare (si Komisioni i znj. Von der Leyen, apo Banka Qendrore e znj. Lagarde), që teorikisht duhet të ishin zbutëse të kundërshtive, nuk duket se po ia dalin që t'i mbajnë meritë nën fre. Gafat janë të

¹⁷⁷<https://www.ft.com/content/3ea8d790-7fd1-11ea-8fdb-7ec06edeef84>

njëpasnjëshme nga ana e tyre, ndërkaq qëekuilibrat ndërqeveritarë janë duke u shkërmoqur dita-ditës.

Vetëcoronabonds-et (diçka e ngjashme me *Treasury Bills* që lëshon Federal Reserve në Amerikë), të cilat qeveria italiane dhe ajo franceze i paraqesin si masa shpëtimtare, nuk dihet se sa do të ndihmojnë në rimëkëmbjen e situatës. Më siguri, ato parapëlqehen pasi nuk kërkojnë në këmbim të njëjtat shtrëngime (*austerity measures*) që masat e tipit MES, impononin në rastin e Greqisë pak vite më parë. COVID-i 19 veç pruri në zgrip të humnerës disa realitete ekonomike në Evropën jugore që prej dekadash dergjeshin në krizë. Arsye për të cilën, qeveritë kishin marrë masa prej vitesh fiskale drastike, duke minimizuar apo mbyllur sektorë të tërë publike. Mes këtyre edhe shëndetësia, çka u pa në përballimin e mjerë të vështirësive pandemike.

Gjithsesi, ekonomitë e Italisë apo Greqisë përjetojnë kriza që në krye të herës, që para se qeveritë të hiqnin dorë nga sovraniteti i tyre monetar dhe t'i bashkoheshin Eurozonës. Gjë që pati favorizuar, asokohe, pikërisht ekonomitë e vendeve veriore, vlera e monedhave kombëtare të të cilave rezultoi e lartë në momentin e këmbimit me Euron e sapohedhur, pikërisht si pasojë e vlerës së ulët të monedhave jugore. Siç duhet thënë, gjithashtu, se zhvillimi gjerman apo holandez nuk do të kishte qenë kurrë i tillë pa praninë e Italisë apo Portugalisë¹⁷⁸. E vërteta e hidhur, megjithatë është se ekonomi si këto të fundit kanë qenë gjithmonë të dobëta dhe anëtarësimi në Eurozonë, pavarësisht synimit për t'i çuar drejt konvergjencës me simotrat veriore, thjesht u ka nxjerrë edhe më në pah veset. Kësisoj, Holanda dhe Gjermania jo vetëm nuk janë treguar solidare (siç dhe nuk po tregohen), por kanë bërë krejt të kundërtën e asaj që pritet brenda një "familjeje" me vlera të përbashkëta.

Pra, duket se ekuilibri mes ekonomive evropiane është qartësisht i pamundur. Themeluesit e Eurozonës (të një formati më pak idealist se etërit e projektit evropian) siç sqaron ekonomisti britanik Michael Roberts¹⁷⁹, përcaktuan kriteret konvergjece vetëm në lëmin monetar dhe atë fiskal; përpos, ata lanë jashtë tyre të tjerë tregues të rëndësishëm të mirëqenies kolektive dhe prodhimit, si rritja e PBB, investimet dhe papunësinë, pasi këto janë në dorë të luhatjeve të lira të tregut. E në çaste krize, të tilla luhatje mund të çojnë në përfundime dëshpëruese për jetët e miliona njerëzve, duke shembur jo vetëm çfarëdolloj synimi konvergjece, por dhe vetë ekuilibrin e përgjithshëm mes vendesh që, nëse shohim parimin e solidaritetit, duhet t'i zgjidhnin në mënyrë bashkërenduese hallat e njërit apo tjetrit prej tyre. Thënë ndryshe, fatet shëmbëlajnë si të shënjuar tashmë, e njëekonomi si ajo e Italisë apo Greqisë nuk mund të rritet kurrë mjaftueshëm, brenda këtij projekti të madh kapitalist që quhet Bashkim Evropian. Jo aq satë parandalojnë ndarjen e Eurozonës në dy fronte: mes vendesh qendrore (veriore) që diktojnë kushte të favorshme për kapitalin e tyre, e një fronti vendesh periferike (jugore) përjetësisht në nevojë për të kontraktuar malin e borxheve që ju përcillet nga brezi në brez; ku të parët akuzojnë të dytët për dembeli, e të dytët akuzojnë të parët për grykësi.

5. Për këto arsye të renditura, Bashkimi Evropian dhe prodhimi i tij më elitari, Eurozona, kanë marrë sot trajtën e një mallkimi të pashmangshëm jo vetëm për atë frymë evropianiste që i ka shërbyer si ideal në vazhden e konfliktit të fundit botëror, jo vetëm për ato vende të cilat, paçka themeluese, janë sot duke u trajtuar si mysafirë të paftuar, por dhe për aspirantëtkandidatë të cepit juglindor, mes të tyre dhe Shqipëria. E këtu, po i drejtohem mbylljes më një sërë konsideratash *post factum*, thjesht dhe vetëm të natyrës socio-kulturore. Pasi, nëse ekonomi si ajo spanjolle apo italiane, me gjithë peshën e tyre jo të papërfillshme globale, gjenden të

¹⁷⁸ Siç pohon ish-ministri grek i Financave, Janis Varufakis, mirëqenia veriore është aq e lartë dhe e qëndrueshme pikërisht sepse vendet jugore kanë kontribuar me politikat e tyre ekonomike që ekuilibri monetar në Evropë të ruhet. https://diem25.org/the-toxic-impact-of-the-eurogroup-agreement-of-9th-april-2020/?fbclid=IwAR3XmHmgJJ6gFKoiXvdjdp2x0AnqhTOAWZC5J7I-Rdk6Clhe1p_LPIHn12c

¹⁷⁹ <https://thenextrecession.wordpress.com/2020/04/19/the-euros-corona-crisis/>

shënuara, veç përfytyrimi mund të na ndihmojë të shohim një amebe ekonomike, si Shqipëria, të nesërmen e integritit të shumëshpresuar brenda kufinjve grindave të Bashkimit Evropian. Kësodore, Shqipëria nuk do të gjendej sot, pas plot tre dekadash kapardisjeje demagogjike, kaq e legëdisur ballë kokëçarjeve që evropianët kanë me njëri-tjetrin – siç kishin edhe pak muaj më parë, kur Franca kundërshtonte fuqishëm hapjen e negociatave me Tiranën - nëse do të ishte shpenzuar gjithë kjo kohë për të hedhur (qoftë dhe vetëm) themelet e një debati kritik mbi domethënien e të qenit shtet-anëtar në Bashkimin Evropian;

nëse debatin kritik do ta kishte ndjekur dalja në pah e ndonjë zëri kritik mbi vetë natyrën e Bashkimit Evropian dhe ideologjinë neoliberale që gjendet e rrënjësuar në marrëdhëniet punë-kapital - pa folur për ato mbistrukturore (politike dhe kulturore) - të këtij entiteti mbishtetëror;

nëse mbas dehjes njomëzake të viteve 1990, do të reshte në gjirin e shoqërisë shqiptare hegjemonia e të menduarit të Evropës si Shtete të Bashkuara të Evropës (që nuk është, e gjasat janë që nuk do të jetë kurrë e tillë), *ipso facto* si një monolit i ngurtë dhe i pandikueshëm nga dinamikat e shumta - më së shumti antagonistë - historike, sociale dhe lokale të anëtarëve të vet që hyjnë e dalin;

nëse paaftësia e klasave drejtuese (politike, ekonomike, kulturore etj.) për ta bërë vendin “si gjithë Evropa” nuk do të zëvendësohej tinëzisht me lëndinën me lule që shpesh e karakterizon BE-në në përfytyrimin e masave;

nëse shoqëria civile nuk do të ishte kthyer në një mbllaçitëse të po të njëjtit ushqim elektoral që mbush barkun e të uriturve nëpër fushata;

nëse valëvitjes së “mbështetjes me mbi 90% të popullit shqiptar në lidhje me aderimin në BE” do i ishte kundërvënë hetimi mbi nivelin e dijes që shtresat e ndryshme të po së njëjtës popullatë – nga *hipsters*-at e forumeve rinore deri tek fakirët e seksioneve sulmuese nëpër mitingje – kanë mbi Bashkimin Evropian;

nëse pamundësia për të qenë minimalisht i përfillshëm në rrafshin rajonal të prodhimit ekonomik nuk do ta kishte degëdisur Shqipërinë në një konsumues konservash të jashtme dhe çaprazesh të brendshme të tipit “Nuk na duan se jemi muslimanë”;

apo xhambazllëqe të tjera si këto...

TEKNIKAT E MEDITIMI MINDFULNESS, SI NJE URE KOMUNIKIMI ME VETEN, GJATE PERIUDHES SE KARANTINIMIT

Dr. Fleura Shkëmbi
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
fleura.shkemberi@umsh.edu.al
Bsc. Sidorela Xhaferaj
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
sidorela.xhaferaj@umsh.edu.al

Abstrakt

Teknikat e Meditimit Mindfulness kanë një rritje të jashtëzakonshme të popullaritetit dhe përdorimit të tyre në dekadat e fundit, si në aplikimin joformal, ashtu edhe në atë formal gjatë seancave në psikoterapi. Qëllimi i këtij punimi është të sigurojë informacion të bazuar në studime empirike mbi praktikat dhe teknikat, që kanë qenë efektive në trajtimin e ankthit dhe stresit, të aplikuara nga profesionistë të meditimit dhe terapistë, të cilët janë trajnuar dhe aplikojnë këto teknika të meditimit mindfulness gjatë procesit terapeutik. Studime të shumta konkludojnë se aplikimi i meditimit mindfulness, shoqërohet me përmirësim të shëndeti mendor. Njerëzit, të cilët jetojnë dhe meditojnë duke përdorur këto teknika, raportojnë më pak stres, ankth, depresion, zemërim, frikë dhe shqetësim si dhe ndihen më shumë të gëzuar, të frymëzuar, janë më mirënjohës për çdo aspekt të jetës. Ata e shohin të ardhmen me më shumë shpresë, dhe përjetojnë me qetësi çdo sfidë që ju përball jeta. Ky studim, ka për qëllim të bëjë një paraqitje teorike të teknikave të meditimit mindfulness në trajtimin e stresit, ankthit dhe shterimit emocional, për të na dhënë një mënyrë efikase të komunikimit me veten në situata izolimi dhe sfidash njerëzore. Hulumtimet, sugjerojnë se njerëzit të cilët kanë vetëdije më të lartë emocionale, mund t'i ndihmojë të kenë komunikim më të qartë me veten, të ruajnë mirëqenien mendore dhe fizike gjatë gjendjeve të pakëndshme të humorit, si edhe në situata të tilla siç ishte izolimi gjatë karantinimit.

Fjalë kyçe: Mindfulness, ankth, stres, meditim, shqyrtim literaturë.

Abstract

Mindfulness Meditation Techniques have grown tremendously in popularity and use in recent decades, both in informal and formal applications during psychotherapy sessions. The aim of this paper is to provide information based on empirical studies on practices and techniques that have been effective in treating anxiety and stress, applied by meditation professionals and therapists who have been trained and so apply these mindfulness meditation techniques during therapeutic process. Numerous studies conclude that the application of mindfulness meditation is associated with improved mental health. People who live and meditate using mindfulness techniques report less stress, anxiety, depression, anger, fear, and concern, and feel happier, inspired, more grateful for every aspect of life, and, as well as see the future with more hope, and calmly experience every challenge that life faces. This study aims to make a presentation of mindfulness meditation techniques in the treatment of stress, anxiety and emotional exhaustion, to give us an efficient way of communicating with ourselves in situations of isolation and human challenges. Researches, suggests that people who have higher emotional awareness can help them communicate clearly with themselves, maintain mental and physical well-being during unpleasant moods, and in situations such as long-term isolation or quarantine.

Keywords: Mindfulness, anxiety, stress, meditation, literature review.

Secili nga ne është i përbërë nga mendja dhe trupi. Ne dimë që kemi një trup, sepse ne mund ta shohim, ta prekim, ndjejmë. Është i përbërë specifikisht nga katër elemente : toka, uji, ajri dhe zjarri. Mendja është e përbërë nga elemente me aftësinë për të ditur. Mendja është si një

software i cili komandon një hardware. Mendja jonë kontrollon mendimet të folurit dhe veprimet tona trupore. Shpeshherë, mendja jonë ka tendencën të mos bindet, duke u përfshirë në situatat e mëposhtme:

1. Shpërqendrohet: Mendja lufton për të përmbushur dëshirat dhe t'i nënshtrohet emocioneve ashtu si një peshk pa ujë lufton për t'u rikthyer në ujë.
2. Shqetësohet: Mendja nuk qëndron me ndonjë emocion për një kohë të gjatë, por kërcen nga një tek tjetra ashtu si një majmun kërcen nga dega në degë.
3. E ka të vështirë të qëndrojë e qetë: Është e vështirë për të përqendruar mendjen në një vend ose të qëndrojë e qetë pa menduar ashtu siç është e vështirë të mbash një fëmijë në një vënd.
4. E vështirë për t'u kontrolluar: Për të mos lejuar mendjen të mendojë për gjëra të veçanta mund të jetë aq e vështirë sa mos lejimi i lopëve të kullosin nënjë kullotë.

Meditimi mindfulness është një lloj praktike shpirtërore, i cili daton që nga traditat e lashta introspektive budiste. Fjala “mindfulness” e ka origjinën nga gjuha e shenjtë e Budizmit, “Pali”, dhe përbëhet nga dy fjalët “vetëdije” dhe “kuptim i qartë”, pra, duke cilësuar një mendje të pastër dhe plotësisht të vetëdijshme (Grecucci et al., 2015). Praktikrat meditative të mindfulness janë pjesë e besimeve dhe doktrinave të ndryshme fetare, si përshembull meditimi joga në traditën Hindu, meditimi kabbalah ne Judaizëm, lutjet në Katolicizëm dhe meditimi Sufi ne Islam (Grecucci et al., 2015). Ndonëse literatura shencore nuk ka rënë dakord për një përkufizim universal të meditimit mindfulness, studiuesit e kanë quajtur “vetëdija që vjen nga përqendrimi i vëmendjes në momentin e tashëm, duke pranuar në mënyre jogjyuese eksperiencën e cdo momenti (Kabat-Zinn, 2003). Praktikrat e mindfulness kanë tri komponentë kryesorë që dallojnë nga njëri-tjetri, por njëkohësisht janë të ndërlidhur: 1) qëllimi (arsyeja pse e bëjmë diçka); 2) vëmendja (të qenit totalisht të përqendruar te momenti i tashëm); dhe 3) sjellja (mënyra si kushtojmë vëmendje) (Shapiro et al., 2002). Sipas Kabat-Zinn (1990) ka disa sjellje që rrisin nivelin e mindfulness në jetën tonë të përditshme, si përshembull:

- Mungesa e paragjytimeve dhe të pasurit e një qëndrimi neutral ndaj eksperiencave personale;
- Durimi për t'i lënë gjërat të marrin rrjedhën e tyre;
- Të qenurit të hapur ndaj mundësive të reja dhe dalja përtej gjykyimeve subjektive;
- Të pasurit besim në vete dhe në ndjenjat tona;
- Të pranuarit e gjërave siç janë pa u përpjekur për t'i ndryshuar.

Ekzistojnë thellësi ose nivele të ndryshme të praktikës medituese, në varësi të qëllimit dhe përfitimit, të cilat mund të jepen në shembujt e mëposhtëm:

Për reduktim të stresit- duke kryer një praktikë të thjeshtë meditimi ne mund t'i arrijmë lehtësisht këto përfitime. Mjekët mund t'i rekomandojnë pacientët që të praktikojnë meditimin për një periudhë kohe për të ndihmuar në reduktimin e stresit dhe ankthit. Ekzistojnë disa mënyra për të arritur këto përfitime. Në thelb, shumica e metodave të meditimit janë të zbatueshme.

Për përmirësim të balancës mendje-trup- kur praktikojmë meditimin pak më gjatë, mund të kultivojmë përfitime të ndryshme, të tilla si pasja e një fokusi të mprehtë, memorie më të mirë, vendimarrje më të mirë, më shumë dashuri dhe dhembshuri.

Për zhvillimin e zakoneve - duhet të jemi më të përkushtuar dhe të meditojmë më gjatë për të përmirësuar forcën tonë mendore. Për të arritur këtë përfitim, mendja duhet të jetë më e fortë se zakonet tona, të cilat zakonisht kontrollojnë mendjen. Studimet tregojnë se njerëzit që mund të meditojnë më shumë, priren të gëzojnë këto përfitime sesa ata që nuk meditojnë sa duhet.

Për spiritualitet - ne mund të ndjekim qartësinë e brendshme nga shkëlqimi i brendshëm dhe të kuptojmë të vërtetën e jetës dhe t'i përgjigjemi pyetjeve që nuk mund t'u përgjigjesh nëpërmjet të parit, aromave, tingujve, shijimit, prekjes dhe mënyrave të tjera të të mësuarit.

Është e ngjashme me ndriçimin e një dhome të errët, në mënyrë që të shohim qartë në dhomë. Pasi të shohim ne mund të kuptojmë se çfarë po ndodh me jetën tonë.

Këto përfitime të meditimit mindfulness janë rezultat i kombinimit të mekanizmave të ndryshme, por të ndërlidhura si: rregullimi i vëmendjes, vetëdija trupore, rregullimi i emocioneve, ndryshimi i perspektivës ndaj vetes, ekspozimi dhe rikonsolidimi. Këto procese bashkëveprojnë me njëra-tjetrën dhe përmirësojnë cilësinë e vetërregullimit (Holzel et al., 2011). Për të arritur gjendjen mindfulness, më parë duhen ndjekur disa procese që, ndër të tjera, përfshijnë: relaksimin e muskujve, relaksimin e logjikës (ndalimi i së analizuarit, gjykuarit, apo të pasurit e pritshmërive) si dhe aftësi vetë-përqendrimi duke shmangur mendimet e pakëndshme (Cardoso, 2004). Bazat e meditimit mindfulness janë integruar në metoda të ndryshme tëpsikoterapisë, si terapia dialektike e sjelljes, terapia konjitive e bazuar në mindfulness, psikoterapia dinamike afatshkurtër, dhe psikoanaliza (Grecucci et al., 2015).

Teknikat Mindfulnesspër Praktikën Formale

Observimi i frymëmarrjes dhe frymëmarrja me diafragmë

Fryma qëndron në kryqëzimin midis sistemit nervor somatik dhe autonom. Për këtë arsye, mindfulness i frymëmarrjes ofron një mundësi unike për të sjellë trupin dhe mendjen së bashku. Kur nervozohemi, shpesh na merret fryma dhefrymëmarrja jonë bëhet e cekët. Për shkak se fryma është e cekët, atëherë ndihemi edhe më të shqetësuar, duke krijuar një lak feedback-u negativ: ne jemi të mërzhitur ose në ankth, kështu që marrim frymë në një mënyrë të ngushtë. Pikërisht se jemi duke marrë frymë në një mënyrë të tillë, fillojmë të ndihemi edhe më të shqetësuar. Frymëmarrja me diafragmë përshkruhet më mirë si frymëmarrja abdominale ose me bark, sepse të gjitha modelet e frymëmarrjes përfshijnë diafragmën. Për të vizualizuar këtë mënyrë të veçantë të frymëmarrjes, do ishte ndihmuese të dini pak rreth asaj se si trupi juaj merr ajër brenda dhe jashtë mushkërive tuaja si fillim.

Skanimi i trupit

Skanimi i trupit ka provuar të jetë një formë jashtëzakonisht e fuqishme dhe shëruese e meditimit. Ajo formon thelbin e praktikave në të cilat njerëzit stërviten në reduktimin e stresit të bazuar në Mindfulness. Ajo përfshin spastrimin sistematik të trupit me mendje, duke sjellë një vëmendje të dashur, me zemër të hapur dhe të ngrohtë në zonat e ndryshme të tij. Ndjesi fizike që mund të ndjesh gjatë skanimit të trupit ndër të tjera përfshijnë: një dritë e ngrohtë që pulson dhe drithëron lehtësisht, këmbë të rënda, butës të ftohtë vibruese, ngurtësi, mpirje ose fleksibilitet, ajër të thatë, etj. Reagime emocionaleqë mund të vini re janë: mungesë durimi/dëshirë për të ndaluar kënaqësinë neutrale, dëshirë për të vazhduar për të çliruar gëzim, trishtim, dhimbje, frikë, krenari, neveri, surprizim zemërim,frustracion dhe turp.

Meditimi ulur

Çdo herë që të uleni në një qëndrim vigjilent dhe dinjitoz dhe ta ktheni vëmendjen tuaj në frymëmarrjen tuaj, për sado gjatë, po ktheheni në tërësinë tuaj, duke afirmuar ekuilibrin tuaj të brendshëm të mendjes dhe trupit, pavarësisht nga gjendja kaluese qoftë e mendjes suaj, qoftë e juaj trup në çdo moment. Duke qëndruar ulur në vend bëhet një relaksim në qetësi dhe paqe nën axhitimin sipërfaqësor të mendjes tuaj. Është po aq e lehtë sa të shohësh dhe lëshosh, të shohësh dhe lëshosh, të shohësh dhe lëshosh.

Meditimi mindfulness

Me kohën, mësoni të jenimindful mbi mendimet, fjalët dhe veprimet tuaja dhe, në fund të fundit, në gjithçka që bëni, kështu që çdo gjë që përjetoni në jetë të bëhet praktika juaj. Meditimi mindfulness do t'ju ndihmojë të përdorni burimet e thella të brendshme për mirëqenien tuaj. Në këtë botë të ngjeshur dhe shpesh stresuese, meditimi i mendjes mund të shërbejë si një oaz, një strehë në mes të nxitimit dhe nxitimit, ku mund të ktheheni në shtëpi vetë.

Meditimi i malit

Meditimi i malit, nga Jon Kabat-Zinn (1994), na inkurajon të kërkojmë stabilitet dhe paqe të brendshme, madje edhe përballë një ndryshimi dhe kaosi të paparashikueshëm. Qëllimi i meditimit malor është të kthehemi me këmbë në tokë dhe të aksesojmë forcën dhe stabilitetin tonë të brendshëm kur të ballafaqoheni me rrethana stresuese dhe sfiduese, të brendshme dhe të jashtme. Teknikat e meditimit, si: meditimi i malit dhe meditimi i liqenit, mund ta ndihmojnë një individ që të jetë mindful në jetën e përditshme, gjë që mund të sjellë ndryshime pozitive në reagime, emocione dhe sjellje, duke çuar në një jetë më të kënaqshme dhe më të plotë.

Meditatimi i liqenit

Gjatë këtij meditimi ne përqipemi të mishërojmë ato aspekte të liqenit, duke ushqyer vetitë tona si liqeni. Ky meditim mund të na ndihmojë të zbulojmë natyrën tonën të brendshme, të njohim stabilitetin tonë të brendshëm dhe gjejmë ekuilibrin. Ai ofron një imazh të forcës dhe thellësisë, aftësisë për të qenë nëpaqe dhe qetësi ngjarjet sfiduese të jetës, duke gjetur brenda vetes aftësinë për t'u bërë si ujërat e patrazuar të një liqeni.

Ecja mindful

Ecja mindful është një formë e meditimit në veprim. Njerëzit që e kanë të vështirë të qëndrojnë pa lëvizur për një kohë të gjatë në meditimin ulur mund ta kenë më lehtë të zhvillojnë vëmendje dhe vetëdije të ndërgjegjshme duke praktikuar këtë formë të meditimit. Për disa njerëz përvoja trupore e të ecurit siguron më shumë lëndë të qartë dhe të gjallë për meditim sesa meditimi ulur ose shtrirë.

Mindfulness dhe ankthi

Përfitimet e meditimit mindfulness të lidhura me promovimin e shëndetit mendor dhe mirëqenies shpirtërore janë aprovuar nga një sërë studimesh shkencore (si përshembull: Diaz, 2018; Menezes & Bizarro, 2015; Sarris et al, 2012; Srivastava et al., 2011), ku kujdes i madh i është përkushtuar veçanërisht efektit pozitiv që mindfulness ka në uljen e nivelit të ankthit dhe simptomave të tij. Mindfulness promovon ndjenjat e vetëpranimi, vetëdijes jogjyquese, sjelljeve të hapura dhe shpërndarjen nga aktivitetet mendore. Këto aftësi metakognitive, në veçanti observimi i shpërndarjes gjatë të cilit individ i percepton gjendjet e tij mendore dhe emocionet si dy procese të ndara, bazohen në një proces konjitiv të karakterizuar nga fleksibilitet konceptual intuitiv (Lin et al., 2008).

Ky proces është kryesisht i dobishëm për individët që vuajnë nga çrregullime të ankthit, sepse duke ushqyer sjellje jo jogjyquese, ata mund të mësojnë të pranojnë ankthin dhe ta ndajnë atë nga emocionet e frikës, stresit, dhe shqetësimit. Studimet të hershme (DeBerry 1982) tregojnë se përdorimi i kasetave me përmbajtje meditimi mindfulness janë shumë efektive në uljen e konsiderueshme të ankthit dhe simptomave të depresionit. Studime të tjera (Peterson and Pbert, 1992) tregojnë se programi i reduktimit të stresit i bazuar në mindfulness rezultoi në ulje domethënëse të simptomave të ankthit të përgjithshme, çrregullimeve të panikut, depresionit, si dhe panikut të shoqëruar me agorafobi (frikë nga vendet e hapura). Këto rezultate vazhdojnë të jenë efektive edhe tre muaj pas studimeve, duke vënë në dukje se efektet pozitive të mindfulness janë afatgjata.

Meditimi mindfulness është provuar të ketë efekt përmirësues gjithashtu në nivelin e stresit të lidhur me punën si dhe perceptimin e ankthit dhe stresit në ambiente profesionale, sepse individët që praktikojnë mindfulness mësojnë si të përshtaten më së miri me mjedisin rrethues, të përgjigjen ndaj situatave stresuese dhe të përmirësojnë aftësitë për të përballuar simptomat fizike të stresit (Anderson et al., 1999). Vëmendja shkencore ndaj mindfulness është rritur veçanërisht gjatë dy dekadave të fundit, ku studime neuroshkencore kanë arritur në përfundimin se praktikimi i mindfulness rezultoi në ulje të konsiderueshme të nivelit të rrahjeve të zemrës, frymëmarrjes, nivelit sistolik dhe diastolik të presionit të gjakut, si dhe

nivelin e balancës dhe relaksimit (Malinski & Todaro-Franceschi, 2011). Për më tepër, mindfulness është provuar të ketë një efekt pozitiv në uljen e nivelit të dhimbjeve kronike, fibromialgjisë, çrregullimeve të humorit, vetëkritikës, vetëgjyqimit, tendencës për të shtypur dhe kontrolluar emocionet negative, si dhe në rritjen e vetëbesimit, zhvillimit emocional dhe sensit të vetëkontrollit (Bergen-Cico & Cheon, 2014; Hoge et al., 2013).

Pas vitesh të gjata praktike nga kulturat budiste, meditimi mindfulness po merr më në fund vëmendjen e duhur nga studimet akademike dhe po përhapet gjithmonë e më shumë si një formë efektive e terapisë alternative për ankthin, stresin dhe rritjen e mirëqenies mendore e emocionale. Ndyshe nga terapisë tradicionale, mindfulness është më pak e kushtueshme, e çliruar nga stigmat sociale, e thjeshtë për t'u mësuar dhe, mbi të gjitha, e lehtë për t'u praktikuar vetë në shtëpi apo gjatë rutinës personale, pa qenë domosdoshme prania e një personi ndërmjetës. Potenciali i gjerë i mindfulness për të përmirësuar aftësitë njerëzore dhe për të hapur rrugën drejt vetëaktualizimit përbën një forcë të madhe motivuese për ta mirëpritur këtë praktikë në jetët tona dhe për të përjetuar vetë efektet e konsiderueshme pozitive.

Bibliografia

- Anderson, V. L., Levinson, E. M., Barker, W., & Kiewra, K. R. (1999). The effects of meditation on teacher perceived occupational stress, state and trait anxiety, and burnout. *School Psychology Quarterly*, 14(1), 3.
- Bergen-Cico, D., & Cheon, S. (2014). The mediating effects of mindfulness and self-compassion on trait anxiety. *Mindfulness*, 5(5), 505-519.
- Cardoso, R., de Souza, E., Camano, L., & Leite, J. R. (2004). Meditation in health: an operational definition. *Brain research protocols*, 14(1), 58-60.
- DeBerry, S. (1982). The effects of meditation-relaxation on anxiety and depression in a geriatric population. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 19(4), 512.
- Diaz, F. M. (2018). Relationships among meditation, perfectionism, mindfulness, and performance anxiety among collegiate music students. *Journal of Research in Music Education*, 66(2), 150-167.
- Grecucci, A., Pappaianni, E., Siugzdaite, R., Theuninck, A., & Job, R. (2015). Mindful emotion regulation: exploring the neurocognitive mechanisms behind mindfulness. *BioMed research international*, 2015.
- Hoge, E. A., Bui, E., Marques, L., Metcalf, C. A., Morris, L. K., Robinaugh, D. J., ... & Simon, N. M. (2013). Randomized controlled trial of mindfulness meditation for generalized anxiety disorder: effects on anxiety and stress reactivity. *The Journal of clinical psychiatry*, 74(8), 786.
- Holzel, B. K., Lazar, S. W., Gard, T., Schuman-Olivier, Z., Vago, D. R., & Ott, U. (2011). How does mindfulness meditation work? Proposing mechanisms of action from a conceptual and neural perspective. *Perspectives on psychological science*, 6(6), 537-559.

- Kabat-Zinn, J. (1990). Full catastrophe living; how to cope with stress, pain and illness using mindful meditation.
- Kabat-Zinn, J. (1994). Where you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life. New York, NY: Hyperion.
- Laranjo, J., Bernier, A., & Meins, E. (2008). Associations between maternal mind-mindedness and infant attachment security: Investigating the mediating role of maternal sensitivity. *Infant Behavior and Development*, 31, 688-695.
- Kabat Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: past, present, and future. *Clinical psychology: Science and practice*, 10(2), 144-156.
- Kabat-Zinn, J., & Hanh, T. N. (2009). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Delta.
- Lin, P., Chang, J., Zemon, V., & Midlarsky, E. (2008). Silent illumination: a study on Chan (Zen) meditation, anxiety, and musical performance quality. *Psychology of music*, 36(2), 139-155.
- Menezes, C. B., & Bizarro, L. (2015). Effects of a brief meditation training on negative affect, trait anxiety and concentrated attention. *Paidéia* (Ribeirão Preto), 25(62), 393-401.
- Peterson, L. G., & Pbert, L. (1992). Effectiveness of a meditation-based stress reduction program in the treatment of anxiety disorders. *Am J Psychiatry*, 149(7), 936-943.
- Sarris, J., Moylan, S., Camfield, D. A., Pase, M. P., Mischoulon, D., Berk, M., ... & Schweitzer, I. (2012). Complementary medicine, exercise, meditation, diet, and lifestyle modification for anxiety disorders: a review of current evidence. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2012.
- Shapiro, S. L., Schwartz, G. E., & Santerre, C. (2002). Meditation and positive psychology. *Handbook of positive psychology*, 2, 632-645.
- Srivastava, M., Talukdar, U., & Lahan, V. (2011). Meditation for the management of adjustment disorder anxiety and depression. *Complementary therapies in clinical practice*, 17(4), 241-245.

ZGJIDHJA E MARRËDHËNIEVE TË PUNËS GJATË PERIUDHËS SË PANDEMISË GLOBALE TË CORONAVIRUS. NJË VËSHTRIM KRAHASUES MIDIS SHQIPËRISË DHE ITALISË

PhD Fiona Tako
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
fionatako@umsh.edu.al
PhD c Erina Caka
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
erina.caka@umsh.edu.al

Abstrakt

Masat e ndërmarra nga qeveritë e shumë shteteve me qëllim ndalimin e përhapjes së Covid-19, ose Coronavirus, pas shpalljes së gjendjes së pandemisë globale nga OBSH, përveç se paralizuan ekonomine botërore, patën edhe një tjetër pasojë të rëndë si nga ana ekonomike ashtu edhe nga ajo sociale: shume prej operatorëve ekonomik privat nuk ishin në gjendje të përmbushnin detyrimet e lindura nga kontratat e punës me punonjësit e tyre. Për pasojë, një pjesë e tyre zgjidhën kontratat e punës, shpesh edhe duke abuzuar me praktikën e “dorëheqjes” si formë për të shmangur pasojat ligjore.

Kodi i Punës i RSH ka pësuar ndryshime sa i përket zgjidhjes së marrëdhënieve të punës. Legjislatori, nëpërmjet këtyre ndryshimeve, ka pasur si qëllim kryesor mbrojtjen e pozitës së punëmarrësve për shkak se praktika ka treguar se punëdhënësit abuzojnë me pozitën e tyre dominuese. Ndryshimet e bëra janë në funksion të garantimit të mbrojtjes dhe parandalimit të shkeljes së të drejtave që punëmarrësve u takojnë me ligj. Legjislacioni shqiptar, konkretisht kreu XIV i Kodit të Punës, në nenet 140 e vijues të tij, ndër të tjera përcakton rregullat, afatet e njoftimit dhe procedurën, për zgjidhjen e marrëdhënieve të punës për kontratat me kohëzgjatje të pacaktuar dhe të caktuar, me shkaqe të arsyeshme, në periudhë të papërshtatshme si edhe rastin e pushimit kolektiv nga puna. Në të njëjtin kre, nenet 154 dhe 155 parashikojnë edhe rastet e zgjidhjes së menjëhershme të justifikuar dhe të pajustificuar të kontratës së punës. Në situatën e pandemisë globale që preku edhe vendin tonë, përpara cilës prej këtyre situatave jemi? A mundet punëdhënësi të zgjidhë kontratën e punës dhe në ç’formë? Po punëmarrësi si mund të mbrohet?

Vende të BE-së si Italia, e cila qe ndër shtetet e goditur më rëndë nga Coronavirusi dhe që qeveria jonë shpesh i është referuar si shembull për marrjen e masave parandaluese, ka aplikuar masa konkrete nëpërmjet dekreteve shtetërore për rregullimin e kësaj situate. Nëpërmjet dekretit “Cura Italia”, neni 46, u vendos bllokimi i përkohshëm i të gjithë procedurave për zgjidhjet e marrëdhënieve kolektive dhe individuale të punës, nga data 17 mars deri më datë 16 maj, si edhe ato që gjendeshin pezull që prej datës 23 shkurt, pavarësisht numrit të punonjësve të punëdhënësit, afat i shtyrë nga neni 80 i Dekretit të Rifillimit, deri më 17 gusht 2020. Njëkohësisht u morrën një sërë masash ekonomike në ndihmë të të dy kategorive, me qëllim ruajtjen e të gjithëve vendeve të punës dhe rikthimin në normalitet në një kohë sa më të shkurtër.

Ky punim synon të analizojë problematikat e lindura nga një problem sensitiv dhe konkret, duke krahasuar situatën juridike dhe masat e marra për tutelimin e pozitës së punëmarrësve, në Shqipëri dhe Itali.

Fjalë kyçe: pandemi; masa, kodi i punës; punëdhënës; punëmarrës; zgjidhje e marrëdhënieve të punës.

Abstract

The rapid spread of a new and unknown virus, Covid-19, followed by the announcement of the outbreak a pandemic by the World Health Organization, forced the governments of most countries in the world to take drastic measures to prevent as much as possible the

further spread of the virus, suspending all economic, social, educational and any other activities for almost three months. These measures, which paralyzed the global economy, had another serious consequence, economically and socially: many private economic operators were unable to fulfill the obligations deriving from the employment contracts they have with their employees. As a result, some of them amended employment contracts, often abusing to avoid legal consequences. The Labor Code of the Republic of Albania has undergone changes in terms of resolving labor relations, which have as the main purpose of the legislature the protection of the position of employees. This is because practice has shown that employers abuse their dominant position, and the changes made are a function of guaranteeing their protection and preventing violations of their rights by law. Albanian legislation, specifically Chapter XIV of the Labor Code, in Articles 140 mention the rules, terms and procedure of the termination of labour contract, etc.

In the same chapter, Articles 154 and 155 also provide for cases of immediate termination of the employment contract in a justified or unjustified manner. In the situation of a global pandemic that affected our country, which of these situations are we facing? Can the employer terminate the employment contract and in what form? How can an employee be protected? Other countries, such as Italy, which was among hardest hit countries by Coronavirus and to which our government has referred to for taking many other measures, have applied concrete measures through state decrees to regulate this situation. In the Decree "Cura Italia", Article 46, it was decided to temporarily block all procedures for the resolution of collegial and individual employment relations, from March 17 to August 17, as well as those that have been suspended since February 23, despite the number of employees of the enterprise. At the same time, a number of economic measures were taken to help employers and employees, in order to save all jobs and return to normalcy in the shortest possible time.

This paper aims to compare the situation between Albania and Italy, on the measures taken to improve the position of employees, and the problems encountered during this period

Keywords: pandemic; measures, work code; employer; employee; working relationship solutions

Kontrata e punës është cilësuar nga legjislatori si një kontratë konsensuale, dy palëshe, me kundërshtpërblim dhe që rregullon një marrëdhënie juridike të vazhdueshme detyrimi. Nga përkufizimi i mësipërm evidentohen edhe elementët karakterizues të kësaj marrëdhënie, e cila rregullohet me Kod të veçantë (Kodi i Punësë RSH).

Për të pasur legjitimitet të plotë, kërkohet së pari shprehja e qartë dhe e plotë e vullnetit të të dyja palëve kontraktuese për të hyrë në këtë marrëdhënie juridike specifike. Mënyra e shprehjes së këtij vullneti, shfaqet në formën e evidentimit të tij, që mund të jetë me gojë ose me shkrim. Pra, vlefshmëria e një kontrate pune nuk është e lidhur domosdoshmërisht me pasjen e një karakteri formal. Gjithsesi edhe pse legjislacioni ynë e lejon lindjen e marrëdhënies së punës në mënyrë verbale, brenda 30 ditëve, punëdhënësi është i detyruar të hartojë dhe të lidhë me punëmarrësin kontratën e punës. Moshartimi i këtij dokumenti, nuk sjell pavlefshmërinë juridike të marrëdhënies së punës, por sjell përgjegjësi dhe penalitete administrative për punëdhënësin (neni 202 Kodi i Punës).

Kontrata e punës, gjithashtu, karakterizohet nga disa elementë të tjerë të veçantë siç janë vendi i punës, koha e punës dhe paga, të cilët janë specifike dhe të domosdoshëm për vlefshmërinë e saj. Në momentin e lidhjes së kontratës, përcaktimi i saktë i këtyre elementëve esencial determinon marrëdhënien ndërmjet punëmarrësit dhe punëdhënësit, karakteristikat e saj dhe të drejtat dhe detyrimet e palëve.

Situata e krijuar nga përhapja e virusit të ri dhe të panjohur, Covid-19 apo ndryshe coronavis, solli domosdoshmërinë e marrjes së disa masave të rënda shtrënguese edhe në vendin tonë, masa të cilat kishin si qëllim primar ruajtjen e shëndetit të popullatës duke ndaluar përhapjen massive të këtij virusi. Nga ana tjetër, sollën paralizimin total të ekonomisë, që preku të gjithë operatorët ekonomik, si punëdhënës ashtu edhe punëmarrës. Përballja me problematikat e krijuara nga përhapja e Covid-19 dhe këto masa të ndërmarra nga qeveria, sollë efektet e drejtpërdrejtadhenë marrëdhëniet e punës në vendin tonë. Qeveria shqiptare, me VKM Nr.243 datë 24.03.2020 “Për shpalljen e gjëndjes së fatkeqësisë natyrore” dhe Urdhër Nr.193 datë 20.03.2020 të Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale “Për mbylljen kufizimin e lëvizjes në RSH” reflektoi lëvizjet e para legislative për tutelimin e situatës së krijuar. Në funksion të tyre mori edhe një sërë masash për zbutjen e efekteve që do të kishin në ekonomi vendimet për ndalimin e aktiviteteve ekonomike, duke parashikuar buxhete të veçanta për këtë qëllim dhe duke ndarë në faza ndërhyrjen shtetërore në ekonomi, por, në aspektin e rregullimit të marrëdhënieve të punësimit, nuk pati një rregullim të qartë dhe efektiv të situatës së krijuar. Nën kushtet pra, kur e gjithë ekonomia shënojnë pauzë, nga e cila u prekën domosdoshmërisht edhe marrëdhëniet e punësimit dhe në mungesë edhe të një parashikimi të qartë nga ligjvënësi, ushfaqën edhe abuzimet e paratë punëdhënësve ndaj punëmarrësve.

Situata e krijuar gjeti të papërgatitur të gjithë operatorë ekonomikë dhe publikë, duke materializuar zbatimin e akteve nënligjore me zgjidhje konkrete.

Së pari moslejimi i zhvillimit të aktivitetit solli reduktim të ndjeshëm të ofrimit të shërbimit “punë” dhe në disa raste pati reflektime në kundërshtim me blimin e saj “Paga”.

Së dyti u përthithen metodologji të reja të ofrimit të shërbimit në funksion të ruajtjes së qëndrueshmërisë së marrëdhënies së punës, dhe vijimin sadopak të aktivitetit normal, siç ishin orfrimi i punës në shtëpi, smart working, team online working etj si këto. Metodologji këto të njohura pak në vendin tonë në sektorin e marrëdhënies së punës, të cilat më parë ishin të lidhura kryesisht me natyrën e posacme të funksioneve dhe shërbimeve. Ndër, me situatën e krijuar ndikimi i zhvillimeve teknologjike, ndihmoi dhe sektorin e marrëdhënieve të punës.

Së treti, me justifikimin e situatës së rëndë të krijuar, mospasjes së aktivitetit, pamundësive ekonomike, mungesës së aftësive paguese, shumë nga kontratat e punës u prekën duke pësuar ndryshime që gjenin justifikimin pikërisht në këtë situatë. Kështu, shumë prej punëdhënësve kufizuan pagat e punëmarrësve, kufizime këto të cilat, ndoshta jo në mënyrë të drejtëpërdrejtë, iu imponuan punëmarrësve dhe u pasuan edhe me reflektimet përkatëse në kontratat e punës ndërmjet palëve. Pra, nisur nga nevojat për ta përballuar këtë situatë, ndërmjet disa operatorëve ekonomikë dhe punëmarrësve të tyre, u ristrukturuan një sërë kontratash, duke bërë ndryshime pikërisht në ato që konsiderohen elementët esencialë dhe karakterizues të një kontrate pune : në pagë, në vendin e ofrimit të shërbimit/punës, si dhe në orarin e kryerjes së tyre. Punëmarrësit, të gjendur përpara domosdoshmërisë dhe nevojës për të vijuar marrëdhënien e punës, kanë pranuar dhe kanë nënshkruar këto propozime të cilat kanë ardhur nga punëmarrësit e tyre. Gjithashtu, në shumë raste, ka patur abuzime edhe përsa i përket praktikës së dorëheqjes. Shpesh, punëmarrësit, duke qënë më të pambrojtur, janë larguar nga vendi i punës dhe në të njëjtën kohë janë detyruar që këtë ta bëjnë fiktivisht nëpërmjet nënshkrimit të dorëheqjes vullnetare, formë kjo për të shmangur respektimin e procedurës së përcaktuar dhe aftave të njoftimit të parashikuara nga K. Punës në ngarkim të punëdhënësit. Në këtë rast, këta punëmarrës nuk kanë asnjë mjet ligjor mbrojtës në dispozicion të tyre pasi largimi prezumohet të ketë qënë “vullnetar”. Në këto situata, organet kompetente kanë mundësinë që, kur vërejnë largime kolektive nga puna me dorëheqje, të bëjnë hetime më të thelluara dhe nëse konkludojnë se “vullneti” ka qënë i vesuar, të marrin masa penalizuese për ata operatorë ekonomikë që shfrytëzojnë në mënyrë abuzive të tilla hapsira ligjore.

Në fakt, këto dukuri janë hfaqje e plotë e abuzimit me pozitën dominuese të pozitës së punëdhënësit, duke patur si qëllim primar minimizimin e kostove të tyre. Nga pikëpamja juridike kjo situatë parashtron një sërë problematikash të cilat do të gjejnë reflektime të mëpasshme.

Siç theksuam më sipër *Koha, Vendi dhe Paga* janë element kushtëzues dhe thelbësorë për një marrëdhënie pune. Në rastet kur ndryshohen këto elementë jemi përpara një kontrate të re pune, e cilamundtëshkaktojëshuarjenjuridikishtmarrëdhënies/kontratës mëparshme.

Nënenin 23 të Kodit të Punës parashikohet se:

"2) Punëmarresi nuk është i detyruar të zbatojë urdhërat dhe udhëzimet e përgjithshme dhe të veçanta tëpunëdhënësit, që ndryshojnë kushtet e kontratës së punës. Ndryshimi i kontratës bëhet me marrëveshjen e palëve".

Qëllimi i legjislatorit në hartimin e kësaj dispozite është tutelimi i plotë i punëmarresit ndaj situatave abuzive qëmund të krijohen, duke theksuar se çdondryshim i kontratës duhet të bëhet me marrëveshje.

Problematika e parashtruar më sipër, nga pikëpamja juridike, shtron për diskutim dy çështje kryesore:

Ndryshimi i kushteve kontraktuale do të çënojë gjithë marrëdhënien e punës që ka ekzistuar dermjet palëve?

Lidhja e kontratës së re, do të thotë zgjidhje tëkontratës së mëparshme?

Në përgjithësi fryma e kodit tonë të punës, është në përkrahje të pozitive të punëmarresit, si pala e "dobët" e kësaj marrëdhënie juridike. Përsa i takon zgjidhjes së një kontrate pune, që të ndodhemi përpara një zgjidhje të rregullt, ajo është lidhur me respektimin e dy kushteve kryesore, siç është respektimi i afatit të njoftimit dhe respektimi i procedurës ligjore të parashikuar nga Kodi i Punës. Sipas këtyre parashikimeve, jemi përpara respektimit të procedurës kur punëdhënësi njofton me shkrim punëmarresin të paktën 72 orë para takimit duke e ftuar të bisedojë me të. Punëdhënësi, gjatë kësaj bisede, ka detyrimin t'i parashtrojë punëmarresit arsyet e vendimit të parashikuar për t'u marrë, duke i dhënë njëohësisht atij mundësinë për t'u shprehur, duke dhënë argumentat e vet në lidhje me këtë vendim marrje. Vendimi përfundimtar për zgjidhjen e marrëdhënies së punës i njoftohet me shkrim punëmarresit brenda një afati nga 48 orë deri në një javë pas takimit (neni 144 i Kodit të Punës). Ndërsasa i takon afatit të njoftimit, neni 143 i Kodit të Punës ka parashikuar se pas kohës së marrjes në provë, për të zgjidhur kontratën me periudhë të pacaktuar, palët duhet të respektojnë një afat njoftimi prej një muaji, gjatë vitit të parë të punës, prej dy muajsh për dy deri në pesë vjet pune, prej tremuajsh për më shumë se pesë vjetpune. Këto parashikime ligjore, të shoqëruara dhe me një hëkë të ligjshëm për përfundimin e marrëdhënies së punës, kanë si qëllim shmangien e largimeve nga puna në mënyrë arbitrare si dhe stimulimin e vijueshmërisë në marrëdhëniet e punës. Të gjitha sa më sipër janë të aplikueshme edhe në situatën konkrete të krijuar nga Covid-19 për sa kohë që ligjvënësi ynë nuk ka parashikuar dispozita specifike për rregullimin e zgjidhjes apo amendimit të marrëdhënieve të punës. Kjo do të thotë se, punëmarresve të cilëve iu është zgjidhur marrëdhënia e punës pa respektuar parashikimet e nenit 143 dhe 144 të Kodit të Punës (duke prezumuar këtu ekzistencën e shkakut të arsyeshëm), i'u lind e drejta ti drejtohen organeve shtetërore me qëllim përfitimin e dëmshpërblimit të parashikuar në varësi të situatave të ndryshme individuale.

Në thelb pra, zgjidhja e kontratës së punës është shprehje e vullnetit të një palë kontraktuese në mënyrë të njëanshme dhe të detyrueshme për njoftim palës tjetër. Kjo duhet bërë në një formë dhe duke respektuarafate tëcaktuarajuridike nëpërmjet ss cilës zgjidhet marrëdhënia juridike për tëardhmen(*ex nunc*). Në varësi të këtij kuptimiligji ka përcaktuarmënyra të zgjidhjes së kontratës së punës atënormaleose të rregullt (*qërespekton afatet e përcaktuara shprehimisht në ligj*) dhezgjidhjen e jashtëzakonshme (*ultima ratio*) qëquhet zgjidhje e kontratës me efekt të menjëhershëm d.m.th. parespektuarafatin e njoftimit.

Përsa i përket amendimeve, në interpretim dhe zbatim të drejtë të dispozitave ligjore të sipërcituara, amendimi i kontratave të punës, duke sjellë ndryshime qoftë edhe të përkohshme të elementëve të saj, do të sillte lindjen e një marrëdhënie të re pune. Kjo marrëdhënie e re pune, do të shkaktonte shuarjen e asaj ekzistuese, dhe në rast zgjidhje të kontratës së punës, në fuqi

mbetet kontrata e amenduar. Presioni i ushtruar mbi punëmarrësit se kjo do të ishte e vetmja rrugë për vijimin e punës, do të bënte që në dukje të kemi një “konsensus” ndërmjet palëve kontraktore, por që në fakt konsensusi në fjalë është fiktiv dhe i diktuar nga nevoja e aty për atyshme. Kjo situatë do të shkaktonte mungesë tutelimi nga ana e legjislacionit tonë, për problematikat që mund të shkaktohen mbi vijimin e marrëdhënies së punës.

Nga ana tjeër, në bazë të legjislacionit shqiptar në fuqi, asnjë punëmarrës nuk është i detyruar të pranojë çdo propozim të punëdhënësit që bie në kundërshtim me atë çfarë është parashikuar në kontratën e tyre të punës. Kjo pasi çdo ndryshim kontraktor, do të rrezikonte mundësinë për të përfituar dëmshpërblimet sipas Kodit të Punës sipas kohëzgjatjes dhe kushteve reale të marrëdhënies sëpunës. Gjatë periudhës së pandemisë, dhe aktet nënligjore të miratuar nga qeveria shqiptare kishin si synim përkrahjen e biznesit në mënyrë që t’u garantonte qëndrueshmëri ekonomike, dhe ndihmë për përballimin e kësaj situatë.

Marrëdhëniet e punës duhet të shoqërohen nga parimi i mirëbesimit, mosabuzimit me pozitat, dhe garantimin e qëndrueshmërisë. Këto amendime kontraktore të propozuara rishtazi duhet domosdoshmërisht të shoqërohen me përcaktimin e karakterit të tyre të përkohshëm, ose në rastin më të mirë të mosaplikohen pasi do të cënonin rëndë parimet e përmendura më sipër. Amortizatorët socialë dhe ekonomikë të përdorur nga shteti ynë duhet të ndihmojnë pozitën e punëmarrësit, duke adaptuar zgjidhjet e ofruara nga vendet e Bashkimit Europian, në kuadër edhe të përafrimit të plotë të legjislacionit që ne synojmë të bëjmë në kuadër të hapjes së negociatave për pranim në BE.

Por, si projektohet e njëjta situatë në vendet e tjera të Bashkimit Europian të prekura nga virusi vdekjeprurës Covid-19? Një ndër vendet e goditura më rëndë nga vala shpërthyesë e pandemisë ishte shteti Italian, të cilit, qeveria shqiptare iu referua shpesh në lidhje me masat e adaptuara për ndalimin e përhapjes së këtij virusi.

Masat e ndërmarra nga shteti Italian, edhe pse nga pikëpamja sanitare morën kritika të shumta pasi u konsideruan si të pamjaftueshme, jo të ashpra sa duhet madje dhe reagimi u quajt i vonuar, nga pikëpamja ekonomike, sociale dhe juridike, ishin më të qarta, më të mirëmenduara dhe më të strukturuar se ato të ndërmarra nga vendi ynë, që ndoshta në këtë aspekt u tregua më kaotik dhe i pavendosur. Nuk mundemi të shprehemi dot për sa i përket masave financiare, pasi nuk jemi ekspertë të fushës, por në kuadrin juridik të rregullimit të marrëdhënieve të punës, dhe specifikisht zgjidhjes së marrëdhënieve të punësimit (pushimit nga puna), masat frenuese të parashikuara nga shteti Italia për ndalimin e një hemoragjie të mundshme në sektorin e punësimit, ishin të sakta dhe mbi të gjitha në përputhje me frymën kushtetuese.

Konkretisht, Italia reagoi nëpërmjet Dekretit Legjislativ Nr. 18, datë 17 mars 2020 “*Masa për fuqizimin e shërbimit sanitar kombëtar dhe mbështetjen ekonomike për familje, punonjës dhe shoqëri, të lidhura me emergjencën epidemiologjike Covid-19*”, i ashtuquajtur i dekreti “*Cura Italia*”. Ky dekret, ndër çështjet e tjera të shumta që rregulloi, një pjesë të tij ja dedikoi edhe marrëdhënieve të punës. Dekreti rregulloi disa aspekte të elementëve esencial të kontratës së punësimit dhe çështje të tjera të rëndësishme që i përkasin përfitimit nga asistencë sociale, orarin e punës gjatë periudhës së kohëzgjatjes së gjendjes së pandemisë, alternimet e personelit në vendet e punës, zgjatjen e kohës së lejeve tëpaguara, por edhe problematikat e punësimit në sektorë të veçantë të ekonomisë, veçanërisht të prekur nga masat anti Covid, siç janë turizmi dhe agrikultura¹⁸⁰.

Ndër parashikimet më të rëndësishme të bëra nga Dekreti nr. 18/2020, dekreti “Cura Italia”, në lidhje me sektorin e punësimit është ai i nenit 46 ose “*Pezullimi i procedurave të zgjidhjes së marrëdhënieve të punësimit*” i cili, fillimisht, parashikonte shprehimisht se “*Duke filluar nga data e hyrjes në fuqi të këtij dekreti, ndalohet fillimi i procedurave të parashikuara nga nenet 4, 5 dhe 24 të ligjit nr. 223 datë 23 korrik 1991 për një periudhë 60 ditore dhe, për të njëjtën periudhë,*

¹⁸⁰GAZZETTA UFFICIALE DELLA REPUBBLICA ITALIANA Serie generale - n. 70 - DECRETO-LEGGE 17 marzo 2020, n. 18 - “Misure di potenziamento del Servizio sanitario nazionale e di sostegno economico per famiglie, lavoratori e imprese connesse all’emergenza epidemiologica da COVID-19”

pezullohen të gjithë ato procedura të nisura pas datës 23 shkurt 2020. Deri në përfundim të kësaj periudhe, punëdhënësi, pavarësisht numrit të të punësuarve, nuk mund të zgjidhë kontratat e punës për shkaqe objektive të justifikuara sipas procedurave të parashikuara në nenin 3 të ligjit nr. 604, datë 15 korrik 1966”¹⁸¹.

Pra, në thelb, dekreti “Cura Italia” i datës 17 mars 2020, kryesisht nëpërmjet kësaj dispozite specifike lidhur me zgjidhjen e marrëdhënieve të punës, në formë kolektive por edhe individuale për shkaqe objektive të justifikuara, synon sigurimin e vazhdimësisë së marrëdhënieve të punës për atë kategori personash që janë më pak të mbrojtur dhe lehtësisht të dëmtueshëm sic janë punëmarrësit. Këtyre të fundit, nëpërmjet kësaj dispozite, iu siguruanjë mjet mbrojtës i domosdoshëm për të zbutur sadopak impaktin e rëndë social të masave drastike të ndërmarra nga qeveria që, edhe pse të detyrueshme dhe jetësore në aspektin shendetësor për mospërhapjen e virusit, të rënda në aspektin ekonomik - social¹⁸².

Duke qënë se situata virusale paraqiti dinamika të larta ndryshimi dhe zhvillimi, edhe masat e marra ndryshuan shpesh për ti bërë ballë këtyre situatave të reja, dhe për pasojë, edhe kuadri legjislativ në këtë aspekt pësoi gjithashtu ndryshime, me qëllim pikërisht rregullimin ligjor të pasojave të sjella nga masat qeveritare.

Konkretisht, Dekret Ligji nr. 34, datë 19 maj 2020, i ashtuquajtur “*Decreto Rilancio*”, që mund ta quajmë Dekreti i Rifillimit, i cili hyri në fuqi po më datë 19 maj 2020, bëri disa ndryshime të rëndësishme edhe në nenin 46 të Dekret Ligjit nr. 18/2020, Dekretit “Cura Italia”.

Së pari, neni 80 i Dekretit të Rifillimit zgjati në 5 muaj periudhën gjatë së cilës punëdhënësi nuk mundet të zgjidhë kontratat e punës në formë kolektive dhe/ose individuale për shkaqe objektive të justifikuara, periudhë e parashikuar fillimisht në 60 ditë nga neni 46 i dekretit Cura Italia. Përlllogaritja e kësaj periudhë, nëçdo rast, nis nga data e miratimit të dekretit “Cura Italia”, dmth prej datës 17 mars 2020¹⁸³.

Së dyti, Neni 80 i Dekretit të Rifillimit, i ka shtuar nenit 46 të Dekretit “Cura Italia”, edhe pikën 1-bis, sipas së cilës, punëdhënësi tashmë ka mundësi që, në kushte të caktuar, të revokojë vendimin e marrë ndërmjet datës 23 shkurt dhe 17 mars 2020 për zgjidhjen e marrëdhënieve të punës për shkaqe objektive të justifikuara.

Përsa i përket procedurave të pushimit kolektiv nga puna: bazuar në nenin 46 të Dekretit “Cura Italia”, ndryshuar me nenin 80 të Dekretit të Rifillimit, procedurat e parashikuara nga nenet 4, 5 dhe 24 të ligjit nr. 223 datë 23 korrik 1991, nuk mund të rifillojnë deri më datë 17 gusht 2020. Në këtë kategori përfshihen: a) procedura të nisura nga ndërmarrje që tashmë janë pranuar në sistemin e integritetit të jashtëzakonshëm të pagës dhe që, që gjatë periudhës së pezullimit, pretendojnë se nuk janë në gjendje të garantojnë ripunësimin e të gjithë punonjësve të pezulluar dhe gjithashtu, në të njëjtën kohë pretendojnë se nuk mund të ndërmarrin asnjë masë tjetër alternative; b) procedura të nisura nga ndërmarrje me mbi 15 punonjës dhe që, si pasojë e reduktimit apo transformimit të aktivitetit, synon të kryejë 5 pushime nga puna në të njëjtin unitet prodhues apo në disa unitete prodhuese të ndodhura në të njëjtin qark, në një hark kohor prej 120 ditësh. Procedurat e pushimit kolektiv nga puna konsiderohen të nisura në datën e marrjes së njoftimit të cilin punëdhënësi është i detyruar t’ja dërgojë, përveç se punëmarrësit, edhe organizatave sindakale dhe organeve kompetente shtetërore. Gjithnjë, deri më datë 17 gusht 2020 janë të pezulluara të gjitha procedurat e pushimit kolektiv nga puna që kanë nisur pas datës 23 shkurt, duke u pezulluar në këtë mënyrë të gjithë afatet e fazave të ndryshme procedurale që ligji parashikon deri në finalizimin e pushimit kolektiv nga puna. Ndërkohë, këto dekrete nuk kanë asnjë efekt ligjor mbi ato procedura që kanë nisur përpara datës 23

¹⁸¹GAZZETTA UFFICIALE DELLA REPUBBLICA ITALIANA *Serie generale* - n. 70 - DECRETO-LEGGE 17 marzo 2020, n. 18 - “Misure di potenziamento del Servizio sanitario nazionale e di sostegno economico per famiglie, lavoratori e imprese connesse all’emergenza epidemiologica da COVID-19”

¹⁸²Massi, Eufranio - Decreto Maggio: Sospensione dei licenziamenti per 5 mesi; [ëëë.dottorinalavoro.it](https://www.dottorinalavoro.it)

¹⁸³GAZZETTA UFFICIALE DELLA REPUBBLICA ITALIANA- Decreto Rilancio Decreto Legge 17 marzo 2020, n. 18 (cd. Decreto Cura Italia), convertito con modificazioni dalla Legge 24 aprile 2020, n. 27.

shkurt, procedura për të cilat mund të vijojnë me normalitet fazat procedurale përpara organeve sindakale dhe administrative, në përfundim të të cilave marrëdhënia e punës do të quhet e zgjidhur¹⁸⁴.

Përsa i përket zgjidhjes së marrëdhënieve të punës për shkaqe objektive të justifikuara: për sa i përket kësaj kategorie, ashtu siç kemi përmendur më lart, neni 46 i Dekretit “Cura Italia”, ndryshuar me nenin 80 të të ashtuquajturit “Decreto di Rilancio”, kanë parashikuar se deri më datë 17 gusht 2020 punëdhënësi nuk mund të zgjidhë kontratën e punës për shkaqe objektive të justifikuara, procedurë që bazohet në nenin 3 të ligjit nr. 604 datë 15 korrik 1966¹⁸⁵. Zgjidhja e kontratave sipas kësaj dispozite të fundit, lidhet me shkaqe që kanë të bëjnë me *aktivitetin prodhues, organizimin e punës dhe funksionimin normal të saj*. Pëzullimi i procedurave të zgjidhjes së marrëdhënieve të punës, në këtë rast, shtrihet edhe mbi ato procedura që synojnë të zgjidhin marrëdhënien me marrëveshje midis palëve, procedurë që zhvillohet përpara Inspektoriatit Territorial të Punës.

Rastet që bëjnë përjashtim nga rregulli i parashikuar në dekretet e sipërpërmendur janë: a) pushimi nga puna për shkaqe disiplinore; b) pushimi nga puna për shkak të arritjes së moshës së pensionit; c) pushim nga puna gjatë periudhës së provës ose në përfundim të saj; d) pushim nga puna për shkak të paaftësisë në pëmbushjen e detyrave funksionale; e) pushim nga puna i kategorisë së punonjësve të shtëpive (pastrues; babysitter etj.); f) pushim nga puna i kategorisë së drejtuesve; g) pushim nga puna i nxënësit që mëson profesionin, në përfundim të afatit të kontratës së mësimi të profesionit.

Në këto raste, specialistë të së drejtës së punës ngrenë dyshime, të cilat nuk kanë marrë zgjidhje ende, në lidhje me zgjidhjet e marrëdhënieve të punës për shkaqe objektive të justifikuara që janë bërë në përfundim të periudhës 60 ditore të parashikuar nga dekreti i parë dhe ende pa u miratuar dekreti i dytë që e zgjati këtë periudhë në 5 muaj. Gjithashtu, dyshime mbeten edhe në ato raste kur punëdhënësi e ka zgjidhur marrëdhënien e punës në mënyrë të menjëhershme, pa respektuar procedurën, duke marrë përsipër pagimin e penaliteteve të parashikuara nga ligji¹⁸⁶.

Përsa i përket revokimit të vendimit të zgjidhjes së marrëdhënies së punës pa detyrime dhe penalitete për punëdhënësin: neni 80 i Dekretit të Rifillimit, ndër të tjera, i shtoi nenit 46 të dekretit “Cura Italia” edhe pikën 1-bis, në të cilën ligjvënësi bëri një parashikim tërësisht të ri, me qëllim dhëniën e një mundësie të re atyre punëdhënësve që kishin marrë vendim për zgjidhjen e marrëdhënieve të punës me punëmarrësit ndërmjet datave 23 shkurt dhe 17 mars 2020¹⁸⁷. Të gjithë këta punëmarrës, tashmë kanë mundësinë të revokojnë vendimin e tyre pa qenë e nevojshme të respektojnë afatin 15 ditor nga data e kundërshtimit të vendimit nga punëmarrësi. Ata mund të revokojnë vendimin e tyre në çdo kohë, pa patur asnjë detyrim dhe pa vuajtur asnjë penaltet nga ata të parashikuar nga ligji. Marrëdhënia e punës në këtë rast rifillon pa asnjë ndërpreje, as për efekt të vjetërsisë në të njëjtin pozicion pune. Ky ndryshim modifikon përkohësisht parashikimet e nenit 18 pika 10 e ligjit 300/1970 (Statuti i Punëmarrësit) që parashikon pikërisht revokimin e vendimit nga punëdhënësi brenda një afati kohor 15 ditor nga marrja e njoftimit të kundërshtimit të vendimit të zgjidhjes së marrëdhënieve të punës nga punëmarrësi. Gjithësesi ligjvënësi ka parashikuar edhe një kushtëzim për punëdhënësin në këtë rast: ai duhet të kërkojë njëkohësisht trajtimin me pagë të integruar për punëmarrësin, sipas

¹⁸⁴Fischer, Andrea - Decreto Rilancio: novità per i licenziamenti individuali e collettivi; 20.05.2020;

www.legalwork.it

¹⁸⁵GAZZETTA UFFICIALE DELLA REPUBBLICA ITALIANA- Decreto Rilancio Decreto Legge 17 marzo 2020, n. 18 (cd. Decreto Cura Italia), convertito con modificazioni dalla Legge 24 aprile 2020, n. 27.

¹⁸⁶Fischer, Andrea - Decreto Rilancio: novità per i licenziamenti individuali e collettivi; 20.05.2020;

www.legalwork.it

¹⁸⁷GAZZETTA UFFICIALE DELLA REPUBBLICA ITALIANA- Decreto Rilancio Decreto Legge 17 marzo 2020, n. 18 (cd. Decreto Cura Italia), convertito con modificazioni dalla Legge 24 aprile 2020, n. 27.

parashikimeve të neneve 19 dhe 20 të dekretit Cura Italia dhe me efekt që nga data e zgjidhjes së marrëdhënies së punës.

Pyetja që doktrina juridike italiane shtron shpesh në përfundim të analizave të saj është nëse masat e mësipërme të ndërmarra nga qeveria në lidhje me pezullimin e mundësisë për nisjen e procedurave të pushimit kolektiv nga puna dhe zgjidhjes së marrëdhënieve individuale të punës për shkaqe objektive të justifikuara, janë apo jo në përputhje me normat kushtetuese, dhe konkretisht nenin 41 të Kushtetutës që sanksionon lirinë e inisiativave ekonomike. Përgjithësisht doktrina konkludon se në kohë krize emergjente, siç është kjo e Coronavirusit, ligjvënësi është i detyruar të sigurojë disa “parashuta” sociale, duke u munduar që të tutelojë të gjithë kategoritë e të punësuarve por edhe punëdhënësve, edhe pse sigurisht që do të ketë kosto që në një moment të caktuar do të rëndojnë mbi shoqërinë. Masat e marra, sipas analizave doktrinare, janë në përputhje me frymën e Kushtetutës dhe konkretisht nenit 38 të saj që sanksionin të drejtën e punëmarrësit për të patur mjete të përshtatshme gjatë periudhës së papunësisë së pavyllnetshme¹⁸⁸, edhe pse këto masa, në rastin konkret, janë të përkohëshme, të përshtatshme dhe proporcionale me nevojat e secilës kategori.

Në përfundim mund të themi se masat e marra nga qeveria italiane në lidhje me tutelimin e pozitive të punëmarrësve në situatat e krijuara si pasojë e masave të marra për mospërhapjen e virusit vdekjeprurës Covid-19, paraqiten më efikase dhe mbrojtëse të pozitive të dobëta të kësaj kategorie ndërsa, në vendin tonë nuk janë ndërmarra masa konkrete në këtë drejtim dhe kuadri ligjor ekzistues lë vend për abuzime të shumta dhe penalizim të rëndë të punëmarrësve, të gjendur pa asnjë mjet mbrojtës kundrejt pozitës dominante dhe shpesh abuzuese të punëdhënësve.

¹⁸⁸Massi, Eufanio - Decreto Maggio: Sospensione dei licenziamenti per 5 mesi; www.dottorinalavoro.it

TEORI TË MANAXHIMIT TË KRIZAVE, DIREKTIVAT E KËSHILLIT TË EUROPËS DHE MASAT E MARRA NGA QEVERIA SHQIPTARE GJATË KRIZËS SË COVID-19

Msc. Gertjan Veshaj
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
gertjan.veshaj@umsh.edu.al

Abstrakt

Studimi i kujdesshëm dhe parashikimi i rreziqeve që administrata/institucionet publike të një vendi duhet të kryejnë me qëllim uljen e nivelit të paqartësisë, pasigurisë, marrjen e masave dhe veprimet paraprak, përgjatë dhe mbas kalimit të rrezikut për të ruajtur jetët e qytetarëve, ambientin, punonjësit dhe sistemin financiar, është përkufizimi i manaxhimit publik të krizave sipas Glaesser-it. Egzistojnë teori të ndryshme për të studiuar përgjigjen e agjensive shtetërore gjatë krizave. Situatat e pandemisë konsiderohen se kanë krijuar një situatë krize atëherë kur përqasja lineare nuk është e mjaftueshme dhe teoria e sistemeve komplekse adaptuese është e nevojshme për tu përdorur. Kjo teori bazohet te sistemet administrative dhe te seria e masave dhe ndërhyrjeve që institucione të ndryshme duhet të ndërmarrin, secili prej tyre sipas rëndësisë dhe intensitetit të ndërhyrjes respektive, por të gjitha të kordinuara së bashku i japin zgjidhje situatës së krijuar. Pandemia Covid-19 në Shqipëri testoi përgjigjen e strukturave shtetërore. Duke u bazuar në teorinë e sistemeve komplekse adaptuese, janë mbledhur dhe studiuar të gjitha aktet ligjore që institucionet Shqiptare nxorrën për të përqasur problemin në fjalë, efektet që ato prodhuan dhe tablonë e plotët të institucioneve shtetërore që u kordinuan në këtë fushatë. Fjalë kyçe: Qeverisje, Teoria e sistemeve komplekse adaptuese, manaxhimi i krizave, Covid-19, kordinimi i institucioneve shtetërore shqiptare.

Abstract:

According to Glaesser a definition of crisis management is the “careful study and anticipation of the risks that a business/organization may pose to reduce uncertainty and take all the necessary measures. A public body is in crisis when its institutional status is challenged as well as basic structures, principles and values are also threatened”. There are various theories on studying the response of the state agencies in events of crisis. A situation of pandemics is considered a crisis where the theories of linear approach is not sufficient and complex adaptive system theories are needed. These systems require a series of measures to be taken and the intervention of various institutions, each of them having its own importance and all of them together could give a more thorough response to the situation created. The case of Covid-19 in Albania tested the response of the state structures. Based on the complex adaptive systems theory, all the legal acts being issued by the Albanian ministries during the pandemics were collected, the weight that each institution held in the complexity of the crisis, response has been studied and we weighed up the effects all these measures had. Keywords: Governance, Complexity theory, Crises management, Covid-19, Albanian governmental crisis response.

Teori të Manaxhimit të Krizave nga Agjensitë Shtetërore

Studimi i kujdesshëm dhe parashikimi i rreziqeve që administrata publike e një vendi duhet të kryejë me qëllim uljen e nivelit të paqartësisë, pasigurisë, marrjen e masave dhe veprimet paraprak, përgjatë dhe mbas kalimit të rrezikut për të ruajtur jetët e qytetarëve, ambientin, punonjësit dhe sistemin financiar, është përkufizimi i manaxhimit publik i krizave sipas Glaesser-it¹⁸⁹. Administrata publike gjendet në krizë në momentin kur statusi institucional i saj

¹⁸⁹Glaesser,D (2006), Crisis Management, Elsevier's Science, ISBN-13:978 0 7506 6523 0

është i sfiduar, duke filluar prej stukturat organizative bazë deri te parimet, vlerat prej një rreziku eminent që mund t'i transformojë ato perkohësisht apo përfundimisht. Pa asnjë dyshim, situata e Pandemisë së Covid 19 dhe ajo në të cilën u gjet Shqipëria cilësohet si e tillë.

Autorë të tjerë, si Prideaux, mendojnë se krizat mund të çojnë në situata kritike ku ndryshimi për mirë apo për keq është i pashmangshëm dhe gjithë vëmendja duhet të shkojë në sigurinë e njerëzve dhe të institucioneve¹⁹⁰. Në aspektin publik, kriza pra është ajo fazë e manaxhimit kur situata i afrohet “fazës së rrezikshme” e cila kërkon ndërhyje urgjente për të shmangur efektet negative në strukturën organizative si dhe duhen bërë përpjekje për ta sjellë atë në normalitet sa më parë.

Në teori do të ishte normale që kur arrijnë në një fazë të tillë, principet e manaxhimit të krizës të jenë të karakterizuara nga rregullat. Parimi kryesor është përshtatja e strukturës shtetërore në funksionin e vet asistues. “Primum vivere, deinde philosophari” – shqetësimi kryesor shkon për të siguruar jetesën dhe më pas mund të filozofojmë. Manaxhimi i tipit “one man management” shkon vetëm për t'i deleguar vendimarrjen strukturës kompetente për manaxhimin e saj, e jo të përdoret për arsye politike. Në vijim, pasojnë parime të tjera si ajo e përgjegjësisë publike, i unitetit, i universalitetit, etj. Praktika tregon se ekperiencia e menaxhimit të krizës ndryshon bazuar në shumë faktorë, si lloji i sistemit në të cilën kriza zhvillohet, modeli ekonomik i zhvillimit të brendshëm, kultura e përgjithshme e shoqërisë, mënyra dhe aftësia vendimarrëse publike, llogaridhënia, etj.

Kriza përbën një rrezik më të madh për vendet më pak të zhvilluara ekonomikisht apo atyre me një sistem demokratik të pa konsoliduar. Aftësia reaguese e strukturës shtetërore është në përpjestim të drejtë me nivelin ekonomik të zhvillimit, nivelin zhvillimor të administratës së tij, e ponderuar kjo me kulturën vendimarrëse dhe nivelin e korrupsionit në një vend të caktuar¹⁹¹. Raste të tilla, jo vetëm që sprovajnë strukturën, por testojnë në mënyrë të drejtëpërdrejtë zhvillimin ekonomik dhe politik të një vendi. Në fund të ditës, ekonomia në thelbin e saj nënkupton prioritet e caktuara, atëherë kur politikbërja nuk ndodhet nën stresin e krizës dhe nën stresin e alokimeve të burimeve kur ato nevojiten. Gjykimi mbi vlerat nuk është më abstrakt, por bazohet në realitet. Aftësia reaguese bazohet në masat ekonomike dhe administrative të marra më parë, të cilat në vetvete nënkuptojnë vlera dhe vendimarrje etike. Mungesa e aftësive reaguese tregojnë pikërisht një mangësi vlerash dhe mungesë etike gjatë fazës përgatitore ose zbatuese.

Kriza është përballja me realitetin, matja e suksesit të reformave në kohë reale dhe në mënyrë të prekshme dhe të dukshme publikisht. Është pikërisht kjo fazë kur politika përballlet me efektet e saj, që politikbërësit i peshohen politikat e veta dhe udhëheqësve politik vizionet¹⁹². Në një sistem demokratik vlera e dimensionit ekonomik që i bashkangjitet, përbën pikërisht dhe diferencën në sjellje dhe në reagimin anti-krizë. Konvergjenca e trajektoreve morale dhe racionale në traditën humaniste të viteve pas 1948-s, përqaqimi i të drejtave themelore të njeriut, përfshirë ato ekonomike, nënkuptojnë që vlera e lirisë dhe e barazisë është detyrimi për të bërë jo vetëm atë që është “e drejtë”, por dhe atë që është “e mirë”. Në vendet autoritare ky diskutim nuk do të kishte kuptim pasi e drejta dhe e mira paracaktohet në mënyrë arbitrare, ndërsa në vendet e varfra, parimet dhe vlerat çenohen për pamundësi ekonomike apo dritëshkurtësi administrative¹⁹³.

Brenda një realiteti të caktuar administrativo-politik, palët politike kanë mundësi për të rishikuar politikat e tyre, për të riprogramuar politikat dhe rishënjestruar argumentet politikë. Testi nuk është vetëm për atë që drejton, por dhe për ata që kërkojnë të drejtojnë në të ardhmen. Më të njëjtin transparencë që kriza arrin të masë *output*-in e reformave politike, po më të njëjtin

¹⁹⁰Prideaux, B. (2007), *Crisis Management in Tourism*, Haëorth press, UK

¹⁹¹Ahmed, M. (2006). *The Principles and Practice of Crisis Management: The Case of Brent Spar*, Palgrave Macmillan UK, ISBN 978-0-230-62737-6

¹⁹²Gerscheëski, J, Stefes, G, Lynne (2018) Rienner Publishers, Incorporated, 1626376735

¹⁹³Shih, V, (2020) *Economic Shocks and Authoritarian Stability*, University of Michigan Press

transparencë mat cilësinë dhe besueshmërinë e argumentit politik të palës që kritikon reformat në fjalë¹⁹⁴.

Mbas reflektimit, ndryshimet strukturore do të duhet të pasojnë, reforma ekonomike dhe specifike në fushat përkatëse. Perceptimi i krizës si një ngjarje e veçantë, çon në trajtimin e disa prej simptomave të saj, ndërsa qasja sistematike dhe procedurale na mundëson një mbulim më të madh të simptomave në kohë dhe në përhapje gjeografike. Sfidat më të cilat përballet manaxhimi sot përmbledhen në tre probleme kryesore. Problemi i parë është vullneti i ulët politik në hartimin e politikave të qenësishme. E dyta, ka një mungesë kordinimi midis institucioneve të cilat merren me menaxhimin dhe hartimin e politikave. E treta që na prek në mënyrë edhe më të drejtpërdrejtë, është mungesa e kapaciteteve dhe e burimeve për tu përballur me krizat.

Qeverisja dhe Sistemet Komplekse të Përshtatjes.

Proçese të tilla si ndryshimi i klimës, inovacioni teknologjik, përhapja e sëmundjeve pandemike, sfidojnë botëkuptimin linear dhe statik që ka drejtuar pjesën më të madhe të studimit shkencor në shoqërisë dhe politikës¹⁹⁵. Proçese të tilla gjithashtu kanë një ndikim të madh në nivelet e tanishme dhe të ardhshme të mirëqenies njerëzore, stabilitetit politik dhe vitalitetit demokratik. Teoria mund dhe duhet të kontribuojë në të kuptuarit tonë të mundësisë të qeverisjes duke u sjell në mënyrë intriguese dhe përshtatëse. Teoria e kompleksitetit fillon nga supozimi se ka pjesë të mëdha tërealitet në të cilin ndryshimet nuk ndodhin në mënyrë lineare. Ndryshime të vogla jo domosdoshmërisht prodhojnë efekte të vogla për sistemin nëpërgjithësi si dhe për karakteristikat e tij në tërësi. Teoria në ndihmon të kuptojmë sesi bashkëveprimi jolinear i institucioneve, volumit të ndryshmet të punës së tyre dhe bashkëveprimi njerzor ndihmuan në përballimin e situatës së Covid 19 në Shqipëri.

Rasti i Shqipërisë

Qeveria e Shqipërisë zyrtarisht aktin e parë formal kundër Covid 19 e ka ndërmarrë në datë 24 Janar 2020, specifikisht me nxjerrjen e Urdhërit të Ministrit të Shëndetësisë për “Përforcimin e përgatitjes për tu mbrojtur ndaj depërtimit të Koronavirus të ri dhe parandalimit të përhapjes së tij në Shqipëri”.

Institucionet kanë vijuar përgatitjen, organizimin dhe nxjerrjen e urdhërave dhe akteve të tjera ligjore në mënyrë individuale. Kordinimi ishte i organizuar nga Këshilli i Ministrave nën drejtimin e Kryeministrit në vijimësi të aktivitetit qeveritar. Vetëm në datën 25.03.2020 hasim vendimin e parë të Komitetit Ndërmintor të Emergjencave Civile i cili konfirmon krijimin e tij dhe vijimin e zbatimit të masave të veçanta administrative të marra gjatë kohëzgjatjes së periudhës së infeksionit të shkaktuar nga COVID-19 nga institucionet e ndryshme qeveritare. Gjatë kësaj periudhe ka patur paqartësi për mënyrën e marrjes së vendimeve për përballimin e situatës, egzistencën e komisioneve apo grupeve teknike që analizonin të dhënat e mbledhura nga terreni dhe paqartësi përdrejtuesit apo anëtarët e punës së këtyre grupeve të punës. Komunikimi i vendimeve dhe masave kryesore qeveritare në të shumtën e rasteve kryhej nga vet Kryeministri i Republikës së Shqipërisë dhe informacioni ditor për ecurinë e Pandemisë Covid 19 nga Përfaqësues të Ministrisë së Shëndetësisë.

Në datën 11.03.2020, Ministria e Shëndetësisë nëpërmjet Urdhërit nr 156/2 shpall gjendjen e epidemisë në vend nga infeksioni Covid-19. Në datë 24.03.2020, Qeveria Shqiptare nëpërmjet

¹⁹⁴Van Hoa Tran, (2002), *Economic Crisis Management: Policy, Practice, Outcomes and Prospects* Edëard Elgar Publishing

¹⁹⁵ Hall, Peter. 2003. “Aligning Ontology and Methodology in Comparative Politics.” In *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, ed. James Mahoney and Dietrich Rueschemeyer. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Vendimit të Këshillit të Ministrave nr. 243 shpall gjendjen e fatkeqësisë natyrore” përditësuar me VKM nr. 342 datë 25.04.2020.

Pavarësisht masave të miratuara nga qeveria duke filluar nga muaji Janar 2020, kufizimin gradual të trafikut ajror, tokësor dhe detar, pezullimin e procesit arsimor, vendosjen e procedurave të karantinës dhe izolimit, kufizimin e mbledhjes, manifestimit dhe grumbullimit, kufizimin e së drejtës së pronës, etj, Shqipëria në datë 20.04.2020 vendosi të tërhiqet përkohësisht nga neni 8 dhe 11 i Konventës për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut.

Me anë të një note verbale të dërguar pranë Këshillit të Evropës, Shqipëria e ka arsyetuar këtë veprim me shpalljen e gjendjes së fatkeqësisë natyrore e cila ka sjellë kufizime në liri dhe të drejta themelore të njeriut lidhur me lëvizjen, transportin ajror, detar dhe tokësor, procesin arsimor si dhe të drejtën e pronës.

Zbatimi i masave të marra nga Qeveria gjatë kohës së pandemisë, jep arsye për të shmangur detyrimet e caktuara të Republikës së Shqipërisë, në bazë të neneve 8 dhe 11 të Konventës për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirisë Themelore, nenet 1 dhe 2 të Protokollit të Konventës për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirisë Themelore dhe nenit 2 të Protokollit Nr.4 të konventës për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirisë Themelore”

Një numër vendesh kanë filluar procedura të tilla paralelisht me ne, si Armenia, Gjeorgjia, Moldavia, por dhe fqinji jonë Maqedonia e Veriut. Vendet e Europës Perëndimore kanë aplikuar parimet e balancës së të drejtave dhe detyrimeve, dhe nuk janë tërhequr tërësisht nga aplikimi i parimeve të Konventës në fjalë.

Duke vlerësuar situatën e krijuar, Këshilli i Europës në datë 7 Prill, dërgon shteteve anëtare një dokument informativ për “Respektimin e demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19”. KE konfirmon të drejtën e shteteve anëtare për derogimin nga Konventa për të Drejtat e Njeriut në kohë emergjence. KE gjithashtu kërkon respektimin e disa parimeve bazë edhe në kohë emergjencash.

Parimi i ligjshmërisë - Edhe në situata emergjence, duhet të mbizotërojë shteti i së drejtës¹⁹⁶. Është parim themelor i shtetit të së drejtës që veprimet e shtetit të jenë në përputhje me ligjin¹⁹⁷. Ligji në këtë kontekst përfshin jo vetëm aktet e parlamentit, por, p.sh., edhe dekretet e ekzekutivit për emergjencën, me kusht që ato të mbështeten te kushtetuta.

Kohëzgjatja e kufizuar e regjimit të gjendjes së emergjencës dhe masat e emergjencës - Gjatë gjendjeve të emergjencës, qeveritë mund të marrin një kompetencë të përgjithshme për nxjerrjen e dekreteve që kanë fuqinë e ligjit. Kjo është e pranueshme, me kusht që këto kompetenca të përgjithshme të kenë kohëzgjatje të kufizuar. Qëllimi kryesor i gjendjes së regjimit të emergjencës (ose regjimeve të ngjashme) është që të frenojë zhvillimin e krizës dhe kthimin, sa më shpejt që të jetë e mundur, në normalitet¹⁹⁸. Tezgjatja e gjendjes së regjimit të emergjencës duhet t’i nënshtrohet kontrollit të nevojës nga parlamenti. Një tezgjatje e papërcaktuar e kompetencave të përgjithshme përjashtuese të ekzekutivit është e palejueshme¹⁹⁹

¹⁹⁶Opinionit i Komisionit të Venecias për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në situata emergjence, CDL-AD(2006)015, pika 13

¹⁹⁷Listën e Kontrollit të Shtetit të së Drejtës të Komisionit të Venecias (CDL-AD(2016)007), pikat 44 dhe 45.

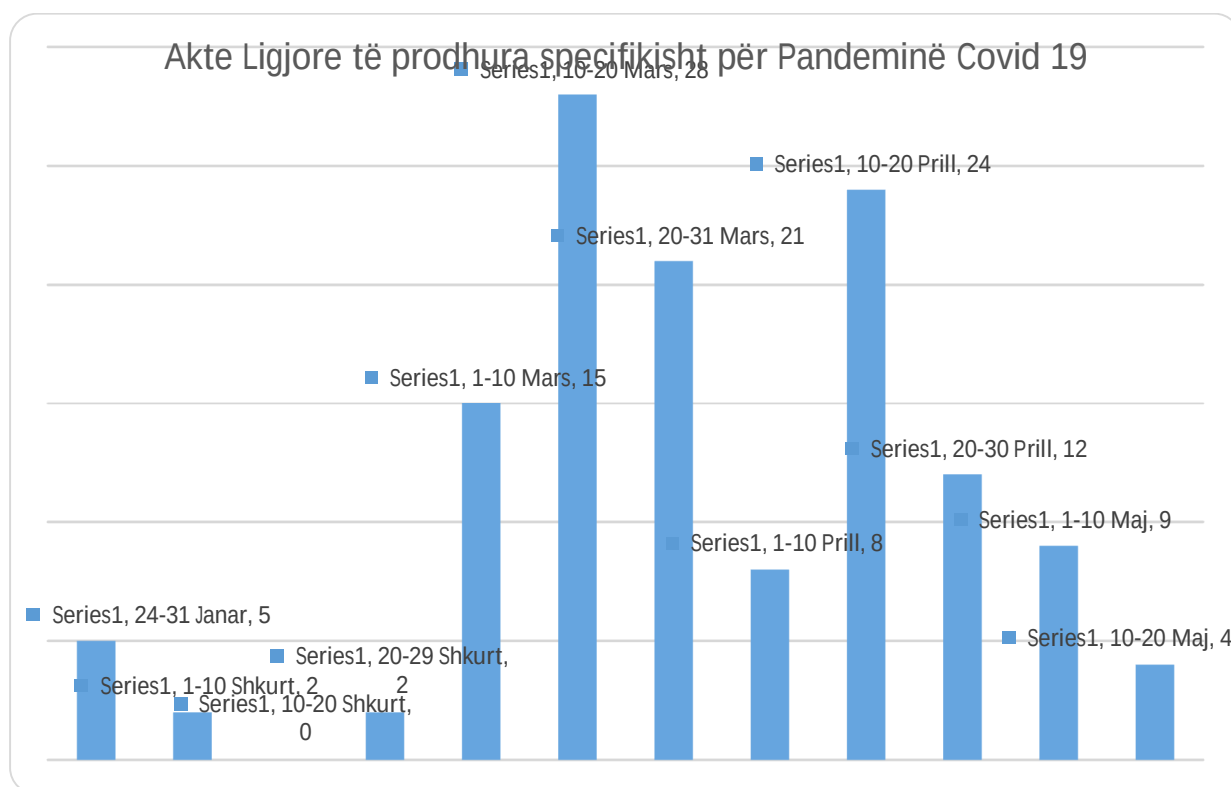
¹⁹⁸Përvoja tregon se “sa më gjatë të zgjasë regjimi i emergjencës, aq më shumë gjasa ka që shteti t’u largohet kritereve objektive që mund të kenë çuar fillimisht në përdorimin e kompetencave të emergjencës. Sa më gjatë që të vazhdojë kjo situatë, aq më pak justifikime ka për ta trajtuar situatën si të jashtëzakonshme për nga natyra, duke çuar për pasojë që ajo të mos adresohet me zbatimin e mjeteve ligjore normale.” – Komisioni i Venecias, Turqi – Opinionit për Dekretin e Emergjencës, Ligjet nr. 667-676 miratuar pas dështimit të kupës së datës 15 korrik 2016, CDL-AD(2016)037, pika 41

¹⁹⁹CommDH(2002)7, Opinionit 1/2002 për aspekte të caktuara të derogimit të Mbretërisë së Bashkuar nga Neni 5, pika 1 e Konventës Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Fq. 25; shih gjithashtu Parametrat e Komisionit të Venecias për Marrëdhënies mes Shumicës Parlamentare dhe Opozitës në Demokraci: Një Listë Kontrolli (CDL-AD(2019)019), pika 119)

Shpërndarja e kompetencave dhe kontrolli i veprimeve ekzekutive gjatë gjendjes së regjimit të emergjencës- Autoritetet ekzekutive duhet të jenë në gjendje të veprojnë shpejt dhe me efikasitet. Kjo mund të kërkojë miratimin e procedurave më të thjeshta vendimmarrëse, si dhe lehtësimin e disa kontrolleve dhe balancave.

Liria e shprehjes dhe informimit, liria e medias, aksesit në informacione zyrtare- Çdo kufizim i aksesit në informacione zyrtare duhet të jetë përjashtues dhe në raport të drejtë me qëllimin e mbrojtjes së shëndetit publik²⁰⁰. Konventa për Akses në Dokumente Zyrtare “Konventa e Tromsø” thekson nevojën për transparencë dhe parashikon që autoritetet publike, me iniciativën e tyre dhe aty ku është e përshtatshme, të marrin masat e nevojshme për bërjen publike të dokumenteve zyrtare për inkurajimin e një pjesëmarrjeje të informuar të publikut në çështje me interes të përgjithshëm.

Volumi i punës ligjor i Qeverisë Shqiptare gjatë kohës së Pandemisë Covid 19 ka qenë shumë i lartë²⁰¹. Jo vetëm duke siguruar përditshmërinë administrative, shëndetësore, etj por edhe duke prodhuar një numër të lartë aktesh ligjore në mbështetje pikërisht manaxhimit aktiv të situatës. Grafiku i mëposhtëm tregon shpërndarjen e akteve gjatë periudhës së krizës duke dhënë një pasqyrë të qartë të volumit të punës dhe të përjasjes administrative të situatave dinamike të krijuara.

Grafiku numër 1

Institucioni që ka mbajtur peshën kryesore në përballimin e situatës në aspektin e volumit ligjor të krijuar është Këshilli i Ministrave, në vendin e dytë vijon Ministria e Shëndetësisë dhe pastaj të gjitha institucionet e tjera në vend. Grafiku numër 2 ilustron pikërisht peshën për numrin e akteve ligjore të prodhuara që secila nga institucionet e përfshira në këtë situatë. Grafiku tregon shtrirjen e madhe të përfshirjes institucionale.

²⁰⁰Udhëzimet e Këshillit të Evropës për mbrojtjen e lirisë së shprehjes dhe informimit në kohë krize

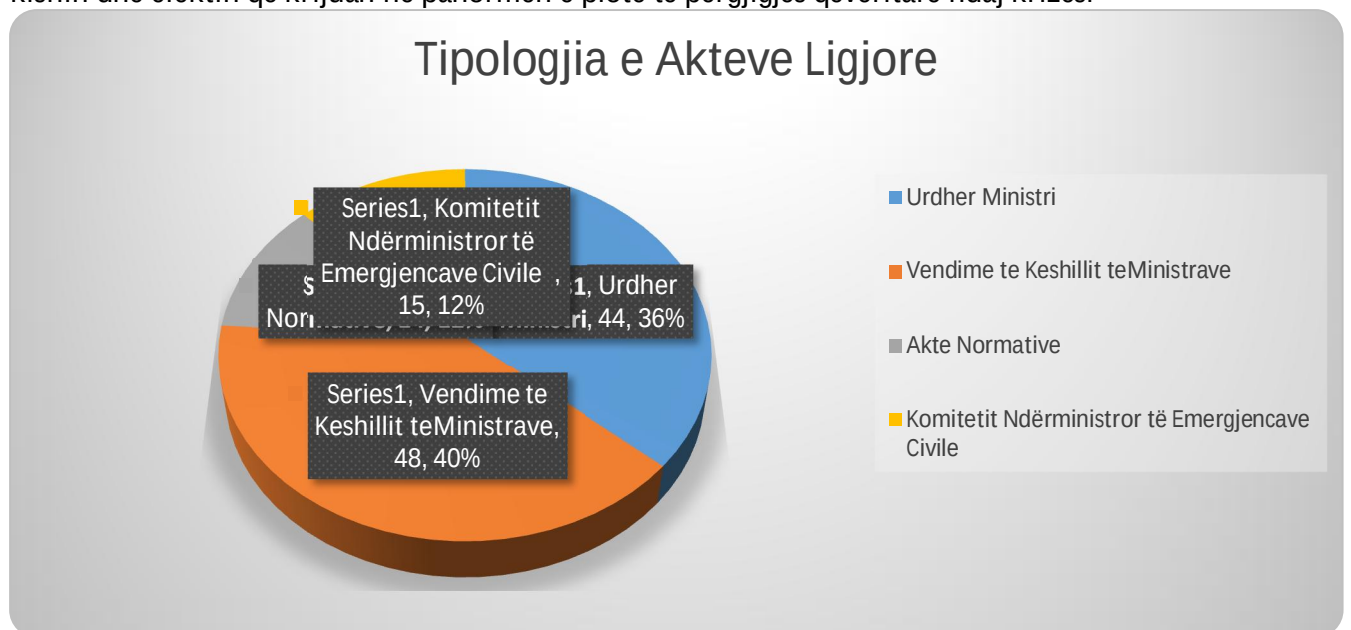
²⁰¹Aneksi 1 bashkëlidhur këtij punimi përmban listën e plotë e akteve ligjore të prodhuara në periudhën Janar-Maj 2020, specifiktë për të përqasur Pandeminë Covid 19

Tipologjia e akteve ligjore ilustron në grafikun numër 3. Vihet re një aktivitet i shtuar i Ministrisë së Shëndetësisë, pikërisht me numrin e lartë të urdhërave të nxjerë, pikërisht për të koordinuar dhe rregulluar të gjithë aktivitetin jetësor në Republikën e Shqipërisë që u prek nga pandemia. Vihet re përdorimi i një numri të lartë Aktesh Normative, të nxitur prej emergjencës në vendimmarrje. Gjithësesi në ditën e sotme Parlamenti i Republikës së Shqipërisë i ka konfirmuar të gjitha këto Akte Normative duke i kthyer ato në Ligje. Edhe pse situata politike në vend ka qënë mjaftë konfliktuale Presidenti i Republikës i ka dekretuar në një periudhë të shkurtër kohore të gjitha aktet që kërkonin dekretim nga ana e institucionit të tij.

Grafiku numër 2

Administrativisht sistemi kompleks i teorive adaptive në administrim ishte funksional dhe u kuptua nga numri i lartë i insitucioneve të përfshira, peshën e ndryshme që këto institucione kishin dhe efektin që krijuan në panormën e plotë të përgjigjes qeveritare ndaj krizës.

Grafiku numër 3

Në të gjitha vendet me demokraci të brishtë apo të pakonsoliduar vihet re një ndërhyrje më e lartë e politikës në vendimmarrjen Administrative. Edhe në Shqipëri egziston një tendencë e

tillë e cila fillon me protagonizmin politik, vendimmarrjen administrative dhe mungesën e pavarësisë për vendimmarrje profesionale pa u konsultuar më parë me drejtuesit politikë të institucioneve.

Në aspektin e menaxhimit profesional të situatës kjo qasje krijon vonesa, paqartësi dhe konfuzion. Administrata Shqiptare edhe në mungesë të eksperiencës për të menaxhuar ngjarje të tilla madhore organizoi strukturën e vet për të përballuar krizën dhe për të ruajtur normalitetin, për aq sa mund të ruhet normaliteti në situata të tilla. Emergjenca pandemike dhe shëndetësore u përballua. Institucionet ishin funksionale dhe përballuan të gjithë situatën e krijuar. Për gjatë periudhës së marrë në studim pati dhe denoncime nga ana e opozitës dhe disa shoqata jo-fitimprurëse në vend për mungesën e transparencës në vendimmarrje apo për mos botim të akteve ligjore në Fletoren Zyrtare të Republikës së Shqipërisë.

Neni 117 i Kushtetutës sonë shpreh qartë se aktet normative të Këshillit të Ministrave, të ministrave, të institucioneve të tjera qendrore marrin fuqi juridike vetëm mbasi botohen në Fletoren Zyrtare.

Për mungesën e transparencës dhe për mënyrën e organizimit të disa procedurave prokuruese nga ana e Ministrisë së Shëndetësisë, si Kontrolli i Lartë i Shtetit ashtu edhe SPAK kanë nisur hetimet dhe kanë marrë kopje të dokumentave për t'i hetuar ato. Deri në momentin e shkrimit të këtij punimi këto procedura janë akoma në proces hetimi.

E DREJTA E AUTORIT NË INTERNET NËN NDIKIMIN E PANDEMISË GLOBALE

PhD(c) Ejona Xhemalaj
Università degli Studi di Torino
ejona.xhemalaj@edu.unito.it

Abstrakt

Pandemia që preku globin në fillimin e këtij viti, shënoi ndryshime rrënjësore në pothuajse çdo shtet dhe mbi të gjitha në jetën e gjithësecilit. Përballë izolimit totale, një efekt të fuqishëm në shumë aspekte të jetës pati dixhitalizimi dhe interneti. Në të gjithë botën aktivitete të tilla si puna, mësimdhënia, kërkimi shkencor dhe majde kohët e fundit edhe disa procese gjyqësore po vijnë online. Mungesa e informacionit dhe e ndërgjegjësimit për rëndësinë e së drejtës së pronësisë intelektuale, ka sjellë shpesh problematika lidhur me zbatimin e kësaj fushe të së drejtës. Në këtë këndvështrim, efekti i pandemisë mbi pronësinë intelektuale, nuk duhet të nënvlerësohet. Aktualisht çështjet e shëndetit publik lidhur me COVID-19 kanë ndikuar ndjeshëm edhe në fushën e pronësisë industriale, si pasojë marka tregtare të mirënjohura kanë humbur vlerën e tyre në treg. Në lidhje me të drejtën e autorit, veçanërisht gjatë situatës së emergjencës, vijuan aktivitete që konsistojnë në përdorime të paautorizuara të veprave në internet. Për çdo shtet tashmë është bërë edhe më e vështirë për të kontrolluar dhe për t'ju përgjigjur shkeljeve të së drejtës së autorit për shkak të ngjarjeve jashtëzakonisht të shpejta që kanë përfshirë botën dixhitale. Impakti ka qenë i ndjeshëm edhe në Shqipëri, aty ku dixhitalizimi është shfaqur edhe si një metodë moderne e alternative e punës dhe mësimdhënies. Ky punim do të përqëndrohet në analizën e të drejtës së autorit në internet nën ndikimin e pandemisë në këndvështrimin global dhe me një pikëpamje mbi Shqipërinë. Qëllimi kryesor i këtij punimi do të jetë studimi i sjelljes së përdoruesëve në internet në raport me shkeljet e së drejtës së autorit dhe “përdorimin e drejtë” të materialeve të mbrojtura nga e drejta e autorit.

Fjalë kyçe : e drejtat e autorit, dixhitalizimi, pandemia, shkeljet, përdorimi i drejtë.

Abstract

The pandemic that affected the globe earlier this year, marked radical changes in almost every state, and above all in everyone's life. In front of the total lockdown, digitalization and internet had a powerful effect in many aspects of life. Nowadays, all around the world, activities such as working, teaching, research and recently even several court trials, are proceeding online. On the other side, the actual public health issues have affected industrial property, concerning in trademarks that have lost the value on market. Lack of information and awareness on the importance of intellectual property rights, have brought problematics in the right application of this field of law. In this point of view, the effect of the pandemic on intellectual property, must not be underestimated. Particularly on copyright law, during this unprepared situation activity proceeded online and beside this, cases of copyright infringement increased. For states have become even more difficult to control and respond to the violations of copyright due to these extremely rapid events that have involved the digital world. Sensitive has been the impact in Albania, but in addition must be considered that digitalization in this country has emerged as a modern and practical alternative method of working and teaching. This paper will focus globally and with a view on Albania, in the analyze of digital copyright in relation with the pandemic. The main purpose of this study will be to identify online user's behavior, infringements and fair uses of copyrighted materials on internet.

Keywords: copyright, digitalization, pandemic, infringement, fair use.

Pandemia dhe impakti i saj

Viti 2020 e gjeti mbarë botën të pa përgatitur përballë pandemisë që përfshiu çdo sferë të jetës. Sot ndodhemi përpara një prej krizave shëndetësore më të mëdha, pasojat fatale të së cilës, janë të dukshme prej treguesëve numerik. Izolimi total në mbarë globin pati një impakt të konsiderueshëm mbi të gjitha në fushën ekonomike dhe sociale. Institucionet financiare, kompanitë, ndërmarrjet e bizneset edhe pse drejt rihpajes, sot janë ende në kolaps për pasigurinë që i pret. Vlen të theksohet se mosqarkullimi i të ardhurave, bllokimi i kufinjëve mes shteteve, pushimet nga puna dhe krizat e bizneseve, kanë ndikuar ndjeshëm në ekonominë e vendeve.

Sot ekonomistët po studiojnë efektet e epidemisë COVID-19 në ekonominë botërore duke analizuar të dhëna nga pandemitë e mëparshme, edhe pse ende nuk rezultojnë të dhëna përfundimtare lidhur me sëmundshmërinë dhe vdekshmërinë e COVID-19; as lidhur me kohën kur efektet e sëmundjes do të kenë një efekt në ekonominë kombëtare dhe ndërkombëtare; gjithashtu të panjohura janë vendimet që do të merren nga qeveritë e shteteve si dhe rregullat shtetërore dhe konvencionale që do të ndryshojnë mënyrën e të bërit biznes.²⁰²

Mënyra e vetme për të shmangur ndërprerjen e procesit të mësimdhënies e mësimnxënies, punës kërkimore shkencore dhe jo vetëm, ishte drejtimi drejt mësimi online apo bibliotekave dixhitale. Mbyllja e institucionet arsimore të çdo niveli ka sjellë që impakti i këtij izolimi social në jetën e fëmijëve dhe studentëve, të jetë jo i vogël. Nga ana tjetër, UNICEF më të drejtë paralajmëron se “Qindra miliona fëmijë në mbarë botën kanë gjasa të përballen me më shumë kërcënime ndaj sigurisë dhe mirëqenies së tyre, duke përfshirë keqtrajtimin, dhunën me bazë gjinore, shfrytëzimin, përjashtimin social dhe ndarjen nga kujdestarët, për shkak të veprimeve të ndërmarra për të frenuar përhapjen e pandemisë së COVID-19.”²⁰³

Në këtë kuadër, nuk duhen nënvlerësuar faktorët që kanë ndikuar në shëndetin mendor përgjatë dhe pas pandemisë. Izolimi dhe përshtatja me masat kufizuese, rreziku i infektimit, frika për veten dhe për të tjerët, humbja e vendit të punës, mungesa e raporteve sociale, vetmia, janë faktorë që në mënyrë të pashmangshme ndikojnë në jetën e gjithësecilit dhe janë burimi kryesor i stresit.

Pronësia intelektuale në të dy kategorizimet e saj, e drejta e pronësisë industriale dhe e drejta e autorit, është prekur ndjeshëm nga pandemia. Në fushën e pronësisë industriale evidentohen raste të shumta nga markat tregtare, kryesisht produkte ushqimore, që e kanë humbur vlerën e tyre në tregsi pasojë e çështjeve që prekin shëndetin publik. Problematike mbi të gjitha është situata lidhur me trafikun ndërkombëtar të medikamenteve të falsifikuara, si dhe abuzimet me shitjen masive të maskave të falsifikuara me çmim të lartëpërmes platformave të tregtisë elektronike.

Njeriu nga ana tjetër, nuk është më i aftë të menaxhoj sasinë e jashtëzakonshme të të dhënave, të cilat duhet t'u besohen algoritmeve dixhitale.²⁰⁴ Në të gjithë botën sot, aktivitete të tilla si puna, mësimdhënia, kërkimi shkencor, madje edhe procese gjyqësore po vijnë online. Në këtë kuadër, çështje problematike janë ato që lidhen me përdorime të paautorizuara në internet, duke shkelur të drejtën e autorit si pasojë e kalimit në modalitet online të veprimtarive të përditëshme të individit.

Edrejta e autorit në kohën e COVID-19

Në këndvështrimin e BE

Pas dekadash shqetesim mbi ndikimin e dixhitalizimit në jetën e njeriut, sot ky avancim teknologjik po i tregon benefitet e tij duke u konsideruar si njëshërues i disa efekteve të COVID-

²⁰² Massimo Rubino De Ritis, artikulli “*Gli effetti della pandemia sull’economia digitale*”, 2020.

²⁰³ UNICEF Shqipëri

²⁰⁴ Massimo Rubino De Ritis, artikulli “*Gli effetti della pandemia sull’economia digitale*”, 2020.

19. Nisma për të zhvilluar aktivitete online, u përkrah nga pothuajse çdo vend i prekur pavarësisht mundësive dhe kapaciteteve përkatëse. Si pasojë e pandemisë COVID-19 përdorues nga mbarë bota, sot po ndërmarrin hapa që do të ishin të paimagjinueshme në kushte normale. Nga ana tjetër, si pasojë e rritjes së përdorimeve në internet, autorët e veprave pretendojnë nëse të drejtat e tyre si krijues nuk mbrohen, atëherë gjithçka do të jetë e aksesueshme dhe ata nuk do të jenë më të predispozuar për të publikuar.

Neni 5 (3) (a) i Direktivës 2001/29 / KE të Parlamentit Evropian dhe Këshillit të 22 majit 2001 "Për harmonizimin e disa aspekteve të së drejtës së autorit dhe të drejtave të lidhura në shoqërinë e informacionit" (Direktiva e InfoSoc), parashikon që shtetet anëtare për qëllimin e vetëm të ilustrimit për mësimdhënie ose kërkim shkencor, mund të parashikojnë përjashtime ose kufizime. Kjo direktive ka pësuar ndryshime së fundmi në Direktivën 2019/790 e Parlamentit Evropian dhe Këshillit të 17 prillit 2019, "Mbi të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta në tregun unik dixhital". E cilësuar si direktiva më e gjatë e të drejtës së autorit, ajo përmban një strategji për krijimin e një tregu unik dixhital. Përmes kësaj direktive, të drejtat e autorit në internet janë gjithmonë e më pranë realitetit që sot po jetojmë si pasojë e pandemisë.

Lidhur me procesin e mësimdhënies, sipas direktivës së re për të drejtën e autorit në BE, në nenin 5 të saj, parashikohet mësimdhënia e konsoliduar në distancë si dhe specifikohet që do të jetë në duart e shteteve anëtare kufizimi i aksesit në këtë drejtim. Kjo dispozitë parashikon një përjashtim për aktivitetet mësimore dixhitale dhe ndërkufitare, duke nënkuptuar që arsimi online nuk përbën një shkelje të së drejtës së autorit.²⁰⁵

"Veprimtaritë mësimore dixhitale dhe ndërkufitare" cilësohen si një rast "përjashtimi" i detyrueshëm duke vlerësuar interesin publik, edhe pse materialet e përdorura gëzojnë mbrojtje si vepra nga e drejta e autorit. Fusha e zbatimit të kësaj dispozite është mjaft e kufizuar, duke qenë se përjashtimet në fushën e mësimdhënies lidhen vetëm me "ilustrime për mësimdhënie", të cilat institucionet arsimore duhet t'i përdorin pa qëllime fitimprurëse. Për më tepër kjo dispozitë lejon shtetet anëtare të përjashtojnë aplikimin e normës ligjore për përdorime specifike, nëse ka licenca adekuate në treg që mbulojnë të njëjtat përdorime si ato që lejohen nën këtë përjashtim. "Përjashtimi i licencave", është konsideruar si një anashkalim nga konceptimi i "përjashtimit" dhe mbi të gjitha nga interesi i publikut.²⁰⁶

Direktiva 2019/790 në nenin 15 të saj parashikon të drejtat mbi botimet, dhe fokusi qëndron mbi botuesit e shtypit online, duke përjashtuar revistat shkencore dhe blogjet. Reforma mbi ligjin evropian për të drejtat e autorit garanton sot që autorët të marrin shpërblimin e merituar për krijimet e tyre të publikuara në internet.

Neni 17 i kësaj direktive vijon duke parashikuar se platformat online do të jenë përgjegjëse për të siguruar që përmbajtja e materialeve të botuara në internet nuk bie ndesh me rregullat e të drejtës së autorit, si dhe parashikon kufizimin e tyre në përdorimin e lajmeve, ose fragmenteve pa miratimin paraprak të autorit. Ndaj janë autorët dhe botuesit e gazetave dhe revistave, ata që sidomos sot, kërkojnë me ngulm zbatimin e Direktivës 2019/790.

"Sot, më shumë se kurrë, shtypi evropian ka nevojë për një aplikim të shpejtë të së drejtës së botuesve për të krijuar një ekosistem dixhital më të drejtë dhe më të suksesshëm", është shprehur Ilias Konteas, Drejtor Ekzekutiv i shoqatave të botuesve të revistave periodike dhe gazetave të BE-së. Zbatimi i shpejtë i të drejtave të autorit është parakusht për krijimin e një tregu më të drejtë dixhital dhe një hap përpara drejt kundërshtimit të pozitës dominuese të platformave të mëdha në internet.²⁰⁷

²⁰⁵Eoin O'Dell, artikulli "Coronavirus and copyright – or, the copyright concerns of the widespread move to online instruction", 2020.

²⁰⁶http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/07/the-new-copyright-directive-a-tour-dhorizon-part-i/?doing_wp_cron=1590530179.7300429344177246093750

²⁰⁷https://www.ansa.it/europa/notizie/proprietà_intellettuale/2020/04/27/copyright-editori-ue-attuare-rapidamente-la-direttiva_21a23fdf-431e-4148-98ad-604e63c932cc.html

Situata emergjente aktuale, i la vend rishikimit të legjislativioneve të shteteve anëtare lidhur me rëndësisë bibliotekave dixhitale, pavarësisht rrezikut për të pasur më tepër shkelje si pasojë e përdorimit të veprave online. Dispozitat ligjore aktuale në këtë drejtim janë hartuar duke marrë në konsideratë në një masë të kufizuar funksionin që bibliotekat sot do të ishin në gjendje të kryenin falë teknologjisë dixhitale: atë të huazimit të veprave për publikun duke i vendosur në dispozicion në mënyrë elektronike. Në të vërtetë, në asnjë rrethanë këto dispozita nuk lejojnë bibliotekat të vendosin në dispozicion të publikut veprat në mënyrë elektronike jashtë ambienteve të tyre.²⁰⁸

Në këndvështrimin e SHBA

“Përdorimi i drejtë” ose “fair use” i veprave të mbrojtura nga e drejta e autorit, është një doktrinë e mirënjohur e vendeve common law, dhe karakteristikë e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, e cila lidhet me të drejtën e përdorimit, edhe pse të kufizuar, të materialeve të mbrojtura nga e drejta e autorit, pa një autorizim nga mbajtësi i të drejtave të autorit. Kjo doktrinë lindi si një nevojë për të balancuar interesat e autorëve të veprave me interesin publik, lidhur me shpërndarjen dhe përdorimin e veprave të caktuara, përdorimi i të cilave, nuk përbën shkelje të së drejtës së autorit.

“Përdorimi i drejtë” i një vepre të mbrojtur nga e drejta e autorit, përfshin përdorimin e tillë me anë të riprodhimit në kopje ose fonogram ose me ndonjë mjet tjetër të specifikuar, për qëllime të tilla si kritika, komentimi, raportimi i lajmeve, mësimdhënia (përfshirë kopje të shumta për përdorim në klasë), bursa ose kerkim shkencor, të cilat nuk përbëjnë shkelje të së drejtës së autorit.²⁰⁹

Në përcaktimin nëse përdorimi i një vepre është “i drejtë”, janë disa faktorë të cilët duhet të vlerësohen: qëllimi dhe karakteri i përdorimit, natyra e veprës, sasia e veprës së përdorur dhe ndikimi në tregun potencial.

Faktori i parë, qëllimi dhe karakteri i përdorimit, analizon nëse një përdorim i tillë është i një natyre tregtare apo arsimore jofitimprurëse. Nga interpretimi i kësaj dispozite të ligjit të së drejtës së autorit në SHBA, vlen të theksohet se sa më i lartë të jetë përfitimi ekonomik i përdoruesit, aq më i lartë është edhe rreziku që ky përdorim mos të konsiderohet “i drejtë”. Interesi publik për materialet didaktike është mjaft i qartë dhe për këtë arsye, përdorimi i materialeve të tilla është objekt i doktrinë së “përdorimit të drejtë”.

Faktori i dytë konsiston në natyrën e veprës së mbrojtur nga e drejta e autorit. Që një vepër të gëzojë mbrojtje juridike nga e drejta e autori ajo duhet të gëzojë një vlerë modeste kreativiteti. Me rëndësi vlerësohet edhe fakti nëse vepra ka qenë publike ose jo në momentin e përdorimit. Një vepër që nuk ka qenë më parë e shfaqur në publik, gëzon në tepër mbrojtje nga e drejta e autorit dhe sigurisht përdorimi i saj ka më tepër impakt.

Me rëndësi gjithashtu konsiderohet faktori i tretë, vlerësimi i sasisë së veprës së përdorur, e cila vlerësohet rastë pas rasti. Ky faktor analizon aspektin sasior dhe cilësor të përdorimit, sipas të cilit në praktikën gjyqësore edhe një sasi e vogël materiali, mund të përmbajë pjesën më cilësore të vetë materialit.

Faktori i katërt që analizohet, për të evidentuar nëse jemi përpara një përdorimi të drejtë, lidhet me impaktin e përdorimit të veprës në tregun potencial. Ky faktor ka luajtur një rol të rëndësishëm në një sërë çështjesh gjyqësore amerikane, në të cilat gjykata është shprehur që sa më e gjerë fusha e veprimt, aq më i madh do të jetë edhe impakti në tregun potencial.

Para vitit 2002, kur “The teach act” (17 USC Seksioni 110 (2)) u bë ligj, kufizimi për shpërndarjen e së drejtës së autorit në rast përdorimi të materialeve të mbrojtura, parashikohej vetëm për rastin e mësimdhënies me prezencë fizike në klasë. “Mësimi në distancë” ishte një video e transmetuar

²⁰⁸M. Ricolfi, P. Spada, P. Auteri, G. Floridia, V. Mangini, R. Rosaria, “Diritto industriale. Proprietà intellettuale e concorrenza”, 2016, p. 659.

²⁰⁹17 U.S. Code § 107 Limitations on exclusive rights: Fair use.

në një klasë tjetër. Për përdorime në internet, materiali i mbrojtur nga e drejta e autorit zakonisht duhet të konsultohet me pronarin e të drejtave të autorit (përgjithësisht një proces ivështirë dhe që kërkonte kohë) ose duhet të justifikohet në bazë të parimit të "përdorimit të drejtë". Me reformimin e "The teach act" u shtua një kufizimi së drejtë të autorit, i cili lidhet me transmetimin në distancë të materialeve të mbrojtura nga e drejta e autorit (dhe realizimi i kopjeve të nevojshme për transmetimin), i krijuar për të balancuar interesat e pronarëve me qëllimin e arsimit në distancë. Një reformë e rëndësishme arsimore për një botë të re të dixhitalizuar, e mbi të gjitha e përshtatshme për situatën aktuale të pandemisë.²¹⁰

Në ditët e sotme biblioteka online është cilësuar si një shërbim i domosdoshëm për vijimin e punës, dhe mbi të gjitha për vijimin e aktivitetit mësimor, kërkimor e shkencor. Nga ana tjetër aksesit falas dhe në masë i lexuesit në biblioteka online si pasoje e emergjencës, është konsideruar shkelje e ligjeve për të drejtën e autorit.

Në Mars të këtij viti, u ngrit një gjykim ndaj bibliotekës dixhitale me qendër në San Francisco për ofrimin e rreth 1.4 milion librave dixhital pa kufizime, e cila e cilëson këtë veprim si një shërbim publik për shkak të mbylljes së shumicës së bibliotekave amerikane si pasojë e pandemisë COVID-19. Shtëpitë botuese pretendonin që ofrimi i shërbimeve falas nga biblioteka dixhitale është në kundërshtim me ligjin mbi të drejtën e autorit dhe promovon shkelje në një shkallë masive. Përmes skanimit dhe shpërndarjes së veprave letrare, për të cilat nuk ka të drejta ligjore ose kontraktuale, ky arkiv në internet qëllimisht shpërdoron investimet intelektuale dhe financiare të autorëve dhe botuesve dhe injoron ligjin e të drejtës së autorit.

Biblioteka dixhitale pretendon se ka vepruar në konsultim me bibliotekat publike dhe akademike. Gjithashtu një numër ekspertësh të së drejtës së autorit kishin shprehur mendimin se biblioteka e urgjencës po funksionon nën parimin e "përdorimit të drejtë" në kuadër të mbylljes së bibliotekave fizike. Arkivi u shpreh se përpjekja ishte në përputhje me parimin e "huadhënies dixhitale të kontrolluar", e cila lejon bibliotekat të ofrojnë një numër specifik të botimeve që zotërojnë.²¹¹

Gjithashtu për të përforcuar pretendimin e mësipërm, në kuadër të analizimit të sistemit common law, vlen të theksohet se në legjislacionin mbi të drejtën e autorit në Mbretërinë e Bashkuar parashikohet e ashtuquajtura "mbrojtje e interesit publik". Ndaj bibliotekat publike dhe institucionet arsimore mund të bazohen në pretendimin e mbrojtjes së "interesit publik" përgjatë kohëzgjatjës së krizës Covid-19 në kuadër të zvogëlimit të rrezikut të përballjes me pretendime për shkelje të së drejtës së autorit.

E drejta e autorit në kohën e COVID-19 në Shqipëri

E drejtës së autorit, por edhe pronësia intelektuale në përgjithësi, është cilësuar si një fushë me pak traditë juridike në Shqipëri. Para viteve 90' Shqipëria nuk ka pasur ligje, institucione dhe një sistem për dhënien dhe mbrojtjen e të drejtave të pronësisë intelektuale sipas koncepteve dhe standardeve të qytetërimit perëndimor. Sot, dhënia dhe mbrojtja e të drejtave të pronësisë intelektuale bëhet në bazë të ligjeve të vendit, të këshilluara nga organizma të specializuara ndërkombëtare, dhe marrëveshjeve ndërkombëtare për pronësinë intelektuale të nënshkruara nga Republika e Shqipërisë.²¹²

Kuadri ligjor lidhur me të drejtën e autorit, pavarësisht përpjekjes për të ndjekur gjurmët e legjislacionit të BE, ende kërkon një punë të strukturuar dhe të mirëorganizuar për të arritur standardet e kërkuara. Në Shqipëri zbatimi dhe mbi të gjitha njohja dhe aplikimi i legjislacionit përkatës, është ende në proces. Lidhur me këtë fakt, treguesit e shkeljes së të drejtës së autorit

²¹⁰Susan J. Lutzker, artikulli "The Pandemic: Copyright's Role in the Switch to Distance Education and Online Learning at Home", 2020.

²¹¹https://techxplare.com/news/2020-06-emergency-digital-library-sued-brazen.html?fbclid=IwAR2qITJNOADTh3Y129GG0bvWF1TCw0MgbNhNNhzyA__EnbYwy-24A-mLwQc

²¹²Fatos Dega, "Pronësia Intelektuale", 2014, f. 112.

në vendin tonë evidentohen dukshëmme shtimin e rasteve në gjykatë, dhe me problematikat lidhur me mosekzekutimin e vendimeve.

Vlen të theksohet se nisma për të zhvilluar aktivitete online u përkrah nga pothuajse çdo vend i prekur nga COVID-19, pavarësisht mundësive dhe kapaciteteve përkatëse. Një shembull i tillë dixhitalizimi është edhe Shqipëria. Edhe pse një vend në zhvillim dhe i papërgatitur në drejtim të aktiviteteve online, sot vijon mësimin online në disa nivele dhe shume aktivitete pune gjithashtu në këtë prizëm. Qasja e re drejt dixhitalizimit duhet të vlerësohet si tregues i emancipimit të vendit tonë, pasi si një eksperiencë e re, ajo mund të hapë rrugë për vlerësimin e mënyrave alternative të zhvillimit të aktiviteteve si puna, mësimdhënia dhe kërkimi shkencor. Këto mënyra alternative mund të kontribuojnë në disponueshmëri të bollshme dhe më të lehtë të veprave të dixhitalizuara, e si rrjedhojë në kosto shumë më të ulëta të riprodhimit dhe shpërndarjes.

Por, lufta ndaj shkeljeve dixhitale po bëhet dita ditës edhe më e vështirë, kjo për shkak të natyrës së tyre kalimtare, nga ana tjetër aktivitete të caktuara përmes internetit përhapen me hapa shumë të shpejtë dhe kjo bën që të jetë e vështirë të kontrollohen ligjërisht.²¹³ Një luftë edhe më e vështirë për Shqipërinë është ajo ndaj shkeljeve të ditëve të sotme në fushën e së drejtës së autorit si pasojë e zhvendosjes së aktiviteteve të përditshme në internet.

Ligji Nr. 35/2016, “Për të drejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë” është ligji aktual qëvepron dhe rregullon fushën e së drejtës së autorit në vendin tonë. Për të analizuar mundësitë që ky legjislacion jep në kuadër të përdorimit të veprave në internet, pa autorizimin e autorit, lidhur me pandeminë COVID-19, vlen të analizojmë disa dispozita me rëndësi që lidhen me kufizimet në ushtrimin e së drejtës së autorit.

Në kreun “Kufizimet në ushtrimin e së drejtës së autorit”, dispozita e përgjithshme eparashikuar nënenin 70, përcakton kushtet e përgjithshme për kufizimin e së drejtës së autorit, pra mundësinë e përdorimit të një veprë pa autorizimin e autorit dhe pa pagesë shpërblimi. Ky përdorim është i lejueshëm “vetëm për raste të përcaktuara shprehimisht në këtë ligj, me kushtin që shkalla e këtij shfrytëzimi të veprave të së drejtës së autorit të jetë e kufizuar për qëllimin e caktuar dhe të mos bjerë në kundërshtim me shfrytëzimin normal të veprës, si dhe të mos cenohet interesi legjitim i autorit ose i titullarit të së drejtës së autorit”²¹⁴

Dispozita 79 e këtij ligji, parashikon “Përdorimin e veprave për qëllime mësimore”. Pika 1 e nenit 79 parashikon që një vepër mund të prezantohet ose të shfaqet në publik, pa autorizimin e autorit ose titullarit të së drejtës së autorit dhe pa shpërblim, në formën direkte të mësimdhënies ose në aktivitetet shkollore. Ky qëllim arsimor justifikohet nëse plotësohen disa kushteve. Së pari vepra nuk duhet përdoret për përfitime ekonomike apo tregtare nga institucioni edukues, organizatorët dhe persona të tretë. Së dyti interpretuesit nuk duhet marrin shpërblim për shfaqjen e tyre, dhe së treti biletat duhet jenë falas. Në interpretimin e kësaj dispozite qëndron një paralelizëm me parashikimin e doktrinës së “përdorimit të drejtë” në SHBA. Pra përfitimi ekonomik i përdoruesit në rastin e aktiviteteve mësimore, nuk përbën përdorim “të drejtë”. Pika e dytë e nenit 79, si një normë me karakter detyruese, na konfirmon detyrimin për të treguar burimin dhe autorësinë veprës së përdorur, në rastet kur kjo është e mundur. Në këtë dispozitë nuk parashikohet mënyra me të cilën bëhet shfaqja e veprës në publik, duke lenë hapsirë për interpretim lidhur me metodat alternative të mësimdhënies në distancënë këtë kohë emergjence por mbi të gjitha dixhitalizimi.

Neni 71 i këtij ligji, parashikon “Lejimin e riprodhimit të përkohshëm” duke cilësuar se veprimet e përkohshme të riprodhimit janë të përjashtuara nga e drejta ekskluzive e riprodhimit, por mund të lejohen me kusht që ato të përmbushin të gjitha kriteret e parashikuara në ligj: “a) të jenë të përkohshme ose rastësore; b) të jenë pjesë përbërëse dhe thelbësore të një procesi teknologjik; c) të kenë si qëllim të vetëm transmetimin në një rrjet midis palëve të treta

²¹³Ioannis Kikkis, “Digital piracy/Copyright violations in the Internet”, TAIEX Workshop on the enforcement of copyright and related rights, 2016.

²¹⁴ Neni 70, Ligji Nr. 35/2016, “Përtëdrejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë”.

nëpërmjet një ndërmjetësuesi ose përdorimin e ligjshëm të një veprë; ç) të mos kenë asnjë qëllim të pavarur përfitimi ekonomik”²¹⁵.

Neni 75, parashikon “Kufizime në përfitimin e institucioneve të veçanta”, duke specifikuar “Arkivat publikë, bibliotekat kombëtare, institucionet arsimore dhe shkencore, institucionet edukuese parashkollore dhe institucionet sociale (bamiërë), që nuk kanë qëllime direkte ose indirekte për përfitim ekonomik, mund të riprodhojnë veprën nga kopja e tyre për përdorim të brendshëm, me anë të çdo mjeti, në jo më shumë se një kopje”²¹⁶. Në këtë pikëlegjislacioni ynë, ende i papërgatitur për zhvillimet teknologjike aktuale, nuk specifikon mundësinë e dixhitalizimit të këtyre sektorëve dhe nuk parashikon ndonjë përjashtim në këtë drejtim.

Neni 81 “Riprodhimi pjesor i veprës” parashikon se lejohet të bëhen shkurtime, citime të fragmenteve ose të pjesëve të një veprë të së drejtës së autorit, pa autorizimin e autorit ose titullarit të së drejtës së autorit dhe pa shpërblim, e cila është botuar ose është vënë në dispozicion të publikut në mënyrë të ligjshme, për të riprodhuar, botuar, përcjellë në publik, për qëllime të kërkimit shkencor, mësimdhënies, studimeve kritike, ilustrimit, argumentimit, referimit ose rishikimit, me kusht që një përdorim i tillë të jetë në përputhje me praktikën e drejtë dhe në masën e kërkuar për qëllimin konkret që kërkohet të arrihet²¹⁷. Kjo dispozitë na rikujton doktrinën e SHBA mbi “përdorimin e drejtë” si dhe rastet përjashtimore që dispozita amerikane parashikon, por në këtë rast për riprodhimin pjesor të veprës.

Nga analiza e disa dispozitave të ligjit mbi të drejtën e autorit në Shqipëri në paralel me sisteme të tjera ligjore, kuptojmë nevojën për një modernizim të legjislacionit aktual. Vendet e BE, përgjatë viteve të fundit, kanë pasur në fokus të njëjtën sfidë, dhe sot janë në stadin e implementimit të Direktivës 2019/790 të Parlamentit Evropian dhe Këshillit të 17 prillit 2019, “Mbi të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta në tregun unik dixhital”. Për një kohë të shkurtër vendet e BE duhet të adaptojnë normat e reja në legjislacionin e tyre të brendshëm, me synimin për të krijuar një ambient më të sigurt për krijuesin në botën dixhitale. Në kuadër të zhvendosjes së pothuajse çdo veprimtarie në internet, kjo reformë shihet sot më shumë se kurrë si një domosdoshmëri në BE, e mbi të gjitha edhe në vende si Shqipëria, që së shpejti do të bëhen pjesë e familjes së madhe europiane.

Bibliografia

- Direktiva 2019/790 të Parlamentit Evropian dhe Këshillit të 17 prillit 2019, “Mbi të drejtat e autorit dhe të drejtat e përafërta në tregun unik dixhital”.
- Ligji Nr. 35/2016, “Për të drejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë”.
- Title 17 of the United States Code, “Copyright”.
- M. Ricolfi, P. Spada, P. Auteri, G. Floridia, V. Mangini, R. Rosaria, “Diritto industriale. Proprietà intellettuale e concorrenza”, G. Giappichelli, 2016.
- Fatos Dega, “Pronësia Intelektuale”, 2014.
- Massimo Rubino De Ritis, “Gli effetti della pandemia sull’economia digitale” publikuar në revistën online “Giustizia Civile.com”, 2020.
- Eoin O’Dell, “Coronavirus and copyright – or, the copyright concerns of the widespread move to online instruction”, publikuar në InfoJustice Eds, 2020.
- Susan J. Lutzker, “The Pandemic: Copyright’s Role in the Switch to Distance Education and Online Learning at Home”, publikuar në Lutzker & Lutzker LLP, 2020.
- Ioannis Kikkis, “Digital piracy/Copyright violations in the Internet”, TAIEX Workshop on the enforcement of copyright and related rights, organizuar në bashkëpunim me Zyra Shqiptare për të Drejtat e Autorit, Tiranë, 2016.

²¹⁵Neni 71, Ligji Nr. 35/2016, “Përtëdrejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë”.

²¹⁶Neni 75, Ligji Nr. 35/2016, “Përtëdrejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë”.

²¹⁷Neni 81, Ligji Nr. 35/2016, “Përtëdrejtën e autorit në Republikën e Shqipërisë”.

- Kluwer Copyright Blog http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/06/07/the-new-copyright-directive-a-tour-dhorizon-part-i/?doing_wp_cron=1590530179.7300429344177246093750
- https://www.ansa.it/europa/notizie/propriet%C3%A0_intellettuali/2020/04/27/copyright-editori-ue-attuare-rapidamente-la-direttiva_21a23fdf-431e-4148-98ad-604e63c932cc.html
- https://techxplore.com/news/2020-06-emergency-digital-library-sued-brazen.html?fbclid=IwAR2qITJNOADTh3Y129GG0bvWF1TCw0MgbNhNNhzyA__EnbYwy-24A-mLwQc

RIKTHIM NË RRËNJË

MSc. Era Buçpapaj
Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë
era.bucpapaj@umsh.edu.al

Abstrakt

Përkthimi dhe globalizimi janë po aq të vjetër sa vetë qenia njerëzore. Njeriu lind me aftësinë për të interpretuar dhe i vesh me kuptim çdo gjest, ndjesi, figurë, pikturë dhe fjalë që shikon, dëgjon, ndien dhe provon. Pikërisht këtu gjenden themelet e 'të nxënimit' si një proces i përjetshëm. Gjuhët variojnë dhe ndryshojnë në mënyrë të vazhdueshme si në kohë ashtu edhe në hapësirë, për shkak të sistemeve të tyre të ndryshme fonetike, morfologjike, sintaksore, leksikore dhe semantike. Ndër të tjera, gjuhët përkthehen në frytet, mishërimet dhe përcjellësit të kulturave. Megjithatë, globalizimi nënkupton themelimin e një komuniteti të vetëm botëror ku zhvillimi ekonomik, prosperiteti social, mirëqenia politike dhe arritjet teknologjike mund të shndërrohen në një udhëheqës të përbashkët për gjithë qeniet njerëzore, gjë e cila sot vërehet më shumë se kurrë me shpërthimin e pandemisë (Covid19). Në tërësi, marrëdhënia e kushtëzuar midis globalizimit dhe përkthimit mund të cilësohet si procesi krijues më i vjetër i njerëzimit.

Fjalë kyçe: përkthimi; globalizimi; teknologjia, gjuha, procesi i të nxënimit; kultura; Covid19

Abstract

Translation and globalization are as old as humankind itself. Human beings are born with the capacity to interpret and give a meaning to each gesture, feeling, figure, picture and word they see, hear, sense and taste. This is where the very first roots of 'learning' as a lifelong process lie. Languages differ and change dynamically in both time and space because of their different phonetic, morphological, syntactic, lexical and semantic systems. Besides, languages are fruits, incarnations and conveyers of specific cultures. Globalization, however, implies the establishment of a single world community where economic growth, social prosperity, political health, and technological achievements can become a common denominator for the entire mankind. All in all, the conditioned relations between globalization and translation can be seen as the oldest creative process of humanity.

Keywords: translation; globalization; technology; language; learning process; culture.

Hyrje

Përkthimi dhe globalizimi janë aq të vjetër sa vetë njeriu. Njeriu lind me aftësinë për të interpretuar dhe, rrjedhimisht, vesh me kuptim çdo gjest, ndjesi, figurë, pikturë dhe fjalë që shikon, dëgjon, ndien dhe provon. Pikërisht këtu gjenden themelet e 'të nxënimit' si një proces i përjetshëm. Gjuhët janë të larmishme. Gjuhët dallohen nga njëra-tjetra për shkak të sistemeve të tyre të ndryshme fonetike, morfologjike, sintaksore, leksikore dhe semantike. Çdo gjuhë e gjallë pëson ndryshime në rrjedhën e kohës. Ndër të tjera, gjuhët përkthehen në fryte, mishërime dhe përcjellëse të kulturave. Megjithatë, globalizimi nënkupton krijimin e një komuniteti të vetëm botëror ku zhvillimi ekonomik, përparimi shoqëror, shëndeti politik dhe arritjet teknologjike mund të shndërrohen në një udhërrëfyes të përbashkët për çdo qenie njerëzore, gjë që sot, më shumë sesa kurrë, pasqyrohet në luftën për përbashkëtimin e pandemisë që ka shkaktuar 'COVID-19'. Në tërësi, marrëdhënia e kushtëzuar midis globalizimit dhe përkthimit mund të cilësohet si procesi krijues më i vjetër i njerëzimit.

Çfarë nënkuptohet me 'rikthim në rrënjë'?

'Rikthim në rrënjë' do të thotë rikthim në zanafillë. Nënkupton përqaftimin e teknikave të hershme të mësimnxënies dhe të mësimdhënies dhe ndërthurjen e tyre me metodat më të përparuara të ditëve të tona.

E vjetër, por e çmueshme: Të dhëna që vërtetojnë dobinë e metodave të vjetra të mësimdhënies

Përvoja ime arsimore lidhet fund e krye me Shqipërinë. E rritur dhe e arsimuar në një vend, si Shqipëria, ku metoda tradicionale e mësimdhënies është më e përhapur dhe disi më e vlerësuar sesa metoda moderne e mësimdhënies, unë u përmbahem vlerave tradicionale të mësimdhënies, sidomos tani kur globalizimi dhe teknologjia po zhvillohen me ritme të vrullshme. Në të vërtetë, njerëzit priren të bëhen fanatikë të teknologjisë dhe nxiten të heqin dorë nga mënyra tradicionale e jetesës, e sjelljes, e mësimnxënies dhe e mësimdhënies.

Metoda tradicionale e mësimdhënies mbështetet kryesisht në përdorimin e librave shkollorë, në lexim, në diktim, në perifrashim dhe në riprodhim të asaj që dëgjohet gjatë mbajtjes së një ligjërate apo shprehjes së një pikëpamjeje me fjalë, ndërsa metoda moderne e mësimdhënies mbështetet në qasjen kompjuterike apo teknologjike, në përdorimin e kompjuterit, në përdorimin e internetit, në materialet e shkarkuara nga interneti, në bisedat e kryera 'online' në trajtën e mesazheve të njohura si 'chatting', në përdorimin e programit 'PowerPoint' gjatë prezantimeve, në takimet dhe konferencat e zhvilluara 'online', në mësimdhënien 'online', e të tjera. Kjo e fundit, e cila dikur përdorej në disa universitete të botës, më së shumti me ata studentë që nuk mund ta ndiqnin mësimin fizikisht dhe si një ide e shkëlqyer e sendërtuar në biznes fitimprurës, sot është kthyer në një nevojë globale për të mos ndërprerë procesin mësimor dhe për të mundur në një farë mënyre ecurinë e tij normale.

Përqaftimin e kësaj metode në shkallë botërore e mundësoi shpërthimi i pandemisë që ka shkaktuar 'COVID-19'. Për herë të parë në historinë e njerëzimit, i tërë globi filloi të fliste të njëjtën 'gjuhë'. Kjo metodë, ndonëse jo e re në përdorim për disa universitete, na gjeti të papërgatitur në fillim. Për ne, si vend, përballja me të ishte e vështirë për shkak të mungesës së përvojave përkatëse. Ishte e vështirë për ne, si mësimdhënës, dhe për studentët, si mësimnxënës. Kjo metodë, e cila na ndihmoi të vazhdonim jetën tonë dhe na mbajti të bashkuar me njëri-tjetrin, megjithëse nga larg dhe jo nga pranë, u shoqërua me shumë probleme. Mospasja e njohurive të duhura kompjuterike dhe e mundësive ekonomike i ndërlikoi mësimnxënien dhe mësimdhënien. Gjatë këtij rrugëtimi të ri për ne, nuk na mbeti gjë tjetër, veçse të rendnim pas kësaj metode të re moderne të mësimdhënies, duke lënë kështu në gjumë metodën tradicionale të mësimdhënies.

Metoda tradicionale e mësimdhënies i mëshon krijimit të shprehive themelore, ndërsa metoda moderne e mësimdhënies i mëshon vjeljes së ideve të 'përsosura'. Duke u nisur nga kjo, unë dal në përfundimin se gërshetimi i këtyre dy metodave sjell në jetë metodën ngadhënjimtare dhe të përpiktë të mësimdhënies. E vjetra me të renë mund të bashkëjetojnë bukurisht ndër ne.

Diktimi, të shkruarit fjalë për fjalë i asaj që dëgjohet apo lexohet, veçanërisht gjatë zhvillimit të orëve mësimore kushtuar gjuhës, zakonisht praktikohet vetëm në vitet e para të shkollës fillore dhe më pas harrohet përfundimisht. Gjatë përvojës sime pesë vjeçare si mësimdhënës e Gjuhën Angleze në dy universitete të Tiranës, unë përherë kam përdorur diktimin me studentët që në fillim habiteshin, sepse ata nuk kishin bërë diktim që në shkollën fillore. Unë vërtet e vlerësoj diktimin si metodë thelbësore për t'i mbajtur gjallë dhe shëndetshëm gjuhën amtare dhe gjuhën e huaj njëherazi. Diktimi t'i zgjon fjalët. Diktimi ta kalit dëgjimin. Diktimi ta përforcon përqendrimin. Diktimi të mëson të shkruash bukur. Edhe përdorimin e saktë të shenjave të pikësimit në mendje ta ngulit diktimi.

Duke qenë në Epokën e Teknologjisë dhe të Globalizimit, njerëzit po e ushtrojnë 'shkrimin me dorë' gjithnjë e më rrallë. Edhe tani, në periudhën e pandemisë që ka shkaktuar 'COVID-19', mund të vërtetohet se diktimi, paçka se i lënë pas dore, nuk ndesh në pengesa të

pakapërcyeshme dhe arrin t'u përshtatet më së miri kushteve të kohës. Pra, njerëzit janë në gjendje ta përqafojnë ndryshimin përmes kapjes pas gjallimit të së vjetrës së çmuar. Sidoqoftë, shqetësuese mbetet ende zbehja e dashurisë për shkrimin me dorë, i cili rrezikon të shuhet dhe të mbetet një kujtim i largët...

Profilizimi im në degën e përkthimit, kryesisht letrar, më ka bërë të bie në dashuri me përkthimin që tanimë është bërë njësh me mua.

Shpejt unë kuptova se përkthimi, duke qenë aq i vjetër sa vetë njeriu, është pjesë thelbësore e qenies sonë, e inteligjencës sonë, e sjelljes sonë, e jetesës sonë, e mentalitetit tonë dhe e qëndrimit tonë. Të gjithë pa përjashtim lindim me të. Shpesh e harrojmë këtë dhe fillojmë ta cilësojmë 'përkthimin' si lëndë mësimore, si profesion, si aftësi që shumë pak njerëz e kanë. Vetë unë kam rënë pre e kësaj mendësie të gabuar, por shpejt e kuptova se kjo lloj mendësie ishte fund e krye e gabuar. Që prej ditës së parë në këtë planet, truri ynë fillon vetvetiu të përkthejë gjithçka dhe këdo që gjendet përreth nesh. Dëshifrimi dhe interpretimi janë pjesë e pandashme e gjithë këtij procesi që ndjekim vetvetiu në mënyrë të pavetëdijshme dhe të vetëdijshme njëkohësisht. Ndërsa lexojmë diçka, ta zëmë, një informacion, një libër, një artikull apo një gazetë, truri ynë në mënyrë të pavetëdijshme deshifron dhe u jep kuptim brendive që ata mbartin. Edhe kur jemi duke këqyrur apo thjesht duke e shoqëruar me sy një pikturë, një fotografi apo një gjest, vetvetiu dhe në mënyrë të pavetëdijshme u japim atyre domethënie. Kur dëgjojmë një pjesë muzikore, një tingull, një të qeshur, një të bërtitur apo një zë, gjithçka deshifrohet vetvetishëm në trurin tonë. Sikur e gjithë kjo të bëhej edhe në mënyrë të vetëdijshme dhe të qëllimshme, rezultati do të ishte marramendës. Kjo periudhë e vështirë për të gjithë ne ka vërtetuar se përkthimi është aq i vjetër dhe aq bashkëkohor sa vetë njeriu. Ai mund të bëhet kurdo dhe kudo, me dorë ose me kompjuter. Dikur ai bëhej me dorë, dhe më pas me makinë shkrimi, kurse sot, falë risive teknologjike, bëhet shumë herë më shpejt dhe më lehtë me kompjuter. Nëse për dy a tre muaj bota mbeti deri diku në vend, përkthimi vijoi të bleronte, ashtu si natyra që nuk e ndal ciklin e saj.

Kur unë isha studente, dhe e tillë do të mbetem për aq kohë sa diturimi është një bashkudhëtar i përvetshëm i njeriut, riprodhimi përmendësh i dijeve shpeshherë më ka shkaktuar dhimbje koke. Këtë vështirësi e kam pasur deri në çastin kur më në fund arrita të gjeja metodën e të nxëniet që më shkonte mua për shtat. Kështu, pasi vura nën kontroll pikat e mia të dobëta dhe pikat e mia të forta, i bashkërendova ato njëra me tjetrën. Ngaqë kisha mendim logjikë, kritik dhe analitik të zhvilluar, zbulova metodën frytdhënëse të përsosjes së kujtesës. Metoda kishte të bënte me përkthimin brenda për brenda një gjuhe dhe përkthimin nga njëra gjuhë në tjetrën. Të përkthesh do të thotë të deshifrosh, të analizosh dhe të interpretosh një fjalë, një shprehje, një fjali, një paragraf, një tekst, një pikturë, një tingull, pra, gjithçka që na rrethon. Ekzistojnë lloje të ndryshme përkthimi, por unë do të përqendrohem në përkthimin praktik. Kur përkthehet, gjuha preket njëherazi si në rrafshin gramatikor, si në rrafshin kuptimor. Duke vepruar kështu, kapet, përpunohet dhe përvetësohet çdo fjalë si një njësi më vete dhe pastaj krejt teksti si një tërësi. Është e mundur që të paktën të përvetësohet qoftë edhe një kuptim, pra, kuptimi kontekstual i një fjale. Duke vepruar kështu, paragraf pas paragrafi dhe tekst pas teksti, numri i fjalëve dhe i kuptimeve në mendjen tënde rriten ndjeshëm dhe në mënyrë të pavetëdijshme.

Të qenët përkthyes ka edhe anë të tjera pozitive. Në lidhje me këtë, Ofer Tirosh pohon: "Zotërimi i të dyja gjuhëve ka dobi të caktuara njohëse dhe rrit rendimentin e trurit, duke prekur kështu një ndër zonat më të rëndësishme të tij, domethënë, sistemin drejtues të komandave." Të qenët mësimdhënës NUK është një punë e lehtë, ndonëse e bukur. Kërkohej të jesh i përgjegjshëm dhe i kapluar nga etja për të lexuar sa më shumë dhe për t'u pajisur me dije të reja. Kërkohej gjithashtu ushqimi i aftësive për të përshtatur metodën e re me metodën e vjetër në mënyrë që KURRË të mos ndërpritet të nxëniet si veprimtari vetjake e përditshme.

Prandaj, që të ngadhënjejë mësimdhënia e frytshme, ne, mësuesve dhe prindërve, me doemos na duhet të shfrytëzojmë metodën më të mirë të mundshme. Për sa i përket metodës së mësimdhënies, ekzistojnë shumë llojshmëri zgjedhjesh. Prandaj, është e rëndësishme që asnjëherë të mos BRAKTISET të qenët nxënës dhe të merret përherë parasysh formimi i çdo nxënësi apo studenti, njohuritë e tij, mjedisi në të cilin është rritur apo po rritet dhe qëllimet që kërkon të arrijë nëpërmjet të nxënës. Ne duhet të jemi të vetëdijshëm se të gjitha qeniet njerëzore nxënë në mënyra të ndryshme, e përthithin informacionin në mënyra të ndryshme, i shfaqin dhe i vënë në jetë njohuritë tyre në mënyra të ndryshme. Sot një gjë e tillë u vërtetua. Gjatë këtyre muajve të vështirë, u përdorën metoda mësimdhënieje të ndryshme në mënyrë që dijet të përçoheshin këndshëm, frytshëm dhe qartë te nxënësit apo studentët.

Krahas kësaj, ka një mori teknikash të nxëni që mësimdhënësit i vënë në shërbim të nxënësve apo të studentëve për t'ua lehtësuar atyre kapjen, ruajtjen në kujtesë dhe përvetësimin e dijeve, për të ndezur te ta të gjitha dritat e të kuptuarit, dhe për t'u dhënë mundësi të barabarta të nxëni. Falë globalizimit dhe teknologjisë, informacioni dhe dijet mund të merren dhe përvetësohen në rrugë të ndryshme, si për shembull, nëpërmjet pyetjeve, nëpërmjet shpjegimeve, nëpërmjet lundrimit në internet, nëpërmjet punës në grup ballë për ballë ose 'online', nëpërmjet mësimdhënies 'online', nëpërmjet ndjekjes së kurseve 'online', nëpërmjet shfrytëzimit të fjalorëve 'online', nëpërmjet pjesëmarrjes në forumet 'online', e kështu me radhë. Në muajt e fundit këtë e provuam të gjithë ne. Barazia në lëmin e shfrytëzimit të internetit garanton mundësi të barabarta të nxëni, asgjëson largësinë dhe rrit shpejtësinë e jetës, duke na dhuruar më tepër frymëmarrje të përkthyer në 'para të padukshme'.

Kopjimi i një libri me shkrim dore është një teknikë që e kam mësuar në vegjëli nga im atë, i cili, duke mos pasur para të mjaftueshme për të blerë libra kur ishte i ri, kopjoi shumë libra me shkrim dore. E lindur si nevojë, kjo përvojë u kthye në një teknikë që atij i solli të mira të paçmueshme. Kjo lloj teknike të ndihmon për ta mbajtur gjuhën gjallë në të gjitha rrafshet e saj, si dhe ta shton dashurinë për të.

Ndër të tjera, kërkuesit kanë zbuluar se shkrimi me dorë zhvillon gjithashtu aftësitë tona njohëse. Dr. William Klemm vë në dukje se shkrimi me dorë bën që truri të fillojë kryerjen e "një funksioni të veçantë që bashkërendon si ndjesinë, ashtu edhe kontrollimin e lëvizjes, me të menduarit". "Kur shkruajmë me dorë," thekson ai, "sidomos kur bëjmë bukurshkrim, pjesë të ndryshme të trurit vihen në veprim njëherësh, mësojnë të punojnë bashkërisht dhe në varg, ndryshe nga çfarë ndodh kur thjesht shkruajmë diçka me makinë shkrimi". Shkrimi me dorë është gjithashtu një ushtrim shumë i dobishëm për të zhvilluar kujtesën.

Të gjitha këto teknika të ndërthurura së bashku do t'i bëjnë më tërheqëse, aspak të mërzitshme, si dhe lehtësisht të kapshme dhe të përvetësueshme mësimnxënien dhe mësimdhënien.

Le t'i ruajmë dhe t'i përshtatim me kohën zakonet dhe traditat tona të vyera.

Përfundim

Mendimet që unë shpreha më lart më bëjnë të besoj se harmonizimi i metodës së vjetër të mësimdhënies me metodën e re të mësimdhënies na jep mundësi të bëhemi mjeshtër të vërtetë të një gjuhe, vetëm se duke ecur me hapa të ngadaltë, por të sigurt. Për të arritur në katin e tretë, na duhet me doemos të kalojmë në katin e parë dhe në katin e dytë; edhe ashensori nuk mund të na çojë menjëherë aty pa kaluar në këto dy kate. Pra, unë nuk mund ta lë pa thënë se ajo që na duhet dhe na mbetet të bëjmë është të fillojmë nga fillimi i fillimit, nga themeli i themelit, të mbjellim vetveten aty, të çelim lule aty, dhe kështu të kthehemi në pemë që kurrë nuk thahen, që kurrë nuk pushojnë së lidhuri fryte diturie. Gjuha është shpërblyese dhe ndëshkuese e paanshme. Si bukuritë, si shëmtitë tona, ajo i mbartë me vete në kohë dhe në hapësirë.